

**El Museu Martorell
25 anys
de Ciències Naturals
(1878–2003)**

Alicia Masriera

Monografies
del Museu de Ciències Naturals

**El Museu Martorell,
125 anys
de Ciències Naturals
(1878–2003)**

Institut de cultura: **museu de ciències naturals**
Institut Botànic de Barcelona

**El Museu Martorell,
125 anys
de Ciències Naturals
(1878–2003)**

Alicia Masriera

Disseny: Fons Gràfic
Fotografia de la coberta: Jordi Vidal i Fugardo

Monografies del Museu de Ciències Naturals 3, 2006

El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878–2003)

Alicia Masriera

Editor: Anna Omedes

Edició: Institut de Cultura de Barcelona, Ajuntament de Barcelona
2006, Museu de Ciències Naturals, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona

Maquetació: Montse Ferrer
Fotomecànica i impressió: Sociedad Cooperativa Libreria General, S. A.
ISSN: 1695–8950
Dipòsit legal: Z–339–2003

Fotografies / Fotografías

Jordi Vidal i Fugaro

AHC–AF Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Històric de la Ciutat (Ramón Muro) **5**

Alicia Masriera **2**

Museu de Ciències Naturals **2, 6, 14** (dibuix), **15, 23, 42, 89, 90, 105, 106, 107, 108, 111, 112**. Annex III, **1 a 12**

Museu Darder d'Història Natural **23**

Museu Nacional d'Art de Catalunya **9** (©MNAC (Calveras / Mérida / Sagristà)

Museu de la Música (G. Serra) **10, 11**

R. Navarro, V. Planella i J. A. Samper **48** (fotomicrografies)

Joan Rosell **7, 8**

Col·laboradors / Colaboradores

En la selecció i documentació dels exemplars de ciències naturals figurats a la monografia han participat els següents conservadors de les col·leccions del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella i de l'Institut Botànic de Barcelona:

Carles Curto (Mineralogia)

Dr. Jaume Gallemí (Paleontologia: invertebrats)

Dra. Eulàlia García (Zoologia: vertebrats)

Dr. Julio Gómez–Alba (Paleontologia: vertebrats i paleoflora)

Glòria Masó (Zoologia: invertebrats artròpodes)

Dr. Francesc Uribe (Zoologia: invertebrats no artròpodes)

Dr. Àngel Romo (Botànica)

Agraïm la participació de Carles Curto, Noelia Hermosilla i Alicia Montes en l'escaneig de documents i fotografies de l'arxiu del Museu.

La nostre gratitud a la Generalitat de Catalunya, que l'any 2003 va concedir un ajut per a la publicació d'aquesta monografia (convocatòria de subvencions destinades al funcionament i les activitats dels museus durant l'any 2003. Ref. 2003/01660).

Crèdits de l'exposició / Créditos de la exposición

Junta de Govern / Junta de Gobierno

Ferran Mascarell
Regidor president de la Comissió de Cultura,
Educació i Benestar Social

Marina Subirats
Vicepresidenta

Carles Martí
Maravillas Rojo
Jaume Ciurana
Teresa M. Fandos
Àngeles Esteller
Xavier Basso
Ricard Martínez
Ricard Gomà
Júlia Pérez
Blanca Barbero
Xavier Rubert
Josep Ramoneda
Carme Riera

Oriol Balaguer
Director gerent

Neus Sabí
Secretària delegada

Lluís Salvat
Interventor delegat

Núria Fradera
Directora de Patrimoni

Anna Omedes
Directora del Museu de Ciències Naturals de la
Ciutadella

Producció / Producción
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Idea original i guió / Idea original y Guión
Alicia Masriera
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella
(Museu de Geologia)

Documentació i textos / Documentación y textos
Generals i Històrics, Alicia Masriera
Paleontologia, Julio Gómez-Alba / Jaume Gallemí
Mineralogia, Carles Curto
Petrologia, Alicia Masriera
Zoologia, Eulàlia Garcia/ Glòria Masó/ Francesc Uribe

Revisió
Anna Omedes
Josep Piqué
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Botànica
Àngel Romo
Institut Botànic de Barcelona
Aparells musicals
Oriol Rossinyol
Museu de la Música de Barcelona
Noemí Calonge
Dep. d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona

Numismàtica
Marta Campo / Maria Clua
Gabinet Numismàtic de Barcelona (MNAC)

Assistència tècnica / Asistencia técnica
Marisa Gràcia

Disseny i muntatge / Diseño y montaje
Calidoscopi

Traducció i correcció / Traducción y corrección
Jordi Curell, català–castellà
Victòria Tarrida, castellà

Gestió i coordinació / Gestión y coordinación
Elvira Ferragut
Laura Martín
Mercedes Párraga
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Activitats / Actividades
Pere Viladot
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella
Nusos. Activitats científiques i culturals, SCCL

Comunicació / Comunicación
Pilar Nieva
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Col·laboradors / Colaboradores
Jaume Costea
Gregoria Fernández
José Ferré
Carles Orta
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Col·laboració especial / Colaboración especial
Restauració vitrina històrica de sals de Cardona:
Parc Cultural de la Muntanya de Sal (Cardona)

Institucions col·laboradores / Instituciones colaboradoras
Museu Nacional d'Art de Catalunya (Gabinet
Numismàtic)
Institut Botànic de Barcelona
Museu de la Música de Barcelona
Museu Darder d'Història Natural (Banyoles)
Museu Geològic del Seminari de Barcelona
Departament d'Arquitectura del Sector d'Urbanisme
de l'Ajuntament de Barcelona
Ajuntament de Cardona
Junta Constructora de la Sagrada Família

Agraïments / Agradecimientos
Enric Aragonès
Rafel Calvo
Antoni Caminal
Joan Clusellas
Andreu Galera
Georgina Gratacós
Rosa M. Martín
Manoli Martín
Tona Martínez
Aureli Meca
Montserrat Navarro
Rafael Navarro
M. Josep Negro
Vicenç Planella
Juan Ruiz
Josep M. Sala
Josep Adolf Samper
Cristina Velasco

Club Muntanyec Barcelonès (Societat de Ciències
Naturals)

A totes les persones que amb
el seu treball, entusiasme i confiança
han fet del Museu
un centre de cultura
on es conserva, estudia i difon
una part del patrimoni natural de Catalunya.

El Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella, juntament amb l'Institut Botànic, publica la sèrie "Monografies del Museu de Ciències Naturals". Aquest volum és conseqüència de l'exposició "El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878–2003)" i presenta la història del primer museu públic de Barcelona, inaugurat el 1882 per l'alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet al parc de la Ciutadella.

Aquest museu, fruit del llegat del ciutadà barceloní Francesc Martorell i Peña, fou inicialment un museu d'arqueologia i ciències naturals. Al final del segle XIX es va dedicar exclusivament a les ciències naturals i des de 1924 va ser el Museu de Geologia de la ciutat. Actualment, des que l'any 2000 l'Institut de Cultura de Barcelona va unificar administrativament alguns museus de la ciutat per les seves afinitats artístiques, històriques o científiques, tornem a parlar del Museu de Ciències Naturals, que reuneix amb aquest nom els edificis, col·leccions i serveis dels museus de Geologia i Zoologia del parc de la Ciutadella.

Aquesta publicació ens ajudarà a comprendre de forma gràfica i resumida l'evolució d'una institució científica que forma part de la història cultural de la nostra ciutat i que promou les ciències naturals com a instrument de cultura; una institució que està lligada al nom de Francesc Martorell i que ha treballat al llarg de 125 anys per conservar, investigar i difondre el patrimoni que engloba el món de les ciències de la natura.

Carles Martí i Jufresa

Regidor de Cultura

El Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella, junto con el Instituto Botánico, publica la serie "Monografies del Museu de Ciències Naturals". Este volumen es consecuencia de la exposición "El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878–2003)" y presenta la historia del primer museo público de Barcelona, inaugurado en 1882 por el alcalde Francesc de Paula Rius i Tauler en el parque de la Ciutadella.

Este museo, fruto del legado del ciudadano barcelonés Francesc Martorell i Peña, fue inicialmente un museo de arqueología y ciencias naturales. A finales del siglo XIX se dedicó exclusivamente a las ciencias naturales y desde 1924 fue el Museo de Geología de la ciudad. Actualmente, desde que en el año 2000 el Instituto de Cultura de Barcelona unificó administrativamente algunos museos de la ciudad por sus afinidades artísticas, históricas o científicas, volvemos a hablar del Museo de Ciencias Naturales, el cual reúne con este nombre los edificios, colecciones y servicios de los museos de Geología y Zoología del parque de la Ciutadella.

Esta publicación nos ayudará a comprender de forma gráfica y resumida la evolución de una institución científica que forma parte de la historia cultural de nuestra ciudad y que promueve las ciencias naturales como instrumento de cultura; una institución que está ligada al nombre de Francesc Martorell y que ha trabajado a lo largo de 125 años para conservar, investigar y difundir el patrimonio que engloba el mundo de las ciencias de la naturaleza.

Carles Martí i Jufresa

Regidor de Cultura

Índex / Índice

Presentació	15
Preàmbul	19
Introducció	23
Quadre sinòptic de l'evolució dels museus de ciències naturals de Barcelona (1878–2003)	30
I. Origen, fundació i primeres col·leccions del Museu Martorell. 1878–1906	32
II. L'auge de les ciències naturals a Barcelona. El Museu Martorell seu de la Junta de Ciències Naturals. El Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000. 1907–1923	56
III. El Museu Martorell de Geologia. La col·lecció Vidal. El parèntesi de la Guerra Civil espanyola i els primers anys de postguerra. 1924–1945	90
IV. El Museu i la Universitat. El Centenari de la fundació. 1946–1978	112
V. El Museu de Geologia i dues grans col·leccions: la col·lecció Cervelló (Mineralogia) i la col·lecció Villalta (Paleontologia). Les exposicions temporals i noves adquisicions. 1979–1984	132
VI. El Museu de Geologia de Barcelona: una nova etapa de recerca, recol·leccions, donacions, activitats i publicacions. 1985–1999	144
VII. El Museu de Geologia (Museu Martorell) integrat en el Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella. Un retorn als orígens amb projectes de futur. 2000–2003	158
Epíleg	169
Bibliografia	173
Annex 1. La inauguració del Museu Martorell. (J. Gómez-Alba)	183
Annex 2. El Museu Martorell i la societat civil. La incorporació de les col·leccions de la Institució Catalana d'Història Natural. (J. M. Camarasa)	187
Annex 3. Notes biogràfiques d'alguns personatges relacionats amb la història del Museu Martorell en la seva faceta geològica. (A. Masriera)	219

Presentació

Com a directora del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella, constituït des de l'any 2000 pels museus de Geologia i Zoologia de l'Ajuntament de Barcelona, i com a editora de la col·lecció "Monografies del Museu de Ciències Naturals", em plau presentar-ne el tercer títol, *El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878–2003)*. En aquesta obra, l'autora, Alicia Masriera, dona una visió breu i sinòptica de la història dels museus de ciències naturals de l'àmbit municipal a partir d'un originari Museu Martorell de temàtica diversa. És precisament en aquest treball on trobem justificat el nom de Museu de Ciències Naturals que recentment se'ns ha assignat, nom històricament utilitzat quan el Museu va passar a conservar i exposar espècimens de *gea*, flora i fauna.

Aquesta monografia vol deixar constància d'un fet transcendental, des del punt de vista cultural, per a Barcelona: l'acceptació per part del consistori, l'any 1878, del llegat de Francesc Martorell i Peña (1822–1878). Conseqüència d'això va ser la inauguració, quatre anys més tard, d'un museu públic al parc de la Ciutadella, origen i bressol de l'actual Museu de Ciències Naturals. Els anys 2003 i 2004 es va commemorar el 125 aniversari de la fundació del Museu Martorell (Museu de Geologia des de 1924) mitjançant una exposició i un cicle de conferències al·lusiu als avatars del Museu en el marc sociocultural i polític de diferents èpoques. Aquest llibre és el reflex d'ambdues activitats.

La monografia apareix, oportunament, en uns moments en els quals s'està treballant més que mai en el projecte de creació del futur Museu d'Història Natural de Catalunya, ens aglutinador de tots els museus i col·leccions de ciències naturals de Catalunya oberts al públic. En aquest context és interessant, doncs, donar a conèixer la història del primer museu de ciències naturals del nostre país, atès que el seu origen, la seva evolució i la tipologia de les col·leccions que conté el situen com a capdavanter del projecte. Tant de bo que aquesta obra també serveixi per fer més curt el temps d'espera fins que el projecte sigui per fi realitat.

No vull acabar aquestes línies sense expressar el meu agraïment a l'autora, al personal i als col·laboradors del Museu de Ciències Naturals, als diversos col·legues que amb el seu ajut van fer possible l'exposició "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)" i també als conferenciantes Dra. Carmina Virgili, Dr. Josep M. Camarasa i Dr. Josep M. Fradera, conreadors de les ciències naturals i de la història de la ciència, els quals amb la seva presència i parlaments van dignificar l'aniversari de la fundació del nostre primer museu barceloní

Anna Omedes

Directora del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Presentación

Como directora del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella, constituido desde el año 2000 por los museos de Geología y Zoología del Ayuntamiento de Barcelona, y como editora de la colección "Monografies del Museu de Ciències Naturals", me complace presentar el tercer volumen de la misma, El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals (1878–2003). En esta obra, la autora, Alicia Masriera, ofrece una visión breve y sinóptica de la historia de los museos de ciencias naturales del ámbito municipal a partir de un originario Museo Martorell de temática diversa. Es precisamente en este trabajo donde encontramos justificado el nombre de Museo de Ciencias Naturales que recientemente se nos ha asignado, nombre históricamente utilizado cuando el Museo pasó a conservar y exponer especímenes de gea, flora y fauna.

Esta monografía quiere ser testigo de un hecho trascendental, desde el punto de vista cultural, para Barcelona: la aceptación por parte del consistorio, el año 1878, del legado de Francesc Martorell i Peña (1822–1878). Consecuencia de ello fue la inauguración, cuatro años más tarde, de un museo público en el parque de la Ciutadella, origen y cuna del actual Museo de Ciencias Naturales. En los años 2003 y 2004 se conmemoró el 125 aniversario de la fundación del Museo Martorell (Museo de Geología desde 1924) mediante una exposición y un ciclo de conferencias alusivo a los avatares del Museo en el marco sociocultural y político de diferentes épocas. Este libro es el reflejo de ambas actividades.

La monografía aparece, oportunamente, en unos momentos en los que se está trabajando más que nunca en el proyecto de creación del futuro Museo de Historia Natural de Cataluña, ente aglutinador de todos los museos y colecciones de ciencias naturales de Cataluña abiertos al público. En este contexto es interesante, por consiguiente, dar a conocer la historia del primer museo de ciencias naturales de nuestro país, puesto que su origen y evolución, así como la tipología de las colecciones que contiene, lo sitúan como pionero del proyecto. Desearía que esta obra sirviera también para hacer más corto el tiempo de espera hasta que el proyecto sea por fin realidad.

No quiero terminar estas líneas sin expresar mi agradecimiento a la autora, al personal y a los colaboradores del Museo de Ciencias Naturales, a los diferentes colegas que con su ayuda hicieron posible la exposición "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)" y también a los conferenciantes Dra. Carmina Virgili, Dr. Josep M. Camarasa y Dr. Josep M. Fradera, cultivadores de las ciencias naturales y de la historia de la ciencia, quienes con su presencia y parlamentos dignificaron el aniversario de la fundación de nuestro primer museo barcelonés

Anna Omedes

Directora del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Preàmbul

El 17 de gener de 1759 obria les portes a Londres el *British Museum*. Uns anys abans, Hans Sloane (1660–1753), un metge aficionat a les ciències naturals a qui la seva fortuna li havia permès aplegar magnífiques col·leccions i una gran biblioteca, havia llegat aquests bens al rei Jordi II d'Anglaterra per destinar-los a la instrucció i el gaudi del poble anglès. L'interès del Parlament va vèncer les reticències inicials del monarca, que el juny de 1753 va acceptar crear amb la donació de Hans Sloane i algunes aportacions menors el que avui és una de les institucions museístiques més importants del món.

Cent vint-i-cinc anys més tard un altre col·leccionista que tampoc volia que a la seva mort es dispersessin les col·leccions que havia aplegat, en Francesc Martorell, va tenir un gest semblant a Barcelona. Més modest que Sloane, no es va adreçar al monarca sinó que va optar per adreçar-se a la institució que li resultava més propera, l'Ajuntament de la seva ciutat.

Del 1714 fins a la restauració de la Generalitat de Catalunya al segle XX, les administracions locals catalanes, privada com estava Catalunya d'institucions pròpies, han hagut d'assumir funcions que anaven més enllà de les seves estrictes competències. L'Ajuntament de Barcelona, la més potent de les corporacions locals catalanes, juntament amb la Diputació provincial barcelonina, ho ha fet amb escreix i ha mostrat en bona part d'aquest llarg període una notable sensibilitat per exercir una capitalitat que li era vedada i reconeguda alhora.

Quan el 1878, l'Ajuntament de Barcelona rebia el llegat Martorell feia tot just tres anys del pronunciament del general Martínez Campos a Sagunt, que havia instal·lat al tron d'Espanya el jove Alfons XII després dels sis anys (el Sexenni democràtic) que havien seguit el destronament d'Isabel II, uns anys d'agitació i de múltiples provatures per trobar un sistema polític que superés la situació anterior. El cop militar havia restaurat la monarquia però no la monarca. La impopularitat d'Isabel II era tal que els partidaris de la restauració monàrquica n'havien coronat rei el fill.

Els primers anys de la Restauració van ser encara, si més no a Catalunya, anys de gran inquietud social. Fins a 1876 encara era viva la darrera carlinada. La implantació del nou sistema polític, amb dos partits dinàstics majoritaris alternants que no donaven cap altra opció que la perpètua oposició a la resta de forces polítiques, acabà per donar a la societat civil el protagonisme que prenia a aquestes. En pocs anys es van crear nombroses associacions i entitats de tota mena (associacions excursionistes, entitats catalanistes, cooperatives, periòdics, etc.).

Així, per exemple, només en els quatre anys (1878–1882) transcorreguts entre la deixa de Martorell i la inauguració del Museu es van crear, a Barcelona, la Societat Catalana d'Excursions (1878), que era una escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada dos anys abans, i l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1878). Va aparèixer (i desaparèixer) el Diari Català (1879-81) de Valentí Almirall (que publicà com a fulletó una gran part de la traducció al català del *Viatge d'un naturalista* de Darwin) i també es van començar a publicar dos diaris republicans més: *La publicidad*, (1878) i *El Diluvio* (1879). També es va celebrar el primer Congrés Catalanista i es va constituir el Centre Català. Fins i tot els sectors més conservadors de la societat es van mobilitzar talment com els més progressistes i, per exemple, es va crear el Foment del Treball Nacional (1879) i van començar a publicar-se, *La Veü de Catalunya* (1880) òrgan del catalanisme moderat que anys després originarà la Lliga Regionalista, i *La Vanguardia* (1881), llavors de caràcter liberal dinàstic.

La ciència era un dels camps en què es posava de manifest aquesta inquietud de la societat civil catalana i barcelonina. A banda de la publicació en fulletó de la traducció catalana (a càrrec de Leandre Pons i Dalmau) del *Diari d'un Naturalista* de Darwin en el *Diari Català* de Valentí Almirall, val la pena remarcar també que feia ben poc de les primeres traduccions de Darwin al castellà (El origen del hombre, 1876; El origen de las especies, 1877), publicades igualment a Barcelona. Per

altra banda, el 1877 s'havia fet a Barcelona la primera comunicació telefònica i el 1880 s'hi havia inaugurat la primera central elèctrica, que alimentava les primeres làmpades incandescentes per a l'enllumenat públic. Amb l'arribada a Catalunya del flagell de la fil·loxera (el 1879 apareixia a l'Empordà) els debats sobre la millor manera de combatre'l foren ben vius.

En aquest context social i cultural rebia l'Ajuntament de Barcelona la donació Martorell. A això cal afegir la coincidència, en el context internacional, d'una represa de l'interès pels museus d'història natural y la seva renovació. Una renovació que havia començat als Estats Units amb la construcció dels nous edificis de l'American Museum of Natural History de Nova York (1877) i del National Museum de la Smithsonian Institution a Washington (1879) però que tot seguit es manifestaria a Europa, amb la instal·lació de les col·leccions d'història natural del British Museum al nou edifici de South Kensington que encara les acull (1881) i a continuació, entre 1889 i 1900, a París, Viena, Berlín, Praga, Brussel·les i molts altres punts d'Europa, Amèrica i els imperis colonials de les grans potències del moment.

No és estrany doncs que, de la confluència del llegat d'un mecenes intel·ligent i generós a una de les institucions capdavanteres del país amb el sentit de servei a la seva societat i esperit innovador dels homes que regien en aquell moment aquesta institució, nasqués el primer museu de titularitat pública de Barcelona i de Catalunya i se'l dotés del primer edifici construït a la ciutat expressament per a aquesta funció.

Aquesta confluència és la que vol celebrar aquest volum. Aquesta confluència i la permanència dels seus fruits per més d'un segle, fins avui, amb alts i baixos que han estat els alts i baixos de la nostra mateixa societat i de les seves institucions. Celebrem-ho amb el desig que aquests fruits encara es multipliquin i que el futur depari a la nostra societat, a les seves institucions i a aquest museu més alts que baixos en la seva història.

Josep M. Camarasa

Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica
Institut d'Estudis Catalans

Preámbulo

El 17 de enero de 1759 abrió sus puertas en Londres el British Museum. Unos años antes, Hans Sloane (1660-1753), un médico aficionado a las ciencias naturales, al cual su gran fortuna le había permitido reunir magníficas colecciones y una gran biblioteca, había legado estos bienes al rey Jorge II de Inglaterra, para destinarlos a la instrucción y el disfrute del pueblo inglés. El interés del Parlamento venció las reticencias iniciales del monarca, que en junio de 1735 aceptó crear mediante la donación de Hans Sloane y algunas aportaciones menores, lo que hoy en día es una de las instituciones museísticas más importantes del mundo.

Ciento veinticinco años más tarde, Francesc Martorell, otro coleccionista que tampoco quería que a su muerte se dispersasen las colecciones que había reunido, tuvo un gesto parecido con Barcelona. Más modesto que Sloane, no se dirigió al monarca, sino que optó por dirigirse a la institución que le resultaba más cercana, el Ayuntamiento de su ciudad.

Desde 1714 hasta la restauración de la Generalitat de Catalunya en el siglo XX, las administraciones locales catalanas, privada Cataluña de instituciones propias, han debido asumir funciones que superaban sus estrictas competencias. El Ayuntamiento de Barcelona, la más potente de las corporaciones locales catalanas, junto con la Diputación provincial barcelonesa, lo ha hecho sobradamente y ha demostrado tener, durante buena parte de este largo período, una notable sensibilidad para ejercer una capitalidad que al mismo tiempo le había sido vedada y reconocida.

Cuando en 1878 el Ayuntamiento de Barcelona recibió el legado de Martorell, hacía tan sólo tres años del pronunciamiento del general Martínez Campos en Sagunto, que había instalado en el trono de España al joven Alfonso XII después de los seis años (el Sexenio democrático) que habían seguido al destronamiento de Isabel II, unos años de agitación y de múltiples intentos de encontrar un sistema político que superase la situación anterior. El golpe militar había restaurado la monarquía pero no al monarca. La impopularidad de Isabel II era tal, que los partidarios de la restauración monárquica habían coronado rey a su hijo.

Los primeros años de la Restauración fueron aún, por lo menos en Catalunya, años de gran agitación social. Hasta 1876 estuvo aún viva la última revuelta de los carlistas. La implantación del nuevo sistema político, con dos partidos dinásticos mayoritarios que se alternaban y que no daban al resto de las fuerzas políticas otra opción que la perpetua oposición, acabó por otorgarle a la sociedad civil el protagonismo que les robaba a aquellas. En pocos años se crearon numerosas asociaciones y entidades de todo tipo (asociaciones excursionistas, entidades catalanistas, cooperativas, periódicos, etc.).

Así, por ejemplo, sólo en los cuatro años (1878–1882) transcurridos entre el legado de Martorell y la inauguración del Museo se crearon en Barcelona la Societat Catalana d'Excursions (1878), que era una escisión de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada dos años antes, y la Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1878). Apareció (y desapareció) el Diari Català (1879-1891) de Valentí Almirall (que publicó como folletín una gran parte de la traducción al catalán del Viaje de un naturalista de Darwin) y también se empezaron a publicar dos diarios republicanos más: La Publicidad (1878) y El Diluvio (1879). También se celebró el primer Congreso Catalanista y se constituyó el Centre Català. Incluso los sectores más conservadores de la sociedad se movilizaron tanto como los más progresistas y, por ejemplo, se creó el Fomento del Trabajo Nacional (1879), y empezaron a publicarse La Veu de Catalunya (La Voz de Catalunya, 1880), órgano del catalanismo moderado que años más tarde originaría la Lliga Regionalista (Liga Regionalista), y La Vanguardia (1881), entonces de carácter liberal dinástico.

La ciencia era uno de los campos en los que se ponía de manifiesto esta inquietud de la sociedad civil catalana y barcelonesa. Además de la publicación en folletín de la traducción catalana (a cargo de Leandre Pons i Dalmau) del Viaje de un naturalista de Darwin en el Diari Català de Valentí

Almirall, vale la pena subrayar también que hacía muy poco de las primeras traducciones de Darwin al castellano (El origen del hombre, 1876; El origen de las especies, 1877) publicadas igualmente en Barcelona. Por otra parte, en 1877 tuvo lugar en Barcelona la primera comunicación telefónica, y en 1880 se había inaugurado en la ciudad la primera central eléctrica, que alimentaba las primeras lámparas incandescentes para el alumbrado público. Con la llegada a Catalunya de la plaga de la filoxera (en 1879 apareció en el Empordà) los debates sobre la mejor forma de combatirla fueron muy vivos.

En este contexto social y cultural recibió el Ayuntamiento de Barcelona la donación de Martorell. A ello hay que añadir la coincidencia, en el contexto internacional, de la reanudación del interés por los museos de historia natural y su renovación. Dicha renovación comenzó en Estados Unidos con la construcción de los nuevos edificios del American Museum of Natural History de Nueva York (1877) y del National Museum de la Smithsonian Institution en Washington (1879), y a continuación se manifestó de inmediato en Europa con la instalación de las colecciones de historia natural del British Museum en el nuevo edificio de South Kensington que aún las acoge (1881) y seguidamente, entre 1889 y 1900, en París, Viena, Berlín, Praga, Bruselas y muchos otros puntos de Europa, América y los imperios coloniales de las grandes potencias del momento.

No es extraño pues que de la confluencia del legado de un mecenas inteligente y generoso a una de las instituciones más avanzadas del país, y del sentido de servicio a su sociedad y espíritu innovador de los hombres que regían en aquel momento esta institución, naciese el primer museo de titularidad pública de Barcelona y de Catalunya, y que se le dotase del primer edificio construido en la ciudad expresamente para esta función.

Esta confluencia es lo que desea celebrar este volumen. Dicha confluencia y la permanencia de sus frutos durante más de un siglo, hasta el día de hoy, con los altibajos que han sido los de nuestra propia sociedad y de sus instituciones. Celebrémoslo con el deseo de que estos frutos se multipliquen aún más, y que el futuro le depare a nuestra sociedad, a sus instituciones y a este museo más altos que bajos en su historia.

Josep M. Camarasa

*Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica
Institut d'Estudis Catalans*

Introducció

El dia 11 de desembre de 2003 es va inaugurar a l'històric Museu Martorell de Barcelona (Museu de Geologia del parc de la Ciutadella), l'exposició "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)". Aquesta exposició va tenir lloc a les mateixes sales d'exhibició permanent que des de la inauguració del Museu, l'any 1882, i fins a l'actualitat, han estat testimonis dels successius canvis que han afectat l'entitat. Alguns d'aquests canvis, especialment els expositius, es mostren a través de fotografies retrospectives i d'exemplars que al seu dia van formar part del Museu Martorell. L'exposició va quedar, però, pendent de la publicació d'un catàleg, necessari si volíem deixar constància dels diferents fets i dels exemplars escollits com a fil conductor de la història.

Aquesta monografia és, doncs, resultat de l'exposició i supleix en certa manera aquella mancança. Aporta, a més, informació complementària, un apartat de bibliografia referenciada en el text (per mitjà de numeració aràbiga) i tres annexos que descriuen fets, circumstàncies socioculturals i polítiques, així com alguns personatges relacionats amb els avatars de la vida del Museu.

Hi va haver dos objectius principals de l'exposició i, per tant, de la monografia. El primer, commemorar el 125 aniversari de la fundació, l'any 1878, del Museu Martorell, gràcies al llegat fet a la ciutat de Barcelona per Francesc Martorell i Peña (1822–1878). El segon, respondre a la necessitat, a causa de l'actual situació administrativa d'integració dels museus de Geologia i Zoologia del parc de la Ciutadella sota el nom de Museu de Ciències Naturals, de donar a conèixer de forma sinòptica i obligadament breu —pel fet de tractar-se d'una exposició— el nexa històric i científic que existeix entre els diferents centres dedicats a les ciències naturals dependents de l'Ajuntament de Barcelona; ens referim als museus esmentats i a l'Institut Botànic del parc de Montjuïc. Aquest nexa es troba justament seguint l'evolució històrica del Museu Martorell, primer museu públic de la ciutat, el qual va ser en els seus inicis Museu d'Arqueologia i Ciències Naturals. A la fi del segle XIX i en èpoques successives, el museu Martorell va passar a ser exclusivament de Ciències Naturals i en conseqüència el bressol dels nostres museus de Geologia, Zoologia i, posteriorment, de l'Institut Botànic de Barcelona.

Amb el temps i segons els esdeveniments socials, culturals i econòmics, es van adequar nous espais expositius en diversos edificis públics de la ciutat. Aleshores es van separar les col·leccions seguint criteris d'afinitat temàtica i, pel que fa a les de ciències naturals, va entrar en joc, al principi del segle XX, l'edifici del restaurant de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, conegut popularment com el "Castell dels Tres Dragons", el qual va compartir amb el Museu Martorell la custòdia, conservació i exposició dels exemplars de la *gea*, la fauna i la flora del patrimoni municipal.

Va ser a partir de l'any 1924 quan el Museu Martorell, per una decisió de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, va passar a ser de geologia. Així ha continuat fins a l'actualitat, dedicat a les ciències de la Terra i portant a terme, durant més de vuitanta anys, nombroses activitats relacionades amb la mineralogia, la paleontologia, la petrologia i la geologia en general. Les seves col·leccions han augmentat gràcies a importants donacions, a les recol·leccions del personal del Museu i a algunes compres significatives.

Tota aquesta informació, emmarcada en un espai de temps de 125 anys, és la que intentem representar en el quadre sinòptic adjunt, complement i guia de l'exposició, amb el desig de fer-la comprensible al lector interessat.

Abans, però, en el memoràndum del Museu Martorell, que comença en el moment de l'acceptació del llegat Martorell per part del Consistori, hem de fer un incís a propòsit del centenari de la institució, la celebració del qual fou significativa per a la història posterior del Museu.

Aquella efemèride va tenir lloc durant els mesos de novembre i desembre de 1978 i en realitat té bastant a veure amb aquesta monografia, ja que si no s'hagués celebrat el centenari de la fundació del Museu Martorell (Museu Municipal de Geologia) no tindria gaire sentit haver-ne commemorat els seus 125 anys com a Museu de Ciències Naturals.

Aquesta publicació rememora, doncs, una part de la història i ens dóna una oportunitat per continuar-la fins al moment actual.

Així doncs, l'any 1978, un equip de cinc persones, entre les quals hem de lamentar el traspàs de Valentina de Sagarra i del Dr. Alfredo San Miguel, aleshores secretària-administrativa i director del Museu respectivament, ens vam embranchar en l'organització d'una sèrie d'actes amb motiu dels cent anys de la fundació del Museu Martorell de Geologia. Es tractava, com ara, de donar a conèixer la història del Museu, a més de la seva vinculació a la geologia.

El que va ser una primera i tímida proposta d'activitats, nascuda del desig de donar vida al Museu, es va transformar en una magna celebració dedicada, en gran part, a la divulgació de les ciències de la Terra. Tanmateix, i malauradament per al Museu, cap dels actes no va tenir com a escenari la seu de l'entitat, ja que aquesta no ha disposat mai de sales adequades per a la celebració d'actes públics multitudinaris.

El centenari, però, va ser un èxit i el Museu Municipal de Geologia (Museu Martorell) va ser més ben des d'aquella celebració, no sols pel públic, sinó també en els àmbits universitaris i fins i tot municipals.

Els actes van consistir en un cicle de conferències a la sala d'actes del Consell Superior d'Investigacions Científiques del carrer Egipcíaques de Barcelona, a càrrec de reconeguts científics nacionals i estrangers, una exposició sobre geoplanetologia i meteorits amb la col·laboració del Museu Nacional d'Història Natural de París, realitzada al Saló del Tinell gràcies a la gentilesa de Josep M. Garrut, aleshores director del Museu d'Història de la Ciutat i, finalment, una setmana de cinema geològic al Palau de Congressos de Montjuïc. Aquestes manifestacions culturals van tenir una inauguració i una cloenda celebrades totes dues al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona amb la presència de l'alcalde i d'una part del consistori. [3, 43, 54, 55, 87, 112]

Durant l'acte d'inauguració van ser nomenats conservadors honoraris del Museu de Geologia el Dr. Lluís Via, director del Museu Geològic del Seminari de Barcelona, el Dr. Josep F. de Villalta, investigador del CSIC i professor de la Universitat de Barcelona, i el Sr. Josep Cervelló, important col·leccionista de mineralogia.

També es va concedir la Medalla d'Or de la Ciutat al Dr. Joaquim Folch Girona, mineralogista i col·leccionista de Barcelona reconegut internacionalment, la col·lecció del qual podia haver estat integrada en el patrimoni municipal si s'haguessin donat les condicions i circumstàncies adequades. Actualment forma part d'una fundació privada.

En aquella ocasió ens vam encarregar d'escriure un succint article (Masriera, 1978) [112] publicat en dos opuscles (català i castellà) per deixar constància de la història del Museu i poder distribuir-lo entre els assistents. Val a dir que ens disposàvem a celebrar un centenari i, en aquells moments, només disposàvem d'un article històric sobre el Museu Martorell, publicat per Bofill l'any 1916. [29]

Anys més tard, però, van començar a aparèixer publicacions que tenien com a tema el Museu Martorell, la Junta de Ciències Naturals, els personatges més representatius, institucions vinculades al Museu, etcètera [vegeu 24, 25, 36, 45, 67, 75, 77, 79, 83, 122]. Entre aquests treballs cal destacar els de Julio Gómez-Alba, conservador de Paleontologia del Museu, el qual va tenir un especial interès a aprofundir en el coneixement històric de la nostra institució i de les seves col·leccions. Això va ser motiu d'un capítol important de la seva tesi doctoral [79], que es va publicar resumida el 1997 en un número monogràfic de *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [83]

Darrerament, sobre la història del vessant geològic del Museu Martorell i el seu patrimoni, s'han presentat tres comunicacions a les Trobades d'Història de la Ciència i la Tècnica organitzades per la societat del mateix nom de l'Institut d'Estudis Catalans [117, 118, 119] que han servit per donar a conèixer a un públic interessat per la història de la ciència el Museu Martorell i la seva evolució fins als nostres dies.

Arribats a l'any 2003, ja en plena integració del Museu de Geologia (Museu Martorell) en el Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella [92], i amb un bagatge bibliogràfic extens, vam proposar a la Direcció del Museu la realització de l'exposició "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)" proposta que va ser acceptada i en la qual va col·laborar tot el personal del Museu de Ciències Naturals (Geologia i Zoologia), a més d'altres entitats externes, les col·leccions de les quals, en algun cas, havien estat al seu dia col·leccions del Museu Martorell.

En aquesta celebració, contràriament al que va succeir en el centenari del Museu Martorell, l'any 1978, l'escenari de l'esdeveniment va ser el Museu. [3, 15, 94] L'exposició, que es desmuntarà al final de 2006, té com a testimoni la publicació que avui oferim dins de la col·lecció "Monografies del Museu de Ciències Naturals".

Alicia Masriera

Directora del Museu de Geologia fins el 2005
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Introducción

El día 11 de diciembre de 2003 se inauguró en el histórico Museo Martorell de Barcelona (Museo de Geología del parque de la Ciutadella), la exposición "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)". Esta exposición tuvo lugar en las mismas salas de exhibición permanente que desde la inauguración del Museo, en el año 1882, y hasta la actualidad, han sido testigos de los sucesivos cambios que han afectado a la entidad. Algunos de estos cambios, especialmente los expositivos, se muestran a través de fotografías retrospectivas y ejemplares que en su día formaron parte del Museo Martorell.

Pero la exposición quedó pendiente de la publicación de un catálogo, necesario si quería dejarse constancia de los diferentes hechos y de los ejemplares elegidos como hilo conductor de la historia. Esta monografía es, por lo tanto, resultado de la exposición y suple en cierta medida aquella falta. Aporta, además, información complementaria, un apartado de bibliografía referenciada en el texto (mediante numeración arábica) y tres anexos que describen hechos, circunstancias socioculturales y políticas, así como algunos personajes relacionados con los avatares de la vida del Museo.

Dos fueron los objetivos principales de la exposición y, por consiguiente, de la monografía. El primero, conmemorar el 125 aniversario de la fundación, el año 1878, del Museo Martorell, gracias al legado efectuado a la ciudad de Barcelona por Francesc Martorell i Peña (1822–1878). El segundo, responder a la necesidad, debido a la actual situación administrativa de integración de los museos de Geología y Zoología del parque de la Ciutadella bajo el nombre de Museo de Ciencias Naturales, de dar a conocer de forma sinóptica y obligadamente breve —por tratarse de una exposición— el nexo histórico y científico que existe entre los diferentes centros dedicados a las ciencias naturales dependientes del Ayuntamiento de Barcelona; nos referimos a los museos mencionados y al Instituto Botánico del parque de Montjuïc. Este nexo se encuentra precisamente siguiendo la evolución histórica del Museo Martorell, primer museo público de la ciudad, que fue en sus inicios Museo de Arqueología y Ciencias Naturales. A finales del siglo XIX y en épocas sucesivas, el museo Martorell pasó a ser exclusivamente de Ciencias Naturales y en consecuencia la cuna de nuestros museos de Geología, Zoología y, posteriormente, del Instituto Botánico de Barcelona.

Con el tiempo y según los acontecimientos sociales, culturales y económicos, se adecuaron nuevos espacios expositivos en varios edificios públicos de la ciudad. Entonces se separaron las colecciones siguiendo criterios de afinidad temática y, por lo que respecta a las de ciencias naturales, entró en juego, a principios del siglo XX, el edificio del restaurante de la Exposición Universal de Barcelona de 1888, del arquitecto Lluís Domènech i Montaner, conocido popularmente como "Castell dels Tres Dragons", el cual compartió con el Museo Martorell la custodia, conservación y exposición de los ejemplares de la gea, la fauna y la flora del patrimonio municipal.

Fue a partir del año 1924 cuando el Museo Martorell, por una decisión de la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona, pasó a ser de geología. Así ha continuado hasta la actualidad, dedicado a las ciencias de la Tierra y desarrollando, durante más de ochenta años, numerosas actividades relacionadas con la mineralogía, la paleontología, la petrología y la geología en general. Sus colecciones han aumentado gracias a importantes donaciones, a las recolecciones del personal del Museo y a algunas compras significativas.

Toda esta información, enmarcada en un espacio de tiempo de 125 años, es la que intentamos representar en el cuadro sinóptico adjunto, complemento y guía de la exposición, con el deseo de hacer que resulte comprensible para el lector interesado.

Pero antes, en el memorándum del Museo Martorell, que se inicia en el momento de aceptación del legado Martorell por parte del Consistorio, debemos hacer un inciso a propósito del centenario de la institución, cuya celebración fue significativa para la historia posterior del Museo.

Aquella efeméride sucedió durante los meses de noviembre y diciembre de 1978 y en realidad tiene bastante que ver con esta monografía, ya que si no se hubiera celebrado el centenario de la fundación del Museo Martorell (Museo Municipal de Geología) no tendría mucho sentido haber conmemorado sus 125 años como Museo de Ciencias Naturales.

Esta publicación rememora, por lo tanto, una parte de la historia y nos da una oportunidad para continuarla hasta al momento actual.

Así pues, el año 1978, un equipo de cinco personas, entre las que debemos lamentar el fallecimiento de Valentina de Sagarra y del Dr. Alfredo San Miguel, entonces secretaria-administrativa y director del Museo respectivamente, emprendimos la organización de una serie de actos con motivo de los cien años de la fundación del Museo Martorell de Geología. Se trataba, al igual que ahora, de dar a conocer la historia del Museo, además de su vinculación a la geología.

Lo que fue una primera y tímida propuesta de actividades, nacida del deseo de dar vida al Museo, se transformó en una magna celebración dedicada, en gran parte, a la divulgación de las ciencias de la Tierra. No obstante, y por desgracia para el Museo, ninguno de los actos tuvo como escenario la sede de la entidad, ya que ésta no ha dispuesto nunca de salas adecuadas para la celebración de actos públicos multitudinarios.

El centenario, sin embargo, fue un éxito y el Museo Municipal de Geología (Museo Martorell) fue más y mejor conocido desde aquella celebración, no solo por el público, sino también en los ámbitos universitarios e incluso municipales.

Los actos consistieron en un ciclo de conferencias en la sala de actos del Consejo Superior de Investigaciones Científicas de la calle Egipcíaques de Barcelona, a cargo de reconocidos científicos nacionales y extranjeros, una exposición sobre geoplanetología y meteoritos con la colaboración del Museo Nacional de Historia Natural de París, realizada en el Salón del Tinell gracias a la gentileza de Josep M. Garrut, entonces director del Museo de Historia de la Ciudad y, por último, una semana de cine geológico en el Palacio de Congresos de Montjuïc. Estas manifestaciones culturales tuvieron una inauguración y una clausura celebradas ambas en el Salón de Ciento del Ayuntamiento de Barcelona con presencia del alcalde y de una parte del consistorio. [3, 43, 54, 55, 87, 112]

Durante el acto de inauguración fueron nombrados conservadores honorarios del Museo de Geología el Dr. Lluís Via, director del Museo Geológico del Seminario de Barcelona, el Dr. Josep F. de Villalta, investigador del CSIC y profesor de la Universidad de Barcelona, y el Sr. Josep Cervelló, importante coleccionista de mineralogía.

También se concedió la Medalla de Oro de la Ciudad al Dr. Joaquim Folch Girona, mineralogista y coleccionista de Barcelona reconocido internacionalmente, cuya colección podía haber quedado integrada en el patrimonio municipal si se hubiesen dado las condiciones y circunstancias adecuadas. Actualmente forma parte de una fundación privada.

En aquella ocasión nos encargamos de escribir un sucinto artículo (Masriera, 1978) [112] publicado en dos opúsculos (catalán y castellano) para dejar constancia de la historia del Museo y poder distribuirlo entre los asistentes. Hay que señalar que nos disponíamos a celebrar un centenario y, en aquellos momentos, solo disponíamos de un artículo histórico sobre el Museo Martorell, publicado por Bofill en el año 1916. [29]

Años más tarde, sin embargo, empezaron a aparecer publicaciones que tenían como tema el Museo Martorell, la Junta de Ciencias Naturales, los personajes más representativos, instituciones vinculadas al Museo, etcétera [ver 24, 25, 36, 45, 67, 75, 77, 79, 83, 122]. Entre estos trabajos hay que destacar los de Julio Gómez-Alba, conservador de Paleontología del Museo, quien tuvo un especial interés en profundizar en el conocimiento histórico de nuestra institución

y de sus colecciones. Eso fue motivo de un capítulo importante de su tesis doctoral [79], que se publicó resumida en 1997 en un número monográfico de Treballs del Museu de Geologia de Barcelona. [83]

Últimamente, sobre la historia de la vertiente geológica del Museo Martorell y su patrimonio, se han presentado tres comunicaciones en los Encuentros de Historia de la Ciencia y la Técnica organizados por la sociedad del mismo nombre del Institut d'Estudis Catalans [117, 118, 119] que han servido para dar a conocer a un público interesado por la historia de la ciencia el Museo Martorell y su evolución hasta nuestros días.

Llegados al año 2003, ya en plena integración del Museo de Geología (Museo Martorell) en el Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella [92], y con un bagaje bibliográfico extenso, propusimos a la Dirección del Museo la realización de la exposición "El Museu Martorell, 125 anys de ciències naturals (1878–2003)" propuesta que fue aceptada y en la cual colaboró todo el personal del Museo de Ciencias Naturales (Geología y Zoología), además de otras entidades externas cuyas colecciones, en algún caso, habían sido en su día colecciones del Museo Martorell.

En esta celebración, contrariamente a lo que sucedió en el centenario del Museo Martorell, el año 1978, el escenario del acontecimiento fue el Museo. [3, 15, 94] La exposición, que se desmontará a finales de 2006, tiene como testigo la publicación que hoy ofrecemos dentro de la colección "Monografies del Museu de Ciències Naturals".

Alicia Masriera

Directora del Museu de Geologia hasta el 2005
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

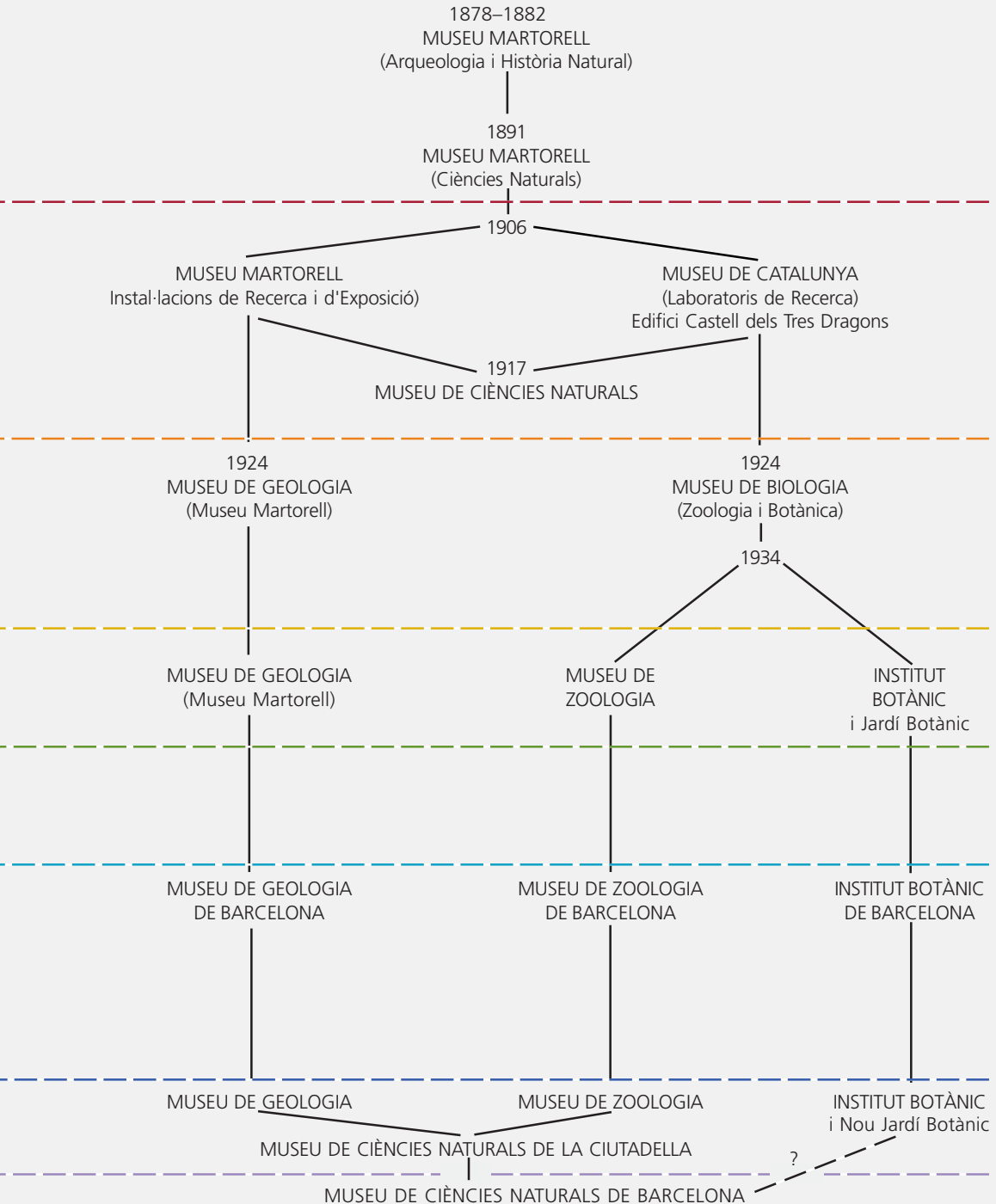
Quadre sinòptic de l'evolució dels museus de ciències naturals de Barcelona (1878–2003)

Esquema cronològic amb distinció de set èpoques diferenciades per colors escollides com a fil conductor de la síntesi històrica. Els intervals indiquen períodes de temps, algunes de les principals col·leccions que passen a formar part dels museus i fets que marquen la seva història.

	Col·leccions	Fets
I	1878 Martorell (1878) Saura (1883) Roques salines de Cardona (1883) Exposició Universal de Barcelona (1888) Antiga (1888) Baron (1891) 1906 Grans blocs (1906)	Fundació (1878) Inauguració (1882) Construcció del Castell dels Tres Dragons (1888) Junta Tècnica de los Museos de Ciencias Naturales (1893) Junta Municipal de Ciències Naturals (1906)
II	1907 Institució Catalana d'Història Natural (1917) Bofill, Segarra, Aguilar–Amat (1917–1936) Mapa Geològic de Catalunya (1918–1923) Rosals (1917) Moragas (1918) Herbari Cadevall (1921) Vidal (1922) 1923	Junta Mixta de Ciències Naturals de Barcelona Ajuntament–Diputació (1917) Mapa Geològic de Catalunya (1919–1923)
III	1924 Real Acadèmia de Ciències (1925) Serradell (1931) 1945	Guerra Civil espanyola (1936–1939) Instituto Municipal de Ciencias Naturales (1941) (Museu de Geologia + Museu de Zoologia + + Institut Botànic + Museu Etnològic + "La Mentora" Alsina)
IV	1946 Roques dels escuts precambrians (1965–1975) 1978	Centenari Museu Martorell (1978)
V	1979 Cervelló (1979) Villalta (1983) 1984	
VI	1985 Madern (1991) Gurrea (1995) 1999	Nova etapa (1985) Centenari del Parc de la Ciutadella (1988) Noves Publicacions (1990) Llei de Museus (1992) Institut de Cultura de Barcelona (1996) Registre de Museus de la Generalitat de Catalunya (Núm. 151) (1998)
VII	2000 Vicente (2002) 2003 Plaziat (2003)	Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella (2000) 125 anys de la fundació del Museu Martorell (2003)

Cuadro sinóptico de la evolución de los museos de ciencias naturales de Barcelona (1878–2003)

Esquema cronológico con distinción de siete épocas diferenciadas por colores elegidas como hilo conductor de la síntesis histórica. Los intervalos indican períodos de tiempo, algunas de las principales colecciones que pasan a formar parte de los museos y hechos que marcan su historia.

Francesc Martorell i Peña (1822–1878) va fer testament davant el notari Jerónimo Cahué el 27 de novembre de 1876. Aquest testament incloïa les clàusules de donació a la ciutat de Barcelona de les seves col·leccions d'arqueologia, numismàtica i ciències naturals (especialment malacologia), a més de la seva biblioteca i d'una dotació econòmica per conservar les col·leccions i crear un premi quinquennal a la millor obra d'arqueologia espanyola. El llegat va ser acceptat pel Consistori i es va fer públic el 22 de novembre de 1878. Aquest fet va donar lloc a la fundació del primer museu públic de Barcelona, l'edifici del qual es va inaugurar al parc de la Ciutadella el 25 de setembre de 1882 [48]. L'annex 1 (col·laboració de Julio Gómez-Alba) ens dóna una imatge detallada d'aquest esdeveniment.

El Museu va rebre el nom de Museo Martorell de Arqueología y Ciencias Naturales. El seu primer director va ser Manuel Martorell i Peña, germà del finat, que va morir el 1890; va ser substituït, poc després, per Artur Bofill i Poch. Amb Bofill, el Museu va esdevenir de ciències naturals, atès que l'any 1891 es van traslladar a altres edificis les col·leccions arqueològiques i el mateix any es va adquirir la col·lecció Baron de paleontologia, que constava de 12.000 exemplars de tot Europa. Durant aquesta etapa i abans d'acabar el segle XIX van ingressar al Museu diverses col·leccions per donació. Destaquem les procedents de l'Exposició Universal de 1888, la de sals de Cardona i les col·leccions Antiga i Saura, entre d'altres. Al principi del segle XX s'inicia la col·lecció i exposició a l'aire lliure de grans blocs de roques al parc de la Ciutadella, coincidint amb la creació de la Junta de Ciències Naturals dependent de l'Ajuntament de Barcelona (any 1906). Aquesta Junta, de la qual el 2006 celebrem el centenari, substitueix la Junta de Ciències Naturals que l'any 1899 va publicar un informe sobre "...la organización y sucesivo desenvolvimiento de los Museos y Parque histórico-naturales de Barcelona [22]". Tres insignes naturalistes que formaven part de la Junta, Almera, Bofill i Poch i Font i Sagué van tenir un paper important en les activitats relacionades directament i indirectament amb el Museu Martorell.

Vegeu les referències bibliogràfiques següents sobre la història del Museu, de l'edifici i del seu fundador: [6, 22, 24, 26, 27, 29, 45, 67, 75, 77, 79, 83, 109, 112, 163].

Francesc Martorell i Peña (1822–1878) hizo testamento ante el notario Jerónimo Cahué el 27 de noviembre de 1876. Dicho testamento incluía las cláusulas de donación a la ciudad de Barcelona de sus colecciones de arqueología, numismática y ciencias naturales (especialmente malacología), además de su biblioteca y de una dotación económica para conservar las colecciones y crear un premio quinquenal a la mejor obra de arqueología española. El legado fue aceptado por el Consistorio y se hizo público el 22 de noviembre de 1878. Este hecho dio ocasión a la fundación del primer museo público de Barcelona, cuyo edificio se inauguró en el parque de la Ciutadella el 25 de septiembre de 1882 [48]. El anexo 1 (colaboración de Julio Gómez-Alba) nos ofrece una imagen detallada de este acontecimiento.

El Museo recibió el nombre de Museo Martorell de Arqueología y Ciencias Naturales. Su primer director fue Manuel Martorell i Peña, hermano del finado, que falleció en 1890; fue sustituido, poco después, por Artur Bofill i Poch. Con Bofill, el Museo pasó a ser de ciencias naturales, dado que el año 1891 se trasladaron a otros edificios las colecciones arqueológicas y ese mismo año se adquirió la colección Baron de paleontología, que constaba de 12.000 ejemplares de toda Europa.

Durante esta etapa y antes de finalizar el siglo XIX ingresaron varias colecciones por donación. Destacaremos las procedentes de la Exposición Universal de 1888, la de sales de Cardona y las colecciones Antiga y Saura, entre otras. A principios del siglo XX se inicia la colección y exposición al aire libre de grandes bloques de rocas en el parque de la Ciutadella, coincidiendo con la creación de la Junta de Ciencias Naturales dependiente del Ayuntamiento de Barcelona (año 1906). Esta Junta, de la que el año 2006 celebramos el centenario, sustituye a la Junta de Ciencias Naturales que el año 1899 publicó un informe sobre "...la organización y sucesivo desenvolvimiento de los Museos y Parque histórico-naturales de Barcelona [22]". Tres insignes naturalistas que formaron parte de la Junta, Almera, Bofill i Poch y Font i Sagué tuvieron un papel destacado en las actividades relacionadas directa e indirectamente con el Museo Martorell. Ver las referencias bibliográficas siguientes sobre la historia del Museo, del edificio y de su fundador: [6, 22, 24, 26, 27, 29, 45, 67, 75, 77, 79, 83, 109, 112, 163].

**I. Origen, fundació i primeres
col·leccions del Museu Martorell
1878–1906**

***I. Origen, fundación y primeras
colecciones del Museo Martorell
1878–1906***

1

2

1 El Museu Martorell

L'any 1878, Francesc Martorell i Peña (1822–1878) va llegar a la ciutat de Barcelona les seves col·leccions d'història natural i arqueologia i la seva biblioteca, a més d'uns diners amb la voluntat que l'Ajuntament construís un museu i instaurés un premi quinquennal d'arqueologia. El 25 de setembre de 1882, l'alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet va inaugurar aquest edifici amb el nom de "Museo Martorell de Arqueología e Historia Natural". Des de 1924 és la seu del Museu de Geologia.

L'arquitecte del Museu va ser Antoni Rovira i Trias (1816–1889). L'edifici, que té una superfície de 1.100 m² aproximadament, és d'estil neoclàssic, constituït per tres cossos rectangulars. El cos central presenta quatre columnes dòriques de pedra de Montjuïc; sobre la cornisa hi ha esculpit un bell escut, en relleu, de la ciutat. Dues estàtues i dues làpides, adossades a ambdós costats del pòrtic, donen esplendor a l'edifici. Les làpides commemoren la inauguració del Museu l'any 1882.

Va ser el primer edifici construït a Barcelona amb la finalitat de ser un museu públic, raó per la qual té un caràcter històric entre els museus de la ciutat. [6, 23, 24, 25, 29, 36, 45, 52, 75, 77, 79, 83, 109, 112]

2 Maqueta del Museu de Geologia (Museu Martorell)

Realitzada en ocasió d'un projecte de remodelació de l'edifici l'any 1986. Com d'altres projectes anteriors i posteriors, aquest no es va dur a terme.

Arquitecte, Josep M. Gorgas i Vives
Maquetista, Mar Moreu i Hostench
Escala 1/100

1 El Museo Martorell

El año 1878, Francesc Martorell i Peña (1822–1878) legó a la ciudad de Barcelona sus colecciones de historia natural y arqueología, así como su biblioteca y una suma de dinero, con objeto de que el Ayuntamiento construyera un museo e instaurase un premio quinquenal de arqueología. El 25 de septiembre de 1882, el alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet inauguró este edificio con el nombre de "Museo Martorell de Arqueología e Historia Natural". Desde 1924 es sede del Museo de Geología.

El arquitecto del Museo fue Antoni Rovira i Trias (1816–1889). El edificio, que tiene una superficie de 1.100 m² aproximadamente, es de estilo neoclásico, constituido por tres cuerpos rectangulares. El cuerpo central presenta cuatro columnas dóricas de piedra de Montjuïc; sobre la cornisa está esculpido un hermoso escudo, en relieve, de la ciudad.

Dos estatuas y dos lápidas, adosadas a ambos lados del pórtico, dan esplendor al edificio. Las lápidas conmemoran la inauguración del Museo el año 1882.

Fue el primer edificio construido en Barcelona con la finalidad de ser un museo público, por lo que tiene un carácter histórico entre los museos de la ciudad. [6, 23, 24, 25, 29, 36, 45, 52, 75, 77, 79, 83, 109, 112]

2 Maqueta del Museo de Geología (Museu Martorell)

Realizada con ocasión de un proyecto de remodelación del edificio el año 1986. Al igual que otros proyectos anteriores y posteriores, éste no se llevó a cabo.

Arquitecto, Josep M. Gorgas i Vives
Maquetista, Mar Moreu i Hostench
Escala 1/100

3

4

3 Estàtua de Jaume Salvador

Estàtua sedent de Jaume Salvador esculpida en marbre blanc l'any 1882 per Eduard Batiste Alentorn (1856–1920). Aquesta estàtua, juntament amb la de Félix de Azara, són les millors obres de l'escultor.

Jaume Salvador (1649–1740), el membre més conegut de la família Salvador, va ser un prestigiós botànic i farmacèutic. Va crear un important jardí botànic a la seva finca de Sant Joan Despí (Baix Llobregat) i un museu de ciències naturals particular, que actualment es conserva al nou Institut Botànic de Barcelona, situat al parc de Montjuïc. [1, 37, 68]

Darrere de l'estàtua, la làpida de marbre porta gravada la següent inscripció:

"EL EXMO. AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE ESTA CIUDAD DESEANDO RENDIR UN PÚBLICO TESTIMONIO DE GRATITUD AL INSIGNE PATRICIO D. FRANCISCO MARTORELL Y PEÑA POR HABER LEGADO Á BARCELONA TODAS SUS COLECCIONES DE ARQUEOLOGÍA É HISTORIA NATURAL Y, ADEMÁS DE OTRAS DÁDIVAS, FUNDADO UN PREMIO QUINQUENAL PARA LA MEJOR OBRA DE ARQUEOLOGÍA ESPAÑOLA, ACORDÓ EN SESIÓN PÚBLICA DE 16 DE AGOSTO DE 1882, DAR Á ESTE MUSEO EL NOMBRE DE MUSEO MARTORELL"

[27, 109]

4 Estàtua de Félix de Azara

Estàtua sedent de Félix de Azara esculpida en marbre blanc l'any 1882 per Eduard Batiste Alentorn (1856–1920). Aquesta estàtua, juntament amb la de Jaume Salvador, són les millors obres de l'escultor.

Félix de Azara (1746–1821) va ser enginyer militar i un extraordinari naturalista que va deixar importants obres escrites sobre fauna, flora i cartografia, especialment d'Amèrica del Sud. Charles Darwin va quedar impressionat per les seves observacions sobre la selecció natural i les mutacions. [10]

Darrere de l'estàtua, la làpida de marbre porta gravada la següent inscripció:

"EN 25 DE SETIEMBRE DE 1882
REINANDO S. M. D. ALFONSO XII (Q. D. G.)
Y SIENDO ALCALDE CONSTITUCIONAL
DE ESTA CIUDAD EL EXMO. SOR.
D. FRANCISCO DE P. RIUS Y TAULET
SE INAUGURÓ ESTE MUSEO DE
ARQUEOLOGÍA É HISTORIA NATURAL"

[27, 109]

3 Estatua de Jaume Salvador

Estatua sedente de Jaume Salvador esculpida en mármol blanco el año 1882 por Eduard Batiste Alentorn (1856–1920). Esta estatua, junto con la de Félix de Azara, son las mejores obras del escultor.

Jaume Salvador (1649–1740), el miembro más conocido de la familia Salvador, fue un prestigioso botánico y farmacéutico. Creó un importante jardín botánico en su finca de Sant Joan Despí (Barcelona) y un museo de ciencias naturales particular, que actualmente se conserva en el nuevo Instituto Botánico de Barcelona, situado en el parque de Montjuïc. [1, 37, 68]

Detrás de la estatua, la lápida de mármol lleva grabada la siguiente inscripción:

"EL EXMO. AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE ESTA CIUDAD DESEANDO RENDIR UN PÚBLICO TESTIMONIO DE GRATITUD AL INSIGNE PATRICIO D. FRANCISCO MARTORELL Y PEÑA POR HABER LEGADO Á BARCELONA TODAS SUS COLECCIONES DE ARQUEOLOGÍA É HISTORIA NATURAL Y, ADEMÁS DE OTRAS DÁDIVAS, FUNDADO UN PREMIO QUINQUENAL PARA LA MEJOR OBRA DE ARQUEOLOGÍA ESPAÑOLA, ACORDÓ EN SESIÓN PÚBLICA DE 16 DE AGOSTO DE 1882, DAR Á ESTE MUSEO EL NOMBRE DE MUSEO MARTORELL"

[27, 109]

4 Estatua de Félix de Azara

Estatua sedente de Félix de Azara esculpida en mármol blanco el año 1882 por Eduard Batiste Alentorn (1856–1920). Esta estatua, junto con la de Jaume Salvador, son las mejores obras del escultor.

Félix de Azara (1746–1821) fue ingeniero militar y un extraordinario naturalista que dejó importantes obras escritas sobre fauna, flora y cartografía, especialmente de América del Sur. Charles Darwin quedó impresionado por sus observaciones sobre la selección natural y las mutaciones. [10]

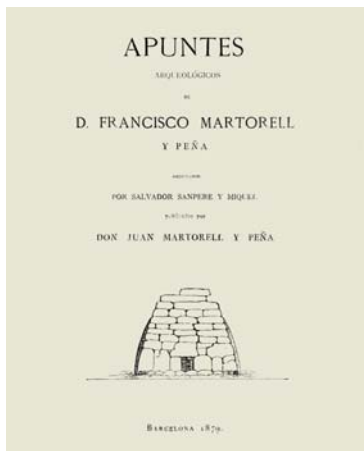
Detrás de la estatua, la lápida de mármol lleva grabada la siguiente inscripción:

"EN 25 DE SETIEMBRE DE 1882
REINANDO S. M. D. ALFONSO XII (Q. D. G.)
Y SIENDO ALCALDE CONSTITUCIONAL
DE ESTA CIUDAD EL EXMO. SOR.
D. FRANCISCO DE P. RIUS Y TAULET
SE INAUGURÓ ESTE MUSEO DE
ARQUEOLOGÍA É HISTORIA NATURAL"

[27, 109]

5

6

5 Retrat a l'oli de Francesc Martorell i Peña (1822–1878) pintat per Mateu Balasch i Mateu (1870–1936) l'any 1904

Mida 175 x 135 cm

Fons patrimonial del Museu Martorell.

Aquest retrat va ser pintat per encàrrec, tenint com a model una fotografia de Francesc Martorell. Va formar part d'una efímera "Galería de Retratos de Bienhechores de la Enseñanza" inaugurada l'any 1904 al Palau de Belles Arts, edifici enderrocat l'any 1942. [119]

5 Retrato al óleo de Francesc Martorell i Peña (1822–1878) pintado por Mateu Balasch i Mateu (1870–1936) el año 1904

Medida 175 x 135 cm

Fondo patrimonial del Museo Martorell.

Este retrato fue pintado por encargo, teniendo como modelo una fotografía de Francesc Martorell. Formó parte de una efímera "Galería de Retratos de Bienhechores de la Enseñanza" inaugurada el año 1904 en el Palacio de Bellas Artes, edificio demolido el año 1942. [119]

6 Apuntes arqueológicos de D. Francisco Martorell y Peña ordenados por Salvador Sanpere y Miquel; publicado por Juan Martorell y Peña, Barcelona, 1879

El llibre també conté diferents escrits dedicats a Martorell obra d'intel·lectuals i científics de l'època com ara Artur Bofill, Àngel Guimerà, Antonio Aulestia, Melcior de Palau, entre d'altres. [109]

6 Apuntes arqueológicos de D. Francisco Martorell y Peña ordenados por Salvador Sanpere y Miquel; publicado por Juan Martorell y Peña, Barcelona, 1879

El libro también contiene diferentes escritos dedicados a Martorell debidos a intelectuales y científicos de la época como, por ejemplo, Artur Bofill, Àngel Guimerà, Antonio Aulestia, Melcior de Palau, entre otros. [109]

7

8

Les col·leccions originals del Museu Martorell

Francesc Martorell i Peña va pertànyer a una família de mariners i comerciants originària de Calella. El seu estatus social li va permetre dedicar-se a les ciències naturals i a l'arqueologia. Dins d'aquesta branca, va mostrar especial interès pels monuments megalítics i va fer interessants observacions a Mallorca, Menorca i Sardenya. Els seus apunts inèdits van ser recopilats per Salvador Sanpere i Miquel i publicats pel seu germà Joan en un llibre homenatge, l'any 1879.

El seu llegat va ser l'origen del Museu Martorell, que va constituir per a Barcelona un element de cultura del qual estava mancada fins aleshores. [109]

Las colecciones originales del Museo Martorell

Francesc Martorell i Peña perteneció a una familia de marineros y comerciantes originaria de Calella. Su estatus social le permitió dedicarse a las ciencias naturales y a la arqueología. Dentro de esta rama, mostró especial interés por los monumentos megalíticos efectuando interesantes observaciones en Mallorca, Menorca y Cerdeña. Sus apuntes inéditos fueron recopilados por Salvador Sanpere i Miquel y publicados por su hermano Joan en un libro homenaje, el año 1879.

Su legado dio origen al Museo Martorell, que constituyó para Barcelona un elemento de cultura del que carecía hasta entonces. [109]

7 La col·lecció malacològica

Mostra d'uns quants exemplars de la col·lecció de malacologia. Aquesta era, per a la seva època, molt completa i va ser objecte de classificació sistemàtica. Actualment es troba a l'Edifici de Zoologia del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella. [41]

7 La colección malacológica

Muestra de unos cuantos ejemplares de la colección de malacología. Ésta era, para su época, muy completa y fue objeto de clasificación sistemática. Actualmente se encuentra en el Edificio de Zoología del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella. [41]

8 Catàleg de malacologia

Catàleg de la col·lecció malacològica publicat l'any 1888, deu anys després de la mort de Francesc Martorell. [41, 109]

8 Catálogo de malacología

Catálogo de la colección malacológica publicado en 1888, diez años después de la muerte de Francesc Martorell. [41, 109]

9 La col·lecció de numismàtica

En morir Francesc Martorell, la col·lecció de numismàtica contenia 1.600 monedes de totes les sèries hispàniques, des de l'antiguitat fins al segle XIX, 120 monedes de Portugal i 70 medalles. Aquesta col·lecció s'anava ampliant i quan es va crear el Gabinet Numismàtic el llegat Martorell ja tenia unes 3.000 monedes. [39, 109]

9 La colección de numismática

Al morir Francesc Martorell, la colección de numismática contenía 1.600 monedas de todas las series hispánicas, desde la antigüedad hasta el siglo XIX, 120 monedas de Portugal y 70 medallas. Esta colección se iba ampliando y al crearse el Gabinete Numismático el legado Martorell ya contaba con unas 3.000 monedas. [39, 109]

Selecció de monedes: col·lecció Martorell (Gabinet Numismàtic del Museu Nacional d'Art de Catalunya–MNAC/GNC)

01- Unitat de Kese, segona meitat del segle II aC
Bronze, 12,50 g, 25 mm
MNAC/GNC 111442	06- Arxiduc Carles, dos rals de Barcelona, 1709
Plata, 4,82 g, 27 mm
MNAC/GNC 100275	11- Felip V, treseta de València, 1710
Coure, 3,36 g, 21 mm
MNAC/GNC 101558	16- Govern Provisional, dues pessetes de Madrid, 1870
Plata, 9,88 g, 27 mm
MNAC/GNC 111408
02- Unitat de Gades, primera meitat del segle II aC
Bronze, 9,89 g, 25 mm
MNAC/GNC 109385	07- Dominació francesa, quatre quartos de Barcelona, 1812
Coure, 8,07 g, 27 mm
MNAC/GNC 101620	12- Ferran II (1479-1516), ral de Pamplona
Plata, 2,66 g, 25 mm
MNAC/GNC 100115	17- Felip IV, escalí de Brabant (Anvers), 1630
Plata, 5,03 g, 30 mm
MNAC/GNC 100186
03- Jaume I, diner de Barcelona, 1271-1276
Billó, 1,15 g, 18 mm
MNAC/GNC 100007	08- Senyal de Tarragona, segle XVII
Bronze, 6,70 g, 25 mm
MNAC/GNC 101609	13- Carles II, tarí de Nàpols, 1689
Plata, 4,97 g, 25 mm
MNAC/GNC 100176	18- Manuel I (1495-1521), tostão de Lisboa
Plata, 7,65 g, 26 mm
MNAC/GNC 100000
04- Ferran II, croat de Barcelona, 1493-1516
Plata, 2,72 g, 24 mm
MNAC/GNC 100018	09- Joana i Carles, ral de Saragossa, 1520
Plata, 3,20 g, 26 mm
MNAC/GNC 100104	14- Reis Catòlics (1474-1504), dos rals de Granada
Plata, 6,77 g, 30 mm
MNAC/GNC 100220	19- Anònim. Proclamació de Ferran VI a Sevilla, 1746
Bronze, 33 mm
MNAC/GNC 111407
05- Principat de Catalunya, cinc rals de Girona, 1641
Plata, 11,77 g, 28 mm
MNAC/GNC 100038	10- Martí I (1396-1410), ral de plata de Mallorca
Plata, 3,24 g, 25 mm
MNAC/GNC 100114	15- Ferran VII, quatre rals de Mèxic, 1809
Plata, 13,05 g, 33 mm
MNAC/GNC 100659	20- Jeton dels Països Baixos commemoratiu de l'èxit del duc de Parma, 1584
Bronze, 4,68 g, 27 mm
MNAC/GNC 111406

Selecció de monedes: colecció Martorell (Gabinete Numismático del Museu Nacional d'Art de Catalunya–MNAC/GNC)

01- Unidad de Kese, segunda mitad del siglo II aC
Bronce, 12,50 g, 25 mm
MNAC/GNC 111442	06- Archiduque Carlos, dos reales de Barcelona, 1709
Plata, 4,82 g, 27 mm
MNAC/GNC 100275	11- Felipe V, treseta de Valencia, 1710
Cobre, 3,36 g, 21 mm
MNAC/GNC 101558	16- Gobierno Provisional, dos pesetas de Madrid, 1870
Plata, 9,88 g, 27 mm
MNAC/GNC 111408
02- Unidad de Gades, primera mitad del siglo II aC
Bronce, 9,89 g, 25 mm
MNAC/GNC 109385	07- Dominación francesa, cuatro quartos de Barcelona, 1812
Cobre, 8,07 g, 27 mm
MNAC/GNC 101620	12- Fernando II (1479-1516), real de Pamplona
Plata, 2,66 g, 25 mm
MNAC/GNC 100115	17- Felipe IV, escalin de Brabante (Amberes), 1630
Plata, 5,03 g, 30 mm
MNAC/GNC 100186
03- Jaime I, dinero de Barcelona, 1271-1276
Vellón, 1,15 g, 18 mm
MNAC/GNC 100007	08- Señal de Tarragona, siglo XVII
Bronce, 6,70 g, 25 mm
MNAC/GNC 101609	13- Carlos II, tarín de Nápoles, 1689
Plata, 4,97 g, 25 mm
MNAC/GNC 100176	18- Manuel I (1495-1521), tostão de Lisboa
Plata, 7,65 g, 26 mm
MNAC/GNC 100000
04- Fernando II, croat de Barcelona, 1493-1516
Plata, 2,72 g, 24 mm
MNAC/GNC 100018	09- Juana y Carlos, real de Zaragoza, 1520
Plata, 3,20 g, 26 mm
MNAC/GNC 100104	14- Reyes Católicos (1474-1504), dos reales de Granada
Plata, 6,77 g, 30 mm
MNAC/GNC 100220	19- Anónimo. Proclamación de Fernando VI en Sevilla, 1746
Bronce, 33 mm
MNAC/GNC 111407
05- Principado de Cataluña, cinco reales de Girona, 1641
Plata, 11,77 g, 28 mm
MNAC/GNC 100038	10- Martín I (1396-1410), real de plata de Mallorca
Plata, 3,24 g, 25 mm
MNAC/GNC 100114	15- Fernando VII, cuatro reales de Méjico, 1809
Plata, 13,05 g, 33 mm
MNAC/GNC 100659	20- Jeton del los Países Bajos conmemorativo del éxito del duque de Parma, 1584
Bronce, 4,68 g, 27 mm
MNAC/GNC 111406

10

11

Instrumentos musicales

El 3 de març de 1884, el director del Museu, Manuel Martorell, aconsella l'adquisició per a les col·leccions arqueològiques de dos orgues propietat de Rosendo Sitjas. Aquests instruments són els primers que van formar la col·lecció eufònica municipal, actualment Museu de la Música, on es troben dipositats per ser exposats a l'Auditori, el seu nou emplaçament. [36]

10 Orgue positiu

Núm. 899MM, Museu de la Música, Barcelona
Construït entre 1700 i 1725. La tradició diu que procedeix de l'antic convent de Santa Caterina de Barcelona. [36]

11 Orgue saltiri

Núm. 906MM, Museu de la Música, Barcelona
Construït per Josep Pujol (segle XVII). [36]

Instrumentos musicales

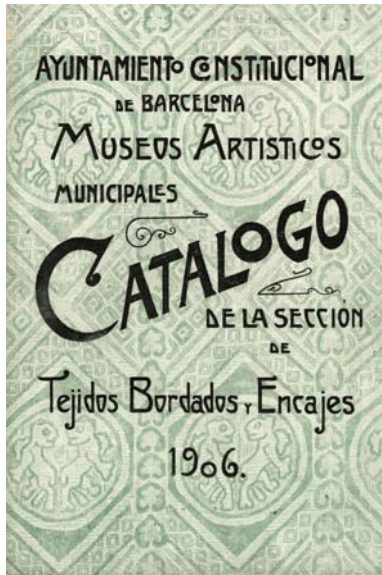
El 3 de marzo de 1884, el director del Museo, Manuel Martorell, aconseja la adquisición para las colecciones arqueológicas de dos órganos propiedad de Rosendo Sitjas. Estos instrumentos son los primeros que formaron la colección eufónica municipal, actualmente Museo de la Música, donde se encuentran depositados para ser expuestos en el Auditorio, su nuevo emplazamiento. [36]

10 Órgano positivo

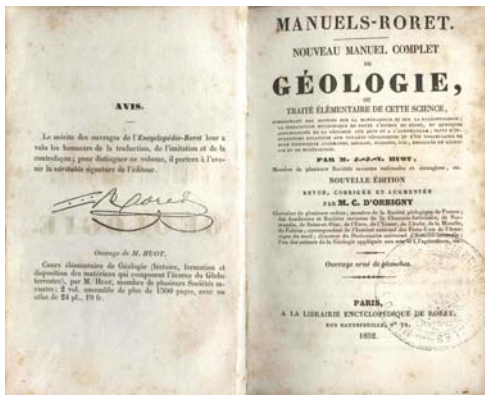
Nº 899MM, Museo de la Música, Barcelona
Construido entre 1700 y 1725. La tradición dice que procede del antiguo convento de Santa Caterina de Barcelona. [36]

11 Órgano saltirio

Nº 906MM, Museo de la Música, Barcelona
Construido por Josep Pujol (siglo XVII). [36]

12

13

12 Catàleg de la col·lecció de teixits del Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic (Barcelona, 1906)

En aquest catàleg es fa constar que la col·lecció de teixits d'aquell museu havia estat adquirida entre els anys 1883 i 1887 amb consignació del llegat Martorell "per fomentar el patrimoni de les col·leccions arqueològiques". [11]

12 Catálogo de la colección de tejidos del Museo de Arte Decorativo y Arqueológico (Barcelona, 1906)

En este catálogo se hace constar que la colección de tejidos de aquel museo había sido adquirida con consignación del legado Martorell "para fomentar el patrimonio de las colecciones arqueológicas". [11]

13 Exlibris de Francesc Martorell i Peña i selecció d'alguns llibres de la biblioteca Martorell i Peña

Els llibres corresponen a temàtica geològica. Van ser publicats els anys 1838, 1852 i 1856. Es poden consultar a la Biblioteca del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella.

13 Ex libris de Francesc Martorell i Peña y selección de algunos libros de la biblioteca Martorell i Peña

Los libros corresponden a temática geológica. Fueron publicados en los años 1838, 1852 y 1856. Se pueden consultar en la Biblioteca del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella.

14

14 Col·lecció de roques salines de Cardona

Vitrina històrica construïda especialment el 1921 per exposar la col·lecció de roques salines de Cardona, donatiu de la duquessa vídua de Medinaceli, juntament amb el donatiu posterior de Miquel Elías Marchal. El registre de la primera col·lecció és el número 1 del llibre de mineralogia, amb data 9 de febrer de 1883. Es van encarregar del disseny i muntatge Francesc Pardillo i Jaume Marcet, segons el dibuix original adjunt.

La vitrina ha estat restaurada l'any 2003, així com els exemplars exposats, per l'equip de conservació del Parc Cultural de la Muntanya de Sal, gràcies a un conveni de col·laboració amb l'Ajuntament de Cardona. [79]

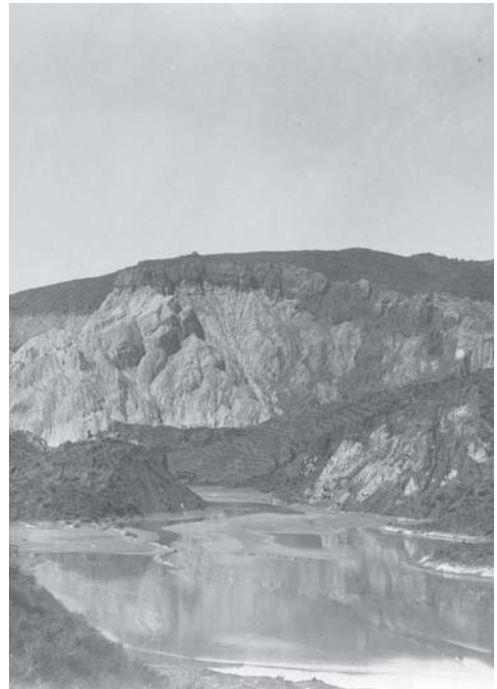
14 Colección de rocas salinas de Cardona

Vitrina histórica construida especialmente en 1921 para exponer la colección de rocas salinas de Cardona, donativo de la duquesa viuda de Medinaceli, junto con el donativo posterior de Miquel Elías Marchal. El registro de la primera colección es el número 1 del libro de mineralogía, con fecha 9 de febrero de 1883. Se encargaron del diseño y montaje Francesc Pardillo y Jaume Marcet, según el dibujo original adjunto.

La vitrina ha sido restaurada en el año 2003, así como los ejemplares expuestos, por el equipo de conservación del Parque Cultural de la Montaña de Sal, gracias a un convenio de colaboración con el Ayuntamiento de Cardona. [79]

15

15 La Muntanya de Sal de Cardona

És un fenomen geològic extraordinari, explotat per l'home des del Neolític. Ha estat objecte de nombrosos estudis geològics, mineralògics i econòmics. Les fotografies, de l'arxiu del Museu, mostren el paisatge i les explotacions mineres de la fi del segle XIX i el principi del segle XX.

Les roques salines de Cardona van ser explotades a cel obert fins a l'any 1900 quan, per interessos econòmics derivats del descobriment de sals potàssiques, es van començar a explotar subterràniament mitjançant pous i galeries.

El 1990 es va tancar l'explotació subterrània, quan s'havia assolit una profunditat de 1.308 metres —era la més profunda d'Espanya— i se n'havien extret més de 37 milions de tones de mineral. [98]

Arribats al segle XXI, en què la mineria a Catalunya ja no és rendible, es deixen d'explotar moltes zones mineres i Cardona esdevé el Parc Cultural de la Muntanya de Sal.

Les fotografies van ser realitzades per Lluís Marià Vidal a finals del segle XIX (Arxiu Fotogràfic del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella). [78, 161]

15 La Montaña de Sal de Cardona

Es un fenómeno geológico extraordinario, explotado por el hombre desde el Neolítico. Ha sido objeto de numerosos estudios geológicos, mineralógicos y económicos. Las fotografías, del archivo del Museo, muestran el paisaje y las explotaciones mineras de finales del siglo XIX y principios del siglo XX.

Las rocas salinas de Cardona fueron explotadas a cielo abierto hasta el año 1900 cuando, por intereses económicos derivados del descubrimiento de sales potásicas, se empezaron a explotar subterráneamente mediante pozos y galerías.

En 1990 se cerró la explotación subterránea, cuando se había alcanzado una profundidad de 1.308 metros —era la más profunda de España— y se habían extraído más de 37 millones de toneladas de mineral. [98]

Llegados al siglo XXI, en que la minería en Cataluña ya no es rentable, se dejaron de explotar muchas zonas mineras y Cardona se convierte en el Parque Cultural de la Montaña de Sal.

Las fotografías fueron realizadas por Lluís Marià Vidal a finales del siglo XIX (Archivo Fotográfico del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella). [78, 161]

16

17

18

16 *Campanile giganteum* (Lamarck)

Eocè mitjà. Conca de París (França). Núm. 38898
Mida 500 x 170 mm aprox.

Exemplar de gasteròpode gegant propi d'un mar d'aigües càlides. Formava part de la col·lecció Baron, [83] comprada per l'Ajuntament de Barcelona l'any 1891. Durant dècades, aquesta col·lecció va ser utilitzada pels geòlegs catalans com a material de comparació per a la determinació dels fòssils. [90]

16 *Campanile giganteum* (Lamarck)

*Eoceno medio. Cuenca de París (Francia). N° 38898
Medida 500 x 170 mm aprox.*

Ejemplar de gasterópodo gigante propio de un mar de aguas cálidas. Formaba parte de la colección Baron, [83] adquirida por el Ayuntamiento de Barcelona el año 1891. Durante décadas, esta colección fue utilizada por los geólogos catalanes como material de comparación para la determinación de los fósiles. [90]

17 *Oftalmosaurus* sp.

Lias. Lyme Regis (Anglaterra). Núm. 38899
Longitud 61 cm

Crani i maxil·lars complets d'un ictiosaure caracteritzat pels grans ulls. Procedeix del conegut jaciment de Lyme Regis (Anglaterra). Forma part de la col·lecció Baron, [83] adquirida pel Museu l'any 1891. [90, 93]

17 *Oftalmosaurus* sp.

*Lias. Lyme Regis (Inglaterra). N° 38899
Longitud 61 cm*

Cráneo y maxilares completos de un ictiosaurio caracterizado por sus grandes ojos. Procede del conocido yacimiento de Lyme Regis (Inglaterra). Forma parte de la colección Baron, [83] adquirida por el Museo el año 1891. [90, 93]

18 *Ursus spelaeus* Blumenbach.

Pleistocè superior–Holocè. Grotte de la Baume, Echenoz-la-Méline, Haute-Saône (França). Núm. 38900
Longitud 44 cm aprox.

Crani d'un ós de les cavernes. L'ós va ser un animal totèmic molt abundant a Europa, caçat per l'home fins que es va extingir. Aquest exemplar procedeix de la col·lecció Baron (1891). [74]

18 *Ursus spelaeus* Blumenbach.

*Pleistoceno superior–Holoceno. Grotte de la Baume, Echenoz-la-Méline, Haute-Saône (Francia). N° 38900
Longitud 44 cm aprox.*

Cráneo de un oso de las cavernas. El oso fue un animal totémico muy abundante en Europa, cazado por el hombre hasta su extinción. Nuestro ejemplar procede de la colección Baron (1891). [74]

19

20

21

19 Jaciment del quaternari del parc Güell (Gràcia, Barcelona)

Descobert l'any 1902 i excavat per Norbert Font i Sagué, va donar gran quantitat de vertebrats fòssils, alguns dels quals estan exposats a la sala de Paleontologia. Hi destaquen les tortugues, que han estat objecte de diferents estudis des del clàssic de Jaume Almera i Artur Bofill l'any 1903. [8, 83]

Fotografia d'un exemplar de *Testudo hermanni lunellensis* Almera i Bofill, 1903. [83, 113]
Núm 6101. Longitud 13 cm aprox.

19 Yacimiento del cuaternario del parque Güell (Barcelona)

Descubierto el año 1902 y excavado por Norbert Font i Sagué, proporcionó gran cantidad de vertebrados fósiles, algunos de los cuales están expuestos en la sala de Paleontología. Destacan las tortugas, que han sido objeto de diferentes estudios desde el clásico de Jaume Almera y Artur Bofill en el año 1903. [8, 83]

Fotografía de un ejemplar de *Testudo hermanni lunellensis* Almera y Bofill, 1903. [83, 113]
Nº 6101. Longitud 13 cm aprox.

20 Reproduccions en vidre de diamants cèlebres

Núm. 2/14460

Mida de la reproducció del Gran Mogol (centre superior de la imatge) com a referència 4,08 x 4,08 x 3,47 cm
És una de les primeres donacions d'un particular, Rafaela Torrens de Samá. Va ser registrada amb el número 2 en el llibre de mineralogia, el 9 de febrer de l'any 1883. Es tracta d'un estoig amb 15 talles de vidre que imiten els principals diamants coneguts arreu del món. Aquest conjunt té un interès històric. [47]

20 Reproducciones en cristal de diamantes célebres

Nº 2/14460

Medida de la reproducción del Gran Mogol (centro superior de la imagen) como referencia 4,08 x 4,08 x 3,47 cm
Es una de las primeras donaciones de un particular, Rafaela Torrens de Samá. Fue registrada con el número 2 en el libro de mineralogía, el 9 de febrero del año 1883. Se trata de un estuche con 15 tallas de vidrio que imitan los principales diamantes conocidos en todo el mundo. Este conjunto tiene interés histórico. [47]

21 Sofre natiu

Balsas de Gador (Almería). Núm. 47

Mida 20 x 22 cm

Exemplar massiu. Mostra minera procedent de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. En clausurar-se aquesta, les mostres exposades es van dipositar al Museu d'Història Natural del parc de la Ciutadella (Museu Martorell). És un dels primers exemplars mineralògics registrats (31.7.1889). [28]

21 Azufre nativo

Balsas de Gador (Almería). Nº 47

Medida 20 x 22 cm

Ejemplar masivo. Muestra minera procedente de la Exposición Universal de Barcelona de 1888. Al clausurarse ésta, las muestras expuestas se depositaron en el Museo de Historia Natural del parque de la Ciutadella (Museo Martorell). Es uno de los primeros ejemplares mineralógicos registrados (31.7.1889). [28]

El període de 1907 a 1923 constitueix una època molt fructífera en el conreu de les ciències naturals a Barcelona i, per extensió, a Catalunya. Diverses circumstàncies i coincidències van fer que alguns naturalistes vinculats a la recentment creada Institució Catalana d'Història Natural (vegeu Annex II, col·laboració de Josep M. Camarasa) s'integressin, a través de la Junta de Ciències Naturals (Junta mixta Ajuntament–Diputació), en el Museu Martorell i en el Museu de Catalunya (ubicat al "Castell dels Tres Dragons", edifici de l'Exposició Universal de 1888). [6, 56, 71, 91]

Els noms d'Aguilar–Amat, Sagarra, Maluquer, Faura, Font i Quer, Cadavall, entre d'altres, juntament amb els de naturalistes de l'època anterior (Almera, Bofill i Font i Sagué) estan relacionats directament amb les col·leccions de *gea*, flora i fauna del Museu de Ciències Naturals i van deixar com a llegat els seus treballs de recerca, pionera a Catalunya, i les seves publicacions que tant de renom van donar a la Junta de Ciències Naturals de 1917. [153] En la mateixa època, els doctors Pardillo, San Miguel de la Cámara i Marcet, professors de la Universitat de Barcelona, es van ocupar més concretament de les col·leccions geològiques (Mineralogia, Petrologia i Paleontologia [79, 83, 112, 118]).

La col·lecció de grans blocs, iniciada en l'etapa anterior, va quedar exposada als jardins del parc de la Ciutadella, davant del Museu Martorell. I també el *Mamut* va trobar lloc al Parc, prop del llac, on encara avui ens observa majestuós. [85]

De 1918 a 1923, el Museu de Ciències Naturals va ser la seu del *Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000*, a càrrec del Dr. Marià Faura i Sans [21, 81], per decisió de la Mancomunitat de Catalunya. El Museu Martorell va ser, doncs, el dipositari oficial de les col·leccions del Mapa. [9, 20, 21]

El final del període està marcat pel llegat de la col·lecció Vidal, l'any 1922, donació feta a la Junta de Ciències Naturals per aquest enginyer de mines i gran geòleg català. L'exposició de la col·lecció Vidal, el 1924 [42], va iniciar l'època següent i va influir amb tota seguretat en el fet que el Museu Martorell fos dedicat a la geologia aquell mateix any.

Vegeu sobre aquest període les referències: [37, 38, 42, 79, 83, 85, 97, 99, 100, 101, 112, 153].

El periodo de 1907 a 1923 constituye una época muy fructífera en el cultivo de las ciencias naturales en Barcelona y, por extensión, en Cataluña. Diferentes circunstancias y coincidencias hicieron que algunos naturalistas vinculados a la recientemente creada Institución Catalana de Historia Natural (ver Anexo II, colaboración de Josep M. Camarasa) se integrasen, a través de la Junta de Ciencias Naturales (Junta mixta Ayuntamiento–Diputación), en el Museo Martorell y en el Museo de Cataluña (ubicado en el "Castell dels Tres Dragons", edificio de la Exposición Universal de 1888). [6, 56, 71, 91]

*Los nombres de Aguilar–Amat, Sagarra, Maluquer, Faura, Font i Quer, Cadavall, entre otros, junto con los de naturalistas de la época anterior (Almera, Bofill i Font y Sagué) están relacionados directamente con las colecciones de *gea*, flora y fauna del Museo de Ciencias Naturales y dejaron como legado sus trabajos de investigación, pionera en Cataluña, y sus publicaciones que tanto renombre dieron a la Junta de Ciencias Naturales de 1917. [153] En la misma época, los doctores Pardillo, San Miguel de la Cámara y Marcet, profesores de la Universidad de Barcelona, se ocuparon más concretamente de las colecciones geológicas (Mineralogía, Petrología y Paleontología [79, 83, 112, 118]).*

La colección de grandes bloques, iniciada en la etapa anterior, quedó expuesta en los jardines del parque de la Ciutadella, frente al Museo Martorell. Y también el Mamut encontró su lugar en el Parque, cerca del lago, donde todavía hoy nos observa majestuoso. [85]

Desde 1918 a 1923, el Museo de Ciencias Naturales fue sede del Mapa Geológico de Cataluña a escala 1:100.000, a cargo al Dr. Marià Faura i Sans [21, 81], por decisión de la Mancomunidad de Cataluña. El Museo Martorell fue, por lo tanto, el depositario oficial de las colecciones del Mapa. [9, 20, 21]

El final del periodo está marcado por el legado de la colección Vidal, el año 1922, donación efectuada a la Junta de Ciencias Naturales por este ingeniero de minas y gran geólogo catalán. La exposición de la colección Vidal, en 1924 [42], inicia la época siguiente, lo que influyó con toda seguridad en que el Museo Martorell fuera dedicado a la geología aquel mismo año.

Ver sobre este periodo las referencias: [37, 38, 42, 79, 83, 85, 97, 99, 100, 101, 112, 153].

**II. L'auge de les ciències naturals a Barcelona.
El Museu Martorell seu
de la Junta de Ciències Naturals.
El Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000
1907–1923**

***II. El auge de las ciencias naturales en Barcelona.
El Museo Martorell sede
de la Junta de Ciencias Naturales.
El Mapa Geológico de Cataluña a escala 1:100.000
1907–1923***

22

22 Col·lecció de grans blocs de roques

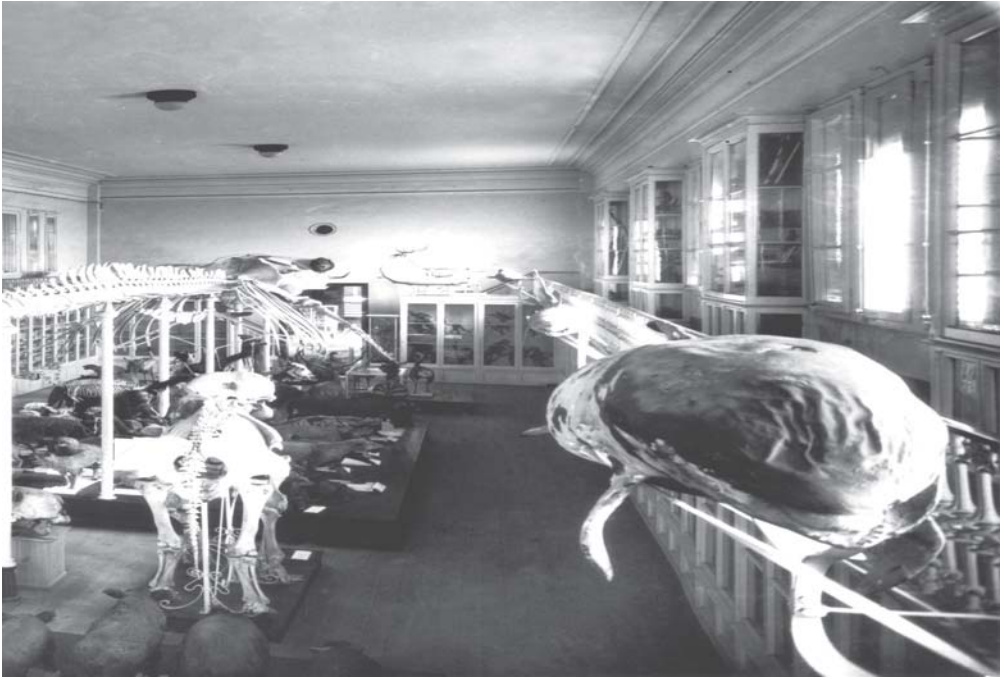
Va començar l'any 1905 per iniciativa de Norbert Font i Sagué (1873–1910). Estava formada per 133 grans blocs de roca instal·lats al parc de la Ciutadella, a l'exterior del Museu Martorell. Els exemplars provenien de les pedreres més importants de Catalunya. Hi estaven representades diferents roques: basalts, calcàries, guixos, granits, pòrfirs, pissarres, etcètera. La col·lecció es va destruir l'any 1929, però el Museu de Geologia (Museu Martorell) va conservar una mostra reduïda de cada exemplar. Durant la dècada de 1940, la col·lecció es va reconstruir amb 32 blocs gràcies a la intervenció d'alguns naturalistes catalans. L'any 2003, el Departament d'Arquitectura, Sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona es va encarregar de la restauració de la col·lecció i la renovació dels rètols explicatius.

La col·lecció que s'exposa actualment està formada per 33 blocs de roques de grans dimensions adossats a la façana principal del Museu, a més de diverses columnes prismàtiques de basalt, situades als laterals del vestíbul exterior, tal com estaven originalment. [12, 73, 85, 144]

22 Colección de grandes bloques de rocas

Se inició el año 1905 por iniciativa de Norbert Font i Sagué (1873–1910). Estaba formada por 133 grandes bloques de roca instalados en el parque de la Ciutadella, en el Exterior del Museo Martorell. Los ejemplares provenían de las canteras más importantes de Cataluña. Estaban representadas diferentes rocas: basalts, calizas, yesos, granitos, pórfidos, pizarras, etcétera. La colección se destruyó el año 1929, pero el Museo de Geología (Museo Martorell) conservó una muestra reducida de cada ejemplar.

Durante la década de 1940, la colección se reconstruyó con 32 bloques gracias a la intervención de algunos naturalistas catalanes. En el año 2003, el Departamento de Arquitectura, Sector de Urbanismo del Ayuntamiento de Barcelona se encargó de la restauración de la colección y la renovación de los rótulos explicativos. La colección expuesta actualmente está formada por 33 bloques de rocas de grandes dimensiones adosados a la fachada principal del Museo, además de varias columnas prismáticas de basalto, situadas en los laterales del vestíbulo exterior, tal y como estaban originalmente. [12, 73, 85, 144]

23

23 Exposicions de zoologia i botànica

Una de les sales del Museu va ser dedicada a la zoologia abans de 1924, tal com es pot veure en aquestes fotografies històriques. La fauna, exposada de forma atapeïda, ocupava la totalitat de l'espai. Com a recordatori d'aquesta època es mostren alguns exemplars de fauna escollits entre les col·leccions dels naturalistes Artur Bofill, Ignasi de Sagarra i Joan Baptista d'Aguilar–Amat, que des de 1916 fins a 1920 van coincidir al Museu Martorell. Aquestes col·leccions són avui part de l'important fons del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella (Edifici de Zoologia).

L'emblemàtica balena, *Balaenoptera physalus* (núm. 83/3084) de 16,8 m de longitud [98] que dona nom a la sala d'exposicions temporals de l'Edifici de Zoologia del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella es pot localitzar, a la fotografia superior, col·locada a l'esquerra, sobre uns suports que l'aïllaven de terra. Aquesta imatge, de l'any 1922, prové del Museu Darder de Banyoles (Pla de l'Estany).

L'altra fotografia, d'una època més antiga [12], ha estat cedida recentment al Museu per Xavier Ferrer.

La botànica també va constituir una part important del Museu. L'any 1921 es va rebre, per donació a la Junta de Ciències Naturals, l'herbari Cadevall, base de l'obra en sis volums *Flora de Catalunya*, publicada entre 1913 i 1937. Pius Font i Quer, va continuar les recerques en aquesta branca i va aportar a la Junta recol·leccions i estudis seus. L'any 1934, Font i Quer va crear l'Institut Botànic de Barcelona amb la qual cosa, es va separar la Botànica del d'aleshores anomenat Museu de Biologia. [101]

23 Exposiciones de zoología y botánica

Una de las salas del Museo fue dedicada a la Zoología antes de 1924, tal y como puede verse en estas fotografías históricas. La fauna, expuesta ocupaba casi la totalidad del espacio. Como recordatorio de esta época se muestran algunos ejemplares de fauna elegidos entre las colecciones de los naturalistas Artur Bofill, Ignasi de Sagarra y Joan Baptista d'Aguilar–Amat, que desde 1916 hasta 1920 coincidieron en el Museo Martorell. Estas colecciones son hoy parte del importante fondo del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella (Edificio de Zoología).

La emblemática ballena, Balaenoptera physalus (nº 83/3084) de 16,8 m de longitud [98] que da nombre a la sala de exposiciones temporales del Edificio de Zoología del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella puede localizarse, en la fotografía superior, colocada a la izquierda, encima de unos soportes que la aislaban del suelo. Esta imagen, del año 1922, procede del Museo Darder de Banyoles (Girona).

La otra fotografía, de una época anterior [12], ha sido cedida recientemente al Museo por Xavier Ferrer.

La botánica también constituyó una parte importante del Museo. El año 1921 se recibió, por donación a la Junta de Ciencias Naturales, el herbario Cadevall, base de la obra en seis volúmenes Flora de Catalunya, publicada entre 1913 y 1937. Pius Font i Quer, prosiguió las investigaciones en esta rama y aportó a la Junta recolecciones y estudios propios. El año 1934, Font i Quer creó el Instituto Botánico de Barcelona, separándose así la Botánica del hasta entonces llamado Museo de Biología. [101]

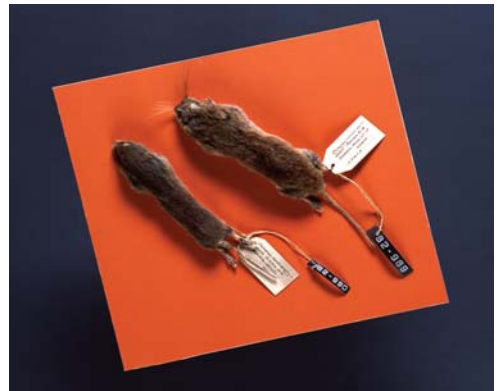
24

25

26

27

24 Col·lecció de coleòpters

Selecció d'alguns exemplars de diverses localitats de la col·lecció de Manuel Martorell i Peña, germà de Francesc i primer director del Museu. [110]

24 Colección de coleópteros

Selección de algunos ejemplares de varias localidades de la colección de Manuel Martorell i Peña, hermano de Francesc y primer director del Museo. [110]

25 Col·lecció de lepidòpters

Selecció d'alguns exemplars de l'espècie *Parnasius apollo* estudiada per Ignasi de Sagarra (1892–1940), que va ser conservador d'entomologia del Museu de Ciències Naturals. [141]

25 Colección de lepidópteros

Selección de algunos ejemplares de la especie Parnasius apollo estudiada por Ignasi de Sagarra (1892–1940), que fue conservador de entomología del Museo de Ciencias Naturales. [141]

26 Col·lecció de Malacologia

Selecció d'alguns exemplars de la fauna catalana i exòtica de la important col·lecció malacològica d'Artur Bofill (1844–1929), que es conserva a l'Edifici de Zoologia del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella. [30, 31]

26 Colección de Malacología

Selección de algunos ejemplares de la fauna catalana y exótica de la importante colección malacológica de Artur Bofill (1844–1929), que se conserva en el Edificio de Zoología del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella. [30, 31]

27 Pells d'estudi de *Microtus nivalis*

Núm. 82–0989, 82–0990
Exemplars de talpó de les neus recol·lectats per Joan Baptista d'Aguilar–Amat (1882–1936) durant els anys que va treballar al Museu de Ciències Naturals com a conservador i director. [5]

27 Pieles de estudio de *Microtus nivalis*

Nº 82–0989, 82–0990
Ejemplares de topillo nival recolectados por Joan Baptista d'Aguilar–Amat (1882–1936) durante los años en que trabajó en el Museo de Ciencias Naturales como conservador y director. [5]

28

29

28 Diorama de falcons
Falco peregrinus

Núm. 82-8235, 82-8236, 82-8237

Aquests dos falcons pelegrins van ser capturats a Barcelona. L'alcalde de la ciutat, Joaquim Sostres, els va donar al Museu el febrer de 1913. Van ser naturalitzats per l'aleshores taxidermista del Museu, Lluís Soler i Pujol. El diorama representa els dos exemplars capturant un colom a l'església de la Mare de Déu del Pi de Barcelona. [98]

28 Diorama de halcones
Falco peregrinus

Nº 82-8235, 82-8236, 82-8237

Estos dos halcones peregrinos fueron capturados en Barcelona. El alcalde de la ciudad, Joaquim Sostres, los donó al Museo en febrero de 1913. Fueron naturalizados por el entonces taxidermista del Museo, Lluís Soler i Pujol. El diorama representa los dos ejemplares captorando una paloma en la iglesia de la Mare de Déu del Pi de Barcelona. [98]

29 Ós dels Pirineus *Ursus arctos*

Núm. 82-7822

Aquest mascle subadult d'ós bru va ser capturat a Caldes de Boi l'any 1919. Es tracta d'un dels darrers exemplars d'ós capturats al Pirineu català. En aquella època hi havia una caça intensiva d'aquesta espècie ja que l'home el considerava un perill per a ell mateix i per al bestiar. [40, 88]

29 Oso de los Pirineos *Ursus arctos*

Nº 82-7822

Este macho subadulto de oso pardo fue capturado en Caldes de Boi el año 1919. Se trata de uno de los últimos ejemplares de oso capturados en el Pirineo catalán. En aquella época existía una caza intensiva de esta especie puesto que el hombre lo consideraba un peligro para él y para el ganado. [40, 88]

Les dues fotografies corresponen als exemplars exposats a la Sala de Paleontologia de l'Edifici de Geologia (Museu Martorell) del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella durant l'exposició "El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals"

Las dos fotografías corresponden a los ejemplares expuestos actualmente en la Sala de Paleontología del Edificio de Geología (Museo Martorell) del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella durante la exposición "El Museu Martorell, 125 anys de Ciències Naturals"

**A. *Potentilla alchemilloides*
Lapeyr.**

Institut Botànic de Barcelona. Núm. 818131
Plec d'herbari. Recol·lecció de Joan Cadevall
(1846–1921) l'any 1905. Forma part de l'herbari
Cadevall, conservat com a col·lecció autònoma
a l'herbari de l'Institut Botànic de Barcelona.
Localitat: roques inaccessibles de la Font de
Tagast (Berguedà) i roques de Coll de Jou. Nom
popular "peucrist". [35, 134]

B. *Osmunda regalis* L.

Institut Botànic de Barcelona. Núm. 72907
Plec d'herbari. Recol·lecció de Pius Font i Quer
(1888–1964) l'any 1916, que actualment forma
part de la col·lecció general de l'herbari de
l'Institut Botànic de Barcelona.
Localitat: Barranc de Can Garriga, vora de Sta.
Ceclina (Caldes de Malavella). Nom popular
"falguera de rei". [34, 139]

**A. *Potentilla alchemilloides*
Lapeyr.**

*Instituto Botánico de Barcelona. Nº 818131
Pliego de herbario. Recolección de Joan Cadevall
(1846–1921) el año 1905. Forma parte del herbario
Cadevall, conservado como colección autónoma en
el herbario del Instituto Botánico de Barcelona.
Localidad: rocas inaccesibles de la Font de
Tagast (Barcelona) y rocas de Coll de Jou.
Nombre popular "peucrist". [35, 134]*

B. *Osmunda regalis* L.

*Instituto Botánico de Barcelona. Nº 72907
Pliego de herbario. Recolección de Pius Font i
Quer (1888–1964) el año 1916, que actualmente
forma parte de la colección general del herbario
del Instituto Botánico de Barcelona.
Localidad: Barranco de Can Garriga, cerca de
Sta. Ceclina (Caldes de Malavella). Nombre
popular "helecho real". [34, 139]*

31

32

33

34

31 *Cetotherium sp.*

Miocè. Vila-seca de Solcina (Tarragonès). Núm. 30540
Longitud 81 cm aprox.

Motlle endocranial, fragment de columna i
vértebres. Exemplar donat per Pere Caselles,
arquitecte de Reus, l'any 1908. Primeres restes
d'un cetaci adquirit pel Museu, el més complet
trobat en la seva època. Pere Caselles també va
donar un gran bloc de gres calcari amb restes
d'un cetaci que s'exposa a l'exterior del Museu
amb la col·lecció de grans blocs. [79, 83, 131]

31 *Cetotherium sp.*

Mioceno. Vila-seca de Solcina (Tarragona). Nº 30540
Longitud 81 cm aprox.

Molde endocraneal, fragmento de columna y
vértebras. Ejemplar donado por Pere Caselles,
arquitecto de Reus, el año 1908. Primeros restos de
un cetáceo adquirido por el Museo, el más completo
hallado en su época. Pere Caselles también donó un
gran bloque de arenisca calcárea con restos de un
cetáceo que se expone en el exterior del Museo con
la colección de grandes bloques. [79, 83, 131]

32 *Elomeryx cluai (Depéret)*

Sintip. Oligocè de Tàrrega (Urgell). Núm. 4185
Longitud 220 mm aprox.

Crani complet d'aquest mamífer extingit. Segon
antracotèrid (artiodàctil) conegut a la península
Ibèrica. La pedrera Fàbregues, immediata al
poble del Talladell (Tàrrega), explorada per
Francesc Clua cap a 1885, és el primer jaciment
de vertebrats oligocènics trobat a Espanya. Clua
va ser recol·lector oficial del Museu entre 1907
i 1909. [79, 83]

32 *Elomeryx cluai (Depéret)*

Sintipo. Oligoceno de Tàrrega (Lleida). Nº 4185
Longitud 220 mm aprox.

Cráneo completo de este mamífero extinguido.
Segundo antracotérido (artiodáctilo) conocido
en la península Ibérica. La cantera Fàbregues,
inmediata al pueblo del Talladell (Lleida),
explorada por Francesc Clua hacia 1885, es el
primer yacimiento de vertebrados oligocenos
encontrado en España. Clua fue recolector
oficial del Museo entre 1907 y 1909. [79, 83]

33 *Coelodonta antiquitatis* (Blumenbach)

Pleistocè. Arenys de Mar (Maresme). Núm. 33181
Longitud 66 cm aprox.

Crani i maxil·lars complets d'un rinoceront
llanut, el primer trobat a Catalunya. Va ser
adquirit pel Museu, per 375 pessetes, a la Casa
Soler d'Arenys de Mar, l'any 1919. [79, 83]

33 *Coelodonta antiquitatis* (Blumenbach)

Pleistoceno. Arenys de Mar (Barcelona). Nº 33181
Longitud 66 cm aprox.

Cráneo y maxilares completos de un rinoceronte
lanudo, el primero encontrado en Cataluña. Fue
adquirido por el Museo, por 375 pesetas, a la Casa
Soler de Arenys de Mar, el año 1919. [79, 83]

34 *Tetralophodon longirostris (Kaup)*

Miocè (Vallesità). El Firal, la Seu d'Urgell (Urgell).
Núm. 33200. Longitud 98 cm

Primeres restes d'aquesta espècie trobades a
Catalunya. El Firal és el jaciment més important
del Miocè continental dels trobats al segle XIX
a Catalunya, descobert per Lluís Marià Vidal
cap a 1894.

L'exemplar correspon a un ullal d'aquest
mamífer proboscídeo de la família dels mastodonts.
[79, 83, 125]

34 *Tetralophodon longirostris (Kaup)*

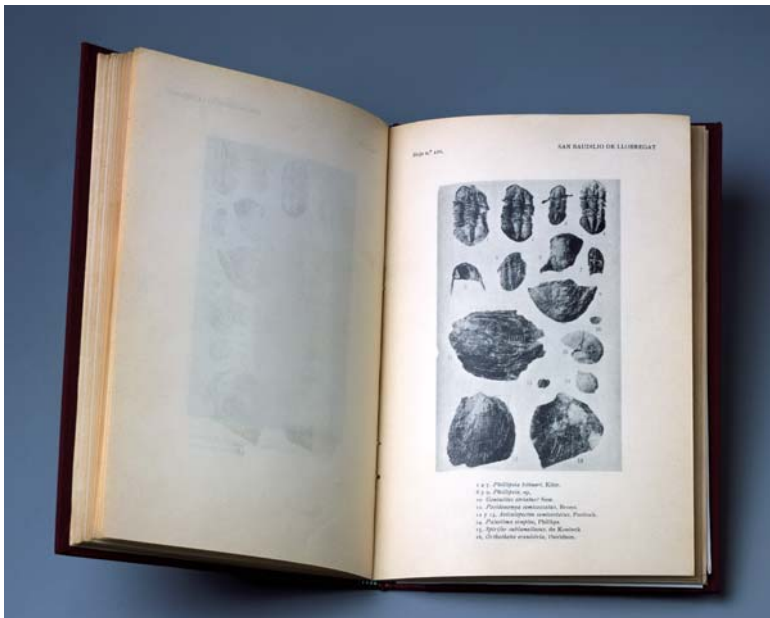
Mioceno (Vallesiense). El Firal, La Seu d'Urgell
(Lleida). Nº 33200. Longitud 98 cm

Primeros restos de esta especie encontrados en
Cataluña. El Firal es el yacimiento más importante
del Mioceno continental de los hallados en el
siglo XIX en Cataluña, descubierto por Lluís
Marià Vidal hacia 1894.

El ejemplar corresponde a un colmillo de este
mamífero proboscídeo de la familia de los
mastodontes. [79, 83, 125]

35

36

35 **Drevermannia pruvosti**

Carbonífer inferior. Núm. 23267

Mida 29 x 12 mm

Exemplar de trilobit figurat a la fulla de *San Baudilio de Llobregat* (núm. 420) de l'any 1930, corresponent al *Mapa Geològic de España a escala 1/50.000*, del Instituto Geológico y Minero de España. Aquest exemplar procedeix de la col·lecció Almera de l'antic mapa geològic de la província de Barcelona (1888–1914). Va ser identificat originalment com a *Phillipsia bittneri* Kittl. pel paleontòleg francès Puvost (núm. 397 del Fitxer de Paleontologia del "Museu Geològic de Catalunya"). [9, 113]

35 **Drevermannia pruvosti**

Carbonífero inferior. N° 23267

Medida 29 x 12 mm

Ejemplar de trilobites figurado en la hoja de San Baudilio de Llobregat (n° 420) del año 1930, correspondiente al Mapa Geológico de España a escala 1/50.000, del Instituto Geológico y Minero de España. Este ejemplar procede de la colección Almera del antiguo mapa geológico de la provincia de Barcelona (1888–1914). Fue identificado originalmente como Phillipsia bittneri Kittl. por el paleontólogo francés Puvost (n° 397 del Fichero de Paleontología del "Museo Geológico de Cataluña"). [9, 113]

36 **Detall del llibre on apareix figurat aquest trilobit**

Memòria explicativa del full del *Mapa Geològic de España a escala 1/50.000*, de San Baudilio de Llobregat, any 1930, on apareix figurada aquesta espècie de trilobit.

36 **Detalle del libro donde aparece figurado este trilobites**

Memoria explicativa de la hoja del Mapa Geológico de España a escala 1/50.000, de San Baudilio de Llobregat, año 1930, donde aparece figurada esta especie de trilobites.

37

38

39

37 *Montsecosuchus depereti* (Vidal)

Holotip. Cretaci inferior. Santa Maria de Meià (Noguera). Núm. 512. Longitud 570 mm aprox. Exemplar complet. Primer cocodril (Atoposauridae) fòssil descobert en el Mesozoic de la península Ibèrica i el primer descobert en el Cretaci inferior d'Europa. Va ser trobat per Lluís Marià Vidal el 1902 a la pedrera de Rúbies. Ha estat objecte de nombrosos estudis i representacions gràfiques. [33, 70, 74, 79, 83, 98, 114, 164]

37 *Montsecosuchus depereti* (Vidal)

Holotipo. Cretácico inferior. Santa Maria de Meià (Lleida). Nº 512. Longitud 570 mm aprox. Ejemplar completo. Primer cocodrilo (Atoposauridae) fósil descubierto en el Mesozoico de la península Ibérica y el primero descubierto en el Cretácico inferior de Europa. Fue encontrado por Lluís Marià Vidal en 1902 en la cantera de Rúbies. Ha sido objeto de numerosos estudios y representaciones gráficas. [33, 70, 74, 79, 83, 98, 114, 164]

38 *Montsecobatrachus gaudryi* (Vidal)

Holotip. Cretaci inferior. Santa Maria de Meià (Noguera). Núm. 541. Longitud 75 mm Primer exemplar d'anur reconegut en el Mesozoic. L'exemplar va ser descobert per Lluís Marià Vidal el 1901, en una pedrera de calcària litogràfica explotada en el Montsec de Rúbies. Fins aleshores les granotes més antigues conegudes dataven de l'Eocè de Wyoming (EUA). Aquesta sensacional troballa va fer retrocedir cent milions d'anys l'origen d'aquests amfibis. [70, 74, 79, 83, 98, 162]

38 *Montsecobatrachus gaudryi* (Vidal)

Holotipo. Cretácico inferior. Santa Maria de Meià (Lleida). Nº 541. Longitud 75 mm Primer ejemplar de anuro reconocido en el Mesozoico. El ejemplar fue descubierto por Lluís Marià Vidal en 1901, en una cantera de caliza litográfica explotada en el Montsec de Rúbies. Hasta entonces las ranas más antiguas conocidas databan del Eoceno de Wyoming (EE.UU.). Este sensacional hallazgo hizo retroceder cien millones de años el origen de estos anfibios. [70, 74, 79, 83, 98, 162]

39 *Lepidotes ilergetis* Sauvage

Cretaci inferior. Santa Maria de Meià (Noguera). Núm. 605 i 30362. Longitud 225 mm Aquest exemplar està compost per dues parts: un fragment de la regió abdominal (núm. 605), que va ser trobat per Lluís Marià Vidal cap a l'any 1900, i el crani i part de l'abdomen (núm. 30362), per Baltasar Serradell. En catalogar els vertebrats fòssils del Museu es va advertir la coincidència. [13, 79, 83]

39 *Lepidotes ilergetis* Sauvage

Cretácico inferior. Santa Maria de Meià (Lleida). Nº 605 y 30362. Longitud 225 mm Este ejemplar está compuesto por dos partes: un fragmento de la región abdominal (nº 605), que fue encontrado por Lluís Marià Vidal hacia el año 1900, y el cráneo y parte del abdomen (nº 30362), hallado por Baltasar Serradell. Al catalogar los vertebrados fósiles del Museo se advirtió la coincidencia. [13, 79, 83]

40 Mammuthus meridionalis (Nesti)

Pleistocè inferior. Avinguda Pearson, Sarrià-Pedralbes (Barcelona). Núm. 24536, 24603, 24604, 24609, 33185–33187

Es tracta de l'exemplar més complet trobat a Catalunya. Va ser descobert en el curs d'una obra a la propietat de Jaume Balet, l'any 1922, i excavat per Marià Faura i Sans, conservador del Museu i director del Servei del Mapa Geològic de Catalunya. Ha estat restaurat i consolidat recentment. [79, 83, 98, 125]

Les vèrtebres es troben exposades en una plataforma rectangular de fusta, de mida 3,70 m x 1,35 m, sobre una base de boles d'argila.

40 Mammuthus meridionalis (Nesti)

Pleistoceno inferior. Avenida Pearson (Barcelona). N° 24536, 24603, 24604, 24609, 33185–33187

Se trata del ejemplar más completo encontrado en Cataluña. Fue descubierto en el curso de una obra en la propiedad de Jaume Balet, en el año 1922, y excavado por Marià Faura i Sans, conservador del Museo y director del Servicio del Mapa Geológico de Cataluña. Ha sido restaurado y consolidado recientemente. [79, 83, 98, 125]

Las vértebras están expuestas en una plataforma rectangular de madera, de medida 3,70 m x 1,35 m, sobre una base de bolas de arcilla.

41

42

41 Maquetes històriques de grans animals del passat

Al començament del segle XX, els insignes naturalistes Jaume Almera, Artur Bofill i Norbert Font i Sagué van tenir la idea de fer reproduir a escala natural alguns dels grans animals del passat trobats a Catalunya. Per diverses circumstàncies, només es va fer la reproducció del mamut (*Mammuthus primigenius*), a càrrec de Font i Sagué (1907), que avui restaurat es pot contemplar prop de la cascada del parc de la Ciutadella (veure fig. 42).

Uns anys més tard es van realitzar 12 reproduccions a escala reduïda d'animals que havien viscut en diferents èpoques geològiques. Es van escollir set dinosaures, quatre mamífers i una au. Les maquetes van ser fruit de la col·laboració de J. B. Aguilar–Amat, Artur Bofill i l'escultor J. Bassas. Les peces es van exposar l'any 1917 al Museu de Catalunya (Museu de Zoologia). Més tard van passar a la Sala de Paleontologia del Museu Martorell (Museu de Geologia). En els anys setanta van estar dipositades al Museu Geològic del Seminari Conciliar de Barcelona, on tenien una funció didàctica. El 1985 van tornar al Museu de Geologia, però algunes ja estaven molt deteriorades. Les maquetes van ser restaurades l'any 1996 per Isabel Delgado i Gregoria Fernández, auxiliars del Museu de Geologia, amb l'objectiu d'exposar-les a l'Hivernacle del parc de la Ciutadella. Avui es conserven a la Sala de Paleontologia del Museu Martorell (Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella). [90]

42 Reproducció del mamut del parc de la Ciutadella

Ròtulo que acompanya a la reproducció:
MAMUT, MAMMUTHUS PRIMIGENIUS
REPRODUCCIÓ A ESCALA NATURAL REALITZADA L'ANY 1907 A INSTÀNCIA DELS MEMBRES DE LA JUNTA DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA, JAUME ALMERA, ARTUR BOFILL I NORBERT FONT I SAGUÉ.
ES TRACTA D'UN MAMÍFER PROBOSCIDI PRECURSOR DELS ELEFANTS ACTUALS. VISQUÉ DURANT EL QUATERNARI A DIFERENTS LLOCS D'EUROPA. AQUESTA REPRODUCCIÓ FORMAVA PART D'UNA IDEA DE PRINCIPIS DE SEGLE DE REPRODUIR ALGUNS DELS GRANS ANIMALS DEL PASSAT AL PARC DE LA CIUTADELLA.

El requadre de l'esquerra correspon a la maqueta del mamut de 1917.
[85, 90]

41 Maquetas históricas de grandes animales del pasado

A principios del siglo XX, los insignes naturalistas Jaume Almera, Artur Bofill y Norbert Font i Sagué tuvieron la idea de hacer reproducir a escala natural algunos de los grandes animales del pasado encontrados en Cataluña. Por varias circunstancias, sólo se realizó la reproducción del mamut (*Mammuthus primigenius*), a cargo de Font i Sagué (1907), que actualmente restaurado puede contemplarse cerca de la cascada del parque de la Ciutadella (ver fig. 42).

Unos años más tarde se realizaron 12 reproducciones a escala reducida de animales que habían vivido en diferentes épocas geológicas. Se eligieron siete dinosaurios, cuatro mamíferos y un ave. Las maquetas fueron fruto de la colaboración de J. B. Aguilar–Amat, Artur Bofill y el escultor J. Bassas. Las piezas se expusieron el año 1917 en el Museo de Cataluña (Museo de Zoología). Más tarde pasaron a la Sala de Paleontología del Museo Martorell (Museo de Geología). En los años setenta estuvieron depositadas en el Museo Geológico del Seminario Conciliar de Barcelona, donde tenían una función didáctica. En 1985 volvieron al Museo de Geología, pero algunas ya estaban muy deterioradas. Las maquetas fueron restauradas el año 1996 por Isabel Delgado y Gregoria Fernández, auxiliares del Museo de Geología, con objeto de exponerlas en el Hivernacle del parque de la Ciutadella. Hoy se conservan en la Sala de Paleontología del Museo Martorell (Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella). [90]

42 Reproducción del mamut del parque de la Ciutadella

Rótulo que acompaña a la reproducción:
MAMUT, MAMMUTHUS PRIMIGENIUS
REPRODUCCIÓ A ESCALA NATURAL REALITZADA L'ANY 1907 A INSTÀNCIA DELS MEMBRES DE LA JUNTA DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA, JAUME ALMERA, ARTUR BOFILL I NORBERT FONT I SAGUÉ.
ES TRACTA D'UN MAMÍFER PROBOSCIDI PRECURSOR DELS ELEFANTS ACTUALS. VISQUÉ DURANT EL QUATERNARI A DIFERENTS LLOCS D'EUROPA. AQUESTA REPRODUCCIÓ FORMAVA PART D'UNA IDEA DE PRINCIPIS DE SEGLE DE REPRODUIR ALGUNS DELS GRANS ANIMALS DEL PASSAT AL PARC DE LA CIUTADELLA.

El recuadro de la izquierda corresponde a la maqueta del mamut de 1917.
[85, 90]

43

44

43 La col·laboració d'investigadors estrangers en els estudis geològics i paleontològics de Catalunya

Alguns dels ammonits del Juràssic estudiats pel geòleg francès Paul Fallot, amb la col·laboració de F. Blanchet, que formen part de la publicació *Observations sur la faune des terrains jurassiques de la région de Cardó et de Tortosa (Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural, de 1923)*. Aquests exemplars obtinguts durant els treballs del Mapa Geològic de Catalunya, dirigit per Marià Faura i Sans, pertanyen a les col·leccions del Museu. [58]

A. Cadomites bigoti Mun.–Chalm.

Mas Ramé, Capçanes (Priorat). Núm. 42944

Mida 153 x 137 x 47 mm

Aquest exemplar porta també el núm. 1209 que correspon possiblement al fitxer de Paleontologia del Museu de Catalunya (col·lecció del Mapa Geològic).

B. Perisphinctes furcula Neum.

Cap de Salou (Tarragonès). Núm. 42942

Mida 137 x 118 mm

C. Perisphinctes tarraconensis Fallot

Font de Carlades (Montsià). Lectotip. Núm. 42943

Mida 68 x 57 mm

44 Miocè de Montjuïc

Va ser Marià Faura i Sans, regent de paleontologia durant un curt període de temps en el Museu Martorell i director del Servei del Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000, qui recol·lectà un gran nombre d'exemplars fòssils (essencialment invertebrats) que van entrar a formar part de les col·leccions del Museu. Un dels llocs on va fer un seguiment més continuat de les troballes va ser la muntanya de Montjuïc, on les activitats extractives de les pedreres li van permetre formar una col·lecció nombrosa on es troben representats la majoria dels grans grups fòssils, des de les plantes als vertebrats.

L'exemplar figurat correspon a un motlle intern d'un eriçó marí del Miocè: *Clypeaster barcinensis* Lambert, 1907. [70, 98, 104]

Núm. 18331. Mida 124 x 115 x 31 mm

43 La colaboración de investigadores extranjeros en los estudios geológicos y paleontológicos de Cataluña

Algunos de los amonites del Jurásico estudiados por el geólogo francés Paul Fallot, con la colaboración de F. Blanchet, que forman parte de la publicación *Observations sur la faune des terrains jurassiques de la région de Cardó et de Tortosa (Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural, de 1923)*. Estos ejemplares obtenidos durante los trabajos del Mapa Geológico de Cataluña, dirigido por Marià Faura i Sans, pertenecen a las colecciones del Museo. [58]

A. Cadomites bigoti Mun.–Chalm.

Mas Ramé, Capçanes (Tarragona). Nº 42944

Medida 153 x 137 x 47 mm

Este ejemplar lleva también el nº 1209 que corresponde posiblemente al fichero de Paleontología del Museo de Cataluña (colección del Mapa Geológico).

B. Perisphinctes furcula Neum.

Cabo de Salou (Tarragona). Nº 42942

Medida 137 x 118 mm

C. Perisphinctes tarraconensis Fallot

Font de Carlades (Tarragona). Lectotipo. Nº 42943

Medida 68 x 57 mm

44 Mioceno de Montjuïc

Fue Marià Faura i Sans, regente de paleontología durante un corto periodo de tiempo en el Museo Martorell y director del Servicio del Mapa Geológico de Cataluña a escala 1:100.000, quien recolectó un gran número de ejemplares fósiles (esencialmente invertebrados) que entraron a formar parte de las colecciones del Museo. Uno de los lugares donde efectuó un seguimiento más continuado de los hallazgos fue la montaña de Montjuïc, donde las actividades extractivas de las canteras le permitieron formar una colección numerosa donde se encuentran representados la mayoría de grandes grupos fósiles, desde las plantas a los vertebrados.

El ejemplar figurado corresponde al molde interno de un erizo marino del Mioceno: *Clypeaster barcinensis* Lambert, 1907. [70, 98, 104]

Nº 18331. Medida 124 x 115 x 31 mm

45 El Museu Martorell, seu del Mapa Geològic de Catalunya a escala 1/100.000 (1919–1923)

L'any 1915, Marià Faura i Sans (1883–1941) substitueix a Jaume Almera en els treballs del Mapa Geològic de la Província de Barcelona a escala 1/40.000 que tenia la seu al Museu Geològic del Seminari de Barcelona.

Dos anys més tard, quan s'uneixen les Diputacions de Catalunya en règim de mancomunitat, es decideix estendre el mapa a tot Catalunya a escala 1/100.000. Aquest treball va ser encarregat a Marià Faura i Sans i el servei del nou mapa es va establir al Museu Martorell. El primer full publicat (Vilafranca del Penedès) va aparèixer el 1922.

El Museu conserva part del material recol·lectat durant els treballs d'elaboració del mapa. L'any 1923, a causa dels esdeveniments polítics, aquests treballs van quedar interromputs quan s'havien realitzat un total de sis fulls, dels quals se'n van publicar cinc i quatre memòries. [21, 62, 63, 64, 65, 79, 81]

La vitrina mostra exemplars de fòssils, minerals, roques i làmines primes que van ser figurats a les memòries del mapa a més de fitxes i publicacions.

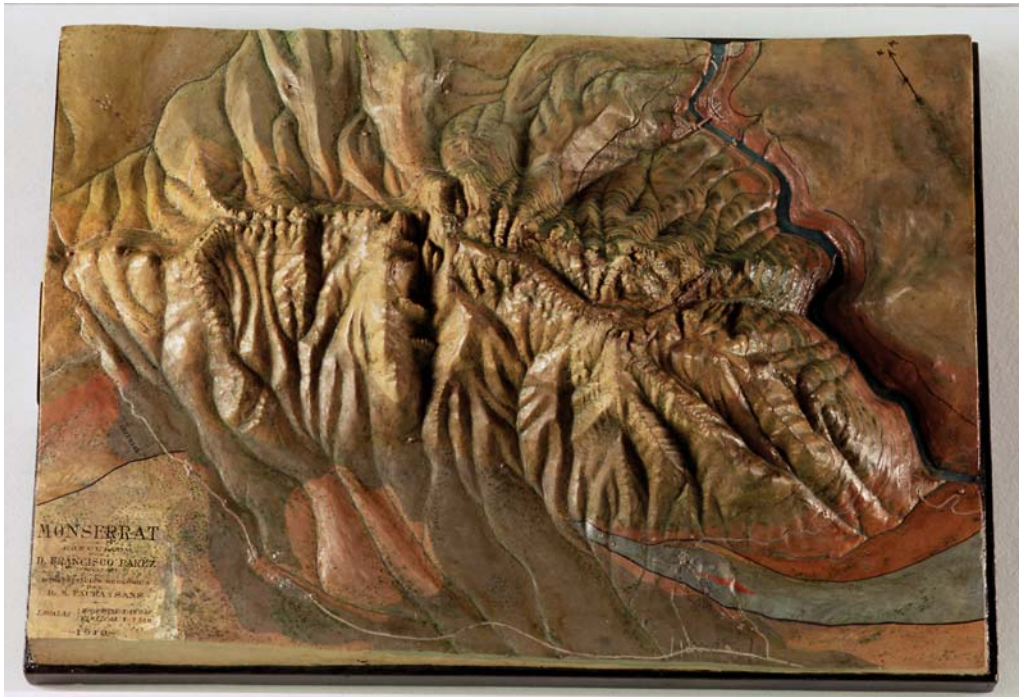
45 El Museo Martorell, sede del Mapa Geológico de Cataluña a escala 1/100.000 (1919–1923)

El año 1915, Marià Faura i Sans (1883–1941) sustituye a Jaume Almera en los trabajos del Mapa Geológico de la Provincia de Barcelona a escala 1/40.000, cuya sede se encontraba en el Museo Geológico del Seminario de Barcelona.

Dos años más tarde, cuando se unen las Diputaciones de Cataluña en régimen de mancomunidad, se decide extender el mapa a toda Cataluña a escala 1/100.000. Este trabajo fue encargado a Marià Faura i Sans y el servicio del nuevo mapa se estableció en el Museo Martorell. La primera hoja publicada (Vilafranca del Penedès) apareció en 1922.

El Museo conserva parte del material recolectado durante los trabajos de elaboración del mapa. El año 1923, a causa de los acontecimientos políticos, estos trabajos quedaron interrumpidos cuando se habían realizado un total de seis hojas, de las que se publicaron cinco y cuatro memorias. [21, 62, 63, 64, 65, 79, 81]

La vitrina muestra ejemplares de fósiles, minerales, rocas y láminas delgadas que fueron figurados en las memorias del mapa, además de fichas y publicaciones.

46

47

46 **Maqueta històrica de Montserrat**

Maqueta de la muntanya de Montserrat on es reflecteix la geologia, realitzada segons el projecte i sota la direcció de Marià Faura i Sans, el 1919, any en què va començar a treballar en el *Mapa Geològic de Catalunya a escala 1/100.000*.

Aquesta maqueta porta dos rètols que transcrivim [sic]:

MONTSERRAT
EJECUTADO POR
D. FRANCISCO PARÉZ (ESCUPTOR)
INTERPRETACIÓN GEOLÓGICA
DEL DR. M. FAURA Y SANS
ESCALAS: HORIZONTAL 1:10.000
VERTICAL 1:7.500
1919

RELLEU GEOLÒGIC
DE MONTSERRAT
PER EL DR. M. FAURA I SANS
EXECUTAT PER L'ESCUPTOR EN
FRANCESC PARÉS A LES ESCALES
DE 1:10.000 EN L'HORIZONTAL
I 7.500 EN LA VERTICAL
MAIG DE 1919

46 **Maqueta històrica de Montserrat**

Maqueta de la montaña de Montserrat donde se refleja la geología, realizada según el proyecto y bajo la dirección de Marià Faura i Sans, en 1919, año en que empezó a trabajar en el Mapa Geológico de Cataluña a escala 1/100.000.

La maqueta lleva dos rótulos que transcribimos [sic]:

MONTSERRAT
EJECUTADO POR
D. FRANCISCO PARÉZ (ESCUPTOR)
INTERPRETACIÓN GEOLÓGICA
DEL DR. M. FAURA Y SANS
ESCALAS: HORIZONTAL 1:10.000
VERTICAL 1:7.500
1919

RELLEU GEOLÒGIC
DE MONTSERRAT
PER EL DR. M. FAURA I SANS
EXECUTAT PER L'ESCUPTOR EN
FRANCESC PARÉS A LES ESCALES
DE 1:10.000 EN L'HORIZONTAL
I 7.500 EN LA VERTICAL
MAIG DE 1919

47 **Meteorit del Garraf**

El Garraf (Barcelona). Núm. 2730

Mida 11,7 cm x 9,5 cm x 8,9 cm

Es tracta d'un condrit d'olivina–hiperstena, de pes 1.439 g (exemplar del Museu). Va ser trobat el 1905. Dos anys més tard, la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, mitjançant Norbert Font i Sagué, va comprar un fragment d'aquest meteorit de pes inicial 8.791 g per a les col·leccions del Museu. [46, 60, 61, 98, 102]

47 **Meteorito de El Garraf**

El Garraf (Barcelona). Nº 2730

Medida 11,7 cm x 9,5 cm x 8,9 cm

Se trata de un condrito de olivino–hiperstena, que inicialmente pesó 1.439 g (ejemplar del Museo). Fue encontrado en 1905. Dos años más tarde, la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona, a través de Norbert Font i Sagué, adquirió un fragmento de este meteorito de peso inicial 8.791 g para las colecciones del Museo. [46, 60, 61, 98, 102]

48

48 Col·lecció de làmina prima de roques

El Museu posseeix des d'antic col·leccions de làmina prima. La majoria són resultat dels treballs de recerca de la Secció de Petrologia i del Mapa Geològic de Catalunya. D'altres procedeixen de donatius, com és el cas de la col·lecció Moragas, amb més de 1.300 preparacions. Més rarament són adquisicions com, per exemple, la col·lecció de Norbert Font i Sagué, adquirida per la Junta de Ciències Naturals a la família d'aquest després de la seva mort l'any 1910. Recentment, el Museu ha fet dues exposicions en què les fotografies de roques vistes al microscopi han estat l'objectiu principal. Es tracta de "Les nostres roques: una visió insòlita" (any 1997) i "Sagrada Família: pedres del Temple, roques dels Temps", amb motiu de l'any Gaudí (2002). [120, 121]

En les dues ocasions, les fotomicrografies han estat realitzades per Rafael Navarro, Vicenç Planella i Josep Adolf Samper, col·laboradors del Museu.

L'any 1998 es creà en el Museu de Geologia (Museu Martorell) un laboratori de làmina prima del qual s'encarregà Jaume Costea, actualment en funcionament.

A la fotografia superior veiem una capsula de preparacions del principi de segle XX (col·lecció Museu de Geologia). [98]

Les fotografies inferiors corresponen a fotomicrografies de dues làmines primes: a l'esquerra un gres de Montjuïc (Barcelona), a la dreta un marbre de Macael (Almeria). Ambdues són roques utilitzades en la construcció i ornamentació del Temple de la Sagrada Família. [120]

48 Colección de lámina delgada de rocas

El Museo posee desde antiguo colecciones de lámina delgada. La mayoría son resultado de los trabajos de investigación de la Sección de Petrología y del Mapa Geológico de Cataluña. Otras proceden de donativos, como la colección Moragas, con más de 1.300 preparaciones. Más raramente son adquisiciones como, por ejemplo, la colección de Norbert Font i Sagué, adquirida por la Junta de Ciencias Naturales a su familia tras su muerte el año 1910.

Recientemente, el Museo ha efectuado dos exposiciones en las que las fotografías de rocas vistas al microscopio han sido el principal objetivo. Se trata de "Les nostres roques: una visió insòlita" (año 1997) y "Sagrada Família: pedres del Temple, roques dels Temps", con motivo del año Gaudí (2002). [120, 121]

En ambas ocasiones, las fotomicrografías fueron realizadas por Rafael Navarro, Vicenç Planella y Josep Adolf Samper, colaboradores del Museo.

En el año 1998 se creó en el Museo de Geología (Museo Martorell) un laboratorio de lámina delgada a cargo de Jaime Costea, actualmente en funcionamiento.

En la fotografía superior vemos una caja de preparaciones de principios del siglo XX (colección Museo de Geología). [98]

Las fotografías inferiores corresponden a fotomicrografías de dos láminas delgadas: en la izquierda un gres de Montjuïc (Barcelona), en la derecha un mármol de Macael (Almería). Ambas son rocas utilizadas en la construcción y ornamentación del Templo de la Sagrada Família. [120]

49

50

49 Saquets cosits a mà que contenen mostres de mena metàl·lica

Núm. 16787

Procedeixen de la zona minera de la vall de Ribes (Ripollès) i corresponen als filons MM explotats a les mines Teodora, Rialp, San Juan, Farga, Zaragoza i Juana Amelia, en les quals s'extreia arsènic, plom i coure.

Van ser dipositats al Museu al principi del segle XX, se suposa que per a l'estudi del seu contingut.

La procedència de les mostres es troba en l'obra de Silví Thós i Codina de l'any 1904, *Exploración y explotación de los criaderos metalíferos del Valle de Ribas*, rar exemplar que el Museu conserva a la Biblioteca. [151]

50 Escolcita

Estopanyà (Baixa Ribagorça). Núm. 3673

És un dels exemplars del Museu que ha estat objecte d'un estudi minuciós gràcies a l'adquisició d'instrumental adequat (microscopi polaritzant). Va ser recol·lectat per F. Fàbregas, l'any 1918, i lliurat a Francesc Pardillo, aleshores conservador de mineralogia del Museu Martorell, el qual el va analitzar i en va publicar una nota a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

Inicialment es creia que l'escolcita associada a les ofites de Lleida i Osca era wavel·lita.

L'estudi de l'exemplar del Museu va permetre la identificació de l'espècie. [126]

49 Saquitos cosidos a mano que contienen muestras de mena metálica

Nº 16787

Proceden de la zona minera del valle de Ribes (Girona) y corresponden a los filones MM explotados en las minas Teodora, Rialp, San Juan, Farga, Zaragoza y Juana Amelia, en las que se extraía arsénico, plomo y cobre.

Fueron depositados en el Museo a principios del siglo XX, se supone que para el estudio de su contenido.

La procedencia de las muestras se encuentra en la obra de Silví Thós i Codina del año 1904, *Exploración y explotación de los criaderos metalíferos del Valle de Ribas*, raro ejemplar que el Museo conserva en la Biblioteca. [151]

50 Escolcita

Estopanyà (Huesca). Nº 3673

Es uno de los ejemplares del Museo que ha sido objeto de un estudio minucioso gracias a la adquisición de instrumental adecuado (microscopio polarizante). Fue recolectado por F. Fàbregas, en el año 1918, y entregado a Francesc Pardillo, entonces conservador de mineralogía del Museo Martorell, quien lo analizó y publicó una nota en la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.

Inicialmente se creía que la escolcita asociada a las ofitas de Lleida y Huesca era wavel·lita.

El estudio del ejemplar del Museo permitió la identificación de la especie. [126]

51 Instrumental científic i històric del Museu Martorell

Aquests són alguns aparells científics antics que es conserven a l'Edifici de Geologia del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella. Tenen un gran interès científic, històric i patrimonial. Es tracta principalment d'utilatge òptic que va ser adquirit al començament del segle XX i utilitzat per investigadors i conservadors del Museu. Suposem, ateses les publicacions i l'activitat científica dels doctors Francesc Pardo, Jaume Marcet, Marià Faura, Maximino San Miguel i Vicenç Soriano, entre d'altres, que aquests instruments van ser utilitzats habitualment per ells en els seus treballs de recerca. [98, 117]

A. Goniòmetre de reflexió

Société Genevoise pour la Construction d'Instruments de Physique, Ginebra (Suïssa). Núm. 7303 (AHC-B-AF). Utilitzat per al mesurament dels angles entre les cares dels cristalls (diedres) dels minerals.

B. Goniòmetre teodolític

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemanya). Núm. 73007 (AHC-B-AF)

És un goniòmetre de reflexió més perfeccionat que pot tenir de dos a tres limbes.

C. Espectroscopi

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemanya). Núm. 7305 (AHC-B-AF).

Utilitzat per a l'anàlisi química de certs elements dels minerals mitjançant la descomposició en els colors de l'espectre d'un raig de llum quan aquest els travessa.

D. Microscopi petrogràfic amb platina de Fedorow

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemanya). Núm. 7306 (AHC-B-AF)

Microscopi de polarització per a l'estudi de minerals i roques en làmina prima, amb una platina auxiliar que permet orientar la làmina en qualsevol direcció.

E. Microscopi binocular

Spencer. Buffalo (EUA). Núm. 7304 (AHC-B-AF). Microscopi òptic ordinari; ens dona imatges amplifícades dels objectes de petites dimensions.

Els números de registres corresponen a l'Arxiu fotogràfic de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, AHC-B-AF.

51 Instrumental científic e històric del Museo Martorell

Estos son algunos aparatos científicos antiguos que se conservan en el Edificio de Geología del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella. Son de gran interés científico, histórico y patrimonial. Se trata principalmente de utillaje óptico que fue adquirido a principios del siglo XX y utilizado por investigadores y conservadores del Museo. A la vista de las publicaciones y la actividad científica de los doctores Francesc Pardo, Jaume Marcet, Marià Faura, Maximino San Miguel y Vicenç Soriano, entre otros, suponemos que estos instrumentos fueron utilizados habitualmente por ellos en sus trabajos de investigación. [98, 117]

A. Goniómetro de reflexión

Société Genevoise pour la Construction d'Instruments de Physique. Ginebra (Suiza). N° 7303 (AHC-B-AF). Utilizado para la medición de ángulos entre las caras de cristales (diedros) de los minerales.

B. Goniómetro teodolítico

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemania). N° 73007 (AHC-B-AF)

Es un goniómetro de reflexión más perfeccionado que puede tener de dos a tres limbos.

C. Espectroscopio

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemania). N° 7305 (AHC-B-AF).

Utilizado para el análisis químico de ciertos elementos de los minerales mediante la descomposición en los colores del espectro de un rayo de luz cuando este los atraviesa.

D. Microscopio petrográfico con platina de Fedorow

R. Fuess. Berlín-Steglitz (Alemania). N° 7306 (AHC-B-AF)

Microscopio de polarización para el estudio de minerales y rocas en lámina delgada, con una platina auxiliar que permite orientar la lámina en cualquier dirección.

E. Microscopio binocular

Spencer. Buffalo (EE.UU.). N° 7304 (AHC-B-AF). Microscopio óptico ordinario; nos da imágenes amplifícadas de los objetos de pequeñas dimensiones.

Los números de registro corresponden al Archivo Fotográfico del Archivo Histórico de la Ciudad de Barcelona, AHC-B-AF.

Encara que aquesta època comença amb la ja instaurada dictadura de Primo de Rivera, les activitats del Museu van continuar el seu curs, com també la recerca dels naturalistes associats a la institució. Tanmateix, va desaparèixer el Servei del Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000 de la Mancomunitat [21] i l'any 1929 es va destruir la col·lecció de grans blocs del parc de la Ciutadella per una qüestió, sembla, de millorar el paisatge del Parc [85]. El 1924 va ser un any clau en la història dels museus del parc de la Ciutadella ja que, per decisió de la Junta de Ciències Naturals, segons consta en l'acta número 23, de 27 de desembre de 1924 (pàg. 111–112), el Museu de Catalunya ("Castell dels Tres Dragons") es va destinar a biologia (zoologia i botànica) i el Museu Martorell a geologia. A partir d'aquell moment cada museu va seguir el seu camí de forma independent, amb un director a cada centre. [91] L'any 1934, la branca de botànica es va separar del Museu de Biologia per donar lloc a l'Institut Botànic de Barcelona [37, 139] i el Museu de Biologia va passar a ser de Zoologia. Dues són les col·leccions importants que van marcar aquesta primera fase del Museu Martorell de Geologia, la col·lecció de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona [79, 83] i la col·lecció de Baltasar Serradell. [13, 44, 83] L'any 1924 el Museu va exposar una mostra de la col·lecció Vidal (donació de 1922 [42]) i va preparar les sales d'exposició per destinar-les a l'exhibició de roques, minerals i fòssils. Aleshores, la branca geològica consta de tres seccions que queden a càrrec dels doctors Pardillo (Mineralogia i direcció del centre), Marcet (Paleontologia) i San Miguel de la Cámara (Petrologia). [79, 112] La Guerra Civil espanyola (1936–1939) va ser un fet tràgic per al país que va afectar, com es lògic, els museus, no sols en l'aspecte material sinó també en l'humà (el cas d'Aguilar–Amat no es pot oblidar [97]). Les memòries de Frederic Marès, un col·leccionista apesarat per les pèrdues irreparables del nostre patrimoni monumental i artístic, que per extensió podríem aplicar al patrimoni natural, són testimoni d'aquells anys lamentables. [108] Acabada la guerra van arribar les reestructuracions i un lent període de recuperació. Els museus del Parc van continuar els seus camins, paral·lels però independents.

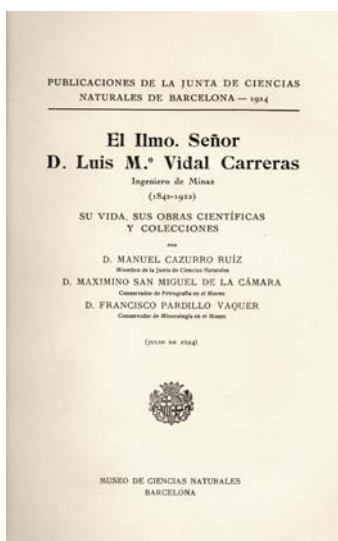
Aunque esta época se inicia con la ya instaurada dictadura de Primo de Rivera, las actividades del Museo siguieron su curso, al igual que la investigación de los naturalistas asociados a la institución. No obstante, desapareció el Servicio del Mapa Geológico de Cataluña a escala 1:100.000 de la Mancomunidad [21] y el año 1929 se destruyó la colección de grandes bloques del parque de la Ciutadella por una cuestión, parece ser, de mejorar el paisaje del Parque. [85] El año 1924 fue clave en la historia de los museos del parque de la Ciutadella ya que, por decisión de la Junta de Ciencias Naturales, según consta en el acta número 23, de 27 de diciembre de 1924 (pág. 111–112), el Museo de Cataluña ("Castell dels Tres Dragons") se destinó a biología (zoología y botánica) y el Museo Martorell a geología. A partir de aquel momento cada museo prosiguió su camino de forma independiente, con un director en cada centro. [91] El año 1934, la rama de botánica se separó del Museo de Biología para dar lugar al Instituto Botánico de Barcelona [37, 139] y el Museo de Biología pasó a ser de Zoología. Dos son las colecciones importantes que marcaron esta primera fase del Museo Martorell de Geología: la colección de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona [79, 83] y la colección de Baltasar Serradell. [13, 44, 83] El año 1924 el Museo expuso una muestra de la colección Vidal (donación de 1922 [42]) y preparó las salas de exposición para destinarlas a la exhibición de rocas, minerales y fósiles. Así, la rama geológica consta de tres secciones que quedan a cargo de los doctores Pardillo (Mineralogía y dirección del centro), Marcet (Paleontología) y San Miguel de la Cámara (Petrología). [79, 112] La Guerra Civil española (1936–1939) fue un hecho trágico para el país que afectó, como es lógico, a los museos, no sólo en el aspecto material sino también en el humano (el caso de Aguilar–Amat no puede olvidarse [97]). Las memorias de Frederic Marès, un coleccionista apesadumbrado por las pérdidas irreparables de nuestro patrimonio monumental y artístico, que por extensión podríamos aplicar al patrimonio natural, son testimonio de aquellos años lamentables. [108] Terminada la guerra llegaron las reestructuraciones y un lento periodo de recuperación. Los museos del Parque continuaron sus caminos, paralelos pero independientes.

**III. El Museu Martorell de Geologia.
La col·lecció Vidal.
El parèntesi de la Guerra Civil espanyola
i els primers anys de postguerra
1924–1945**

***III. El Museo Martorell de Geología.
La colección Vidal.
El paréntesis de la Guerra Civil española
y los primeros años de posguerra
1924–1945***

Luis M. Vidal

52 Lluís Marià Vidal i Carreras (1842–1922)

Insigne enginyer de mines, geòleg i paleontòleg català que va dedicar la major part dels seus estudis i recerques geològics i paleontològics a Catalunya i les illes Balears. Va ocupar càrrecs de responsabilitat i honorífics en diferents organismes d'Espanya i de l'estranger. Pel que fa al Museu, va ser vocal tècnic de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona entre els anys 1910 i 1914 i hi va continuar lligat com a vocal honorari vitalici fins a la seva mort. Home polifacètic, també va cultivar l'excursionisme científic, la fotografia, l'espeleologia i la prehistòria. Interessat pel benestar social, va dedicar part del seu patrimoni al mecenatge. Com a resultat del seu treball de camp, Lluís Marià Vidal, va formar una important i nombrosa col·lecció geològica integrada per fòssils (6.076 registres), minerals (807 registres) i roques (1.276 registres), a més d'objectes prehistòrics (153 registres). Va donar aquesta col·lecció a la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, la qual la va dipositar al Museu Martorell. [16, 42, 78, 82]

52 Lluís Marià Vidal i Carreras (1842–1922)

Insigne ingeniero de minas, geólogo y paleontólogo catalán que dedicó la mayor parte de sus estudios e investigaciones geológicas y paleontológicas a Cataluña y las islas Baleares. Ocupó cargos de responsabilidad y honoríficos en diferentes organismos de España y del extranjero. Con respecto al Museo, fue vocal técnico de la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona entre los años 1910 y 1914 y continuó ligado al mismo como vocal honorario vitalicio hasta su muerte. Hombre polifacético, también cultivó el excursionismo científico, la fotografía, la espeleología y la prehistoria. Interesado por el bienestar social, dedicó parte de su patrimonio al mecenazgo. Como resultado de su trabajo de campo, Lluís Marià Vidal, formó una importante y numerosa colección geológica integrada por fósiles (6.076 registros), minerales (807 registros) y rocas (1.276 registros), además de objetos prehistóricos (153 registros). Donó esta colección a la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona, que la depositó en el Museo Martorell. [16, 42, 78, 82]

EL ILUSTRÍSIMO SEÑOR DON LUIS M.^o VIDAL Y CARRERAS (1842-1922) INGENIERO DE MINAS, LEGÓ A LA CIUDAD DE BARCELONA SU COLECCIÓN DE MINERALES, ROCAS, FÓSILES Y OBJETOS PREHISTÓRICOS, A CUYO ESTUDIO CONSAGRÓ SU VIDA. COMO MUESTRA DE LA MERITÍSIMA LABOR REALIZADA POR EL SABIO GEÓLOGO CATALÁN, FIGURAN EN ESTA SALA ALGUNOS EJEMPLARES DE TAN IMPORTANTE COLECCIÓN.

53

54

53 **Làpida**

Aquesta làpida commemora l'important llegat de Lluís Marià Vidal, al qual es deu, en part, que el Museu Martorell es dediqués a la Geologia.

Hi podem llegir el següent epitafi:

"EL ILUSTRÍSIMO SEÑOR DON LUÍS Mª VIDAL Y CARRERAS (1842–1922) INGENIERO DE MINAS, LEGÓ A LA CIUDAD DE BARCELONA SU COLECCIÓN DE MINERALES, ROCAS, FÓSILES Y OBJETOS PREHISTÓRICOS, A CUYO ESTUDIO CONSAGRÓ SU VIDA. CÓMO MUESTRA DE LA MERITÍSIMA LABOR REALIZADA POR EL SABIO GEÓLOGO CATALÁN, FIGURAN EN ESTA SALA ALGUNOS EJEMPLARES DE TAN IMPORTANTE COLECCIÓN."

54 **Publicacions dedicades a Lluís Marià Vidal**

L'any 1924, el Museu va exposar una mostra de les seves col·leccions i va publicar una memòria amb la biografia de Lluís Marià Vidal.

En ocasió del 150 aniversari del seu naixement, l'any 1992 el Museu de Geologia de Barcelona, com a dipositari de les seves col·leccions, li va retre un homenatge que va incloure l'organització d'una exposició itinerant, la reedició d'alguns dels seus treballs i la publicació d'una completa biografia.

A la fotografia podem veure també una mostra de fitxa, una etiqueta de caixa i tres exemplars: un fòssil, un mineral i una roca, amb numeració de la col·lecció Vidal. [42, 78, 164, 165, 166]

53 **Lápida**

Esta lápida conmemora el importante legado de Lluís Marià Vidal, a quien se debe, en parte, que el Museo Martorell se dedicara a la Geología.

Podemos leer el siguiente epitafio:

"EL ILUSTRÍSIMO SEÑOR DON LUÍS Mª VIDAL Y CARRERAS (1842–1922) INGENIERO DE MINAS, LEGÓ A LA CIUDAD DE BARCELONA SU COLECCIÓN DE MINERALES, ROCAS, FÓSILES Y OBJETOS PREHISTÓRICOS, A CUYO ESTUDIO CONSAGRÓ SU VIDA. CÓMO MUESTRA DE LA MERITÍSIMA LABOR REALIZADA POR EL SABIO GEÓLOGO CATALÁN, FIGURAN EN ESTA SALA ALGUNOS EJEMPLARES DE TAN IMPORTANTE COLECCIÓN."

54 **Publicaciones dedicadas a Lluís Marià Vidal**

El año 1924, el Museo expuso una muestra de sus colecciones y publicó una memoria con la biografía de Lluís Marià Vidal.

Con ocasión del 150 aniversario de su nacimiento, el año 1992 el Museo de Geología de Barcelona, como depositario de sus colecciones, le dedicó un homenaje que incluyó la organización de una exposición itinerante, la reedición de algunos de sus trabajos y la publicación de una completa biografía.

En la fotografía podemos ver también una muestra de ficha, una etiqueta de caja y tres ejemplares, un fósil, un mineral y una roca, con numeración de la colección Vidal. [42, 78, 164, 165, 166]

55

56

57

Falgueres fòssils

Carbonífer superior. Ogassa–Surroca (Ripollès)
La conca carbonífera de Sant Joan de les Abadesses–Surroca–Ogassa va ser l'explotació de carbó de pedra més important de Catalunya. Des de l'últim terç del segle XVIII fins al primer terç del segle XX va produir més d'un milió de tones de carbó i hi van aparèixer gran nombre de vegetals fòssils. El Museu posseeix la col·lecció més important d'aquesta conca i actualment s'està portant a terme l'estudi històric de la regió minera i el catàleg del material paleobotànic (J. Gómez–Alba, en prep). [86]

55 *Alethopteris pennsylvanica* *Lesquereux var. pyrenaica* Willière

Núm. 29583. Longitud 5,8 cm. [70]

56 *Placa de falgueres fòssils*

Núm. 19983. Mida 33 x 39 cm. [70]

57 *Tronc fòssil*

Carbonífer superior. Ogassa (Ripollès). Núm. 19954
Longitud 255 cm
Es tracta de l'exemplar més complet trobat a Catalunya i un dels més notables dels trobats a Espanya. Donació Colominas.

Helechos fòssils

Carbonífero superior. Ogassa–Surroca (Girona)
La cuenca carbonífera de Sant Joan de les Abadesses–Surroca–Ogassa fue la explotación de carbón de piedra más importante de Cataluña. Desde el último tercio del siglo XVIII hasta el primer tercio del siglo XX produjo más de un millón de toneladas de carbón, apareciendo gran número de vegetales fósiles. El Museo posee la colección más importante de esta cuenca y actualmente se está realizando el estudio histórico de la región minera y el catálogo del material paleobotánico. (J. Gómez–Alba, en prep). [86]

55 *Alethopteris pennsylvanica* *Lesquereux var. pyrenaica* Willière

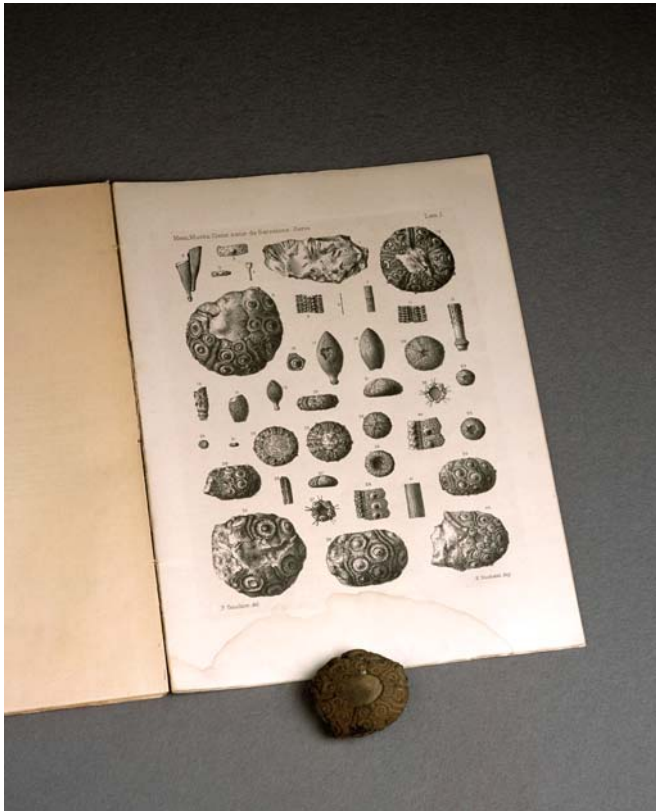
Nº 29583. Longitud 5,8 cm. [70]

56 *Placa de helechos fòssils*

Nº 19983. Medida 33 x 39 cm. [70]

57 *Tronco fòssil*

Carbonífero superior. Ogassa (Girona). Nº 19954
Longitud 255 cm
Se trata del ejemplar más completo encontrado en Cataluña y uno de los más notables de los hallados en España. Donación Colominas.

58

59

58 *Cidaris pyrenaica* Cotteau

Montiberri (Alta Ribagorça). Núm. 6091

Mida 65 x 53 x 25 mm

Aquest exemplar del Cretaci inferior de Montiberri va ser estudiat per Jules Lambert (jutge francès especialitzat en l'estudi dels erizons fòssils) i figurat a la làmina 1 del primer volum de la monografia *Revision des échinides fossiles de la Catalogne* publicada pel Museu l'any 1927; la segona i última part del volum va aparèixer el 1928.

La col·laboració del Museu amb Jules Lambert no es va limitar a aquest exemplar. Fins ara, a la col·lecció general de paleontologia s'han pogut localitzar i documentar més d'una vintena d'exemplars "tipus" (aquesta paraula designa els fòssils amb els quals es crea una nova espècie) i exemplars figurats en aquesta magnífica monografia editada pel Museu de Ciències Naturals. Alguns encara conserven l'etiqueta amb la determinació manuscrita de l'autor. [104]

58 *Cidaris pyrenaica* Cotteau

Montiberri (Huesca). N° 6091

Medida 65 x 53 x 25 mm

Este ejemplar del Cretácico inferior de Montiberri fue estudiado por Jules Lambert (juez francés especializado en el estudio de los erizos fósiles) y figurado en la lámina 1 del primer volumen de la monografía Revision des échinides fossiles de la Catalogne publicada por el Museo en el año 1927; la segunda y última parte del volumen apareció en 1928. La colaboración del Museo con Jules Lambert no se limitó a este ejemplar. Hasta ahora, en la colección general de paleontología se han podido localizar y documentar más de veinte ejemplares "tipo" (esta palabra designa los fósiles con los que se crea una nueva especie) y ejemplares figurados en esta magnífica monografía editada por el Museo de Ciencias Naturales. Algunos todavía conservan la etiqueta con la determinación manuscrita del autor. [104]

59 *Lepidotes ilergetis* Sauvage

Cretaci inferior. Santa Maria de Meià (Noguera).

Núm. 30361. Longitud 230 mm

Aquesta espècie del Montsec de Rúbies va ser el primer *Semionotidae* (actinopterigi) descobert en el Mesozoic de la península Ibèrica i el primer descobert en el Cretaci inferior d'Europa. L'exemplar pertany a la col·lecció de Baltasar Serradell, que creà un important museu de ciències naturals al Club Muntanyenc de Barcelona. La seva col·lecció ingressà al Museu Martorell l'any 1931. [13, 79, 83, 170]

59 *Lepidotes ilergetis* Sauvage

Cretácico inferior. Santa Maria de Meià (Lleida).

N° 30361. Longitud 230 mm

Esta especie del Montsec de Rúbies fue el primer Semionotidae (actinopterigio) descubierto en el Mesozoico de la península Ibérica y el primero descubierto en el Cretácico inferior de Europa. El ejemplar pertenece a la colección de Baltasar Serradell, que creó un importante museo de ciencias naturales en el Club Muntanyenc de Barcelona. Su colección ingresó en el Museo Martorell el año 1931. [13, 79, 83, 170]

60

61

62

63

60 Barita

Bellmunt del Priorat (Priorat). Núm. 4890

Mida 34 x 28 cm

Es tracta d'un exemplar molt bo, format per cristalls tabulars de barita, acompanyat de cristalls cubooctaèdrics de galena. Procedeix de la col·lecció de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i va ser estudiat per Vicenç Soriano i per Francesc Pardillo. Va ser objecte de publicació en treballs del Museu. [4, 128]

61 Galena

Bellmunt del Priorat (Priorat). Núm. 3857

Mida 43 x 35 cm

Exemplar de grans dimensions amb cristalls cubooctaèdrics. Pertany a la primera època d'explotació de les mines de Bellmunt, a la comarca del Priorat. Procedeix de la col·lecció de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1930). [4]

62 Goethita

Sant Hilari Sacalm (la Selva). Núm. 4749

Mida 15 x 12 cm

Exemplar excepcional per la seva localització que presenta unes irisacions molt espectaculars degudes a processos d'alteració característics d'aquest mineral. Donació de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona l'any 1925–1930.

63 Guix

Pulpí (Almeria). Núm. 4889

Mida 27 x 17 cm

Agregat de cristalls prismàtics molt fins. És un exemplar delicadíssim, que ha resistit amb èxit el pas del temps. Procedeix d'un jaciment antic, redescobert recentment, on s'han trobat cavitats entapissades amb cristalls gegants de guix. Col·lecció Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, 1925–1930.

60 Barita

Bellmunt del Priorat (Tarragona). N° 4890

Medida 34 x 28 cm

Se trata de un ejemplar muy bueno, formado por cristales tabulares de barita, acompañado de cristales cubooctaédricos de galena. Procede de la colección de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona y fue estudiado por Vicenç Soriano y por Francesc Pardillo. Fue objeto de publicación en trabajos del Museo. [4, 128]

61 Galena

Bellmunt del Priorat (Tarragona). N° 3857

Medida 43 x 35 cm

Ejemplar de grandes dimensiones con cristales cubooctaédricos. Pertenece a la primera época de explotación de las minas de Bellmunt, en la comarca de El Priorat. Procede de la colección de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona (1930). [4]

62 Goethita

Sant Hilari Sacalm (Girona). N° 4749

Medida 15 x 12 cm

Ejemplar excepcional por su localización, que presenta unas irisaciones muy espectaculares debidas a procesos de alteración característicos de este mineral. Donación de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, año 1925–1930.

63 Yeso

Pulpí (Almería). N° 4889

Medida 27 x 17 cm

Agregado de cristales prismáticos muy finos. Es un ejemplar delicadísimo, que ha resistido con éxito el paso del tiempo. Procede de un yacimiento antiguo, redescubierto recientemente, donde se han encontrado cavidades tapizadas con cristales gigantes de yeso. Colección Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1925–1930.

64

65

66

67

64 **Piromorfita**

Horcajo (Ciudad Real). Núm. 4357

Mida 9,5 x 6,5 cm

Es tracta d'un agregat de cristalls hexagonals de molta grandària, de color verd intens, d'un clorofosfat de plom. És una de les espècies minerals més valuoses del Museu. Ha estat molt fotografiada i difosa. Forma part del conjunt de la col·lecció Vidal. [98, 129]

64 **Piromorfita**

Horcajo (Ciudad Real). Nº 4357

Medida 9,5 x 6,5 cm

Se trata de un agregado de cristales hexagonales de gran tamaño, de color verde intenso, de un clorofosfato de plomo. Es una de las especies minerales más valiosas del Museo. Ha sido muy fotografiada y difundida. Forma parte del conjunto de la colección Vidal. [98, 129]

65 **Anapaïta**

Prats i Sansor (la Cerdanya). Núm. 4528

Mida 15 x 8 cm

És un dels nombrosos exemplars del Museu que ha estat objecte d'un estudi minuciós i que ha permès l'exacta identificació d'aquest fosfat. Aquest mineral és un dels més interessants de la col·lecció Vidal. Va ser estudiat per Francesc Pardillo el 1924. [127]

65 **Anapaïta**

Prats i Sansor (Lleida). Nº 4528

Medida 15 x 8 cm

Es uno de los numerosos ejemplares del Museo que ha sido objeto de un estudio minucioso, lo que ha permitido la exacta identificación de este fosfato. Este mineral es uno de los más interesantes de la colección Vidal. Fue estudiado por Francesc Pardillo en 1924. [127]

66 **Mil·lerita**

Bellmunt del Priorat (Priorat). Núm. 3787

Mida 13,5 x 11,5 cm

Extraordinari exemplar d'aquest rar sulfur de níquel, format per cristalls aciculars, que originalment eren més llargs però que es van escapçar com a resultat d'un trasllat durant la Guerra Civil espanyola.

Procedeix de la col·lecció Vidal (1922). Va ser mesurat i estudiat amb un goniòmetre per Vicenç Soriano i Francesc Pardillo i objecte d'una publicació del Museu l'any 1932.

Aquesta peça sempre va ser envejada pel gran col·leccionista Joaquim Folch Girona. [4, 169]

66 **Millerita**

Bellmunt del Priorat (Tarragona). Nº 3787

Medida 13,5 x 11,5 cm

Extraordinario ejemplar de este raro sulfuro de níquel, formado por cristales aciculares, que originalmente eran más largos pero que se despuntaron a consecuencia de un traslado durante la Guerra Civil española.

Procede de la colección Vidal (1922). Fue medido y estudiado con un goniómetro por Vicenç Soriano y Francesc Pardillo y objeto de una publicación del Museo el año 1932. Esta pieza siempre fue envidiada por el gran coleccionista Joaquim Folch Girona. [4, 169]

67 **Quars (àgata)**

Puy-de-Dôme, Alvèrnia (França). Núm. 6260

Mida 5,5 x 5,5 cm

Exemplar molt rar per la coloració, procedent d'una localitat on les àgates són actualment introbables. Pertany a la col·lecció Serradell. [13]

67 **Cuarzo (ágata)**

Puy-de-Dôme, Auvernia (Francia). Nº 6260

Medida 5,5 x 5,5 cm

Ejemplar muy raro por su coloración, procedente de una localidad donde las ágatas son actualmente inexistentes. Pertenece a la colección Serradell. [13]

68

69

68 Quars (calcedònia)

El Salto Oriental (Uruguai). Núm. 4056

Mida 9,5 x 8 cm

Curiositat mineralògica: nòdul buit que conserva aigua fòssil. Aquests tipus de concrecions solen perdre l'aigua a través de microfissures, però en aquest cas s'ha conservat excepcionalment.

68 Cuarzo (calcedonia)

El Salto Oriental (Uruguay). N° 4056

Medida 9,5 x 8 cm

Curiosidad mineralógica: nódulo vacío que conserva agua fósil. Estos tipos de concreciones suelen perder el agua a través de microfisuras, pero en este caso se ha conservado excepcionalmente.

69 Aerinita

Lleida–Osca

A. Núm. 2513. Mida 18 x 15 cm

Procedeix de la col·lecció Vidal (Estopanyà, Osca), ingressada l'any 1924.

B. Núm. 16761. Mida 13 x 12,5 cm

Recol·lectat a la presa del pantà de Canelles, l'any 1997, durant els treballs de camp de la Secció de Petrologia.

L'aerinita és un mineral del grup dels fil·losilicats que té una curiosa història. Apareix associat a les ofites (roques ígnies subvolcàniques) del Triàsic dels Pirineus. [160]

69 Aerinita

Lleida–Huesca

A. N° 2513. Medida 18 x 15 cm

Procede de la colección Vidal (Estopanyà, Osca), ingresada el año 1924.

B. N° 16761. Medida 13 x 12,5 cm

Recolectado en la presa del pantano de Canelles, el año 1997, durante los trabajos de campo de la Sección de Petrología.

La aerinita es un mineral del grupo de los filosilicatos que tiene una curiosa historia. Aparece asociado a las ofitas (rocas ígneas subvolcánicas) del Triásico del Pirineo. [160]

70

71

70 **Regió volcànica d'Olot**

L'exposició de la regió volcànica d'Olot ocupa, des de la dècada de 1930, una part del vestíbul del Museu. Va ser realitzada arran de la participació dels conservadors Maximino San Miguel i Jaume Marcet en el XIV Congrés Geològic Internacional, celebrat a Espanya el 1926. Ells van ser els encarregats de preparar la guia i les excursions a la comarca olotina. Més tard es va decidir de fer un muntatge fix al Museu, consistent en unes vitrines que exposessin els minerals i les roques de la regió, així com un mural que reproduís un dels talls geològics dels itineraris. Cal destacar que per a l'execució del tall es van utilitzar fragments de roques de la zona. [19, 98, 147]

71 **Esbós del projecte de la regió volcànica d'Olot**

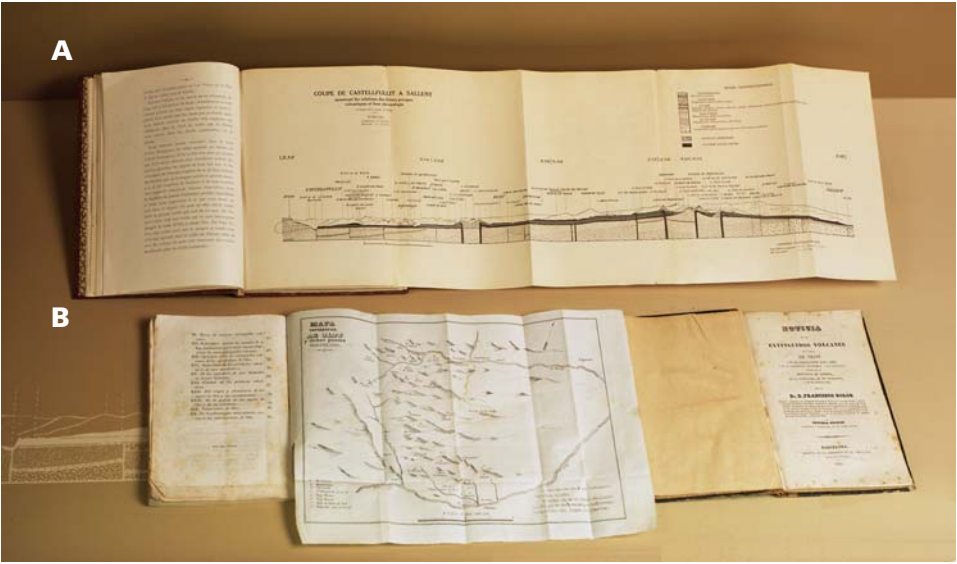
Dibuix original d'Ignasi de Sagarra signat el 1929. Sembla que és l'esbós del projecte del mural de la regió d'Olot.

70 **Región volcánica de Olot**

La exposició de la regió volcànica de Olot ocupa, desde la dècada de 1930, una parte del vestíbulo del Museo. Fue realizada a raíz de la participación de los conservadores Maximino San Miguel y Jaume Marcet en el XIV Congreso Geológico Internacional, celebrado en España en 1926. Ellos fueron los encargados de preparar la guía y las excursiones a la comarca olotense. Más tarde se decidió efectuar un montaje fijo en el Museo, consistente en unas vitrinas que expusieran los minerales y rocas de la región, así como un mural que reprodujera uno de los cortes geológicos de los itinerarios. Hay que destacar que para la ejecución del corte se utilizaron fragmentos de rocas de la zona. [19, 98, 147]

71 **Boceto del proyecto de la región volcánica de Olot**

Dibujo original de Ignasi de Sagarra firmado en 1929. Parece ser el boceto del proyecto del mural de la región de Olot.

72

73

72 Regió volcànica d'Olot

A. Guia del XIV Congrés Geològic Internacional de 1926, que va servir de model per reproduir el tall geològic mural del vestibul del Museu Martorell de Geologia. [147]

B. Llibre sobre el vulcanisme olotí de Francisco Bolós, publicat el 1841 (2na edició). L'edició original d'aquest llibre (Biblioteca del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella), de l'any 1820, va ser la primera monografia sobre la zona volcànica d'aquesta regió. [32]

73 Maqueta històrica del Montseny

Maqueta de la regió del Montseny per a un estudi fisiogràfic relacionat amb un projecte de Parc Nacional. Va ser realitzada per Ignasi de Sagarra el 1928 i s'havia publicat en el número 20 de la revista *Ciencia* l'any 1927.

Hi ha una maqueta de les mateixes característiques al Museu d'Arbúcies.

L'escala planimètrica és 1:25.000 i l'altimètrica 1:10.000 (de 0 a 1.400 m) i 1:12.000 (de 1.400 m fins al cim). [142]

72 Región volcánica de Olot

A. *Guía del XIV Congreso Geológico Internacional de 1926, que sirvió de modelo para reproducir el corte geológico mural del vestíbulo del Museo Martorell de Geología. [147]*

B. *Libro sobre el vulcanismo olotense de Francisco Bolós, publicado en 1841 (2ª edición) La edición original de este libro (Biblioteca del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella), del año 1820, fue la primera monografía sobre la zona volcánica de esta región. [32]*

73 Maqueta histórica del Montseny

Maqueta de la región del Montseny para un estudio fisiográfico relacionado con un proyecto de Parque Nacional. Fue realizada por Ignasi de Sagarra en 1928 y se había publicado en el número 20 de la revista Ciencia, el año 1927.

Hay una maqueta de las mismas características en el Museo de Arbúcies.

La escala planimétrica es 1:25.000 y la altimétrica 1:10.000 (de 0 a 1.400 m) y 1:12.000 (de 1.400 m hasta la cima). [142]

74

75

74 Vitrina de les roques volcàniques que mostra una col·lecció de medalles encunyades en lava per Carles Gimbernat

Aquesta vitrina mostra exemplars de diferents localitats, entre les quals destaquen la zona de la Garrotxa, Grèixer i el Pirineu de Lleida, a Catalunya, les Illes Canàries i zones volcàniques d'Itàlia i França. [49, 98, 145]

Carles de Gimbernat (1768–1834) va ser metge i naturalista. Pels seus estudis i treballs pot ser considerat com el primer geòleg català.

El Museu conserva part de les seves col·leccions, les quals van arribar juntament amb el dipòsit de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona l'any 1925–1930. Aquestes medalles van ser encunyades pel mateix Gimbernat amb la lava del Vesubi durant una erupció que va tenir lloc mentre ell es trobava a Itàlia estudiant el vulcanisme i les aigües termals. [59]

75 Detall d'una de les medalles

Núm. 7283. Mida 8 x 6,5 cm

Va ser encunyada en lava del Vesubi gravant-hi 1820, any de l'erupció. Aquesta medalla apareix figurada en un treball sobre Gimbernat publicat l'any 1993. [130]

74 Vitrina de las rocas volcánicas mostrando una colección de medallas acuñadas en lava por Carles Gimbernat

Esta vitrina muestra ejemplares de diferentes localidades, entre las cuales destacan la zona de la Garrotxa, Grèixer y el Pirineo de Lérida, en Cataluña, las islas Canarias y zonas volcánicas de Italia y Francia. [49, 98, 145]

Carles de Gimbernat (1768–1834) fue médico y naturalista. Por sus estudios y trabajos puede considerarse como el primer geólogo catalán.

El Museo conserva parte de sus colecciones, las cuales llegaron al mismo junto con el depósito de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona el año 1925–1930. Estas medallas fueron acuñadas por el propio Gimbernat con lava del Vesubio durante una erupción que se produjo mientras él se encontraba en Italia estudiando el vulcanismo y las aguas termales. [59]

75 Detalle de una de las medallas

Nº 7283. Medida 8 x 6,5 cm

Fue acuñada en lava del Vesubio grabando en ella 1820, año de la erupción. Esta medalla aparece figurada en un trabajo sobre Gimbernat publicado el año 1993. [130]

Aquest llarg període de més de trenta anys significa la recuperació, lenta però continuada, del Museu Martorell com a Museu de Geologia.

El Dr. Francesc Pardillo (director) i el Dr. Jaume Marcet van continuar treballant en el Museu, investigant i publicant dins de les seves especialitats fins a la seva mort. El Dr. Marcet va publicar, el 1947, l'únic número de la sèrie geològica del Museu de Ciències Naturals [107], però després es va obrir un llarg parèntesi en les publicacions de geologia, parèntesi que es va tancar el 1990 amb l'aparició de *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [105]

Després de la mort del Dr. Pardillo va entrar a formar part de la plantilla del Museu, l'any 1955, el Dr. Alfredo San Miguel [123], professor i catedràtic com el seu pare (Maximino San Miguel) de la Universitat de Barcelona. Va ser nomenat director el 1966, càrrec que va mantenir fins que es va jubilar el 1985. Aquest director va introduir alguns canvis en el funcionament del Museu i a les sales d'exposició. Va millorar l'exhibició de roques i minerals i va muntar una exposició permanent de geoplanetologia. Va organitzar moltes activitats conjuntament amb la Universitat de Barcelona, com ara conferències i simposis, com el d'Expominer al Palau de Congressos de Montjuïc [57], entre d'altres. Va aconseguir també cobrir tres places de conservador tècnic de col·leccions, una per a cada secció (Mineralogia, Petrologia i Paleontologia).

L'any 1978, amb la col·laboració del petit equip del Museu (una administradora-secretària i els tres conservadors) va organitzar els actes per commemorar el centenari de la fundació del Museu Martorell, efemèride que, com ja s'ha dit en la introducció, va tenir molt d'èxit.

Durant els darrers anys d'aquest període van ingressar a la secció de Petrologia molts exemplars de roques procedents de les seves expedicions (Canadà, Angola, Països Escandinaus...), a més de roques granfíctiques, roques volcàniques de Canàries i roques sedimentàries de Catalunya, tots producte de la recol·lecció del personal del Museu. També es van fer adquisicions de minerals i la secció de mineralogia va rebre algun donatiu de particulars.

Les sales d'exposició es van organitzar pràcticament tal com es poden veure actualment d'acord amb les col·leccions que el Museu conserva.

Vegeu sobre aquesta època les referències: [7, 43, 55, 57, 79, 87, 106, 107, 112, 123, 140].

Este largo periodo de más de treinta años significa la recuperación, lenta pero continuada, del Museo Martorell como Museo de Geología.

El Dr. Francesc Pardillo (director) y el Dr. Jaume Marcet continuaron trabajando en el Museo, investigando y publicando dentro de sus especialidades hasta su muerte. El Dr. Marcet publicó, en 1947, el único número de la serie geológica del Museo de Ciencias Naturales [107], pero después se abrió un largo paréntesis en las publicaciones de geología, paréntesis que se cerró en 1990 con la aparición de Treballs del Museu de Geologia de Barcelona. [105]

Después de la muerte del Dr. Pardillo entró a formar parte de la plantilla del Museo, en el año 1955, el Dr. Alfredo San Miguel [123], profesor y catedrático como su padre (Maximino San Miguel) de la Universidad de Barcelona. Fue nombrado director en 1966, cargo que mantuvo hasta que se jubiló en 1985. Este director introdujo algunos cambios en el funcionamiento del Museo y en las salas de exposición. Mejoró la exhibición de rocas y minerales y montó una exposición permanente de geoplanetología. Organizó muchas actividades conjuntamente con la Universidad de Barcelona, como conferencias y simposios, como el de Expominer en el Palacio de Congresos de Montjuïc [57], entre otros. Consiguió cubrir tres plazas de conservador técnico de colecciones, una para cada sección (Mineralogía, Petrología y Paleontología).

El año 1978, con la colaboración del pequeño equipo del Museo (una administradora-secretaria y los tres conservadores) organizó los actos para conmemorar el centenario de la fundación del Museo Martorell, efeméride que, como ya se ha dicho en la introducción, obtuvo un gran éxito.

Durante los últimos años de este periodo ingresaron en la sección de Petrología muchos ejemplares de rocas procedentes de sus expediciones (Canadá, Angola, Países Escandinavos...), además de rocas granfícticas, rocas volcánicas de Canarias y rocas sedimentarias de Cataluña, todos producto de la recolección del personal del Museo. También se efectuaron adquisiciones de minerales y la sección de mineralogía recibió algún donativo de particulares.

Las salas de exposición se organizaron prácticamente tal como pueden verse actualmente de acuerdo con las colecciones que el Museo conserva.

Ver sobre esta época las referencias: [7, 43, 55, 57, 77, 87, 106, 107, 112, 123, 140].

**IV. El Museu i la Universitat.
El Centenari de la fundació (1878–1978)
1946–1978**

***IV. El Museo y la Universidad.
El Centenario de la fundación (1878–1978)
1946–1978***

76

76 Vistes actuals de la Sala de Paleontologia

Des de 1891, quan es va adquirir la col·lecció Baró de Paleontologia, amb uns 12.000 exemplars, el Museu ha rebut nombrosos donatius de particulars i d'institucions, els quals sumats als exemplars procedents dels estudis fets per personal del Museu i del Mapa Geològic de Catalunya conformen en l'actualitat més de 50.000 unitats de registre.

Cal destacar les col·leccions Vidal, Serradell, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, Institució Catalana d'Història Natural, Villalta, Madern, Gurrea, Vicente i Plaziat, entre d'altres, que han aportat al Museu plantes, vertebrats i, especialment, invertebrats.

L'exposició actual, estructurada en tres tipus de vitrines (jaciments, grups biològics i edats geològiques), és fruit d'una reestructuració portada a terme entre 1975 i 1980 i pràcticament no ha sofert modificacions.

Els jaciments catalans hi estan molt ben representats.

Per veure els canvis que aquesta sala ha sofert al llarg dels anys es pot comparar aquesta imatge amb la figura 23.

76 Vistas actuales de la Sala de Paleontología

Desde 1891, cuando se adquirió la colección Barón de Paleontología, con unos 12.000 ejemplares, el Museo ha recibido numerosos donativos de particulares e instituciones, que sumados a los ejemplares procedentes de los estudios efectuados por personal del Museo y del Mapa Geológico de Cataluña conforman en la actualidad más de 50.000 unidades de registro.

Hay que destacar las colecciones Vidal, Serradell, Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, Institución Catalana de Historia Natural, Villalta, Madern, Gurrea, Vicente y Plaziat, entre otras, que han aportado al Museo plantas, vertebrados y, especialmente, invertebrados.

La exposición actual, estructurada en tres tipos de vitrinas (yacimientos, grupos biológicos y edades geológicas), es fruto de una reestructuración llevada a cabo entre 1975 y 1980 y no ha sufrido prácticamente modificaciones.

Los yacimientos catalanes están muy bien representados.

Para ver los cambios que esta sala ha experimentado a lo largo de los años se puede comparar esta imagen con la figura 23.

77

77 Vistes actuals de les vitrines laterals de la Sala de Mineralogia i Petrologia: col·lecció de Mineralogia

Els exemplars de minerals s'exposen seguint un ordre sistemàtic. La major part de l'exposició actual mostra exemplars procedents de donacions, dipòsits i adquisicions relativament moderns i, més rarament, recol·leccions del mateix centre.

Dels gairebé 16.000 registres que consten en els llibres, només es mostra permanentment al públic un 10% del material. S'han anat escollint amb aquesta finalitat els exemplars més vistosos, rars o científicament interessants.

Històricament, el Museu va tenir, ja en els inicis, minerals de la col·lecció Martorell. El 1912, Artur Bofill en va publicar un petit catàleg. [28]

Posteriorment, van arribar al Museu les col·leccions Institució Catalana d'Història Natural (1917), Vidal (1922–1924), Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1925–1930), Serradell (1931) entre altres.

La col·lecció Cervelló, adquirida per l'Ajuntament de Barcelona el 1979, va enriquir i millorar considerablement l'exposició mineralògica. Fins als nostres dies continuen les donacions de particulars i alguna compra esporàdica.

77 Vistas actuales de las vitrinas laterales de la Sala de Mineralogía y Petrología: colección de Mineralogía

Los ejemplares se exponen siguiendo un orden sistemático. La mayor parte de la exposición actual muestra ejemplares procedentes de donaciones, depósitos y adquisiciones relativamente modernos y, más raramente, recolecciones del propio centro.

De los casi 16.000 registros que constan en los libros, sólo se muestra de forma permanente al público un 10% del material. Se han escogido con este fin los ejemplares más vistosos, raros o científicamente interesantes.

Históricamente, el Museo tuvo, ya en sus inicios, minerales de la colección Martorell. En 1912, Artur Bofill publicó un pequeño catálogo. [28]

Posteriormente, llegaron al Museo las colecciones Institución Catalana de Historia Natural (1917), Vidal (1922–1924), Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona (1925–930), Serradell (1931) entre otras.

La colección Cervelló, adquirida por el Ayuntamiento de Barcelona el 1979, enriqueció y mejoró considerablemente la exposición mineralógica. Hasta nuestros días continúan las donaciones de particulares y alguna compra esporádica.

78

78 Vista actual de les vitrines centrals de la Sala de Mineralogia i Petrologia: col·lecció de Petrologia

L'exposició al públic de les roques ocupa les vitrines centrals de la Sala de Mineralogia i Petrologia del Museu, amb una mostra de només el 2% del material registrat. En vitrines successives s'exposen les roques plutòniques, volcàniques, metamòrfiques i sedimentàries. Totes les roques són producte de donacions i recol·leccions del personal del Museu, com a resultat dels treballs de recerca i de camp que porta a terme la Secció de Petrologia, des de 1916 fins als nostres dies.

Paral·lelament, hi ha una col·lecció de làmines primes d'algunes de les roques per ser estudiades al microscopi polaritzant, que es conserva en arxivadors especials i forma part de la col·lecció de reserva.

A partir de l'any 1969 s'incrementa la col·lecció de roques sedimentàries procedents d'arreu de Catalunya i es reorganitzen les vitrines que exposen les roques seguint un criteri genètic.

78 Vista actual de las vitrinas centrales de la Sala de Mineralogía y Petrología: colección de Petrología

La exposició al públic de las rocas ocupa las vitrinas centrales de la Sala de Mineralogía y Petrología del Museo, con una muestra de sólo el 2% del material registrado. En vitrinas sucesivas se exponen las rocas plutónicas, volcánicas, metamórficas y sedimentarias. Todas las rocas son producto de donaciones y recolecciones del personal del Museo, como resultado de los trabajos de investigación y de campo que desarrolla la Sección de Petrología, desde 1916 hasta la actualidad.

Paralelamente, existe una colección de láminas delgadas de algunas de las rocas para ser estudiadas al microscopio polarizante, que se conserva en archivadores especiales y forma parte de la colección de reserva.

A partir del año 1969 se incrementa la colección de rocas sedimentarias procedentes de toda Cataluña y se reorganizan las vitrinas que exponen las rocas siguiendo un criterio genético.

79

80

79 **Roques granítics**

Les roques granítics han estat tema d'estudi de la major part dels petròlegs que han treballat al Museu, des de 1916 a 1985. Com a curiositat, assenyalem que el núm. 13891 correspon a un granit gnèssic de la Guaiana Veneçolana datat per mètodes de geocronologia absoluta que va donar una edat de 3.400 milions d'anys. [145]

80 **Roques del Precambrià**

Col·lecció de roques dels escuts precambrians (Angola, Canadà, Països Escandinaus...). Aquestes roques són molt interessants per la composició mineralògica i textural que presenten. Han arribat al Museu com a resultat dels viatges d'estudi del Dr. Alfredo San Miguel Arribas, que va formar part de la seva plantilla des de 1955 fins a 1985, any en què es va jubilar.

79 **Rocas graníticas**

Las rocas graníticas han sido tema de estudio de la mayor parte de petrólogos que han trabajado en el Museo, desde 1916 a 1985. Como curiosidad, señalamos que el nº 13891 corresponde a un granito gnésico de la Guayana Venezolana datado por métodos de geocronología absoluta que dio una edad de 3.400 millones de años. [145]

80 **Rocas del Precámbrico**

Colección de rocas de los escudos precámbricos (Angola, Canadá, Países Escandinavos...). Estas rocas son muy interesantes por la composición mineralógica y textural que presentan. Han llegado al Museo como resultado de los viajes de estudio del Dr. Alfredo San Miguel Arribas, que formó parte de su plantilla desde 1955, hasta 1985, año de su jubilación.

81

82

81 **Roques sedimentàries**

Aquesta vitrina és una mostra de les recollides portades a terme durant els treballs de recerca i treball de camp de la Secció de Petrologia del Museu des de 1969 fins a l'actualitat.

La fotografia mostra l'exposició de roques evaporítiques i carbons. [121]

81 **Rocas sedimentarias**

Esta vitrina es una muestra de las recolecciones llevadas a cabo durante los trabajos de investigación y trabajo de campo de la Sección de Petrología del Museo desde 1969 hasta la actualidad.

La fotografía muestra la exposición de rocas evaporíticas y carbones. [121]

82 **Roques metamòrfiques**

Els exemplars de roques metamòrfiques de la col·lecció petrogràfica han estat tema d'estudis per part del Museu en època de Maximino San Miguel de la Cámara. Hi ha una bona representació de diferents tipus i localitats, en especial de Catalunya i dels voltants de Barcelona. [146]

82 **Rocas metamórficas**

Los ejemplares de rocas metamórficas de la colección petrográfica han sido tema de estudios por parte del Museo en época de Maximino San Miguel de la Cámara. Existe una buena representación de diferentes tipos y localidades, en especial de Cataluña y alrededores de Barcelona. [146]

83

84

85

83 *Elephas (Paleoloxodon) antiquus (Falconer i Cautley, 1857)*

Pleistocè mitjà. Terrer de la bòbila de Sales, Viladecans (Baix Llobregat). Núm. 33188
Longitud 2 m aprox.
Fragment d'ullal d'elefant incorporat al Museu a la dècada de 1960. [79, 83, 125]

83 *Elephas (Paleoloxodon) antiquus (Falconer y Cautley, 1857)*

Nº 33188. Pleistoceno medio. Terrero del ladrillal de Sales, Viladecans (Barcelona). Núm. 33188
Longitud 2 m aprox.
Fragmento de colmillo de elefante incorporado al Museo en la década de 1960. [79, 83, 125]

Noves adquisicions

Alguns dels pocs exemplars adquirits per compra, la majoria en fires de minerals i fòssils:

84 *Lumaquel·la d'ammonits*

Núm. 30208. Longitud 50 cm aprox.
El terme lumaquel·la s'empra generalment per a les roques formades per acumulació de conques o les seves restes, de mol·luscs lamel·libranquis i gasteròpodes. Per extensió s'ha utilitzat el nom per designar una acumulació d'ammonits.

Nuevas adquisiciones

Algunos de los escasos ejemplares adquiridos por compra, la mayoría en ferias de minerales y fósiles:

84 *Lumaquela de ammonites*

Nº 30208. Longitud 50 cm aprox.
El término lumaquela se emplea generalmente para las rocas formadas por acumulación de conchas o sus restos, de moluscos lamelibranchios y gasterópodos. Por extensión se ha utilizado el nombre para designar una acumulación de ammonites.

85 *Rana pueyoi Navás, 1922*

Miocè. Libros (Terol). Núm. 30173
Longitud de la placa 165 mm
Exemplar gairebé complet. Adquirit pel Museu l'any 1969, a un particular, per 500 pessetes. Les restes fòssils del jaciment de Libros aparegueren durant l'explotació (avui exhaurida) d'unes "pissarres" miocèniques per obtenir-ne sofre. Destaca la quantitat d'amfibis sortits d'aquest indret, únic a Espanya per tal motiu. [124]

85 *Rana pueyoi Navás, 1922*

Mioceno. Libros (Teruel). Nº 30173
Longitud de la placa 165 mm
Exemplar casi completo. Adquirido por el Museo en el año 1969, a un particular, por 500 pesetas. Los restos fósiles del yacimiento de Libros aparecieron durante la explotación (hoy en día agotada) de unas "pizarras" miocénicas para obtener azufre. Destaca la cantidad de anfibios encontrados en este lugar, único en España por este motivo. [124]

86

87

88

86 **Enstatita**

Kjörrestaad, Bamble (Noruega). Núm. 9811
Mida 30 x 18 cm
Monocristall de grans dimensions. L'exemplar va ser portat per l'antic director del Museu, Alfredo San Miguel, després d'una campanya de recol·lecció als Països Nòrdics els anys 1970–1971.

87 **Lepidolita**

Tördal (Noruega). Núm. 10152
Mida 34 x 18 cm
Plaques d'exfoliació de color lila, típic dels minerals de liti. L'exemplar procedeix d'una campanya de recol·lecció del Museu en els anys 1970–1971 als Països Nòrdics.

88 **Esfalerita (blenda acaramel·lada)**

Áliva (Cantàbria). Núm. 10159
Mida 25 x 20 cm
Cristall melat, de gran complexitat de cares, amb escalenoedres blancs de calcita. Va ser donat, l'any 1970, per Francisco García Espino, aleshores conserge del Museu, el qual es va aficionar a la mineralogia. Va transmetre el seu interès a molts dels nostres visitants, sobretot als joves. Encara avui és recordat per molts aficionats i professionals assidus a la nostra entitat. [143]

86 **Enstatita**

Kjörrestaad, Bamble (Noruega). N° 9811
Medida 30 x 18 cm
Monocristal de grandes dimensiones. El ejemplar fue traído por el antiguo director del Museo, Alfredo San Miguel, tras una campaña de recolección en los Países Nórdicos en los años 1970–1971.

87 **Lepidolita**

Tördal (Noruega). N° 10152
Medida 34 x 18 cm
Placas de exfoliación de color lila, típico de los minerales de litio. El ejemplar procede de una campaña de recolección del Museo en los años 1970–1971 en los Países Nórdicos.

88 **Esfalerita (blenda acaramelada)**

Áliva (Cantabria). N° 10159
Medida 25 x 20 cm
Cristal melado, de gran complejidad de caras, con escalenoedros blancos de calcita. Fue donado, el año 1970, por Francisco García Espino, entonces conserje del Museo, quien se aficionó a la mineralogía y transmitió su interés a muchos de nuestros visitantes, sobre todo a los jóvenes. Todavía hoy es recordado por muchos aficionados y profesionales asiduos a nuestra entidad. [143]

MUSEU DE **G**EOLOGIA

MUSEU MARTORELL
1878 · 1978

PARC DE LA CIUTADELLA
AJUNTAMENT DE BARCELONA

89

Edicions 62

89 El Centenari del Museu de Geologia (Museu Martorell) 1878–1978

Coberta del programa d'actes que es van dur a terme durant els mesos de novembre i desembre de 1978 per commemorar els cent anys de la fundació del Museu Martorell, dedicat a la geologia des de 1924.

La mateixa imatge va ser utilitzada per a la confecció d'un pòster que es va distribuir per alguns indrets del centre de la ciutat. Va ser dissenyada per l'Estudi Baqués de Barcelona.

L'exemplar de quars que corona la Terra (vista des de l'espai) pertany a les col·leccions del Museu. Els actes d'aquest centenari foren múltiples i variats (conferències, exposició de Geoplanetologia i Meteorits, i una setmana de cinema geològic), tots es feren, però, fora del Museu, atès que aquest no disposa de sala d'exposicions temporals ni de sala de conferències.

En el programa consta un resum dels actes, del comitè organitzador, dels conferenciants, horaris, sales on van tenir lloc les activitats, del programa de projecció de pel·lícules, dels presentadors i de les entitats col·laboradores. [3, 43]

89 El Centenario del Museo de Geología (Museo Martorell) 1878–1978

Cubierta del programa de actos que se realizaron durante los meses de noviembre y diciembre de 1978 para conmemorar los cien años de la fundación del Museo Martorell, dedicado a la geología desde 1924.

La misma imagen se utilizó para la confección de un póster que se distribuyó por distintos lugares del centro de la ciudad. Fue diseñada por el Estudio Baqués de Barcelona. El ejemplar de cuarzo que corona la Tierra (vista desde el espacio) pertenece a las colecciones del Museo.

Los actos de este centenario fueron múltiples y variados (conferencias, exposición de Geoplanetología y Meteoritos, y una semana de cine geológico), todos ellos se realizaron fuera del Museo, dado que el mismo no dispone ni de sala de exposiciones temporales ni de sala de conferencias.

El programa incluye un resumen de todos los actos previstos, del comité organizador, de los conferenciantes, horarios, salas donde se realizaron las actividades, del programa de proyección de películas, de los presentadores y de las entidades colaboradoras. [3, 43]

L'ALCALDE DE BARCELONA

Té l'honor d'invitar-vos a l'acte inaugural del Centenari del Museu de Geologia (1878 - 1978), que es celebrarà el dia 15 d'aquest mes, a les 13 hores, al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat.

Novembre de 1978

CENTENARI DEL MUSEU DE GEOLOGIA (1878-1978)

CICLE DE CONFERÈNCIES
EN COL·LABORACIÓ AMB LA
FACULTAT DE CIÈNCIES GEOLÒGIQUES

CONFERÈNCIA QUE DESENNOTLLARÀ EL
Dr. JOAN ORÓ
DIRECTOR DEL DEPARTAMENT DE GEOFÍSICA DE LA UNIVERSITAT DE HOUSTON (U.S.A.)

**"LA INVESTIGACIÓN PLANETARIA,
LA BÚSQUEDA DE RASTROS DE VIDA"**
IL·LUSTRADA AMB DIAPOSITIVES

Dijous, 23 de novembre del 1978, a les 19,30 hores.
Sala de Conferències del Consell Superior d'Investigacions
Científiques, Epigràfica, 15.

EL ALCALDE DE BARCELONA

Tiene el honor de invitar a V... al acto de clausura del Centenario del Museo de Geología (1878-1978), que tendrá lugar el día 18 del actual, a las 19 horas, en el Salón de Ciento de la Casa Consistorial, Discuso a cargo del Ilmo. Sr. Dr. D. Salvador Reguant Serra, Decano de la Facultad de Ciencias Geológicas de la Universidad de Barcelona: «Geología en Cataluña: ayer, hoy y mañana».

Diciembre de 1978

CENTENARIO DEL MUSEO DE GEOLOGIA (1878-1978)

CICLO DE CONFERENCIAS
EN COL·LABORACIÓ AMB LA
FACULTAT DE CIÈNCIES GEOLÒGIQUES

CONFERENCIA QUE DESARROLLARÀ LA
Dra. Dofia C. VIRGILI
DECANA DE LA FACULTAD DE CIENCIAS GEOLÓGICAS DE LA UNIVERSIDAD
ESTADUNIDENSE DE MADRID

**"LA HISTORIA GEOLÓGICA DE CATALUÑA
EN LOS ÚLTIMOS 200 MILLONES DE AÑOS"**

Miércoles, 29 de noviembre de 1978, a las 18,00 horas.
Sala de Conferencias del Consejo Superior de Investigaciones
Científicas, Epigráfica, 15.

L'ALCALDE DE BARCELONA

Té l'honor de invitar-vos a l'acte inaugural de l'Exposició de Geopaleontologia, que tindrà lloc el dia 16 d'aquest mes, a les 19 hores, al Saló del Tinell (Plaça del Rei), dins del programa d'actes commemoratius del Centenari del Museu de Geologia (1878 - 1978).

Novembre de 1978

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA Delegación de Cultura MUSEO DE GEOLOGIA

SEMANA DE CINE GEOLOGICO

INVITACION

15 de Diciembre de 1978
(sesión matinal)

Nº 001156

90 Les invitacions del Centenari

Selecció d'algunes de les invitacions (en edició bilingüe, català–castellà) als diferents actes del Centenari de la fundació del Museu Martorell. Corresponen a la inauguració i clausura del centenari (mesos de novembre i desembre de 1978 respectivament) que van tenir lloc al Saló de Cent de l'Ajuntament, amb l'assistència d'una part del consistori municipal. També hi podem veure la invitació per al dia que es va inaugurar l'exposició de Geoplanetologia i Meteorits al Saló del Tinell del Museu d'Història de la Ciutat cedit gentilmente pel seu director Josep M. Garrut. Les conferències, que foren un total de deu, es realitzaren a la sala d'actes del Consell Superior d'Investigacions Científiques, del carrer d'Egipcíacques de Barcelona. Reproduïm aquí les invitacions a les conferències de la Dra. Carmina Virgili i del Dr. Joan Oró.

Finalment, la setmana de cinema geològic va tenir lloc al Palau de Congressos de Montjuïc amb una selecció de diferents pel·lícules sobre temes geològics, energètics, mediambientals, etc. Vegeu una mostra d'una de les entrades per poder assistir a les diferents projeccions programades. [3, 43]

90 Las invitaciones del Centenario

Selección de algunas de las invitaciones (en edición bilingüe, catalán–castellano) a los distintos actos del Centenario de la fundación del Museo Martorell. Corresponden a la inauguración y clausura del centenari (meses de noviembre y diciembre de 1978 respectivamente) que tuvieron lugar en el Saló de Ciento del Ayuntamiento de Barcelona, con la asistencia de parte del consistorio municipal. También podemos ver la invitación para la inauguración de la exposición de Geoplanetología y Meteoritos en el Saló del Tinell del Museo de Historia de Barcelona cedido gentilmente por su director Josep M. Garrut. Las conferencias, en un total de 10, se realizaron en la sala de actos del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, en la calle Egipcíacques de Barcelona. Reproducimos aquí las invitaciones a las conferencias de la Dra. Carmina Virgili y del Dr. Joan Oró.

Finalmente, la semana de cine geológico tuvo lugar en el Palacio de Congresos de Montjuïc con una selección de diferentes películas sobre temas geológicos, energéticos, medioambientales, etc. Ver una muestra de una de las entradas para poder asistir a las distintas proyecciones programadas. [3, 43]

Aquest període, de curta durada, coincideix amb l'ingrés en els fons del Museu de Geologia de dues importants col·leccions pel que fa al nombre d'exemplars, la qualitat expositiva o l'interès científic. Es tracta de la col·lecció de mineralogia de Josep Cervelló [14, 72, 103], adquirida per l'Ajuntament l'any 1979, i de la col·lecció de paleontologia del Dr. Josep F. de Villalta, professor d'investigació del Consell Superior d'Investigacions Científiques [2], donada oficialment al Museu de Geologia per mediació de l'Ajuntament de Barcelona el 7 d'abril de 1983 i acceptada el 15 del mateix mes. El seu ingrés, que només va ser parcial, es va fer entre 1984 i 1986. [83] Tant Josep Cervelló com el Dr. Villalta havien estat nomenats conservadors honoraris del Museu de Geologia l'any del Centenari (1978).

Els exemplars de la col·lecció Cervelló van millorar i van fer més atractiva l'exposició de mineralogia, a més d'enriquir substancialment la col·lecció sistemàtica.

La col·lecció Villalta, per la seva banda, va aportar alguns exemplars molt interessants des del punt de vista paleobiològic (exemple: *Cosaurus aviceps* [50, 51]) i una representació important del registre fòssil de diferents èpoques geològiques, especialment de jaciments catalans.

Durant aquests sis anys són notables també diverses donacions de minerals de valor museogràfic realitzades per particulars simpatitzants del Museu. També es van adquirir alguns exemplars espectaculars pels quals s'havia interessat el director del Museu, Dr. Alfredo San Miguel.

En la faceta de la recerca, la secció de petrologia i geologia va començar la col·laboració en un treball de geologia regional [148] i cartografia geològica en els terrenys mesozoics i cenozoics del Pirineu català, els resultats del qual van donar lloc a un seguit de publicacions en revistes de l'especialitat i, a partir de 1990, a *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [152, 155, 156]

Este periodo, de corta duración, coincide con el ingreso en el fondo del Museo de Geología de dos importantes colecciones por lo que respecta al número de ejemplares, la calidad expositiva o el interés científico de las mismas. Se trata de la colección de mineralogía de Josep Cervelló [14, 72, 103], adquirida por el Ayuntamiento el año 1979, y de la colección de paleontología del Dr. Josep F. de Villalta, profesor de investigación del Consejo Superior de Investigaciones Científicas [2], donada oficialmente al Museo de Geología por mediación del Ayuntamiento de Barcelona el 7 de abril de 1983 y aceptada el 15 de ese mismo mes. Su ingreso, que sólo fue parcial, se realizó entre 1984 y 1986. [83] Tanto Josep Cervelló como el Dr. Villalta habían sido nombrados conservadores honorarios del Museo de Geología el año del Centenario (1978).

Los ejemplares de la colección Cervelló mejoraron e hicieron más atractiva la exposición de mineralogía, además de enriquecer sustancialmente la colección sistemática.

*La colección Villalta, por su parte, aportó algunos ejemplares muy interesantes desde el punto de vista paleobiológico (ejemplo: *Cosaurus aviceps* [50, 51]) y una representación importante del registro fósil de diferentes épocas geológicas, especialmente de yacimientos catalanes.*

Durante estos seis años son notables también varias donaciones de minerales de valor museográfico realizadas por particulares simpatizantes del Museo. También se adquirieron algunos ejemplares espectaculares por los que se había interesado el director del Museo, Dr. Alfredo San Miguel.

*En la faceta de la investigación, la sección de petrología y geología empezó la colaboración en un trabajo de geología regional [148] y cartografía geológica en los terrenos mesozoicos y cenozoicos del Pirineo catalán, cuyos resultados dieron ocasión a una serie de publicaciones en revistas de la especialidad y, a partir de 1990, en *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [152, 155, 156]*

**V. El Museu de Geologia i dues grans col·leccions:
la col·lecció Cervelló (Mineralogia)
i la col·lecció Villalta (Paleontologia).
Les exposicions temporals i noves adquisicions.
1979–1984**

***V. El Museo de Geología y dos grandes colecciones:
la colección Cervelló (Mineralogía)
y la colección Villalta (Paleontología).
Las exposiciones temporales y nuevas adquisiciones.
1979–1984***

91

92

91 **La col·lecció Cervelló**

Josep Cervelló (1899–1980), va ser un pioner del col·leccionisme mineralògic català. Era soci del Club Muntanyenc (Societat de Ciències Naturals) i es dedicà a les excursions científiques de recol·lecció de minerals. Va ser company i amic del gran col·leccionista barceloní Joaquim Folch Girona.

La seva col·lecció, fruit de més de 70 anys de dedicació, adquirida el 1979 per l'Ajuntament de Barcelona, enriqueix actualment aquest Museu, on poden ser admirats i estudiats els seus exemplars (més de 3.000 peces, algunes d'un valor extraordinari). [14, 72, 103]

91 **La colección Cervelló**

Josep Cervelló (1899–1980), fue un pionero del coleccionismo mineralógico catalán. Era socio del Club Muntanyenc (Sociedad de Ciencias Naturales) y se dedicó a las excursiones científicas de recolección de minerales. Fue compañero y amigo del gran coleccionista barcelonés Joaquim Folch Girona. Su colección, fruto de más de 70 años de dedicación, adquirida en 1979 por el Ayuntamiento de Barcelona, enriquece actualmente este Museo, donde pueden admirarse y estudiarse sus ejemplares (más de 3.000 piezas, algunas de un valor extraordinario). [14, 72, 103]

92 **Calcita (cobaltífera)**

Peramea (Pallars Sobirà). Núm. 10518

Mida 8,5 x 5 cm

És un dels exemplars més fotografiats i difosos en diferents publicacions. Es tracta d'una concreció coral·loide de color rosa molt intens. Procedeix d'un jaciment clàssic de Catalunya. Col·lecció Cervelló (1979). [14, 98]

92 **Calcita (cobaltífera)**

Peramea (Lleida). Nº 10518

Medida 8,5 x 5 cm

Es uno de los ejemplares más fotografiados y difundidos en diferentes publicaciones. Se trata de una concreción coraloide de color rosa muy intenso. Procede de un yacimiento clásico de Cataluña. Colección Cervelló (1979). [14, 98]

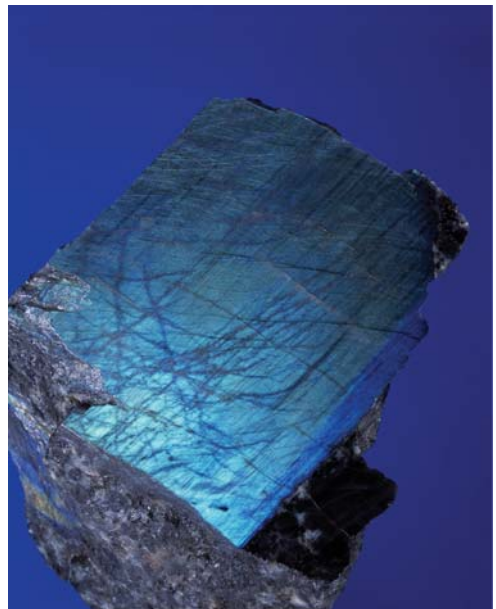
93

94

95

96

93 Niu de perles de caverna

Zaramillo (País Basc). Núm. 14270

Mida 27 x 15 cm

Concreció estalagmítica de carbonat càlcic amb pisòlits (perles de caverna), que es presenten com a concrecions no cimentades, més o menys esfèriques, dins del niu. [154] L'exemplar va ser donat al Museu, juntament amb una col·lecció de minerals del País Basc, per la Secció de Mineralogia i Paleontologia d'Iberduero, a la dècada de 1980.

93 Nido de perlas de caverna

Zaramillo (País Vasco). N.º 14270

Medida 27 x 15 cm

Concreción estalagmítica de carbonato cálcico con pisolitos (perlas de caverna) que se presentan como concreciones no cementadas, más o menos esféricas, dentro del nido. [154] El ejemplar fue donado al Museo, junto con una colección de minerales del País Vasco, por la Sección de Mineralogía y Paleontología de Iberduero, en la década de 1980.

94 Silvina

Sallent (Bages). Núm. 13864

Mida 7,5 x 6 cm

Es tracta d'una espècie rarament ben cristal·litzada, formada per cristalls cúbics amb inclusions d'argila. És una donació de l'any 1980 de Santiago Ramírez, d'Unión de Explosivos de Río Tinto, que en aquella època exercia com a enginyer de mines a les explotacions salines de la zona de Sallent-Balsareny.

94 Silvina

Sallent (Barcelona). Núm. 13864

Medida 7,5 x 6 cm

Se trata de una especie raramente bien cristalizada, constituida por cristales cúbicos con inclusiones de arcilla. Es una donación del año 1980 de Santiago Ramírez, de Unión de Explosivos de Río Tinto, que en aquella época ejercía como ingeniero de minas en las explotaciones salinas de la zona de Sallent-Balsareny.

95 Beril

Sierra Albarrana (Còrdova). Núm. 13869

Mida 13 x 8 cm

Típic cristall prismàtic hexagonal, donat al Museu l'any 1980 per Joaquim Mollfulleda, col·leccionista i fundador de l'actual Museu de Mineralogia d'Arenys de Mar.

95 Berilo

Sierra Albarrana (Córdoba). N.º 13869

Medida 13 x 8 cm

Típico cristal prismático hexagonal, donado al Museo el año 1980 por Joaquim Mollfulleda, coleccionista y fundador del actual Museo de Mineralogía de Arenys de Mar.

96 Labradorita

Y-La-Maa (Finlàndia). Núm. 13965

Mida 11 x 9 cm

Superfície exfoliada d'un monocristall amb labradorescència intensa. Recol·lectat per Alfredo San Miguel durant un viatge d'estudis a Finlàndia.

96 Labradorita

Y-La-Maa (Finlandia). N.º 13965

Medida 11 x 9 cm

Superficie exfoliada de un monocristal con labradorescencia intensa. Recolectado por Alfredo San Miguel durante un viaje de estudios en Finlandia.

97

98

99

100

97 **Atzurita**

Touissit, Oujda (Marroc). Núm. 13907

Mida 22,5 x 9,5 cm

Es tracta d'un dels tres exemplars registrats en el Museu procedents de la troballa excepcional de cristalls d'atzurita en unes mines del Marroc, l'any 1979. Els exemplars del Museu varen ser adquirits en aquella època.

97 **Azurita**

Touissit, Oujda (Marruecos). Nº 13907

Medida 22,5 x 9,5 cm

Se trata de uno de los tres ejemplares registrados en el Museo procedentes de un hallazgo excepcional de cristales de azurita en unas minas de Marruecos, el año 1979. Los ejemplares del Museo fueron adquiridos en aquella época.

98 **Calcita**

Amizmiz (Marroc). Núm. 13874

Mida 58 x 37 cm

Cristalls tabulars de grans dimensions. L'exemplar és fruit d'una campanya de recol·lecció mineralògica en la qual va participar la Secció de Mineralogia del Museu. Va arribar a les nostres col·leccions, juntament amb altres minerals, l'any 1979.

98 **Calcita**

Amizmiz (Marruecos). Nº 13874

Medida 58 x 37 cm

Cristales tabulares de grandes dimensiones. El ejemplar es fruto de una campaña de recolección mineralógica en la que participó la Sección de Mineralogía del Museo. Llegó a nuestras colecciones, junto con otros minerales, el año 1979.

99 **Pirita**

Huanzalá (Perú). Núm. 13917

Mida 24 x 18 cm

Pertany a una localitat clàssica del Perú i és molt il·lustrativa de l'espècie, ja que s'hi poden veure perfectament les característiques del cristall de pirita: forma, estriació, lluentor i color. Aquesta peça, molt admirada pel públic, és una adquisició de l'any 1982.

99 **Pirita**

Huanzalá (Perú). Nº 13917

Medida 24 x 18 cm

Pertenece a una localidad clásica del Perú y es muy ilustrativa de la especie, puesto que pueden observarse perfectamente las características del cristal de pirita: forma, estriación, brillo y color. Esta pieza, muy admirada por el público, es una adquisición del año 1982.

100 **Quars (cristall de roca)**

Arkansas (EUA). Núm. 10494

Mida 39 x 22 ccm

Adquisició de l'any 1979. Monocristall de grans dimensions d'un jaciment clàssic. Va ser adquirida l'any 1979. [98]

100 **Cuarzo (cristal de roca)**

Arkansas (EE.UU.). Nº 10494

Medida 39 x 22 cm

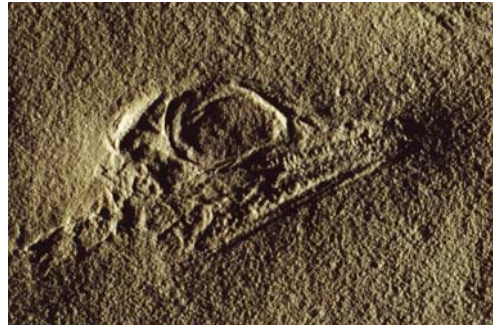
Adquisición del año 1979. Monocristal de grandes dimensiones de un yacimiento clásico. Fue adquirida el año 1979. [98]

101

102

140

101 La col·lecció Villalta

Josep Fernández de Villalta (Barcelona, 1913–2003), va ser professor d'investigació del CSIC (Consell Superior d'Investigacions Científiques) i de nombroses generacions de geòlegs a la Universitat de Barcelona.

Va reunir una important col·lecció paleontològica amb invertebrats, vertebrats i plantes.

El mes d'abril de 1983 va fer donació de la seva col·lecció paleontològica privada, fruit de més de cinquanta anys de dedicació, i de nombroses publicacions al Museu de Geologia de Barcelona.

La col·lecció, amb més de 10.000 registres, té un valor extraordinari, tant per l'estat de conservació com pel seu interès científic. Atès que la major part de les activitats paleontològiques del doctor Villalta s'han desenvolupat a Catalunya, la col·lecció representa una inestimable aportació per a Barcelona i per al coneixement de la geologia catalana. [2]

101 La colección Villalta

Josep Fernández de Villalta (Barcelona, 1913–2003), fue profesor de investigación del CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) y de numerosas generaciones de geólogos en la Universidad de Barcelona.

Reunió una importante colección paleontológica con invertebrados, vertebrados y plantas.

En el mes de abril de 1983 hizo donación de su colección paleontológica privada, fruto de más de cincuenta años de dedicación, y de numerosas publicaciones al Museo de Geología de Barcelona.

La colección, con más de 10.000 registros, tiene un valor extraordinario, tanto por su estado de conservación como por su interés científico. Dado que la mayor parte de las actividades paleontológicas del doctor Villalta se han desarrollado en Cataluña, la colección representa una inestimable aportación para Barcelona y para el conocimiento de la geología catalana. [2]

102 Cosesaurus aviceps ElleMBERGER & Villalta

Holotipo. Triàsic mitjà. Mont-ral, Alcover (Alt Camp).

Núm. V1. Longitud de la placa 135 x 132 mm

Longitud del cap 2 cm

Exemplar juvenil complet. Comprat per Josep Fernández Villalta en una pedrera de calcàries de Mont-ral, va arribar a aquest Museu amb motiu de la donació Villalta l'any 1985. Ha estat objecte de controvèrsies científiques i diferents publicacions pel seu aspecte aviari que l'acostava a l'origen de les aus. La imatge de la dreta és un detall del crani. [50, 51, 70, 74]

102 Cosesaurus aviceps ElleMBERGER & Villalta

Holotipo. Triásico medio. Mont-ral, Alcover (Tarragona).

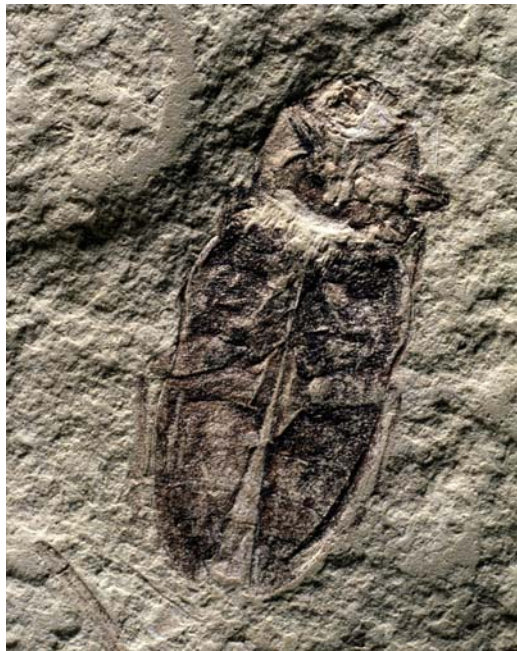
Nº V1. Longitud de la placa 135 x 132 mm

Longitud de la cabeza 2 cm

Ejemplar juvenil completo. Adquirido por Josep Fernández Villalta en una cantera de calizas de Mont-ral, llegó a este Museo con motivo de la donación Villalta el año 1985. Ha sido objeto de controversias científicas y diferentes publicaciones por su aspecto aviario que lo acercaba al origen de las aves. La imagen de la derecha es un detalle del cráneo. [50, 51, 70, 74]

103

104

103 *Tetralophodon longirostris* (Kaup)

Miocè. Els Hostalets de Pierola. Anoia. Núm. V25
Longitud 185 mm
L'exemplar correspon a un molar d'aquest
mamífer proboscidi de la família dels
mastodonts. [125]

103 *Tetralophodon longirostris* (Kaup)

Mioceno. Els Hostalets de Pierola. Barcelona. N° V25
Longitud 185 mm
*El ejemplar corresponde a un molar de este
mamífero proboscídeo de la familia de los
mastodontes. [125]*

104 *Chalcophora española* Villalta

Miocè superior. Coll de Saig. Prats. Cerdanya.
Núm. V3697. Longitud 3 cm
L'espècie està dedicada a Francesc Español i
Coll (1907–1999), entomòleg, conservador i més
tard director del Museu de Zoologia.
El gènere *Chalcophora* està relacionat amb
l'àrea de dispersió del gènere *Pinus* ja que les
seves larves s'alimenten de les fulles d'aquest
arbre. Es creu que les formes fòssils d'aquest
gènere tenien una alimentació anàloga. [66]

104 *Chalcophora española* Villalta

Mioceno superior. Coll de Saig. Prats. Girona.
N° V3697. Longitud 3 cm
*La especie está dedicada a Francesc Español i
Coll (1907–1999), entomólogo, conservador y
más tarde director del Museo de Zoología.
El género Chalcophora está relacionado con el
área de dispersión del género Pinus ya que sus
larvas se alimentan de las hojas de este árbol.
Se cree que las formas fósiles de este género
tenían una alimentación análoga. [66]*

El mes de juny de 1985 es va jubilar Alfredo San Miguel Arribas, director del Museu de Geologia, i uns mesos més tard en va ser nomenada directora Alicia Masriera, conservadora del Museu des de 1969. En aquest període es van mantenir com a personal tècnic dedicat a les col·leccions, a part de la directora que també s'encarregava de les seccions de Petrologia i Geologia, tres conservadors, dos d'ells, Carles Curto (Mineralogia) i Julio Gómez-Alba (Paleontologia) ja en plantilla abans del Centenari i un tercer, Jaume Gallemí (Paleontologia), que hi va ingressar el 1986. Durant aquests anys es va aconseguir personal auxiliar que va ajudar a portar a terme moltes activitats i a suplir la manca de recursos econòmics. És important l'impuls que es va donar a les exposicions temporals que es feien una vegada l'any, com a mínim, moltes amb col·laboradors externs [53, 84, 121]. El Museu es va dedicar així mateix a cuidar la part didàctica de la geologia. [69, 116]

La part corresponent a publicacions va tenir un paper important per difondre tant la recerca del Museu com la de col·laboradors externs i donar a conèixer la institució fora de les nostres fronteres. L'aparició, el 1990 de *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona* marca especialment aquesta època. [105, 118, 152]

Es van rebre ajuts externs per a la realització d'altres activitats com ara l'homenatge a Lluís Marià Vidal l'any 1992 [78, 164, 165, 166], coincidint amb l'organització, per part del Museu, de les VIII Jornades de Paleontologia. [115, 152]

L'any 1996 es va crear un laboratori de làmina prima, indispensable per a la secció de petrologia, que va quedar a càrrec de Jaume Costea i en el qual es confeccionen preparacions per a la recerca, l'exposició i la didàctica.

Es van produir donacions d'interès, com la d'Isidre Gurrea i la de Martí Madern [149, 167], es van continuar rebent donacions de minerals de particulars i es van fer sortides de camp per a la recol·lecció de roques, en especial sedimentàries.

L'any 1988 (Centenari del parc de la Ciutadella) es va restaurar la façana del Museu Martorell i l'any 1992, en virtut de la Llei de museus de la Generalitat de Catalunya, es va atorgar al Museu la denominació de Museu de Geologia de Barcelona amb el número 151 del Registre de Museus.

El mes de junio de 1985 se jubiló Alfredo San Miguel Arribas, director del Museo de Geología, y unos meses más tarde fue nombrada directora del mismo Alicia Masriera, conservadora del Museo desde 1969.

En este periodo se mantuvieron como personal técnico dedicado a las colecciones, aparte de la directora que también se encargaba de las secciones de Petrología y Geología, tres conservadores, dos de ellos, Carles Curto (Mineralogía) y Julio Gómez-Alba (Paleontología) ya en plantilla antes del Centenario y un tercero, Jaume Gallemí (Paleontología), que ingresó en 1986.

Durante estos años se consiguió personal auxiliar que ayudó a desarrollar muchas actividades y a suplir la falta de recursos económicos. Es importante el impulso que se dio a las exposiciones temporales que se efectuaban una vez al año, como mínimo, muchas con colaboradores externos [53, 84, 121]. El Museo se dedicó asimismo a cuidar la parte didáctica de la geología. [69, 116].

*La parte correspondiente a publicaciones tuvo un papel importante para difundir tanto la investigación del Museo como la de colaboradores externos y dar a conocer la institución fuera de nuestras fronteras. La aparición, en 1990 de *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona* marca especialmente esta época. [105, 118, 152]*

Se recibieron ayudas externas para la realización de otras actividades como el homenaje a Lluís Marià Vidal el año 1992 [78, 164, 165, 166], coincidiendo con la organización, por parte del Museo, de las VIII Jornadas de Paleontología. [115, 152]

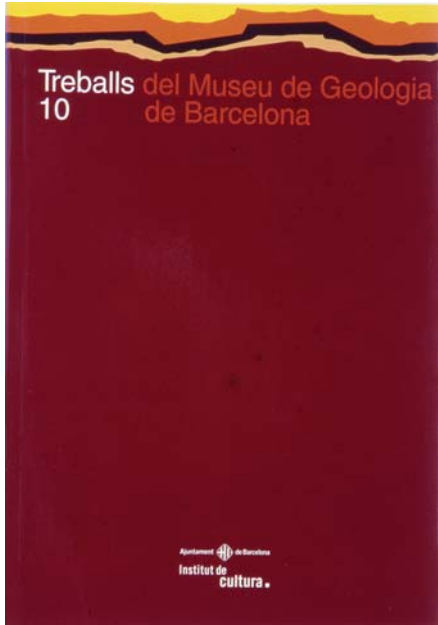
El año 1996 se creó un laboratorio de lámina delgada, indispensable para la sección de petrología, que quedó a cargo a Jaume Costea y en el que se confeccionan preparaciones para la investigación, la exposición y la didáctica.

Se produjeron donaciones de interés, como la de Isidre Gurrea y la de Martí Madern [149, 167], se continuaron recibiendo donaciones de minerales de particulares y se efectuaron salidas de campo para la recolección de rocas, en especial sedimentarias.

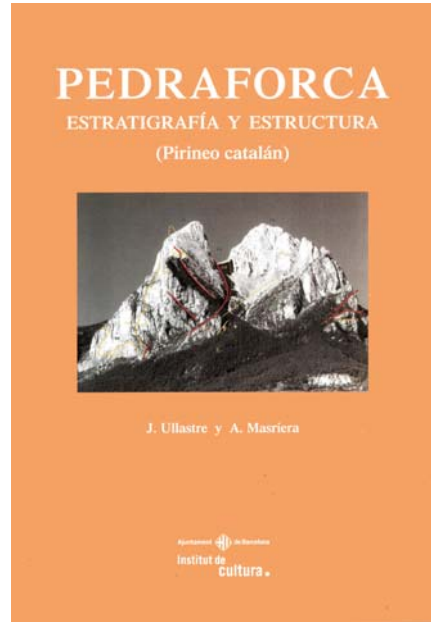
El año 1988 (Centenario del parque de la Ciutadella) se restauró la fachada del Museo Martorell y el año 1992, en virtud de la Ley de museos de la Generalitat de Catalunya, se otorgó al Museo la denominación de Museo de Geología de Barcelona con el número 151 del Registro de Museos.

**VI. El Museu de Geologia de Barcelona:
una nova etapa de recerca, recol·leccions,
donacions, activitats i publicacions.
1985–1999**

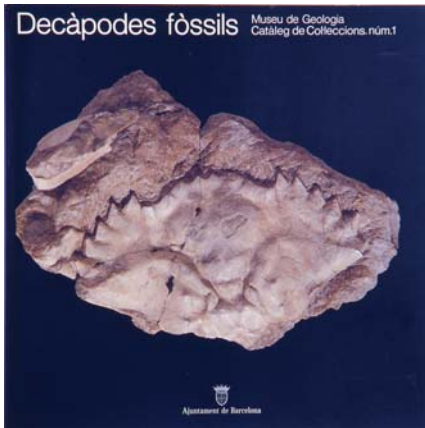
***VI. El Museo de Geología de Barcelona:
una nueva etapa de investigación, recolecciones,
donaciones, actividades y publicaciones.
1985–1999***

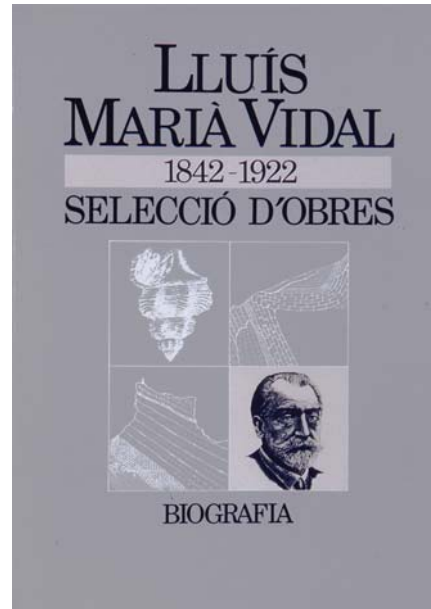
105

106

107

108

105 Treballs del Museu de Geologia de Barcelona

Coberta del número 10 d'aquesta publicació periòdica editada pel Museu de Geologia. Va ser iniciada l'any 1990 dins de les publicacions de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest número publica una relació de tots els treballs i articles que formen part de la revista fins a l'any 2001. Posteriorment se n'han publicat tres números més. [105, 152]

105 Treballs del Museo de Geología de Barcelona

Cubierta del número 10 de esta publicación periódica editada por el Museo de Geología. Se inició el año 1990 dentro de las publicaciones del Ayuntamiento de Barcelona. Este número publica una relación de todos los trabajos y artículos que forma parte de la revista hasta el año 2001. Posteriormente se han publicado tres números más. [105, 152]

106 Treballs de geologia regional

Coberta de la separata del treball "Pedraforca: estratigrafia y estructura (Pirineo catalán)", publicat a *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona* núm. 12. És un dels darrers estudis geològics amb cartografia original i detallada que, des de 1990, es van publicant periòdicament en aquesta revista com a contribució al millor coneixement geològic de les serralades sudpirinenques de Catalunya. En altres números de *Treballs* han aparegut estudis geològics inèdits sobre altres àrees pirinenques. Aquestes publicacions són el resultat d'una recerca continuada i metòdica que aporta dades que donen lloc a nous punts de vista sobre la complexa evolució geodinàmica, durant el cicle alpí, del Pirineu. [156]

106 Trabajos de geología regional

Cubierta de la separata del trabajo "Pedraforca: estratigrafía y estructura (Pirineo catalán)", publicado en Treballs del Museu de Geologia de Barcelona nº 12. Es uno de los últimos estudios geológicos con cartografía original y detallada que, desde 1990, se vienen publicando periódicamente en esta revista como contribución a un mejor conocimiento geológico de las sierras surpirenaicas de Cataluña. En otros números de Treballs se han publicado estudios geológicos inéditos sobre otras áreas pirenaicas. Estas publicaciones son el resultado de una investigación continuada y metódica que aporta datos que nos ofrecen nuevos puntos de vista sobre la compleja evolución geodinámica, durante el ciclo alpino, del Pirineo. [156]

107 Catàleg de col·leccions

Coberta del primer i únic número de la sèrie "Catàleg de col·leccions del Museu de Geologia", iniciat pel servei de publicacions de l'Ajuntament de Barcelona. La sèrie no va tenir continuïtat i la revista *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona* va assumir aleshores la publicació d'altres catàlegs. [76]

107 Catálogo de colecciones

Cubierta del primer y único número de la serie "Catálogo de colecciones del Museo de Geología", iniciado por el servicio de publicaciones del Ayuntamiento de Barcelona. La serie no tuvo continuidad y la revista Treballs del Museu de Geologia de Barcelona asumió entonces la publicación de otros catálogos. [76]

108 Publicacions monogràfiques

L'any 1992, el Museu de Geologia va commemorar amb el nom de "Projecte Vidal'92" el 150 aniversari del naixement de l'insigne enginyer de mines i geòleg Lluís Marià Vidal. Sota la coordinació de Jaume Gallemí es realitzà una exposició itinerant sobre el personatge i la reimpressió, en tres volums, d'algunes de les seves obres. [164, 165, 166] A més es va publicar una extensa biografia en català i castellà deguda a Julio Gómez-Alba, de la qual mostrem la coberta. [78]

108 Publicaciones monográficas

En el año 1992, el Museo de Geología conmemoró con el nombre "Proyecto Vidal'92" el 150 aniversario del nacimiento del insigne ingeniero de minas y geólogo Lluís Marià Vidal. Bajo la coordinación de Jaume Gallemí se realizó una exposición itinerante sobre el personaje y la reimpressió, en tres volúmenes, de algunas de sus obras. [164, 165, 166] También se publicó una extensa biografía en catalán y castellano realizada por Julio Gómez-Alba, de la que se muestra la portada. [78]

109

110

111

112

Exposició de publicacions i diferents documents del Museu

109 Vitrina de la Sala de Mineralogia i Petrologia de l'Edifici de Geologia (Museu Martorell) en la qual s'ha exposat temporalment una relació de publicacions editades pel Museu des de 1912 fins a l'actualitat. [118] Hi destaquen els *Treballs i Memòries* del Museu Martorell i la Junta de Ciències Naturals de Barcelona (secció geològica), un diploma de 1906 de la concessió de la Medalla d'Or al Museu Martorell per la seva instal·lació de marbres i sals de Cardona i la medalla concedida al Museu Martorell pels Amics de Museus de Barcelona, l'any 1978.

110 La mateixa vitrina mostra altres documents com ara tríptics d'exposicions, invitacions a diferents actes organitzats pel Museu, etiquetes del registre de col·leccions, postals i els *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona* que van aparèixer el 1990. [105]

111 Entrada col·lectiva al Museu Martorell

És del final del segle XIX. Va ser impresa al taller del destacat tipògraf Jaume Jepús i Roviralta de Barcelona.

112 Anvers de la medalla concedida al Museu de Geologia "Martorell"

Va ser concedida amb motiu del centenari de la seva fundació pels Amics de Museus de Barcelona.

Al revers hi ha la inscripció següent:

"AMICS DELS MUSEUS
HOMENATGE AL
MUSEU DE GEOLOGIA "MARTORELL"
I A LA MEMÒRIA DEL SEU FUNDADOR
IL·LRE. SR. FRANCESC MARTORELL I PEÑA
AMB MOTIU DEL SEU CENTENARI
BARCELONA, MCMLXXVIII"

Exposición de publicaciones y diferentes documentos del Museo

109 *Vitrina de la Sala de Mineralogía y Petrología del Edificio de Geología (Museo Martorell) en la cual se ha expuesto temporalmente una selección de publicaciones editadas por el Museo desde 1912 hasta la actualidad. [118] Destacan los Trabajos y Memorias del Museo Martorell y la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona (sección geológica), un diploma de 1906 de la concesión de la Medalla de Oro al Museo Martorell por su instalación de mármoles i sales de Cardona y la medalla concedida al Museo Martorell por los Amigos de Museos de Barcelona, el año 1978.*

110 *La misma vitrina muestra otros documentos como trípticos de exposiciones, invitaciones a diferentes actos organizados por el Museo, etiquetas del registro de colecciones, postales y los Treballs del Museu de Geologia de Barcelona que aparecieron en 1990. [105]*

111 Entrada colectiva al Museo Martorell

Es de finales del siglo XIX. Se imprimió en el taller del destacado tipógrafo Jaume Jepús i Roviralta de Barcelona.

112 Anverso de la medalla concedida al Museo de Geología "Martorell"

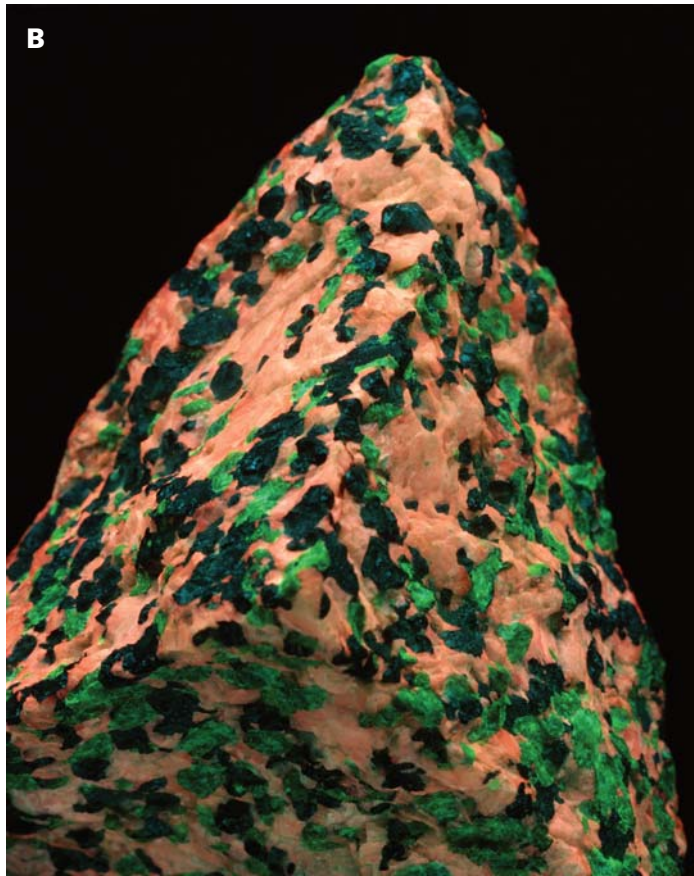
Fue concedida con motivo del centenario de su fundación por los Amigos de Museos de Barcelona.

En el reverso figura la siguiente inscripción:

"AMICS DELS MUSEUS
HOMENATGE AL
MUSEU DE GEOLOGIA "MARTORELL"
I A LA MEMÒRIA DEL SEU FUNDADOR
IL·LRE. SR. FRANCESC MARTORELL I PEÑA
AMB MOTIU DEL SEU CENTENARI
BARCELONA, MCMLXXVIII"

113

L'espai de fluorescència

Els minerals fluorescents presenten una propietat física que requereix una exposició especial mitjançant llums adequades. L'actual espai de fluorescència va ser dissenyat per l'empresa Calidoscopi de Barcelona. Amb la nova presentació es poden observar els minerals amb llum natural i amb llum ultraviolada d'ona curta i d'ona llarga.

113 Exemplar de Willemita sobre calcita

Franklin, Nova Jersey (EUA). Núm. 9961
Mida 18 x 11 cm

A. Observació amb llum natural.

B. Observació amb llum ultraviolada d'ona curta.

El espacio de fluorescencia

Los minerales fluorescentes presentan una propiedad física que requiere una exposición especial mediante luces adecuadas. El actual espacio de fluorescencia fue diseñado por la empresa Calidoscopi de Barcelona. Con la nueva presentación pueden observarse los minerales con luz natural y con luz ultravioleta de onda corta y de onda larga.

113 Ejemplar de Willemita sobre calcita

Franklin, Nueva Jersey (EE.UU.). Nº 9961
Medida 18 x 11 cm

A. Observación con luz natural.

B. Observación con luz ultravioleta de onda corta.

114

115

116

117

114 Quars (ametista)

Viladrau (Osona). Núm. 14432

Mida 7 x 8 cm

Cristalls en ceptre sobre ortòclasi. Durant segles, l'ametista, varietat lila o morada del quars, ha estat molt apreciada com a gemma. És la pedra dels bisbes. Les ametistes del Montseny són conegudes des de antic i la seva existència ha estat ressenyada en diferents escrits. Donació de Carles Curto (conservador de Mineralogia del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella) l'any 1991. [98]

114 Cuarzo (amatista)

Viladrau (Barcelona). Nº 14432

Medida 7 x 8 cm

Cristales en cetro sobre ortoclase. Durante siglos, la amatista, variedad lila o morada del cuarzo, ha sido muy apreciada como gema. Es la piedra de los obispos. Las amatistas del Montseny son conocidas desde antiguo y su existencia se ha reseñado en diferentes escritos. Donación de Carles Curto (conservador de Mineralogía del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella) el año 1991. [98]

115 Sulvanita

Pay Khoi, Korní (Rússia). Núm. 14439

Mida 9 x 4,5 cm

Exemplar d'una espècie molt rara que no sol formar cristalls visibles a ull nu. Donació del professor de mineralogia Joan Carles Melgarejo, de la Universitat de Barcelona, l'any 1991.

115 Sulvanita

Pay Khoi, Korní (Rusia). Nº 14439

Medida 9 x 4,5 cm

Ejemplar de una especie muy rara que no suele formar cristales visibles a simple vista. Donación del profesor de mineralogía Joan Carles Melgarejo, de la Universidad de Barcelona, el año 1991.

116 Andalusita

Sierra Albarrana (Còrdova). Núm. 14590

Mida 12 x 11 cm

Es tracta d'una perfecta cristallització d'una localitat clàssica. Donació de l'any 1993, feta per Jordi Fabre, col·leccionista i comerciant, col·laborador del Museu.

116 Andalcita

Sierra Albarrana (Córdoba). Nº 14590

Medida 12 x 11 cm

Se trata de una perfecta cristalización de una localidad clásica. Donación del año 1993, efectuada por Jordi Fabre, coleccionista y comerciante, colaborador del Museo.

117 Estibiconita pseudomòrfica d'estibina

San Luis de Potosí (Mèxic). Núm. 14634

Mida 25 x 3 cm

Cristall prismàtic. Donació de l'any 1998 de Joan Claramonte, mineralogista aficionat que sovint ha aportat exemplars al Museu.

117 Estibiconita pseudomòrfica de estibina

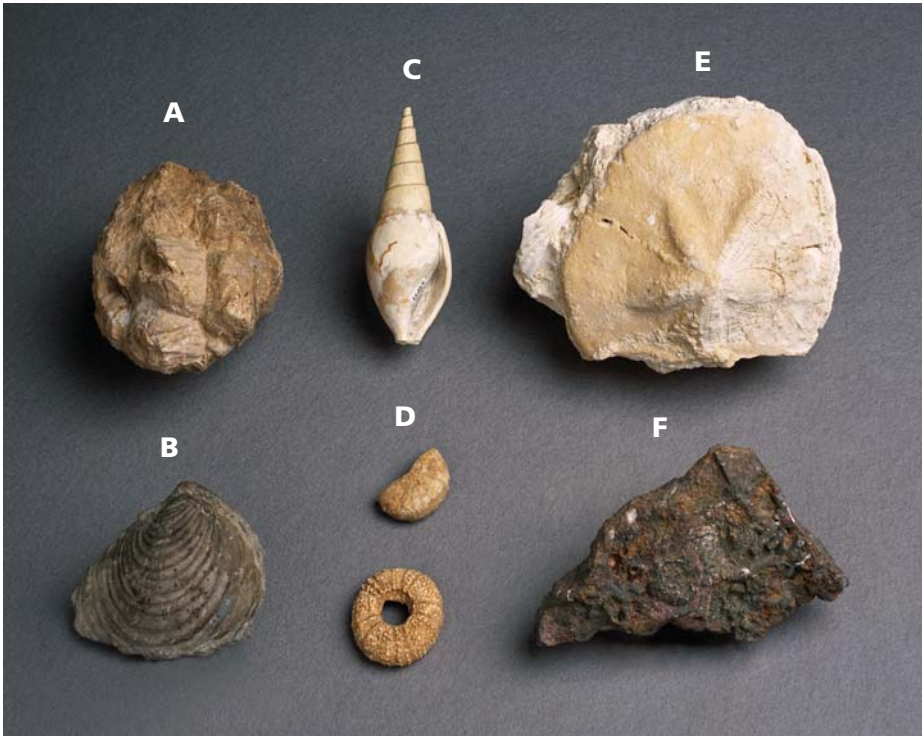
San Luis de Potosí (Méjico). Nº 14634

Medida 25 x 3 cm

Cristal prismático. Donación del año 1998 de Joan Claramonte, mineralogista aficionado que a menudo ha aportado ejemplares al Museo.

118

119

El jaciment triàsic de Collbató (Baix Llobregat)

Aquest jaciment va proporcionar, el 1987, els exemplars complets d'holotúries més ben conservats del registre fòssil. Es tracta d'un fet excepcional donat que aquests invertebrats marins, en morir, solen disgregar-se i només es troben en forma de petitíssimes plaques disperses en el sediment.

Fruit de la recerca del personal del Museu de Geologia, les noves espècies erigides a partir d'aquests exemplars constitueixen una contribució important a la paleontologia.

118 *Collbatothuria danieli* Smith i Gallemi, 1991

Triàsic mitjà (Ladinià). La Pedrera d'en Rogent. Collbató (Baix Llobregat). Núm 32274. Holotip. Mida 30 x 27 mm [150]

119 La col·lecció Gurrea

Aquests exemplars procedeixen de la col·lecció d'Isidre Gurrea, registrada el 1995, que consta d'uns 4.500 exemplars (essencialment invertebrats) procedents de Catalunya i la resta d'Espanya, però també de països tan diversos com Portugal, el Marroc, Turquia, Noruega, França, Bèlgica, Anglaterra, Gal·les i els Estats Units. Tot i que els equinoderms fòssils hi tenen un pes important, la col·lecció conté tot tipus d'invertebrats. També hi són representades totes les èpoques geològiques, des del Paleozoic fins al Pliocè.

A. *Balanus tintinabulum*

Tortonià. Àguilas (Múrcia). Núm. 33460
Mida 107 x 100 x 80 mm

B. *Inoceramus sagensis* Owen

Campanià. Fígols (Berguedà). Núm. 33712
Mida 99 x 71 x 36 mm

C. *Tibia dentata*

Tortonià. Lavern (Alt Penedès). Núm. 33751
Mida 111 x 48 mm

D. *Tetragramma* sp.

Cenomanià. Grado del Pico (Segòvia). Núm. 34314/15
Mida 46 x 15 mm (exemplar inferior)

E. *Clipeaster scillae* Desmoulins

Burdigalià. Bellvei (Baix Penedès). Núm. 34582
Mida 144 x 129 x 48 mm

F. *Scyphocrinites elegans* Zenker

Silúric superior. Erfoud (Marroc). Núm. 35009
Mida 149 x 82 x 22 mm

El yacimiento triásico de Collbató (Barcelona)

Este yacimiento proporcionó, en 1987, los ejemplares completos de holoturias mejor conservados del registro fósil. Se trata de un hecho excepcional dado que estos invertebrados marinos, al morir, suelen disgregarse y sólo se encuentran en forma de pequeñísimas placas dispersas en el sedimento.

Fruto de la investigación del personal del Museo de Geología, las nuevas especies erigidas a partir de estos ejemplares constituyen una contribución importante a la paleontología.

118 *Collbatothuria danieli* Smith i Gallemi, 1991

Triásico medio (Ladiniense). La Pedrera d'en Rogent, Collbató (Barcelona). N.º 32274. Holotipo. Medida 30 x 27 mm [150]

119 La colección Gurrea

Estos ejemplares proceden de la colección de Isidre Gurrea, registrada en 1995, que consta de unos 4.500 ejemplares (esencialmente invertebrados) procedentes de Cataluña y del resto de España, pero también de países tan diversos como Portugal, Marruecos, Turquía, Noruega, Francia, Bélgica, Inglaterra, Gales y Estados Unidos. Si bien el peso de los equinodermos fósiles es importante en la colección, ésta contiene todo tipo de invertebrados. También están representadas todas las épocas geológicas, desde el Paleozoico hasta el Plioceno.

A. *Balanus tintinabulum*

Tortoniense. Águilas (Murcia). N.º 33460
Medida 107 x 100 x 80 mm

B. *Inoceramus sagensis* Owen

Campaniense. Fígols (Barcelona). N.º 33712
Medida 99 x 71 x 36 mm

C. *Tibia dentata*

Tortoniense. Lavern (Barcelona). N.º 33751
Medida 111 x 48 mm

D. *Tetragramma* sp.

Cenomaniense. Grado del Pico (Segovia). N.º 34314/15
Medida 46 x 15 mm (ejemplar inferior)

E. *Clipeaster scillae* Desmoulins

Burdigaliense. Bellvei (Tarragona). N.º 34582
Medida 144 x 129 x 48 mm

F. *Scyphocrinites elegans* Zenker

Silúric superior. Erfoud (Marruecos). N.º 35009
Medida 149 x 82 x 22 mm

120

121

122

123

Flora de l'Oligocè de Cervera (Segarra)

Mostra de la col·lecció Madern (1897–1975) ingressada al Museu l'any 1991. Pertany al jaciment de flora oligocena més abundant i important d'Espanya. Ha estat objecte d'estudi en aquest Museu i publicada els anys 1992 i 1996 a la revista *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [149, 167]

120 *Myrica arenasi* Arenes & Depape

Núm. 33211. Longitud 8,5 cm

121 *Lindera stenoloba* (Saporta) Laurent.

Núm. 32499. Longitud 6 cm

122 *Rhus pyrrhae* Unger

Núm. 33327. Longitud 4,7 cm

123 *Dalbergia bella* Heer

Núm. 32479. Longitud 2 cm

Flora del Oligoceno de Cervera (Lleida)

*Muestra de la colección Madern (1897–1975) ingresada en el Museo el año 1991. Pertenece al yacimiento de flora oligocena más abundante e importante de España. Ha sido objeto de estudio en este Museo y publicada los años 1992 y 1996 en la revista *Treballs del Museu de Geologia de Barcelona*. [149, 167]*

120 *Myrica arenasi* Arenes & Depape

Nº 33211. Longitud 8,5 cm

121 *Lindera stenoloba* (Saporta) Laurent.

Nº 32499. Longitud 6 cm

122 *Rhus pyrrhae* Unger

Nº 33327. Longitud 4,7 cm

123 *Dalbergia bella* Heer

Nº 32479. Longitud 2 cm

L'any 2000, l'Institut de Cultura de Barcelona (creat el 1996), del qual depenen els museus municipals, va aprovar la compactació administrativa i conceptual d'alguns d'aquests museus. En el cas del Museu de Geologia (Museu Martorell) i del Museu de Zoologia, en va unificar tots els serveis sota la denominació de Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella. El Museu va ser considerat, doncs, centre museístic i Alcía Masriera va continuar com a directora del centre fins a l'any 2005, el de la seva jubilació.

Arribats a 2003, es va decidir fer una exposició que expliqués de forma sinòptica tota la trajectòria del primer museu públic de Barcelona, més de vuitanta anys del qual han estat dedicats a les ciències de la Terra.

Durant aquest període de tres anys, el Museu va continuar rebent donatius de la seva especialitat, com ara les col·leccions de Joan Vicente [158, 159] i del Dr. Jean Claude Plaziat d'Orsay (França), totes dues de paleontologia. La primera de paleoflora i la segona resultat de la recerca del propi Dr. Plaziat en els terrenys del Paleocè i l'Eocè del nord d'Espanya i el sud de França [132, 155].

A part de les donacions, van continuar les activitats expositives i, en aquest sentit, és remarcable la col·laboració del Museu de Geologia, ja com a Museu de Ciències Naturals, en l'any Gaudí (Barcelona, 2002), amb l'exposició titulada "Sagrada Família: pedres del Temple, roques dels Temps", que es va inaugurar al Museu Martorell i més tard es va traslladar al temple de la Sagrada Família. [20]

Acaba aquí la nostra història, però aquesta continua i nous donatius ingressaran al Museu, com és el cas de la col·lecció de micromuntatges del Dr. Masoliver. Precisament l'any 2001 també va ser testimoni d'una curiosa i bonica exposició, "Minerals en miniatura", que feia referència als micromuntatges. [111]

Sigui com sigui, Museu de Geologia o Museu de Ciències Naturals, sempre tindrem present que es tracta del Museu Martorell de la ciutat de Barcelona que a partir de 2003 forma part d'un projecte de futur.

El año 2000, el Instituto de Cultura de Barcelona (creado en 1996) y del que dependen los museos municipales, aprobó la compactación administrativa y conceptual de algunos de estos museos. En el caso del Museo de Geología (Museo Martorell) y del Museo de Zoología, unificó todos los servicios bajo la denominación de Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella. El Museo fue considerado, por lo tanto, centro museístico y Alcía Masriera continuó como directora hasta el año 2005, el de su jubilación.

Llegados a 2003, se decidió realizar una exposición que explicase de forma sinóptica toda la trayectoria del primer museo público de Barcelona, del que más de ochenta años se han dedicado a las ciencias de la Tierra.

Durante este periodo de tres años, el Museo continuó recibiendo donativos de su especialidad, como las colecciones de Joan Vicente [158, 159] y del Dr. Jean Claude Plaziat d'Orsay (Francia), ambas de paleontología. La primera de paleoflora y la segunda resultado de la investigación del propio Dr. Plaziat en los terrenos del Paleoceno y el Eoceno del norte de España y el sur de Francia. [132, 155]

Aparte de las donaciones, prosiguieron las actividades expositivas y, en este sentido, debe destacarse la colaboración del Museo de Geología, ya como Museo de Ciencias Naturales, en el año Gaudí (Barcelona, 2002), con la exposición titulada "Sagrada Família: pedres del Temple, roques dels Tiemps", que se inauguró en el Museo Martorell y más tarde se trasladó al templo de la Sagrada Família. [20]

Termina aquí nuestra historia, pero esta continúa y nuevos donativos ingresarán en el Museo, como es el caso de la colección de micromontajes del Dr. Masoliver. Precisamente el año 2001 también fue testimonio de una curiosa y bonita exposición, "Minerales en miniatura", que hacía referencia a los micromontajes. [111]

Sea como fuere, Museo de Geología o Museo de Ciencias Naturales, siempre tendremos presente que se trata del Museo Martorell de la ciudad de Barcelona que a partir de 2003 forma parte de un proyecto de futuro.

**VII. El Museu de Geologia (Museu Martorell)
integrat en el Museu de Ciències Naturals de
la Ciutadella. Un retorn als orígens
amb projectes de futur
2000–2003**

***VII. El Museo de Geología (Museo Martorell)
integrado en el Museo de Ciencias Naturales
de la Ciutadella. Un retorno a los orígenes
con proyectos de futuro
2000–2003***

124

125

124 Quars (ametista)

Rio Grande do Sul (Brasil). Núm. 14681

Mida 82 x 68 cm

Geoda de grans dimensions amb cristalls d'ametista molt perfectes, adquirida pel Museu l'any 2001 i exposada al públic des deleshores.

124 Cuarzo (amatista)

Rio Grande do Sul (Brasil). N° 14681

Medida 82 x 68 cm

Geoda de grandes dimensiones con cristales de amatista muy perfectos, adquirida por el Museo el año 2001 y expuesta al público desde entonces.

125 Meteorit de Campo de Cielo

Gran Chaco Gualamba, Tucumán (Argentina).

Núm. 16668. Mida 19,5 x 12,13 x 10,6 cm

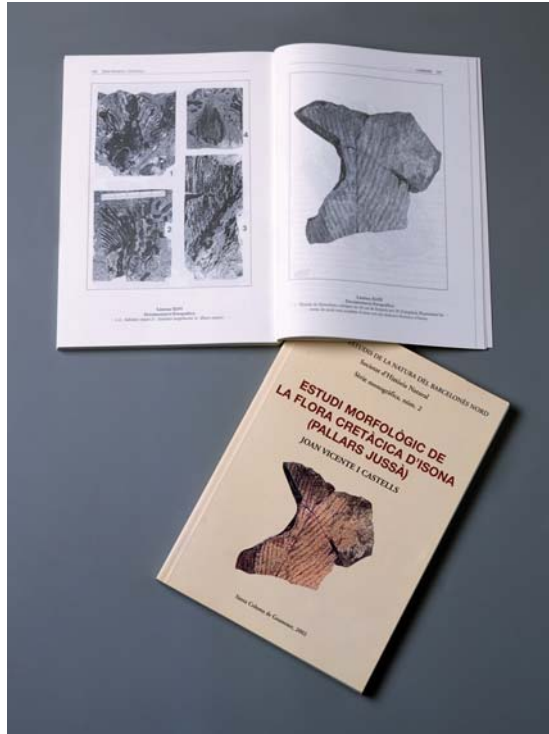
Meteorit metàl·lic (octaedrita policristal·lina) amb l'escorça exterior parcialment alterada amb concavitats d'impacte. Té un pes de 6.400 g. Es tracta d'una adquisició recent del Museu, comprada a un comerciant l'any 2002.

125 Meteorito de Campo de Cielo

Gran Chaco Gualamba, Tucumán (Argentina).

N° 16668. Medida 19,5 x 12,13 x 10,6 cm

Meteorito metálico (octaedrita policristalina) con la corteza exterior parcialmente alterada con concavidades de impacto. Tiene un peso de 6.400 g. Se trata de una adquisición reciente del Museo, comprada a un comerciante el año 2002.

126

127

La col·lecció Vicente de flora del Cretaci

El jaciment de plantes fòssils del Cretaci superior d'Isona ha proporcionat fins avui 134 espècies i 13 nous tàxons de plantes. El material d'aquest Museu va ser recol·lectat per Joan Vicente Castells, que el va estudiar i publicar el 2002, any de la donació al Museu. Es tracta de la col·lecció paleobotànica més important d'aquesta edat a Catalunya i una de les més abundants d'Europa. [159, 168]

126 *Geonomites schimperi* Lesquereux

Cretaci superior. Isona (Pallars Jussà). Núm. 38113
Fotografia d'aquest exemplar en la publicació "Estudi morfològic de la flora cretàica d'Isona (Pallars Jussà)".

La col·lecció Vicente de flora del Miocè de Montjuïc

El jaciment va ser descobert l'any 1961 i ha estat objecte d'estudi i publicació per Joan Vicente Castells. La seva col·lecció, composta per més de 300 exemplars, va ingressar al Museu l'any 2002. [158, 168]

127 *Myrica deperdita* Unger

Miocè superior. Montjuïc (Barcelona). Núm. 38710
Mida 38 x 18 mm

La colección Vicente de flora del Cretácico

El yacimiento de plantas fósiles del Cretácico superior de Isona ha proporcionado hasta hoy 134 especies y 13 nuevos taxones de plantas. El material de este Museo fue recolectado por Joan Vicente Castells, quien lo estudió y publicó en el 2002, año de la donación al Museo. Se trata de la colección paleobotánica más importante de esta edad en Cataluña y una de las más abundantes de Europa. [159, 168]

126 *Geonomites schimperi* Lesquereux

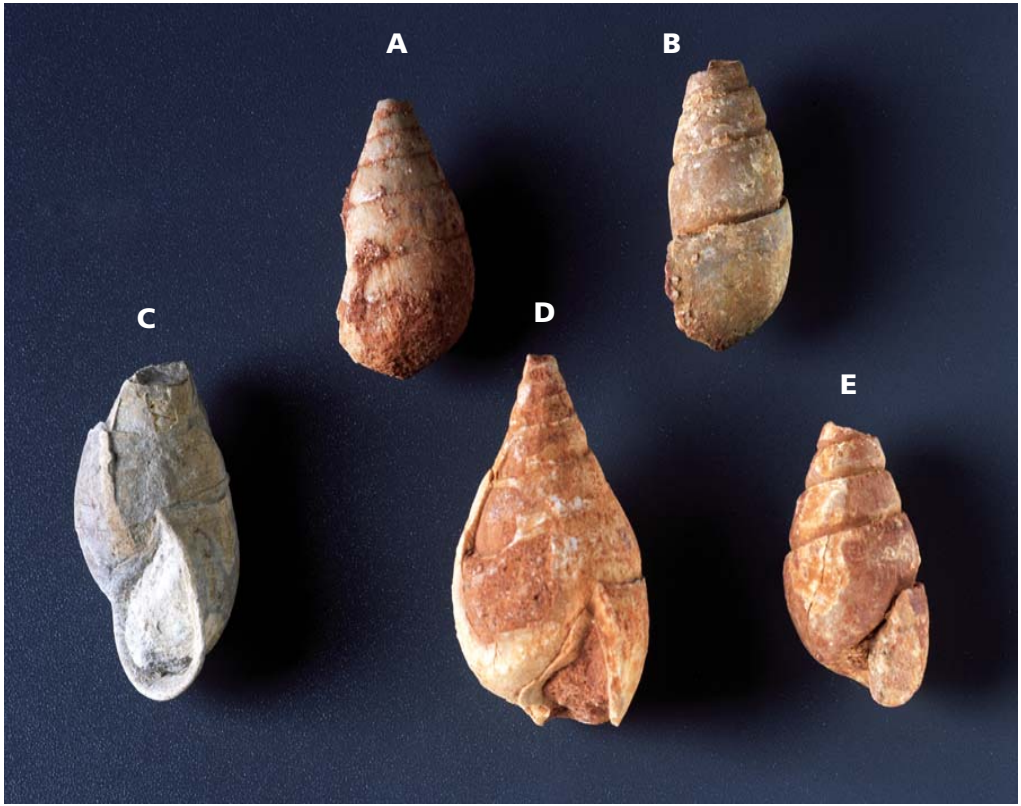
Cretácico superior. Isona (Lleida). Nº 38113
Fotografía de este ejemplar en la publicación "Estudi morfològic de la flora cretàica d'Isona (Pallars Jussà)".

La colección Vicente de flora del Mioceno de Montjuïc

El yacimiento fue descubierto el año 1961 y ha sido objeto de estudio y publicación por Joan Vicente Castells, cuya colección, compuesta por más de 300 ejemplares, ingresó en el Museo el año 2002. [158, 168]

127 *Myrica deperdita* Unger

*Mioceno superior. Montjuïc (Barcelona). Nº 38710
Medida 38 x 18 mm*

128

128 La col·lecció Plaziat

Aquests exemplars són una selecció de la donació del geòleg francès Jean Claude Plaziat rebuda el mes d'agost de 2003.

Corresponen a espècies figurades en els treballs d'aquest investigador que s'ha ocupat de l'estudi de faunes de mol·luscs continentals del Terciari inferior de diferents regions de França i Espanya. És autor, entre altres treballs, d'una important monografia sobre el fòssil *Vidaliella gerundensis*. El Dr. Plaziat manté una col·laboració científica relacionada amb alguns dels treballs de recerca geològica del Museu des de 1980. [132, 155]

A. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleocè. Sud-est de Berge (Terol). Núm. 38929

B. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleocè. Sud-est de Berge (Terol). Núm. 38928

C. *Romanella boriesi* (Doncieux)

Paleocè. Ravin d'Ardenne, Saint-Pierre-des-Champs, Aude (França). Núm. 38923

Figurat a Plaziat (1973), pl. 4, fig. 6

D. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleocè. Pont d'Alcorisa (Alcorisa, Terol). Núm. 38924
Mida 48 x 31 mm (referència per als altres exemplars)

E. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleocè. Los Cuchillos-Puerto de Contreras (Villagordo del Cabriel, València). Núm. 38930

128 La colección Plaziat

Estos ejemplares son una selección de la donación del geólogo francés Jean Claude Plaziat recibida en el mes de agosto de 2003.

Corresponden a especies figuradas en los trabajos de este investigador que se ha ocupado del estudio de faunas de moluscos continentales del Terciario inferior de diferentes regiones de Francia y España. Es autor, entre otros trabajos, de una importante monografía sobre el fósil *Vidaliella gerundensis*. El Dr. Plaziat mantiene una colaboración científica relacionada con algunos de los trabajos de investigación geológica del Museo desde 1980. [132, 155]

A. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleoceno. Sudeste de Berge (Teruel). N° 38929

B. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleoceno. Sudeste de Berge (Teruel). N° 38928

C. *Romanella boriesi* (Doncieux)

Paleoceno. Ravin d'Ardenne, Saint-Pierre-des-Champs, Aude (Francia). N° 38923

Figurado en Plaziat (1973), pl. 4, fig. 6

D. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

Paleoceno. Puente de Alcorisa (Alcorisa, Teruel). N° 38924
Medida 48 x 31 mm (referencia para los otros ejemplares)

E. *Vidaliella gerundensis* (Vidal, 1883)

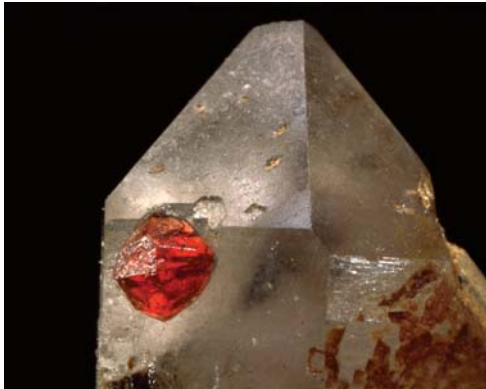
Paleoceno. Los Cuchillos-Puerto de Contreras (Villagordo del Cabriel, Valencia). N° 38930

129

130

131

132

La col·lecció de micromuntatges

Està formada per exemplars mineralògics de petites dimensions que s'han d'observar i estudiar amb lupa binocular. Actualment té un contingut d'uns 2.000 exemplars. En un futur s'hi afegiran els gairebé 6.000 exemplars de la col·lecció de Manel Masoliver i Pons, de Barcelona. Va ser objecte d'una interessant exposició l'any 2001. [111]

129 Vanadinita

Taouz, Tadaout, Meknes–Tafilalt, Marroc. Núm. 15841
Mida 2,5 x 0,7 x 0,3 cm aprox.

130 Cinabri

Almadén, Ciudad Real, Castella–La Manxa. Núm. 15345
Mida 2,7 x 2,6 x 0,5 cm aprox.

131 Andradita i quars

Viladrau, Osona. Núm. 15585
Mida 0,9 x 0,6 x 0,5 aprox. (cristall d'andradita)

132 Cavansita i estilbita

Pune (Poona) Deccan, Índia. Núm. 15925
Mida 1,6 x 1,46 x 0,4 cm aprox.

La colección de micromontajes

Está formada por ejemplares mineralógicos de pequeñas dimensiones que deben observarse y estudiarse con lupa binocular. Actualmente cuenta con unos 2.000 ejemplares. En el futuro se le añadirán los casi 6.000 ejemplares de la colección de Manel Masoliver i Pons, de Barcelona. Fue objeto de una interesante exposición el año 2001. [111]

129 Vanadinita

Taouz, Tadaout, Meknes–Tafilalt, Marruecos. Nº 15841
Medida 2,5 x 0,7 x 0,3 cm aprox.

130 Cinabrio

Almadén, Ciudad Real, Castilla–La Mancha. Nº 15345
Medida 2,7 x 2,6 x 0,5 cm aprox.

131 Andradita y cuarzo

Viladrau, Osona. Nº 15585
Medida 0,9 x 0,6 x 0,5 cm aprox. (cristal de andradita)

132 Cavansita y estilbita

Pune (Poona) Deccan, India. Nº 15925
Medida 1,6 x 1,46 x 0,4 cm aprox.

Epíleg

L'any 2003 es van complir 125 anys de la fundació del Museu Martorell, esdeveniment que vam commemorar amb l'exposició objecte d'aquesta monografia. Avui, pròxims a celebrar el 125 aniversari de la inauguració de l'edifici (1882–2007), volem tornar a recordar que aquesta institució, fruit del llegat d'un ciutadà barceloní, el senyor Francesc Martorell i Peña (1822–1878), és el primer museu públic en la història de la ciutat i el bressol dels museus de caràcter naturalista de Catalunya. Dedicat a la geologia des de 1924,¹ ha mantingut fins als nostres dies una activitat constant, reflectida tant en l'increment de les col·leccions de roques, minerals i fòssils com en la feina de recerca i difusió. Aquesta darrera, durant els últims trenta anys —amb l'esforç inestimable del personal del Museu i amb un mínim de recursos econòmics— ha tingut la finalitat més immediata de donar a conèixer a la societat els fons del Museu i diferents treballs de recerca museològica, històrica i geològica vinculats, en gran part, a Catalunya.

L'any 2000, el Museu de Geologia o Museu Martorell, amb una sòlida trajectòria científica i cultural, es va integrar amb el seu patrimoni en el Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella [92] i va retornar en certa manera als seus orígens de Museu de Ciències Naturals. Avui, juntament amb el Museu de Zoologia, es prepara per formar part del futur Museu d'Història Natural de Catalunya, ara en projecte.

Per posar punt final a la nostra síntesi, i en relació amb aquest futur Museu de Catalunya, és anecdòtic i a la vegada il·lustratiu per la connotació d'actualitat que conté transcriure la referència que en fa l'*Enciclopedia Espasa* en el seu apartat de museus [52] "...En orden de importancia, aunque no coincida cronológicamente, al Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid sigue el Museo de Historia Natural de Cataluña, en Barcelona, llamado también Museo Martorell por haber sido aquel insigne naturalista quien, en 1878, legó a la ciudad sus importantes colecciones." La continuació del text parla dels naturalistes Artur Bofill i Josep Maluquer com a artífexs de l'evolució del Museu Martorell i, quan fa referència a altres importants col·leccions de ciències naturals de Catalunya, cita les de la Institució Catalana de Història Natural, Lluís Marià Vidal i el Club Muntanyenc (col·lecció Serradell), les quals, amb el temps, van passar a formar part del patrimoni del Museu.

Nosaltres acabem aquí la història i deixem a les noves generacions de naturalistes la labor de continuar-la, desitjant que, tot respectant el passat, millorin el present.

¹ Al "Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic de la Ciutat de Barcelona" (pàg. 129), el Museu consta amb el número 205 i el nom de Museu Martorell de Geologia; el catàleg va ser publicat per l'Ajuntament de Barcelona el 1987. Com a Museu de Geologia (Museu Martorell) apareix a la *Guia dels Museus de Catalunya* de 1979 [23] i a les publicacions de 1978 [112]. També ha estat consignat amb el nom de Museu Municipal de Geologia algunes vegades en diferents escrits i, especialment, a l'Administració municipal. Amb el nom de Museu de Geologia de Barcelona va ser inscrit al Registre de Museus de la Generalitat de Catalunya (núm. 151) l'any 1998.

Epílogo

El año 2003 se cumplieron 125 años de la fundación del Museo Martorell, acontecimiento que conmemoramos con la exposición objeto de esta monografía. Hoy, próximos a celebrar el 125 aniversario de la inauguración del edificio (1882–2007), queremos volver a recordar que esta institución, fruto del legado de un ciudadano barcelonés, el señor Francesc Martorell i Peña (1822–1878), es el primer museo público en la historia de la ciudad y cuna de los museos de carácter naturalista de Cataluña. Dedicado a la geología desde 1924,¹ ha mantenido hasta nuestros días una actividad constante, reflejada tanto en el incremento de las colecciones de rocas, minerales y fósiles como en la labor de investigación y difusión. Esta última, durante los últimos treinta años —con el esfuerzo inestimable del personal del Museo y con un mínimo de recursos económicos— ha tenido la finalidad más inmediata de dar a conocer a la sociedad los fondos del Museo y diferentes trabajos de investigación museológica, histórica y geológica vinculados, en gran parte, a Cataluña.

El año 2000, el Museo de Geología o Museo Martorell, con una sólida trayectoria científica y cultural, se integró con su patrimonio en el Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella [92] y retornó en cierta medida a sus orígenes de Museo de Ciencias Naturales. Hoy, junto con el museo de Zoología, se prepara para formar parte del futuro Museo de Historia Natural de Cataluña, ahora en proyecto.

Para poner punto final a nuestra síntesis, y en relación con este futuro Museo de Cataluña, es anecdótico y a la vez ilustrativo por la connotación de actualidad que contiene transcribir la referencia que hace la Enciclopedia Espasa en su apartado de museos [52] "...En orden de importancia, aunque no coincida cronológicamente, al Museo Nacional de Ciencias Naturales de Madrid sigue el Museo de Historia Natural de Cataluña, en Barcelona, llamado también Museo Martorell por haber sido aquel insigne naturalista quien, en 1878, legó a la ciudad sus importantes colecciones." La continuación del texto habla de los naturalistas Artur Bofill y Josep Maluquer como artífices de la evolución del Museo Martorell y, cuando hace referencia a otras importantes colecciones de ciencias naturales de Cataluña, cita las de la Institució Catalana d'Història Natural, Lluís Marià Vidal y el Club Muntanyenc (colección Serradell), las cuales, con el tiempo, pasaron a formar parte del patrimonio del Museo.

Nosotros finalizamos aquí la historia y dejamos a las nuevas generaciones de naturalistas la labor de continuarla, deseando que, respetando el pasado, mejoren el presente.

¹ En el "Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric–Artístic de la Ciutat de Barcelona" (pág. 129), el Museo consta con el número 205 y el nombre de Museu Martorell de Geologia; el catálogo fue publicado por el Ayuntamiento de Barcelona en 1987. Como Museu de Geologia (Museo Martorell) aparece en la Guia dels Museus de Catalunya de 1979 [23] y en las publicaciones de 1978 [112]. También ha sido consignado con el nombre de Museu Municipal de Geologia algunas veces en diferentes escritos y, especialmente, en la Administración municipal. Con el nombre de Museu de Geologia de Barcelona fue inscrito en el Registro de Museos de la Generalitat de Catalunya (nº 151) el año 1998.

Bibliografia / Bibliografía

Referències senyalades en el text amb la numeració aràbiga que les acompanya.
Referencias señaladas en el texto con la numeración arábica que las acompaña.

- [1] Abad, A., 1997. La colección de Petrefactos del Museo de los Salvador de Barcelona. Siglos XVII, XVIII y primera mitad del XIX. *Batalleria*, 7: 57–73.
- [2] Abad, A., 2003. Traspàs del Dr. Villalta *Butll. dels Amics del Museu Geològic del Seminari de Barcelona*, X, 37: 1–4.
- [3] Abad, A., 2004. 125 anys del Museu Martorell. *Butll. dels Amics del Museu Geològic del Seminari de Barcelona*, XI, 39: 1–4.
- [4] Abella, J., Curto, C. & Fabre, J., 2001. Bellmunt del Priorato. Un yacimiento histórico en Cataluña. *Bocamina*, 7: 30–63.
- [5] Aguilar–Amat, J. B., 1924. Dades per a un catàleg dels Mamífers de Catalunya. *Trabajos del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona*, vol VII(4): 1–52. Publicacions de la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona.
- [6] Álbum de fotografías, 1896. *Barcelona á la vista, de la capital y sus alrededores*. Fotografías de Fernando Rus, grabado de Pedro Bonet, texto de Julio Fco. Guibernau. Barcelona. Antonio López editor, Librería Española.
- [7] Alcobé, S., 1955. El Dr. D. Francisco Pardillo Vaquer. A: *Tomo de homenaje póstumo al Dr. D. Francisco Pardillo Vaquer*. Universidad de Barcelona, Secretaría de Publicaciones, Facultad de Ciencias: III–IX.
- [8] Almera, J. & Bofill, A., 1903. Consideraciones sobre los restos fósiles cuaternarios de la caverna de Gracia (Barcelona). *Mem. Real Acad. Cien. y Artes de Barcelona*, (3)4: 447–459, 3 láms.
- [9] Almera, J. & Faura, M., 1918. Enumeració de les espècies fòssils dels terrenys paleozoics de la província de Barcelona (recollides en la preparació del Mapa Geològic de Catalunya). *Junta de Ciències Naturals de Barcelona*. Anuari III: 119–135.
- [10] Álvarez López, E., entre 1935 y 1939. *Félix de Azara*. Biblioteca de la Cultura Española, vol 11. M. Aguilar, Ed. Madrid. 262 pág.
- [11] Anónimo, 1906. *Catálogo de la Sección de Tejidos, Bordados y Encajes. Museos Artísiticos Municipales*. Ayuntamiento Constitucional de Barcelona: 1–352 / I–XVIII.
- [12] Anónimo, 1907. Barcelona. Las Ciencias Naturales en el Parque. Revista *La Actualidad*, Año II, 73, 20 de diciembre de 1907.
- [13] Anónimo, 1916. La Societat de Ciències Naturals de Barcelona. Club Muntanyenc. *Barcelona Atracción de Forasteros*, VI, 70: 1–13.
- [14] Anónimo, 1966. *Minerales*. Fotografías de minerales de la colección Cervelló. Editado por Scheelita–Daco, Barcelona.
- [15] Antón, J., 2003. Meteoritos, rocas fosforescentes y el mamut de Pedralbes. *El País*, "La Cultura", sábado 13 de diciembre de 2003: 37.

- [16] Aragonès, E., 1992. Luis Mariano Vidal y la Comisión del Mapa Geológico de España (1873–1900). *Bol. Geológico y Minero*, 103(6): 1054–1097. Madrid.
- [17] Aragonès, E., 1998. El mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona: de l'escala 1:100.000 a la 1:40.000 (1884–1891). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 7: 129–174.
- [18] Aragonès, E., 1999. *La Société Géologique de France a Catalunya* (setembre–octubre de 1898). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 8: 113–155.
- [19] Aragonès, E., 2001. Descobrint el vulcanisme quaternari de la Garrotxa: de les observacions precientífiques als primers estudis geològics (s. XVI–XIX). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 10: 77–125.
- [20] Aragonès, E., 2005. El mapa geològic i topogràfic de la província de Barcelona: la sèrie 1:40.000 (1888–1914). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 13: 115–280.
- [21] Aragonès, E., 2006 (en premsa). Marià Faura i Sans i el Servei del Mapa Geològic de Catalunya. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 14.
- [22] Ayuntamiento Constitucional de Barcelona, 1899. Informe relativo a la organización y sucesivo desenvolvimiento de los Museos y Parque histórico–naturales de Barcelona. Junta técnica de los Museos de Ciencias Naturales, Parque Zoológico y Jardín Botánico. 31 pág.
- [23] Barri, M. J., Farré, M. C., Mendoza, C., Ocaña, T. & Sendra, E., 1979. *Guia dels Museus de Catalunya*. Caixa de Pensions "La Caixa". Barcelona. 124 pág.
- [24] Bassegoda Nonell, J., 1980. El autor del Museu Martorell. *La Vanguardia*, 15/4/80, Barcelona.
- [25] Bassegoda Nonell, J., 1982. Centenario del Museo Martorell en el Parque de la Ciudadela. *La Vanguardia*, 16/8/1982. Barcelona.
- [26] Batet, J., 1886. *Nociones de geografía de Cataluña, para uso de las escuelas de primera enseñanza*. Tipografía Española, Barcelona. 102 pág.
- [27] Bofill y Poch, A., 1905. *Francisco Martorell y Peña. Apuntes biográficos, galería de retratos de Bienhechores de la Enseñanza*. Mariano Galve impresor, Barcelona. 21 pág.
- [28] Bofill y Poch, A., 1912. *Catálogo de la Colección Mineralógica del Museo Municipal de Ciencias Naturales (Museo Martorell) Barcelona*. A. López Robert impresor, Barcelona. 88 pág.
- [29] Bofill y Poch, A., 1916. *Memòria sobre l'origen i desenrotlló del Museu Martorell*. Junta de Ciencias Naturales de Barcelona. Anuari I: 33–45.
- [30] Bofill, A. & Haas, F., 1920. Estudi sobre la Malacologia de les valls pirenaïques V. Conca del Llobregat. *Treballs del Museu de Ciències Naturals de Barcelona*, vol III, núm. 4, sèrie Zoològica XIII, 452 pàg., 4 làms., 1 il·l.
- [31] Bofill, A. & Haas, F., 1921. Estudi sobre la Malacologia de les valls pirenaïques VII. Vall d'Aran. *Treballs del Museu de Ciències Naturals de Barcelona*, vol III, núm. 6, sèrie Zoològica XV, 105 pàg., 1 làms., 1 il·l.
- [32] Bolós, F., 1841. *Noticia sobre los extinguidos volcanes de la villa de Olot*. Imprenta de los herederos de la Vda. Pla, Barcelona, 2ª edición. 86 pág., 1 mapa.
- [33] Buscalioni, A. D. & Sanz, J. L., 1990. La familia Atoposauridae: una aproximación a la historia de los cocodrilos enanos. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 1: 77–89.

- [34] Cadevall, J. & Font i Quer, P., 1936. *Flora de Catalunya*, vol VI. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències, Barcelona. 354 pàg.
- [35] Cadevall, J. & Sallent, A., 1915. *Flora de Catalunya*, vol II. Institut de Ciències, Barcelona. 266 pàg.
- [36] Calonge Congregado, N., 2004. El Museu Martorell: bressol dels museus municipals de Barcelona, *Serra d'Or*, 537: 35–37.
- [37] Camarasa, J. M., 1989. *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Biblioteca Universitària, 10. Enciclopèdia Catalana, Barcelona. 269 pàg.
- [38] Camarasa, J. M., 2000. *Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural (1899–1999)*. Inst. Catalana d'Hist. Nat., Barcelona. 183 pàg.
- [39] Campo, M., 1992. El Gabinet Numismàtic de Catalunya. *Barcelona Metròpolis Mediterrània*, 23: 112–114.
- [40] Casanova, E., 1997. *L'ós del Pirineu, crònica d'un extermini*. Pagès editors, Lleida. 327 pàg.
- [41] Catálogo, 1888. *Catálogo de la colección conchiológica que fué de D. Francisco Martorell y Peña, legada por dicho señor a la ciudad de Barcelona y existente en el Museo Martorell de la propia ciudad*. Tipo-litografía de los sucesores de N. Ramírez y C^a, Barcelona. 94 pàg.
- [42] Cazurro, M., San Miguel, M. & Pardillo, F., 1924. *El Ilmo. Señor D. Luis Mª Vidal Carreras. Ingeniero de Minas (1842–1922). Su vida, sus obras científicas y colecciones*. Publ. de la Junta de Ciencias Naturales. Museo de Ciencias Naturales. Barcelona. 56 pàg.
- [43] *Centenari del Museu de Geologia (Museu Martorell, 1878–1978)*. Ajuntament de Barcelona, 1978. Programa d'actes commemoratius. 38 pàg.
- [44] Closas, J., 1953. Las actividades científicas en el Club Montañés Barcelonés. *Ciencia y Montaña*, 2: 41–45. Barcelona.
- [45] Cuello i Subirana, J., 1982. Un segle enrera. La creació del Museu Martorell. *L'Avenç*, 53: 658–662. Barcelona.
- [46] Curto, C., 1996. Catálogo de meteoritos y tectitas de la colección del Museo de Geología de Barcelona. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 5: 283–309.
- [47] Curto, C., 2000. Catálogo de gemas facetadas transparentes de la colección mineralógica del Museo de Geología de Barcelona. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 9: 167–203.
- [48] *Diario de Barcelona*, 1882. Sección sobre Barcelona. Edición de mañana. Martes 26 de setiembre de 1882: 11636–11637.
- [49] Díaz, N., Gimeno, D. & Segura, C., 1996. Revisión de las colecciones de rocas riolíticas catalanas del Museo de Geología y de la Facultad de Geología de la Universitat de Barcelona. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 5: 255–281.
- [50] Ellenberger, P., 1977. Quelques précisions sur l'anatomie et la place systématique très spéciale de *Cosesaurus aviceps*. *Cuadernos de Geología Ibérica*, 4: 169–188.
- [51] Ellenberger, P. & Villalta, J. F. de, 1974. Sur la présence d'un ancêtre probable des Oiseaux dans le Muschelkalk supérieur de Catalogne (Espagne). Note préliminaire. *Acta Geológica Hispánica*, 9(5): 162–168.

- [52] Enciclopedia Universal Ilustrada Espasa–Calpe, S. A. Madrid–Barcelona. Tomo 37 (pág. 604).
- [53] *Environment and culture. 2nd International Exhibition of Minerals and Fossils*, 1994. National Archaeological Museum Athens, Greece. Greek Association of Mineral and Fossil Collectors. 72 pàg. Museu de Geologia de Barcelona: 66–69.
- [54] Escalier des Orres, P., 1980. Centenaire du Musée Municipal de Géologie de Barcelone, Espagne. *Minéraux et fossiles*, 67: 35–38.
- [55] Espinós, J. R., 1979. Notas para un Centenario. Recordando al fundador de un museo: Iltre. Sr. D. Francisco Martorell Peña. *Rev. Grup Mineralògic Català*, 3: 7–8. Barcelona.
- [56] *Exposición Universal de Barcelona, 1888*. Catálogo oficial, especial de España. Imprenta de los sucesores de N. Ramírez y C^{ia}. Barcelona. 389 pàg.
- [57] Fagnani, G., 1980. *El coleccionismo de minerales en el momento actual*. Museu de Geologia. Ajuntament de Barcelona. Serveis de Cultura. 21 pàg.
- [58] Fallot, P. & Blanchet, F., 1923. Observations sur la faune des terrains jurassiques de la région de Cardó et de Tortosa (Prov. de Tarragone). *Treballs de la Inst. Catalana d'Hist. Natural*, 6: 73–263, XIII pl.. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- [59] Faura, M., 1907. Resenya biogràfica y bibliogràfica de D. Carles de Gimbernat. A: *Linneo en España. Homenaje a Linneo en su segundo centenario (1707–1907)*: 183–202. Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, Zaragoza.
- [60] Faura, M., 1921. Meteorits caiguts a Catalunya. *Butll. Centre Excursionista de Catalunya*, 322: 23 pàg.
- [61] Faura, M., 1922. Meteoritos caidos en la Península Ibérica. *Rev. Ibérica*, 17/18, 70 pàg., 3 lám.
- [62] Faura, M., 1922. Explicació de la fulla núm. 34, Vilafranca del Penedès. *Servei de Mapa Geològic de Catalunya, escala 1:100.000*. Mancomunitat de Catalunya, Junta de Ciències Naturals de Barcelona. 95 pàg.
- [63] Faura, M., 1923. Explicació de la fulla núm. 24, Sant Feliu de Guíxols. *Servei de Mapa Geològic de Catalunya, escala 1:100.000*. Mancomunitat de Catalunya, Junta de Ciències Naturals de Barcelona. 88 pàg.
- [64] Faura, M., 1923. Explicació de la fulla núm. 39, Vilanova i la Geltrú. *Servei de Mapa Geològic de Catalunya, escala 1:100.000*. Mancomunitat de Catalunya, Junta de Ciències Naturals de Barcelona. 112 pàg.
- [65] Faura, M., 1923. Explicació de la fulla núm. 43, Les Goles de l'Ebre. *Servei de Mapa Geològic de Catalunya, escala 1:100.000*. Mancomunitat de Catalunya, Junta de Ciències Naturals de Barcelona. 61 pàg.
- [66] Fernández de Villalta, J., 1962. Dos coleópteros fósiles procedentes de la depresión de Cerdanya (Lérida). *Estudios Geológicos*, 18: 105–109.
- [67] Fradera, J. M., 1993. Ciència i negoci amb rerafons colonial al segle XIX català (set vinyetes i un epíleg). *L'Avenç*, 172: 30–57. Barcelona.
- [68] Font i Sagué, N., 1907. Botanichs catalans anteriors a Linneo. A: *Linneo en España. Homenaje a Linneo en su segundo centenario (1707–1907)*: 113–125. Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, Zaragoza.

- [69] Gallemí, J., 1986. Didáctica del Museu de Geologia de Barcelona. *Memorias del 3er Simposio sobre Enseñanza de la Geología*, Barcelona, septiembre de 1984. ICE–Universitat de Barcelona: 149–154.
- [70] Gallemí, J. et al., 1988. *Història Natural dels Països Catalans. Vol 15. "Registre fòssil"*. Enciclopèdia Catalana S. A., Barcelona. 478 pàg.
- [71] Garrut, J. M., 1976. *L'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Col·lecció "A. Duran i Sanpere"*, 3. Servicio de Publicaciones, Delegación de Cultura, Ayuntamiento de Barcelona. 58 pàg.
- [72] Gil, J., 1980. Quien es ... Josep Cervelló. *Grup Mineralògic Català*, any III, 10: 23–24. Barcelona.
- [73] Gimeno Torrente, D., 1995. Las rocas de textura traquítica de Vilacolum (Girona): correcciones al catálogo de la colección de Grandes Bloques del Museo de Geología de Barcelona. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 4: 211–223.
- [74] Gómez–Alba, J., 1988. *Guía de campo de los fósiles de España y de Europa*. Ediciones Omega, S. A. Barcelona: I–XLIV / 1–925.
- [75] Gómez–Alba, J., 1990. El Museo de Geología de Barcelona: desde su fundación a la Junta de Ciencias Naturales (1878–1905). *Treballs Mus. Geol. Barcelona*, 1: 7–34.
- [76] Gómez–Alba, J., 1992a. Decàpodes fòssils d'Espanya (Decapoda, Cretaci–Plistocè) conservats al Museu de Geologia de Barcelona. Museu de Geologia. *Catàleg de Col·leccions*, 1. Regiduria de Publicacions. Ajuntament de Barcelona. 47 pàg. (català–castellà.)
- [77] Gómez–Alba, J., 1992b. La construcció del Museu Martorell (1878–1882). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 2: 5–12.
- [78] Gómez–Alba, J., 1992c. *Lluís Marià Vidal (1842–1922). Biografia*. Museu de Geologia. Ajuntament de Barcelona. 174 pàg.
- [79] Gómez–Alba, J., 1992d. *Catálogo razonado de los yacimientos con vertebrados fósiles de España del Museo de Geología de Barcelona. Historia de la Institución*. XII + 595 pág., 17 cuadros, 15 láms. Tesis doctoral. Univ. Autònoma de Barcelona. Bellaterra. Inédita. (Un exemplar a la Biblioteca del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella.)
- [80] Gómez–Alba, J., 1995a. Jaume Almera i Comas. A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*: 597–621 (Camarasa, J. M., Ed.). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona.
- [81] Gómez–Alba, J., 1995b. Marià Faura i Sans. A: *Ciència i Tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*: 1119–1146 (Camarasa, J. M., Ed.). Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona.
- [82] Gómez–Alba, J., 1995c. Lluís Marià Vidal i Carreras. A: *Ciència i Tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*: 555–594 (Camarasa, J. M., Ed.). Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona.
- [83] Gómez–Alba, J., 1997. Catálogo razonado de los vertebrados fósiles de España del Museo de Geología de Barcelona (1882–1982). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 6: 5–289.
- [84] Gómez–Alba, J., 1999. Catàleg de l'exposició "*Els primers vertebrats fòssils descoberts a Catalunya*". Museu de Geologia de Barcelona (abril–setembre de 1999) (original en castellà, traducció al català: J. Gallemí). 21 pàg.

- [85] Gómez-Alba, J., 2001. El mamut y la colección petrológica de grandes bloques del Parque de la Ciudadela (Barcelona, España). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 10: 5–76.
- [86] Gómez-Alba, J. (en preparació). La cuenca carbonífera de Surroca–Ogassa. Historia minera y geológica y catálogo de la flora carbonífera catalana del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella, Barcelona. *Monografies del Museu de Ciències Naturals*, 4.
- [87] Gorchs, J. & Sol, J., 1978. La investigación científica en Barcelona. *Miscellanea Barcinonensis*, 49: 129–142.
- [88] Graells, M. P., 1897. *Fauna mastodológica ibérica*. Mem. Real Acad. de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid. T. XVII: 1–806, 22 lám. 2 mapas.
- [89] *Gran Enciclopedia Catalana*, 1986–1988. Ed. Enciclopèdia Catalana, S. A., Barcelona.
- [90] Guia, 1917. Guia de les instal·lacions i Serveis de la Junta de Ciències Naturals. Publicacions de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, Parc de Barcelona. 138 pàg.
- [91] Guía, 1930. Guía ilustrada de los Archivos, Bibliotecas, Museos y entidades análogas de Barcelona, publicada por la *Sociedad de atracción de forasteros* en el mes de Junio del año MCMXXX. 113 pág.
- [92] Guia-Plànol, 2006. *Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella (Edifici de Geologia–Edifici de Zoologia)*, Fulletó explicatiu, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona.
- [93] Howe, S. R., Sharpe, T. & Torrens, H. S., 1981. *Ichthyosaurs: a history of fossil "sea-dragons"*. National Museum of Wales. Cardiff: 1–32.
- [94] Huertas Clavería, J. M., 2003. El primer museo cumple 125 años. *La Vanguardia*, "Vivir en Barcelona", lunes 8 de diciembre de 2003: 5.
- [95] Ibarra, M. de, 1943. Ignacio de Sagarra y de Castellarnau. Nota necrológica. *Graellsia*. Revista de Entomólogos Españoles. Tomo I, 6: 25–32.
- [96] Iglésies, J., 1963. *Mossèn Norbert Font i Sagué. (L'introducció de l'Espeleologia a Catalunya)*. Col. "Arxiu Bibliogràfic Excursionista". Rafael Dalmau, Editor, Barcelona. 64 pàg.
- [97] Institució Catalana d'Història Natural – VV.AA. 1937–1949. Necrologies. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, vol XXXVII: 108–134.
- [98] Jou, D. (coordinador), 2000. *Tresors de la Natura*. Catàleg de l'exposició. Museu de Zoologia, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona. 270 pàg.
- [99] Junta de Ciències Naturals de Barcelona, 1916–1918. Anuari I (1916); Anuari II (1) (1917); Anuari II (2) (1917); Anuari III (1918). Museu Martorell. Barcelona.
- [100] Junta de Ciències Naturals de Barcelona, 1919–1920. *Memòria anual*. Museu de Ciències Naturals, Ajuntament i Diputació de Barcelona. 57 pàg., 2 làmines.
- [101] Junta de Ciències Naturals de Barcelona, 1920–1921. *Memòria anual*. Museu de Ciències Naturals, Ajuntament de Barcelona i Mancomunitat de Catalunya. 77 pàg., 1 làmina.
- [102] Keil, K., Conrad, G. H., King, E. A., San Miguel, A., 1986. Petrology and classification of the Garraf Spain Chondrite. *Meteoritics*, 21(1): 125–129.
- [103] L. B., 1981. Coleccionismo. Evocación de un admirable minerólogo: Josep Cervelló. *La Vanguardia*, "fin de semana", viernes 6 de marzo de 1981. pàg. 29.

- [104] Lambert, J., 1927–1928. *Revision des Échinides fossiles de la Catalogne*. Memorias del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona. Serie Geológica, I(1): 1–102, pls. I–IV (1927); I(2): 1–62, pls. V–VIII (1928). Barcelona.
- [105] Maragall, P., 1990. Presentació de Treballs del Museu de Geologia de Barcelona. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 1: 5.
- [106] Marcet, J., 1943. *Bodas de plata científicas: 1918–1943*. Barcelona. 19 pág.
- [107] Marcet, J., 1947. Rocas eruptivas de las Gabarras y de la zona adyacente de la Costa Brava catalana. *Trabajos del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona, Nueva serie geológica* vol. I, 1: 1–73, 4 figuras.
- [108] Marès, F., 2000. *El mundo fascinante del coleccionismo y de las antigüedades. Memorias de la vida de un coleccionista*. Museu Frederic Marès de Barcelona. Reproducció de l'edició de 1977. 413 pàg.
- [109] Martorell y Peña, J., Ed., 1879. *Apuntes arqueológicos de D. Francisco Martorell y Peña, ordenados por Salvador Sanpere y Miquel*. Imprenta y librería Vicente Dorca, Gerona. 221 pág., 1 mapa, 1 índice.
- [110] Martorell y Peña, M., 1879. *Catálogos sinonímicos de los Insectos encontrados en Cataluña, aumentados con los recientemente hallados por el Autor, en los diversos órdenes de los Coleópteros, Hemípteros, Hymenópteros, Ortópteros, Lepidópteros, Dípteros y Neurópteros*. Establecimiento tipográfico de los sucesores de N. Ramírez y C^a. Barcelona. 201 pág.
- [111] Mas, M. & Vidal, J., 2001. Minerals en miniatura. *Cavall Fort*, 941: 4–5. Barcelona.
- [112] Masriera, A., 1978. *El Museu de Geologia (Museu Martorell): un segle d'història, 1878–1978*. Museu de Geologia, Ajuntament de Barcelona. 19 pág.
- [113] Masriera, A., 1983. Història geològica de Barcelona: allò que ben segur es va esdevenir. *Ciència*, 27: 16–19. Barcelona.
- [114] Masriera, A., 1992. *L'Alligatorium* de la Col·lecció Vidal. *Barcelona Metròpolis Mediterrània*, 38: 61–64.
- [115] Masriera, A., 1993. VIII Jornadas de Paleontología (Barcelona, 8–10 de octubre de 1992). *Noticias Paleontológicas*, 21: 5–7.
- [116] Masriera, A., 1995. Reflexions sobre el paper educatiu i els recursos didàctics del Museu de Geologia de Barcelona. A: *4t Simposi sobre l'ensenyament de les Ciències Naturals*: 299–303. Barcelona.
- [117] Masriera, A., 2000. Consideracions sobre alguns instruments científics del Museu de Geologia de Barcelona. A: *Actes V Trobada d'història de la Ciència i de la Tècnica*: 211–217. SCHCT, Barcelona.
- [118] Masriera, A., 2003. El Museu Martorell, 125 anys d'un museu històric i la seva aportació a la geologia catalana. A: *Actes VII Trobada d'història de la Ciència i de la Tècnica*: 569–577. SCHCT, Barcelona.
- [119] Masriera, A., 2006. Sobre un retrat de Francesc Martorell i Peña (1822–1878), fundador del Museu Martorell de Barcelona i pioner dels estudis arqueològics a les Illes Balears. *Actes VIII Trobada d'història de la Ciència i la Tècnica*. Mallorca SCHCT, IEC, 2004: 423–430.

- [120] Masriera, A., Caminal, A., Navarro, R., Planella, V. & Samper, J. A., 2005. Les roques del Temple de la Sagrada Família. Un itinerari petrogràfic a través dels seus elements arquitectònics i ornamentals. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 13: 83–113.
- [121] Masriera, A., Planella, V. & Samper, J. A., 1997. Les nostres roques: una visió insòlita. *Barcelona Metròpolis Mediterrània*, 38: 62–63.
- [122] Mir, J., 1989. El Museo de Geología de Barcelona y elogio de Don Luís Mariano Vidal Carreras. *Industria Minera*. Enero, 1989: 7–14. Madrid.
- [123] Museu de Geologia de Barcelona, 2004. In memoriam: Alfredo San Miguel Arribas (1917–2004). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 12: 5–7.
- [124] Navás, L., 1922. Algunos fósiles de Libros (Teruel). *Bol. Soc. Ibérica de Ciencias Naturales*. Marzo–abril de 1922: 1–10.
- [125] Osborn, H. F., 1936–1942. *Proboscides: a monograph of discovery, evolution, migration and extinction of the mastodons and elephants of the world*. American Museum of Natural History, New York, vol I (1936): 802 pàg; vol II (1942): 1676 pàg.
- [126] Pardillo, F., 1921. Escolcita de Estopanyà (Huesca). *Mem. Real Acad. Ciencias y Artes de Barcelona*, 16(12): 405–410.
- [127] Pardillo, F., 1924. Dades per a la mineralogia de Catalunya. *Treballs del Mus. Ciènc. Nat. de Barcelona*, 9(1): 1–22, 8 làmines.
- [128] Pardillo, F., 1932. Minerals de Bellmunt (Tarragona). I. Baritina, formes accessòries i grau de complicació de les zones. *Treballs del Mus. Ciènc. Nat. de Barcelona*, 9(4): 1–27.
- [129] Pardillo, F. & Gil, F., 1916. Píromorfita de Horcajo (Ciudad Real). *Mem. Real Soc. Española Hist. Nat.*, 10(6): 331–340, 3 làmines.
- [130] Parra del Río, M. D., 1993. *Los "Planos Geognósticos de los Alpes, la Suiza y el Tirol" de Carlos de Gimbernat*. Col. Theatrum Naturae, Ediciones Doce Calles, Aranjuez. 383 pàg.
- [131] Pilleri, G., 1990. Miocene cetacean remains from mediterranean Spain. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 1: 43–76.
- [132] Plaziat, J. C., 1973. *Vidaliella gerundensis* (Vidal) et les autres Bulimoïdes de l'Éocène du Nord de l'Espagne et du Sud de la France. Caractérisation paléobiométrique et descriptive de l'espèce et répartition stratigraphique des *Vidaliella* et *Romanella* de ce domaine. *Paléobiologie continentale*, 4(3): 1–34, 4 làms.
- [133] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1919–1920. Nòmina del personal acadèmic. *Necrològica del M. Il·ltre. Dr. D. Jaime Almera y Comas († 15 febrero 1919)*: 58–84.
- [134] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1922–1923. Nòmina del personal acadèmic. *Necrològica del Dr. D. Juan Cadevall y Diars († 9 noviembre 1921)*: 54–65.
- [135] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1922–1923. Nòmina del personal acadèmic. *Necrològica del Il·lmo. Sr. D. Luis Vidal y Carreras († 10 enero 1922)*: 66–88.
- [136] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1929–1930. Nòmina del personal acadèmic. *Necrològica de D. Arturo Bofill y Poch († 16 junio 1929)*: 66–85.

- [137] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1961–1962. Nòmina del personal acadèmic i anuario de la corporación. *Necrologia del Dr. D. Maximino San Miguel de la Cámara* († 20 mayo 1961): 97–103.
- [138] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1964–1965. Nòmina del personal acadèmic i anuario de la corporación. *Necrologia del Dr. D. Jaime Marcet Riba* († 25 de noviembre 1963): 91–95.
- [139] Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1964–1965. Nòmina del personal acadèmic i anuario de la corporación. *Necrologia del Dr. D. Pio Font Quer* († 2 enero 1964): 85–90.
- [140] Reguant, S., 1978. *La geologia catalana: ahir, avui i demà*. Museu de Geologia, Ajuntament de Barcelona: 1–25.
- [141] Sagarra, I. de, 1924. Documents per l'estudi de la variació dels Lepidòpters catalans. *Trabajos del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona*, vol XI(1):1–19.
- [142] Sagarra, I. de, 1927. El Montseny. *Ciència*, 20: 595–624, 2 làmines. Barcelona.
- [143] Sáinz de Baranda, B. & García García, G., 1996. Famous mineral localities: the Picos de Europa lead–zinc deposits, Spain. *The Mineralogical Record*, 27: 178–188.
- [144] San Miquel de la Cámara, M., 1921. Catálogo de la colección de rocas, grandes bloques, del Parque de Barcelona. *Treb. Mus. Cien. Nat. Barcelona*, vol VI(1): 1–67, 74 figs.
- [145] San Miquel de la Cámara, M., 1929. Catálogo de las rocas eruptivas de la provincia de Barcelona, que forman parte de la colección de rocas del Museo de Geología de Barcelona. *Instituto Geológico–Topográfico. Diputación Provincial de Barcelona*, I: 1–68.
- [146] San Miquel de la Cámara, M., 1930. Catálogo de las rocas metamórficas de la provincia de Barcelona que forman parte de la colección de rocas del Museo de Geología de Barcelona. *Instituto Geológico–Topográfico. Diputación Provincial de Barcelona*, III: 1–40, 4 planos.
- [147] San Miquel de la Cámara, M. & Marcet Riba, J., 1926. Région volcanique d'Olot. Excursion C–4. XIV Congrès Géologique International Madrid, 1926: 1–135.
- [148] Santanach, P., 1995. La geologia regional, clau de volta del mètode geològic. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 63: 5–16.
- [149] Sanz de Siria, A., 1992. Estudio de la macroflora oligocena de las cercanías de Cervera (Colección Martí Madern del Museo de Geología de Barcelona). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 2: 269–379, 7 làmines.
- [150] Smith, A. B. & Gallemí, J., 1991. Middle Triassic Holothurians from Northern Spain. *Palaeontology*, 34(1): 49–76.
- [151] Thos i Codina, S., 1904. *Exploración y explotación de los criaderos metalíferos del Valle de Ribas*. Sociedad "Minas y Minerales". Gironés y Henrich, Imprenta de Henrich y Comp. 147 pág., 36 láms, 20 planos.
- [152] Treballs del Museu de Geologia de Barcelona, 2001. Relació dels articles publicats a la revista fins l'any 2001, Índex d'autors. *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 10: 179–184.
- [153] Treballs del Museu de Zoologia, 1995. Publicacions de la Junta de Ciències Naturals i del Museu de Zoologia de Barcelona. Addenda. *Treballs del Museu de Zoologia*, 7: 24 pàg.

- [154] Ullastre, J. & Masriera, A., 1973. Morfogénesis de los oolitos y pisolitos de las cavernas. *Speleon*, 20: 5–61.
- [155] Ullastre, J. & Masriera, A., 1998. Nuevas aportaciones al conocimiento estratigráfico del Paleoceno continental del Pirineo catalán (España). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 7: 95–128.
- [156] Ullastre, J. & Masriera, A., 2004. Pedraforca: estratigrafía y estructura (Pirineo catalán, España). *Treb. Mus. Geol. Barcelona*, 12: 11–52, 2 mapas.
- [157] Via, L., 1975. *Cien años de investigación geológica. (En el centenario del Museo Geológico creado por el Dr. Almera en 1874)*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Barcelona. 164 pág.
- [158] Vicente, J., 1988. *La flora fòssil de Montjuïc (Barcelona)*. Societat d'Història Natural. Sèrie Monogràfica, 1: 1–93, 7 làmines. Sta. Coloma de Gramenet.
- [159] Vicente, J., 2002. *Estudi morfològic de la flora cretàica d'Isona (Pallars–Jussà)*. Inst. d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord. Sèrie monogràfica, 2: 1–223. Sta. Coloma de Gramenet.
- [160] Vidal, L. M., 1882. Yacimiento de la Aerinita. *Bol. Com. Mapa Geol. España*, 9: 113–121. Madrid.
- [161] Vidal, L. M., 1898. Compte rendu de l'excursion du 30 septembre au gisement de sel de Cardona. *Bull. Soc. Géol. France*, T XXVI (1899): 725–728. pl. XIII–XIV.
- [162] Vidal, L. M., 1902. Nota sobre la presencia del tramo Kimeridgense en el Montsech (Lérida) y hallazgo de un batracio en sus hiladas. *Mem. Real Acad. Ciencias y Artes de Barcelona*, 4: 263–275.
- [163] Vidal, L. M., 1907. D. Francisco Martorell y Peña. Datos biográficos. A: *Linneo en España. Homenaje a Linneo en su segundo centenario (1707–1907)*: 323–324. Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, Zaragoza.
- [164] Vidal, L. M., 1992a. Selección de obras sobre el Cretácico de Ll. Marià Vidal. Museu de Geologia de Barcelona (Edició facsímil): 312 pág.
- [165] Vidal, L. M., 1992b. Selección de obras sobre Girona de Ll. Marià Vidal. Museu de Geologia de Barcelona (Edició facsímil): 172 pág.
- [166] Vidal, L. M., 1992c. Selección de obras sobre Lleida de Ll. Marià Vidal. Museu de Geologia de Barcelona (Edició facsímil): 100 pág.
- [167] VV. AA., 1981. Homenatge a Martí Madern (1897–1975). Centre Comarcal de Cultura. Notícia de Cervera i la Segarra, quadern 14: 1–31.
- [168] VV. AA., 2001. *Joan Vicente Castells*. Quadern biogràfic, Santa Coloma de Gramenet. 34 pàg.
- [169] Viñals, J., 1980. La millerita de Bellmunt. *Circular Institut Català de Mineralogia i Gemologia*, 13: 4–6. Barcelona.
- [170] Viohl, G., 1989. Die Plattenkalke der Sierra de Montsech (Katalonien)—eine bedeutsame Fossilagerstätte. *Archaeopteryx*, 7: 13–29. Eichstätt.

A part d'aquesta relació bibliogràfica que fa referència a treballs i articles sobre la història del Museu, les seves activitats, publicacions i també als exemplars figurats a la monografia, és d'interès donar a conèixer l'existència d'un *Arxiu Històric del Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella*, de consulta pública.

A parte de esta relación bibliográfica que hace referencia a trabajos y artículos sobre la historia del Museo, sus actividades, publicaciones y también a los ejemplares que aparecen en la monografía, es de interés dar a conocer la existencia de un *Archivo Histórico del Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella*, de consulta pública.

Annex I

La inauguració del Museu Martorell

A les onze i vint-i-tres minuts del matí del 25 de setembre de 1882 la comitiva va partir de la Casa de la Ciutat, precedida per la guàrdia municipal a cavall i els músics del cos d'artilleria, els quals eren seguits pels invitats, la banda municipal, els representants de diverses corporacions civils i militars, delegats de Tarragona i de Reus i els excel·lentíssims senyors governador civil, alcalde constitucional, marquès de Castillejos i, en representació del capità general de Catalunya, un brigadier de l'exèrcit. Una gentada immensa s'amuntegava en el trajecte —narra el cronista—, àvida de presenciar la desfilada i de mostrar les seves simpaties al fill de l'heroi de Tetuan, i els balcons del recorregut lluïen magnífics domassos. Arribats al lloc del parc de la Ciutadella on s'havia d'alçar el monument a Prim i reunits els notables al pavelló aixecat a l'efecte, va ocupar la presidència el governador civil i a la seva dreta i esquerra van seure el senyor marquès, el senyor Joan Prim i el senyor alcalde, Francesc de Paula Rius i Taulet. Van assistir a la cerimònia l'Ajuntament en ple, els diputats José Hermenegildo Montfredi i Eusebi Jover i un nodrit i selecte grup format per les personalitats de la ciutat. Dret, el secretari de l'Ajuntament, senyor Agustí Aymar, va llegir els acords del Municipi referents a la cerimònia que s'estava celebrant, i l'alcalde va pronunciar un discurs en què va destacar la figura del general Prim, "adalid de la sacrosanta causa del progreso..., héroe militar que en cien combates dio prueba de su indomable valor..., hábil diplomático..., mártir de la libertad que con su sangre selló su entusiasta amor á la patria..., catalán ilustre que tanto amaba a Cataluña."¹ Tot seguit va prendre la paraula el senyor governador de la província, el senyor Francisco Moren Sánchez, el qual va declarar que Prim era la glòria d'Espanya i que en tots els temps la seva memòria seria sagrada i els seus fets enaltits, i es va felicitar que l'il·lustre fill de tan insigne pròcer presencés l'acte i el va saludar en nom de Catalunya. Tot seguit es va estendre l'acte de la cerimònia i el governador va posar la primera pedra, en la qual figuraven una inscripció al·lusiva a l'acte i l'escut de Barcelona. El marquès de Castillejos, profundament emocionat, va manifestar verbalment el seu agraïment.

"En aquel momento —continua el cronista— encapotóse la atmósfera, empezando á llover intensamente, circunstancia que desafiaron las autoridades é invitados hasta que concluyó el acto. Arreció la lluvia y el numeroso público que había acudido al Parque se precipitó en el Museo Martorell al objeto de librarse del agua, produciéndose alguna confusión. No obstante, tuvo lugar el acto anunciado de la inauguración del Museo y de la Exposición de dibujos inéditos llevada á cabo por la Sociedad Artístico-Arqueológica-Barcelonesa."²

El senyor alcalde i el distingit aristòcrata van ser rebuts pel senyor Manuel Martorell i Peña, director de l'establiment, així com per una comissió de l'"Arqueològica" encapçalada pel seu president, el senyor Josep Puiggarí i Llovet. Després que les autoritats ocupessin els llocs designats, el senyor Aymar va llegir els acords de l'Ajuntament referents a l'acte que s'estava celebrant i el senyor alcalde es va congratular del fet que en aquell moment es complís la promesa d'aixecar un Museu al parc de la Ciutadella, que la ciutat devia al general Prim; un Museu que també es devia al patriotisme d'un altre català, el senyor Francesc Martorell i Peña, germà del digne director aquí present, l'exemple del qual hauria de ser imitat per a l'enaltiment de les ciències i les arts atès que per disposició testamentària havia llegat a la ciutat de Barcelona els nombrosíssims i interessants exemplars de les seves col·leccions malacològica, arqueològica i numismàtica, amb l'important additament d'una crescuda quantitat destinada a la creació d'un premi per a aquella classe d'estudis i d'una biblioteca pública. Finalment, va felicitar l'associació barcelonina i va declarar oberts el Museu i l'exposició. Després, les autoritats i els invitats van examinar els objectes i el local. No s'havien pogut instal·lar, per manca de temps, totes les col·leccions del legatari ni les primeres donacions ja rebudes, i els armaris i vitrines estaven gairebé buits. A fi de suplir en la mesura del possible aquesta falta, l'associació havia muntat, per invitació de l'alcalde, una exposició de dibuixos autògrafs d'artistes catalans ja difunts i de gravats, dibuixos i fotografies d'antics monuments del Principat³, que es va mantenir com a mínim fins al final de l'any. El poeta i faulista Felip Jacinto Sala hi va exposar així mateix alguns quadres de la seva col·lecció.⁴

A mitjan mes d'octubre les mancances s'havien esmenat parcialment i a la sala on l'Associació barcelonina exposava els seus fons, l'única accessible al públic, s'havien instal·lat els vuitanta ocells naturalitzats, majoritàriament insectívors, donats amb una petita col·lecció geològica per Manuel Martorell; la col·lecció de zoòfits i crustacis donada per Enric

¹ *La Vanguardia*, 26 de setembre de 1882, p. 6092.

² *Ibid.*

³ *Diari de Barcelona*, 26 de setembre de 1882, p. 11637. L'exposició va ser la primera d'aquest tipus celebrada a Espanya i se'n va publicar un *Àlbum heliogràfic*.

⁴ Miquel i Badía, F. (1882). El Museu Martorell. *Diari de Barcelona*, 25 de novembre de 1882, p. 14.265.

Grau i d'Arnau, auxiliar conservador del Museu; una col·lecció d'ous i nius d'ocells d'Enric Parellada i altres donatius menors. Això no obstant, les col·leccions malacològica i numismàtica de Francesc Martorell continuaven embalades, perquè encara no s'havien acabat les taules i prestatgeries que havien d'acollir-les.

Han transcorregut cent vint-i-quatre anys des d'aquell 25 de setembre de 1882, quan el Museu Martorell va ser inaugurat al parc de la Ciutadella, on continua estant. Les seves col·leccions, distribuïdes avui en els dos edificis que engloba el Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella, enriquides per la recerca, la recol·lecció, les donacions, els llegats i les compres, constitueixen el patrimoni biològic i geològic més gran que hi ha dipositat en una institució científica de Catalunya. Pel Museu han desfilat, i hi han treballat i col·laborat, els naturalistes més rellevants de cada generació. Avui ens pertoca a nosaltres conservar i augmentar aquest patrimoni i transmetre'l millorat als qui ens succeeixin en aquesta empresa col·lectiva.

Serveixi aquesta monografia de l'exposició commemorativa de la fundació del Museu (1878–2003) per acostar-nos a una part de la nostra història comuna, potser la més noble perquè només aspira al coneixement de la natura i a compartir-lo amb tots desinteressadament.

Julio Gómez-Alba

Conservador de Paleontologia
Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Anexo I

La inauguración del Museo Martorell

A las once y veintitrés minutos de la mañana del 25 de septiembre de 1882 la comitiva partió de las Casas Consistoriales, precedida por la guardia municipal de a caballo y los músicos del cuerpo de artillería, a los que seguían los invitados, la banda municipal, los representantes de diversas corporaciones civiles y militares, delegados de Tarragona y de Reus y los excelentísimos señores Gobernador civil, Alcalde constitucional, Marqués de los Castillejos y, en representación del Capitán General de Cataluña, un brigadier del ejército. Gentío inmenso agolpábase en el tránsito —narra el cronista—, ávido de presenciar el desfile y de mostrar sus simpatías al hijo del héroe de Tetuán, y los balcones de la carrera ostentaban magníficas colgaduras. Llegados al lugar del Parque de la Ciudadela donde se alzaría el monumento a Prim y reunidos los notables en el pabellón levantado al efecto, ocupó la presidencia el gobernador civil y a su derecha e izquierda tomaron asiento el señor marqués, don Juan Prim, y el señor alcalde, don Francesc de Paula Rius i Taulet. Asistían a la ceremonia el Ayuntamiento en pleno, los diputados José Hermenegildo Montfredi y Eusebi Jover y un nutrido y selecto grupo formado por las personalidades de la ciudad. Puesto en pie, el secretario del Ayuntamiento, señor Agustín Aymar, leyó los acuerdos del Municipio referentes a la ceremonia que se estaba celebrando, y el alcalde pronunció un discurso en el que destacó la figura del futuro estatuario, “adálid de la sacrosanta causa del progreso..., héroe militar que en cien combates dio prueba de su indomable valor..., hábil diplomático..., mártir de la libertad que con su sangre selló su entusiasta amor á la patria..., catalán ilustre que tanto amaba Cataluña.”¹ Le contestó el señor gobernador de la provincia, don Francisco Moren y Sánchez, declarando que Prim era la gloria de España y que en todos los tiempos su memoria sería sagrada y sus hechos enaltecidos, felicitándose de que el ilustre vástago de tan esclarecido prócer presenciara el acto y saludándolo en nombre de Cataluña. Seguidamente se extendió el acta de la ceremonia y el gobernador puso la primera piedra, en la cual figuraba una inscripción alusiva al acto y el escudo de Barcelona. El marqués de los Castillejos, profundamente emocionado, manifestó verbalmente su agradecimiento.

“En aquel momento —sigue el cronista— encapotóse la atmósfera, empezando á llover intensamente, circunstancia que desafiaron las autoridades é invitados hasta que concluyó el acto. Arreció la lluvia y el numeroso público que había acudido al Parque se precipitó en el Museo Martorell al objeto de librarse del agua, produciéndose alguna confusión. No obstante, tuvo lugar el acto anunciado de la inauguración del Museo y de la Exposición de dibujos inéditos llevada á cabo por la Sociedad Artístico-Arqueológica-Barcelonesa.”²

El señor alcalde y el distinguido aristócrata fueron recibidos por don Manuel Martorell i Peña, director del establecimiento, y seguidamente por una comisión de la “Arqueológica” encabezada por su presidente, don Josep Puiggarí i Llovet. Tras ocupar las autoridades los sitios designados, el señor Aymar dio lectura a los acuerdos del Ayuntamiento, referentes al acto que se estaba celebrando, y el señor alcalde se congratuló porque en aquel momento se cumplía la promesa de levantar un Museo en el Parque de la Ciudadela, que la ciudad debía al general Prim; un Museo que también se debía al patriotismo de otro catalán, el señor don Francisco Martorell i Peña, hermano del digno director aquí presente, ejemplo que debía ser imitado para el enaltecimiento de las ciencias y las artes, quien por disposición testamentaria había legado a la ciudad de Barcelona los numerosísimos e interesantes ejemplares de sus colecciones malacológica, arqueológica y numismática, con el importante aditamento de una crecida cantidad destinada a la creación de un premio para aquella clase de estudios y de una biblioteca pública. Finalmente, felicitó á la Asociación barcelonesa y declaró abierto el Museo y la Exposición. Luego, autoridades e invitados examinaron los objetos y el local. No habían podido instalarse, por falta de tiempo, todas las colecciones del legatario ni las primeras donaciones ya recibidas, y los armarios y vitrinas estaban casi vacíos. A fin de suplir en lo posible esa falta, la Asociación había montado, invitada a ello por el alcalde, una exposición de dibujos autógrafos de artistas catalanes ya fallecidos y de grabados, dibujos y fotografías de antiguos monumentos del Principado³, que se mantuvo al menos hasta finales del año. El poeta y fabulista Felip Jacinto Sala exponía asimismo algunos cuadros de su colección.⁴

¹ La Vanguardia, 26 de setembre de 1882, p. 6092.

² Ibid.

³ Diario de Barcelona, 26 de septiembre de 1882, p. 11637. La exposición fue la primera de su clase celebrada en España y de la misma se publicó un Album heliográfico.

⁴ Miquel i Badía, F. (1882). El Museo Martorell. Diario de Barcelona, 25 de noviembre de 1882, p. 14265.

Mediado el mes de octubre las faltas se habían subsanado parcialmente y en la sala donde la Asociación barcelonesa exponía sus fondos, la única accesible al público, se habían instalado las ochenta aves naturalizadas, en su mayoría insectívoras, donadas con una pequeña colección geológica por Manuel Martorell; la colección de zoofitos y crustáceos donada por Enric Grau i d'Arnaú, auxiliar conservador del Museo; una colección de huevos y nidos de aves de Enrique Parellada, y otros donativos menores. Sin embargo, las colecciones malacológica y numismática de Francisco Martorell permanecían embaladas, por no haberse concluido aún las mesas y estanterías que debía acogerlas.

Han transcurrido ciento veinticuatro años desde aquel 25 de septiembre de 1882, cuando el Museo Martorell fue inaugurado en el Parque de la Ciudadella, donde permanece. Sus colecciones, distribuidas hoy en los dos edificios que engloba el Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella, enriquecidas por la investigación, la recolección, las donaciones, los legados y las compras, constituyen el mayor patrimonio biológico y geológico depositado en una institución científica de Cataluña. Por el Museo han desfilado, en él han trabajado, con él han colaborado los naturalistas más relevantes de cada generación. Nos toca hoy a nosotros conservar y acrecentar ese patrimonio y transmitirlo mejorado a los que nos sucedan en esta empresa colectiva.

Sirva esta monografía de la exposición conmemorativa de la Fundación del Museo (1878–2003) para acercarnos a una parte de nuestra historia común, acaso la más noble porque sólo aspira al conocimiento de la Naturaleza y a compartirlo con todos desinteresadamente.

Julio Gómez-Alba

Conservador de Paleontología

Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella

Annex II

El Museu Martorell i la societat civil. La incorporació de les col·leccions de la Institució Catalana d'Història Natural¹

Introducció

Primer de tot he de regraciar la oportunitat d'obrir aquest cicle de conferències amb un tema que em resulta especialment atractiu: l'actuació de la societat civil en la creació i la difusió del coneixement científic. Em proposo mostrar-vos breument com s'ha manifestat al llarg dels primers quaranta anys de vida (1878–1918) del Museu Martorell i dels seus successors. I això, des de dues perspectives: la de les institucions públiques, principalment l'Ajuntament de Barcelona, i la de les entitats i associacions en què els ciutadans interessats per les ciències naturals s'han aplegat en aquells anys. També miraré de fer un esbós dels corrents polítics i socials presents en la societat catalana d'aquells anys.

L'ambient sociopolític dels anys de la creació del Museu Martorell

Primer de tot ens fixarem en l'ambient sociopolític en el qual s'emmarca la donació Martorell, la seva acceptació per l'Ajuntament de Barcelona i la ràpida construcció del Museu.

El 1878, quan l'Ajuntament de Barcelona rep el llegat Martorell feia tot just tres anys del pronunciament de Martínez Campos, que havia instal·lat al tron d'Espanya el jove Alfons XII després dels sis anys (el Sexenni democràtic) que havien seguit el destronament d'Isabel II, anys d'agitació i de múltiples provatures per trobar un sistema polític que superés la situació anterior. Amb la Restauració es va implantar un nou sistema polític, amb dos partits dinàstics majoritaris alternants que no donaven opció a cap altra força política més que a una perpètua oposició.

Així i tot els primers anys de la Restauració van ser encara, si més no a Catalunya, anys de gran inquietud social. Fixeu-vos que, només en els quatre anys (1878–1882) entre la deixa de Martorell i la inauguració del Museu es creen la Societat Catalana d'Excursions (1878), que és una escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada dos anys abans, i l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1878). Apareix (i desapareix) el Diari Català (1879–1881) de Valentí Almirall (que publicà com a fulletó una gran part del *Viatge d'un naturalista* de Darwin) i també comencen a publicar-se dos diaris republicans més *La publicidad*, (1878) i *El Diluvio* (1879). Se celebra el primer Congrés Catalanista i es constitueix el Centre Català.

I no us pensessiu que són només les forces més "progressistes" les que es mobilitzen. També són els anys de la creació del Foment del Treball Nacional (1879) i comencen a publicar-se, *La Veu de Catalunya* (1880) òrgan del catalanisme moderat que anys després originarà la Lliga Regionalista, i *La Vanguardia* (1881), llavors de caràcter liberal dinàstic.

I en el camp de les Ciències, en particular de les Ciències naturals?

Ja he assenyalat la publicació en fulletó del *Diari d'un Naturalista* de Darwin en el *Diari Català* de Valentí Almirall. A remarcar també que feia ben poc de les primeres traduccions de Darwin al castellà (El origen del hombre, 1876; El origen de las especies, 1877).

El 1877 s'havia fet a Barcelona la primera comunicació telefònica. I el 1880 s'hi inaugurava la primera central elèctrica, que va alimentar les primeres làmpades incandescentes per a l'enllumenat públic.

Són també els anys de l'arribada a Catalunya del flagell de la fil·loxera (el 1879 apareix a l'Empordà) i dels debats sobre la millor manera de combatre'l.

¹ Aquest text recull la conferència pronunciada per Josep M. Camarasa el dia 5 de maig de 2004 a la sala d'actes de l'Edifici de Zoologia en ocasió del cicle de conferències organitzat pel Museu de Ciències Naturals en commemoració dels 125 anys de la fundació del Museu Martorell.

I no oblidem que el darrer quart del segle XIX ha estat també de renovació pel que fa als museus d'història natural arreu del món. Una renovació que havia començat als Estats Units amb la construcció dels nous edificis de l'American Museum of Natural History de Nova York (1877) i del National Museum de la Smithsonian Institution a Washington (1879) però que tot seguit es manifestaria a Europa, amb la instal·lació de les col·leccions d'història natural del British Museum al nou edifici de South Kensington que encara les acull (1881) i a continuació, entre 1889 i 1900, a París, Viena, Berlín, Praga, Brussel·les i molts altres punts d'Europa, Amèrica i els imperis colonials de les grans potències del moment². El cas de Barcelona, amb el Museu Martorell, és, doncs, més regla que excepció en aquest context.

Els antecedents de la Junta de Ciències Naturals

Però no és d'aquesta etapa inicial de la que voldria parlar més avui sinó de la que s'obre amb el pas del segle XIX al XX i que té per protagonistes una societat científica creada el 1899 per un grup d'estudiants, la Institució Catalana d'Història Natural, i un organisme més o menys autònom però vinculat a l'Ajuntament de Barcelona (i més tard també a la Diputació de Barcelona i a la Mancomunitat de Catalunya: la Junta de Ciències Naturals.

Encara que aquesta no es va crear fins el 1907, té els seus antecedents en la Comissió de Biblioteques, Museus i Exposicions Artístiques creada per l'Ajuntament de Barcelona el 1893, precisament el primer any que els republicans havien reeixit a guanyar les eleccions municipals parcials (l'ajuntament es renovava per meitats cada dos anys) als partits dinàstics i esdevenir la minoria més influent dins del consistori.

La Comissió s'adonà de la necessitat de convocar personal tècnic extramunicipal per tal de garantir la solvència científica dels projectes que elaboressin per a les institucions que quedaven sota la seva jurisdicció i això es traduí en la constitució d'una Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic que inicià els seus treballs el 21 de desembre de 1893.

Aquesta Junta, presidida pel tinent d'alcalde Modest Casademunt, la composaven set membres designats lliurement pel Consistori (Tomàs d'A. Coll, Esteve Fàbregas i Saurí, Frederic Herèdia, Lluís Martí i Codolar, Joaquim Marià Salvaña, Frederic Trèmols i Francesc d'A. Darder i Llimona) i vuit mes que ho eren per raó dels seus càrrecs (President de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, de la de Medicina, del Col·legi de Farmacèutics, catedràtic de Mineralogia, Botànica i Zoologia de la Universitat, d'Història Natural de l'Institut, de Geologia i Paleontologia del Seminari i Enginyers Majors de Forests i de Mines del districte de Barcelona).

Tot i comptar amb persones de vàlua, aquesta Comissió fou totalment inoperant si descomptem un pla de reorganització que sotmeté a l'Ajuntament de Barcelona; tanmateix quan la Comissió hagué acabat els seus treballs la composició política del Consistori havia tornat a canviar en un sentit favorable als partits dinàstics i el pla en qüestió ja no fou publicat fins a l'arribada a l'alcaldia de Bartomeu Robert el 1899; fonamentalment s'hi proposava la creació d'un Museu d'Història Natural, un Jardí Botànic, un Aquari i un Parc Zoològic i distribuir les col·leccions del Museu en tres grans grups. El primer d'aquests grups comprendria les col·leccions generals, adreçades a popularitzar el coneixement de les formes orgàniques i minerals existents als diversos territoris de la Terra; un segon grup comprendria les col·leccions que anomenaven "econòmiques", adreçades a il·lustrar les múltiples aplicacions econòmiques dels essers naturals que poden reportar alguna utilitat o les repercussions negatives dels nocius; un tercer grup el constituïrien les col·leccions "regionals", adreçades a donar a conèixer la gea, la flora i la fauna de la "regió catalano-balear" (sic). Naturalment, dins de cada grup de col·leccions hi havia d'haver les corresponents a gea, flora i fauna. Tot plegat, res de gaire innovador però tanmateix un fil de treball per anar aplegant unes col·leccions que, en bona part, eren totalment per fer i que, en la part feta, obeïen a l'atzar de les donacions rebudes per l'Ajuntament barceloní i d'algunes comptades adquisicions.

El moment, tanmateix, encara no era prou madur i, per altra banda, els incidents del "tancament de caixes" foren causa de la dimissió de Robert com a alcalde l'octubre de 1899, quan encara no feia set mesos que presidia el consistori. Caldria esperar fins que, amb les eleccions municipals de 1901 i 1903, els partits dinàstics quedessin reduïts, a l'ajuntament barceloní, a una minoria insignificant i que, a partir de 1905, republicans i regionalistes establissin el seu programa solidari de política municipal sota el lema "Higiene i Cultura" perquè s'arribés a la definitiva configuració de la Junta de Ciències Naturals. Va ser mercès a una proposta presentada conjuntament pel regidor republicà Santiago Mundi i Giró i els de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfonso i Ferran de Sagarra i de Siscar. Ignasi de Sagarra i Castellarnau.

² Sheets-Peyson, 1988, p. 5-10.

La fundació i els primers anys de la Institució Catalana d'Història Natural

Pel que fa a la Institució Catalana d'Història Natural cal dir que és un producte ben representatiu de l'ambient científic i social del pas del segle XIX al XX, en el context ben precís de Catalunya; un resultat gairebé inevitable de la nova sociabilitat que fomentava l'impuls del catalanisme finisecular. Perquè no hi ha dubte que, en el moment de la seva fundació, la Institució Catalana d'Història Natural responia plenament a la tipologia d'entitat catalanista que tan bé ha caracteritzat Marfany (1995): gent molt jove, d'extracció mesocràtica, més aviat conservadora, que descobrien en Catalunya la seva nació i en el català una llengua que donava per a molt més que per a escriure poesies per als Jocs Florals.

En el seu cas concret s'hi sumà, per una banda, la convivència als claustres de la Universitat de Barcelona d'estudiants de diferents especialitats però que compartien una sòlida formació naturalística (prèvia al seu accés a les aules universitàries) gràcies a mestres com Joan Cadevall o Joaquim M. de Barnola, i la seva coincidència en altres cercles de convivència social com les Congregacions Marianes, el Centre Excursionista de Catalunya o les associacions d'estudiants catalanistes com l'Associació Escolar Catalanista "Ramon Llull". Per una altra la voluntat compartida de "relligar la ciència amb la política [catalanista] com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme"³. Tampoc hi devia ser aliè l'ambient creat a la mateixa universitat pel conflicte entre Odon de Buen, precisament el catedràtic d'història natural de la Facultat de Ciències, i el rector Julián Casaña, pressionat pel bisbe Català, el curs 1895–1896⁴.

Personatges clau d'aquest període fundacional serien els germans Salvador i Josep Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars i Antoni Novellas i Roig. Els germans Maluquer havien estat alumnes durant el seu batxillerat del Reial Col·legi Terrassenc, que dirigia el botànic i pedagog Joan Cadevall⁵, que fou qui els desvetllà l'interès per la història natural, encara que després seguirien carreres ben distants d'aquesta. Feu encara més; per recomanació seva, tots dos germans començaren a freqüentar la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, on tingueren ocasió d'ajudar en l'ordenació, llavors en curs, del museu i de la biblioteca i de coincidir sovint amb el geòleg i malacòleg Artur Bofill i Poch, secretari perpetu de l'Acadèmia i director, des del 1891, del Museu Martorell; amb el farmacèutic i naturalista Joaquim Marià Salvaña i Comas, antic col·laborador de la revista *Crònica Científica*, que havia aparegut a Barcelona de 1878 a 1892, amb l'entomòleg —i també botànic— Miquel Cuní i Martorell, cosí del fundador, i amb el canonge i geòleg Jaume Almera i Comas. Cadevall posava així els joves Maluquer sota la tutela dels més notables naturalistes de la seva generació (Almera i Bofill i Poch) i de la dels seus mestres (Salvaña i Cuní) i en alguna mesura intentava restablir la continuïtat dels estudis naturalístics a Catalunya, compromesa pel desinterès de la Universitat dels primers anys de la Restauració per aquestes matèries, vistes per uns com a mer col·leccionisme indigne de l'interès de la ciència positiva i per altres com a perillosa sendera cap a l'heretgia, si es feia gaire cas de Darwin i dels seus epígons.

Finalment foren Salvador Maluquer i Nicolau, Antoni Novellas i Roig i Josep M. Mas de Xaxars i Palet, els qui, la darrerria de 1899, prengueren la iniciativa de crear la Institució Catalana d'Història Natural. Maluquer, estudiant de dret, i Mas de Xaxars, que estudiava enginyeria industrial, tenien divuit anys i Novellas, estudiant de farmàcia, en tenia dinou però, animats per l'entomòleg Miquel Cuní i Martorell, constituïren un primer consell directiu amb Novellas de president, Maluquer de secretari i Mas de Xaxars de tresorer, redactaren uns estatuts i n'obtingueren l'aprovació governativa el 14 d'abril de 1900.

Tot plegat, ja ho veïeu, una societat molt jove, sense "patums", amb una mitjana d'edat de poc més de vint anys però amb molta empena, atès que ja des del 1901 foren capaços d'anar publicant el seu *Butlletí* amb un cert nombre de notes, no poques de les quals tenien veritable interès. Tan gran era l'empena que desvetllà les suspicàcies d'alguns dels naturalistes "oficials" de la Universitat de Barcelona, fins al punt que un any després, gairebé dia per dia, de l'aprovació dels estatuts de la Institució Catalana d'Història Natural, l'onze d'abril de 1901, es sentien obligats a reconstituïr⁶ una Secció de Barcelona de la Sociedad Española de Historia Natural previa reunió, a la càtedra de mineralogia i zoologia de la Facultat de Farmàcia de "*la mayoría de los señores Socios residentes en Barcelona*". Foren primer president i secretari respectivament de la nova Secció José Casares Gil (Santiago de Galícia 1866–1961), catedràtic d'anàlisi química de la Facultat de Farmàcia de

³ Així ho expressa Josep Maluquer i Nicolau, un dels fundadors de la ICHN en les seves memòries (Camarasa, 2000, p. 6).

⁴ Arqués, 1985, p. 24–66; Bujosa & Glick, 1995.

⁵ La figura de Joan Cadevall com a naturalista i pedagog, veritable precursor del que avui anomenem educació ambiental, no ha estat prou valorada pels seus biògrafs, botànics gairebé tots, que han posat l'accent en la seva obra botànica, certament importantíssima, sobretot per haver estat l'autor de la *Flora de Catalunya*, però en el fons un bon punt marginal en la trajectòria total de l'activitat professional de Cadevall. Josep Maluquer, a les seves memòries, en parla amb veritable veneració, com del mestre que l'havia introduït al coneixement i a la curiositat per la natura i a qui encara per molts anys acudiria en demanda d'orientació o de consell.

⁶ La Secció, de fet, ja existia però havia passat uns anys d'escassa o nul·la activitat.

Barcelona (1888–1907), i Marcelo Rivas Mateos (Serradilla, Extremadura, 1875–Madrid 1931), catedràtic de mineralogia i zoologia aplicades a la mateixa facultat (1901–1904), que era qui havia convocat de fet la reunió. ja es veu prou bé quina mena d'enemics s'havien congriat els modestos estudiants de la Institució Catalana d'Història Natural naixent que, pel sòl fet d'haver començat a publicar en català el seu *Butlletí* eren acusats, sense dir-ne el nom, de barrejar ciència i política, cosa que els il·lustres catedràtics catapultats des de Madrid deixen ben clar que es guardaran prou de fer en les seves reunions (cosa que no impediria a Rivas Mateos fer costat a Lerroux els darrers temps de la seva estada a Barcelona).

Val a dir que una altra raó afegida a l'enfrontament entre alguns dels naturalistes universitaris, i la ICHN fou la inequívoca confessionalitat d'aquesta, que també fou causa de dissidències internes. Des del seu segon fascicle, en efecte, el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* portava un lema a l'encapçalament extret del capítol IV de la constitució *De Fide Catholica* del Concili Vaticà I: *Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest* (Mai no hi pot haver veritable divergència entre la fe i la raó). Es manifestava, doncs, inequívocament com a confessional encara que, tal com era usual en els estatuts de totes les societats científiques de l'època, estigués explícitament prohibit tocar temes religiosos o polítics a les reunions científiques i a les notes destinades a publicació.

Això és una manifestació més del clericalisme propi del catalanisme conservador, fidel a la tradició catòlica del país, que preconitzava Torras i Bages i que havia de cristal·litzar ben aviat en la fundació de la Lliga Regionalista. Així com en els primers anys de la Restauració havien estat els representants més genuïns de l'ala esquerra, republicana i federal, del catalanisme els qui feren bandera, entre altres coses, de la ciència i posaren en català una de les obres de Darwin i asseguraren l'arrencada de l'excursionisme científic, en aquests anys del pas del segle XIX al XX era l'ala dreta conservadora, que abans havia col·laborat amb els partits dinàstics per neutralitzar el republicanisme, la que, desenganyada de la capacitat d'aquells per transformar a favor seu la realitat del país que els envoltava, creava la seva pròpia plataforma d'acció política i hi donava cabuda a un projecte d'institucionalització de la ciència coherent amb la situació d'aquell moment a la majoria de països d'Europa. Entre els professors universitaris, per contra, en aquests anys no eren infreqüents postures més esquerranes i no faltaven entre ells els lliurepensadors més o menys vinculats a la masoneria i profundament anticlericals.

Vist a més d'un segle de distància, aquell respecte reverencial per la doctrina de l'església sembla un anacronisme en flagrant contradicció amb l'empenta innovadora que sembla impulsar els joves fundadors de la Institució. A la pràctica, bé que indubtablement resultà un fre enfront d'alguns aspectes de la recerca biològica i geològica (evidentment tots els relacionats amb l'evolució) donà ocasió al conreu d'altres vies menys freqüentades en altres ambients a començament de segle, com la morfologia microscòpica, i ajudà a posar les bases del notable desenvolupament de l'ecologia a Catalunya en la segona meitat del segle XX. Per altra banda, no hem d'oblidar que entorn del pas del segle XIX al XX es produeix el que Julian Huxley (1942) anomenà "eclips del darwinisme", tan ben estudiat més recentment per Bowler (1983), i que la darrera dècada del segle XIX i la primera del XX foren el moment zenital d'una ascensió del lamarckisme de la qual podem trobar il·lustres exemples a Catalunya gens sospitosos de clericalisme⁷.

En tot cas difícilment es podia esperar altra cosa de l'extracció social i l'educació dels fundadors de la Institució. Tal com ja assenyala Margalef (1981) el catalanisme conservador sempre aprecià negativament el darwinisme, suspecte per als seus prohoms de subversiu i d'ateu. Les traduccions de les obres de Darwin i Hückel, sempre circularen en edicions modestes a càrrec d'editorials republicanes o anarquistes entre un públic obrer o menestral, al qual s'afegien alguns universitaris més o menys progressistes, en molts casos d'origen foraster. Probablement no va desencaminat Margalef quan suggereix la possibilitat que una concepció essencialista de la nació vagi associada a una concepció fixista de la natura.

Els primers anys de vida de la Institució foren força agitats i a punt estigué de desaparèixer a causa de dissensions internes. No és aquí el lloc d'ocupar-nos del detall d'aquestes vicisituds. Diguem només que la crisi acabà en una mena de refundació de l'entitat a començaments de 1905. Els joves estudiants que havien estat els fundadors de la primera etapa de la Institució havien anat acabant les respectives carreres i esdevenien prometedors professionals en les respectives especialitats. Quatre professions (clergues, enginyers, estudiants i farmacèutics) sumaven aquell 1905 més del 50% dels socis de la Institució; cinc anys més tard encara pràcticament la meitat dels socis es concentraven en quatre professions, només una de les quals havia canviat, en superar el nombre de metges el d'enginyers. En canvi, el 1915, la diversificació professional més gran dels socis de la ICHN ja no permetia que tan poques professions concentrassin el 50% dels socis. Estudiants i eclesiàstics predominaven àmpliament, seguits de

⁷Vegeu, per exemple l'article d'August Pi i Sunyer sobre "Forma i funció" a l'*Almanac dels Noucentistes* (1911). Fins i tot molts dels primers evolucionistes declarats han estat, a casa nostra, més lamarkians que darwinistes.

farmacèutics, metges i enginyers, però entre totes cinc professions no arribaven a la meitat del cens de la ICHN en el qual trobem un nombre significatiu d'ensenyants i d'investigadors, gairebé tots llicenciats en Ciències) així com també advocats, propietaris i rendistes i fins i tot administratius, corredors de comerç o jardiniers. Entremig, però, també la societat catalana havia canviat i les institucions polítiques més properes també.

La ICHN refundada llogà el 1905 com a local social un dels pisos⁸ de la casa del carrer Paradís on el Centre Excursionista tenia la seva seu. El fet de disposar d'un local propi, encara que fos de lloguer, animà la Institució a donar impuls a la biblioteca i a les col·leccions pròpies i ja a començaments de 1905 s'aprovà, a proposta del conservador Antoni de Zulueta, un reglament per al museu de la Institució i poc després (4 de maig de 1905) es nomenaren quatre ajudants: Llorenç Garcias Font⁹ per a les col·leccions botàniques, Felip Ferrer i Vert per a les de coleòpters i crustacis i Josep Maluquer i Joan B. d'Aguilar-Amat per a les de mol·luscs. D'acord amb el reglament, els socis podien donar els exemplars a la Institució o deixar-los en dipòsit, mantenint en aquest cas el seu dret a disposar-ne i a retirar-los previ avís al conservador. A cada número del *Butlletí* apareixia una relació de les darreres donacions i dipòsits. La primera d'aquestes notes apareixia en el fascicle de maig de 1905 i donava compte dels exemplars ingressats des de l'organització del museu fins al 15 d'abril d'aquell any. En total es tractava de vuit minerals, una setantena de mol·luscs, un centenar de coleòpters, un llangardaix comú, uns nius de teixidor (*Remiz pendulinus*), vuit ocells (la majoria rapinyaires nocturns), una mostela i una guineu. El gener de 1910 el president sortint Felip Ferrer i Vert ja donava compte de l'existència al museu de 200 mostres de minerals i roques, 170 espècies fòssils, 430 espècies de mol·luscs representades per uns 2.500 exemplars, uns 250 exemplars d'artròpodes, equinoderms, pòlips "i altres animals inferiors", 5 protovertebrats, 40 peixos, 15 batracis, 25 rèptils, 7 exemplars de nius i ous, 78 ocells i 12 mamífers, a més d'una col·lecció d'himenòpters i una de líquens que no quantificava.

La fundació de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona

La creació de la Institució Catalana d'Història Natural i la seva ulterior consolidació després d'una breu etapa conflictiva no fou, per altra banda l'única ni tampoc la més important de les iniciatives que conflüen en el projecte polític del catalanisme de començaments de segle. De fet, si posteriorment no hagués tingut èxit, aquesta hauria estat simplement la iniciativa arrauxada d'un petit grup de joves aficionats a la ciència que no representaven a ningú més que a ells mateixos. En canvi, altres iniciatives de les mateixes dates tenen per protagonistes les institucions públiques, en les quals acaben de posar peu les noves formacions polítiques regionalistes o republicanes, que desbanquen o instrumentalitzen, segons el cas i el moment, els partits dinàstics, fins llavors totpoderosos. Es tracta d'iniciatives com la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (Diputació de Barcelona, presidida per Prat de la Riba a partir de 1907) o la de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona (Ajuntament de Barcelona) durant el període (1905–1908) de l'anomenada Solidaritat Municipal, en el qual regionalistes i republicans units promogueren tot un seguit d'actuacions sota el lema "Higiene i Cultura".

No és aquest el lloc de valorar la significació de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i, en particular, de la seva Secció de Ciències (1911). Aquí ens interessarà més la història, per altra banda menys coneguda, de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona.

Tal com ja s'ha dit abans, havia calgut esperar fins que, amb les eleccions municipals de 1901 i 1903, els partits dinàstics van quedar reduïts, a l'Ajuntament barceloní, a una minoria insignificant, i que, a partir de 1905, republicans i regionalistes establissin el seu programa solidari de política municipal sota el lema "Higiene i Cultura" perquè s'arribés a la definitiva configuració de la Junta de Ciències Naturals mercès a una proposta presentada conjuntament pel regidor republicà Santiago Mundi i Giró i els de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfonso i Ferran de Sagarra i de Siscar. Aquest darrer, a més, era el pare d'Ignasi de Sagarra, destacat soci de la Institució que, a partir de 1907, ocuparia diversos càrrecs en successives juntes directives (vicesecretari el 1907, secretari el 1908, conservador de 1910 fins a 1916, president el 1917).

La Junta de Ciències Naturals venia a succeir aquella Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic creada el 1893, en la gestió del Museu Martorell i de la resta de col·leccions naturalístiques del consistori barceloní. La Junta de Ciències Naturals era presidida formalment per l'alcalde i constituïda per quatre regidors i vuit experts. Dos d'aquests, els catedràtics de ciències naturals de la Universitat (Facultat de Ciències) i

⁸ El primer segona. El Centre Excursionista de Catalunya ocupava tota la segona planta d'aquest edifici del carrer Paradís i un pis del carrer de la Llibreteria que hi confrontava pels darreres. A partir de 1905 passà a ser propietari de tot l'edifici del carrer Paradís i la ICHN esdevingué llogatera del Centre, als locals del qual s'havia hostatjat, els seus primers quatre anys de vida, de manera gratuïta.

⁹ Substituint el 3 d'agost per Manuel Llenas.

de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament, ho eren per raó del seu càrrec. Dos més ho eren per designació del consistori. Els altres quatre ho eren per elecció a càrrec de compromissaris d'una sèrie d'entitats i associacions de la ciutat amb finalitats relacionades amb l'estudi de la natura. Des del primer moment la Institució Catalana d'Història Natural figurà entre les entitats que designaven els compromissaris que elegien quatre dels membres de la Junta de Ciències Naturals¹⁰.

Així ho comunicava l'Ajuntament a la Institució en un ofici del qual es dona compte al consell directiu del 17 d'abril de 1906. A la sessió ordinària del 8 de maig foren elegits els dos compromissaris de la Institució, que foren Emili Tarré i Joan Rosals.

La composició inicial de la Junta, de 1906 a 1908, fou la següent: els quatre regidors eren Lluís Duran i Ventosa i Francesc Puig i Alfonso, de la Lliga, i Antoni González Prats i Guillem López Ventura, republicans; com a professor de mineralogia, zoologia i botànica de la Facultat de Ciències, Odon de Buen, també republicà i ex-regidor; com a professor d'història natural de l'Institut de Segon Ensenyament, Manuel Mir i Navarro; com a tècnics designats pel consistori el canonge Jaume Almera, director del Museu Geològic del Seminari, i Artur Bofill i Poch, director tècnic del Museu Martorell; com a representants de les entitats i associacions legitimades Telesforo de Aranzadi, catedràtic de mineralogia i zoologia a la facultat de Farmàcia; Joan Cadevall i Diars; Carles de Camps i Olzinelles, marquès de Camps, i Norbert Font i Sagué. Pel gener de 1907, considerant segurament el Consistori que la seva presència a la Junta era massa feble, acordà afegir-hi dos regidors més, el republicà Albert Bastardes i Sampere i el regionalista Joan Pijuan i Serres.

Una composició que no podia ser més satisfactòria per a la ICHN: dos socis numeraris, Josep M. Bofill i Pichot¹¹ i Norbert Font i Sagué, i dos d'honoraris, Jaume Almera i Joan Cadevall, hi figuraven.

Les relacions inicials de la ICHN amb la Junta de Ciències Naturals

En la etapa d'arrencada de la Junta de Ciències Naturals (fins al 1910) resultaria particularment remarcable l'activitat de Norbert Font i Sagué. Iniciatives seves serien la reconstrucció a mida natural de les espècies de la gran fauna fòssil de Catalunya al Parc de la Ciutadella, iniciada (i aturada) amb la del mamut, i la creació de la col·lecció de grans blocs, desmantellada per ordre municipal en els anys de la dictadura de Primo de Rivera.

Així mateix, a iniciativa de Cadevall es va proposar la creació d'un Institut Botànic¹² i es nomenà un recol·lector, que seria fins el 1910 un altre soci distingit de la Institució: Manuel Llenas, vicepresident el 1907 i el 1909.

Les diferències entre republicans i regionalistes a propòsit del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908, sumada a la sotraguejada de la Setmana Tràgica (1909) i la divergència d'actituds d'uns i altres enfront de la revolta i la repressió d'aquesta acabà amb la Solidaritat. En conjunt tota la tasca cultural que en aquell moment duia a terme l'Ajuntament es ressentí de la majoria absoluta assolida a les eleccions de finals de 1909 pels lerrouixistes però en el cas de la Junta de Ciències Naturals cal afegir a això la mort prematura de Norbert Font i Sagué, el cessament de Cadevall com a membre de la Junta el 1910 (que dugué aparellat el de Manuel Llenas com a recol·lector) i la marxa a Madrid d'Odon de Buen el 1911. De 1911 a 1914, anys de predomini lerrouixista a l'Ajuntament barceloní, l'atonía de la Junta de Ciències Naturals contrasta amb la gran activitat del període anterior i del que el seguiria.

Aquest període es tanca precisament amb la renovació de càrrecs de desembre de 1913, subsegüent a unes eleccions municipals en les quals, bé que la Lliga Regionalista i el Partit Republicà Radical van empatar el nombre de regidors (onze) aquest darrer va perdre la majoria que mantenia des del 1909.

Això permetria als homes de la Institució reprendre el seu protagonisme a la Junta de Ciències Naturals, que ja no abandonarien fins a la Guerra Civil de 1936–39. Una nota anònima que sota el títol de "Crònica" apareix al fascicle de gener de 1914 del *Butlletí* ho expressa ben escaridament: "El dia 27 de desembre prop passat tingué lloc l'escrutini per a la renovació de la Junta Municipal de Ciències. Designats com a compromissaris, en

¹⁰ Al costat de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts, la Facultat de Farmàcia, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, els Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya i la Granja Experimental de la Diputació. És interessant aquesta participació d'entitats i associacions (de la societat civil diríem avui) en la designació de membres d'un organisme municipal en una data tan reculada com els primers anys del segle XX. Encara més si tenim en compte que alguna d'aquestes entitats (precisament la ICHN que ens interessarà particularment avui) era de creació encara molt recent en aquelles dates (Camarasa, 2000, p. 41).

¹¹ President en exercici en aquella data.

¹² El qual, de tota manera, no es faria realitat fins el 1935.

representació de la nostra Societat, els Srs. Maluquer (Josep) i Sagarra (Ignasi), tingueren l'acert de fer nombrar com a vocals tècnics a D. Joaquim M. de Barnola, S. J., president de la Institució, i a don Llorenç Tomàs, actual bibliotecari. Darrerament foren elegits per part del Excm. Ajuntament, D. Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, i el Dr. D. Joan Cadevall, soci honorari de la mateixa. La Institució està doncs d'enhorabona". Ho estava efectivament. Havia recuperat la seva força del període 1907–1910.

I encara seria més decisiva la renovació de càrrecs de la Junta de Ciències Naturals de finals de 1915, però a aquest punt ja hi arribarem.

La ICHN durant els primers anys de la JCN

Els primers èxits de la Solidaritat Catalana el 1906, inclosa la creació de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, animà la Institució a buscar el recolzament de les corporacions públiques barcelonines.

Ja l'abril de 1906 Amador Romaní i Llorenç Garcias i Font proposaven demanar subvencions a Ajuntament i Diputació de Barcelona "quan les condicions i circumstàncies ho permetin".

Les condicions i circumstàncies oportunes sembla que no es presentaren fins un any després, durant el segon mandat com a president de Norbert Font i Sagué, però el 6 de juny de 1907 hom acordà demanar sengles subvencions de 2.000 pessetes a ambdues corporacions. Se'n reberen 200 de l'Ajuntament i 500 de la Diputació, aquestes condicionades a que la Institució celebrés un concurs per premiar un treball referent a la Història Natural de Catalunya.

Fou així com la Institució inicià la pràctica de convocar anualment un premi per a treballs naturalístics. La primera convocatòria aparegué al fascicle de novembre i desembre de 1907 i en ella s'oferia un premi de dues centes pessetes a l'autor del millor treball presentat abans del 1r de març de 1908 referent a qualsevol punt de gea, flora o fauna de Catalunya.

S'hi presentaren almenys tres treballs ja que, segons el veredictes fet públic el 2 de juliol de 1908, el treball premiat fou el que duia el número 3, del qual era autor el farmacèutic Manuel Llenas i Fernández, en aquells anys recol·lector de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El treball, *Ensaig d'una flora líquènica de Catalunya*, era veritablement una fita ja que era el primer intent d'establir un catàleg dels líquens de Catalunya i ho feia citant-ne 115 espècies noves per a Catalunya (trenta-dues d'elles noves també per Espanya) del total de 285 espècies que figuraven al treball.

El gener de 1909 es convocà novament el premi (ara acompanyat d'un accèssit de 100 pessetes) fixant com a termini de presentació el 30 de juny. Els treballs presentats foren quatre i el premiat fou *Minerals de Catalunya*, de Llorenç Tomàs; l'accèssit correspongué a Eugeni Ferrer i Dalmau per un *Assaig monogràfic sobre les cícindeles catalanes* i hom atorgà igualment un premi extraordinari a l'*Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos* de Manuel de Chia i Bajandas.

A diferència dels treballs premiats, que foren publicats al marge del *Butlletí* (vegeu més endavant) aquests accèssits ho foren per entregues dins mateix del cos dels fascicles del *Butlletí* al llarg dels anys 1911, 1912 i 1913.

Les subvencions per part de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona sembla que es mantingueren en els anys successius encara que no sempre amb la regularitat desitjable, cosa que repercutí en la continuïtat dels premis. Cal tenir present que aquestes primeres subvencions de 1908 suposaren a la pràctica gairebé doblar les entrades anuals de la Institució¹³, cosa que no succeí l'any següent. El 5 de gener de 1910, al balanç d'entrades i sortides de l'exercici de 1909, que el tresorer Lluís Soler i Pujol sotmetia als socis, mencionava haver-se cobrat una subvenció de 197 pessetes de l'Ajuntament de Barcelona però no haver-se pogut fer efectiva una de la Diputació de Barcelona de 500 pessetes¹⁴. Això determinà el consell directiu a aprovar, el 10 de gener, un pressupost de despeses restrictiu, comptant únicament amb les quotes dels socis, i a acordar no convocar novament els premis fins a tenir confirmació de les subvencions demanades per a l'any en curs. Els fets justificaren aquesta prudència ja que enlloc no hem vist constar cap mena de subvenció per a aquest any, tot i que a la relació de socis que encapçala el *Butlletí* de 1911 apareixen per primera vegada Ajuntament i Diputació de Barcelona com a membres protectors.

¹³ Eren 700 pessetes d'un total de 1.460 al pressupost de 1908. ICHN. *Actes ICHN 1904–14*, p. 100.

¹⁴ Es feu efectiva les primeres setmanes de 1910 ja que l'acta del 3 de febrer de 1910 fa esment d'haver-se fet efectiva la subvenció assignada l'any anterior per la corporació provincial barcelonina.

En anys successius els comptes no apareixen tan detallats, però en la sessió del 2 de març de 1911 el vicepresident Llorenç Tomàs dona compte d'haver estat novament concedida una subvenció de 500 pessetes de la Diputació, gràcies a les gestions del president dimissionari Josep M. Bofill i Pichot i del conseller Frederic Wynn i Ellis; una subvenció que trigà a fer-se efectiva, ja que no seria fins a la sessió del 2 de novembre que Tomàs mateix, ja president en exercici, donés compte que s'havia cobrat. En tot cas, en aquella mateixa sessió Llorenç Tomàs i Marian Faura i Sans donen compte als socis de l'estat de les gestions en curs amb la Diputació de Barcelona, primer indici de les negociacions que portaran la Institució, uns anys més tard, a esdevenir filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

L'any següent, a l'acta de la sessió de l'11 de juny de 1912, es fa constar la concessió d'una altra subvenció, en aquest cas de 200 pessetes, a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona i a la del 3 d'octubre la de 500 pessetes de la Diputació, si bé aquesta segona no es va poder fer efectiva fins el febrer de 1913. Encara que no trobem cap més referència directa a altres subvencions de les corporacions barcelonines fins que el 3 de maig de 1914 es rep la comunicació d'una nova concessió de subvenció de la Diputació barcelonina, tant aquesta com l'Ajuntament de Barcelona continuen apareixent com a socis protectors al *Butlletí*.

La irregularitat de les subvencions públiques indueix la Institució a buscar noves fonts de finançament (premi Josep Àngel Baixeras de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País per premiar les entitats culturals barcelonines fundades en els 10 anys precedents que haguessin assolit més fructífera actuació¹⁵, mecenatge del doctor Salvador Andreu, soci protector a partir de 1914).

En tot cas la Institució mai no deixa de buscar una vinculació més estable amb les corporacions públiques catalanes, principalment amb la Diputació Provincial de Barcelona, presidida per Prat de la Riba. Hom inicia ja des de finals de 1911 negociacions amb la Diputació "per entrar-hi" —com es faria finalment en accedir a l'estatus de filial de l'Institut d'Estudis Catalans— o, si més no, per figurar regularment en els seus pressupostos.

El camí de la integració a l'IEC

El 1915 la Institució Catalana d'Història Natural ja feia temps que havia deixat de ser la modestíssima associació d'estudiants afeccionats a les Ciències naturals dels seus orígens. Molts dels seus socis gaudien de la més alta reputació com a naturalistes i l'entitat mateixa havia assolit un sòlid prestigi ciutadà i una digna presència entre les seves pariones de la resta d'Europa i del món que es traduïa en un fructuós intercanvi amb més d'un centenar d'aquestes.

Ben aviat, previsiblement, s'havien de començar a afegir a aquella societat de distingits amateurs, les primeres promocions de naturalistes "professionals" sortits de les aules de la nova secció de naturals de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, amb el consegüent enriquiment mutu.

No és doncs estrany que la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, mirés amb simpatia, si no amb respecte, una entitat que, des de la primèria del segle, complia en el camp de la història natural la missió que li havia estat atribuïda a la Secció de Ciències, pel seu acord constitutiu, el 14 de febrer de 1911¹⁶.

Quan el 14 de febrer de 1911 s'havia creat la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans i se n'havien designat membres Josep M. Bofill i Pichot, Pere Corominas, Miquel A. Fargas, Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Esteve Terradas i Ramon Turró, feia només tres dies que un d'ells, Josep M. Bofill i Pichot, havia presentat la dimissió del càrrec de president de la Institució Catalana d'Història Natural, del qual havia prèss possessió el 5 de gener, i s'havia donat de baixa com a soci. Així doncs, les relacions entre la Secció de Ciències i la Institució Catalana d'Història Natural es pot dir ben bé que començaren amb la creació mateixa de la Secció i, en principi, no precisament amb bon peu.

¹⁵ Es tractava d'un dels dos premis anuals, instituïts per l'arquitecte i urbanista barceloní Àngel Josep Baixeras (1834–1892) amb aquest objecte.

¹⁶ "La missió de la Secció o Institut de Ciències serà: a) publicar obres, memòries i ressenyes d'investigacions científiques, que hauran d'ésser escrites en català, sense perjudici de que els treballs de les persones invitades a col·laborar se publiquin en llur idioma propi; b) dur a terme o afavorir les empreses científiques per a les quals sigui necessària una organització col·lectiva; c) establir laboratoris d'investigació, organitzar (sic) reunions, etc.; d) assessorar la Diputació en l'ordre d'estudis de la seva competència; e) correspondre amb els centres científics estrangers, intervenir en els congressos internacionals i en tots els actes, reunions i institucions en que es judiqui convenient que sigui representada la ciència catalana".

En realitat l'acostament de la Institució a l'Institut d'Estudis Catalans s'havia iniciat tímidament encara uns mesos abans i amb el mateix intermediari. Buscant una estabilitat econòmica que les irregulars subvencions de Diputació i Ajuntament no acabaven de donar, ja el 7 d'octubre de 1910, el consell directiu de la Institució havia delegat Salvador Maluquer i Nicolau i Llorenç Tomàs perquè visitessin Josep M. Bofill i Pichot i li demanessin que gestionés, prop del President de la Diputació (Prat de la Riba) "lo referent al local que aquesta corporació concedeix a les societats científiques i artístiques, en una paraula d'utilitat general i que s'enterin (sic) amb quines condicions això es realitza a fi de veure si podria aplicar-se a la Institució"¹⁷.

Desconeixem quin paper podia jugar en aquell moment Bofill i Pichot prop de Prat de la Riba, però versemblantment devia formar part del petit nucli de persones amb qui aquest consultava en aquelles dates el seu projecte d'ampliar l'Institut. En tot cas el primer de desembre de 1910 era elegit nou president de la Institució, càrrec del qual prengué possessió el 5 de gener de 1911 i que exercí al llarg de només 40 dies amb una energia remarcable, abans de sucumbir a un conflicte obscur amb un sector del seu propi consell directiu i amb alguns dels socis fundadors encapçalats precisament per Salvador Maluquer i Nicolau.

S'ha de reconèixer, tanmateix, que malgrat la seva abrupta sortida de la Institució, Bofill i Pichot vetllà força pels interessos d'aquesta des del seu nou càrrec tal com, per altra banda, ja havia fet mentre fou membre del consell directiu i abans i tot¹⁸. Perquè la Institució prosseguí amb les seves iniciatives d'acostament a la Diputació, és a dir, indirectament, a l'Institut, encara que fins molt més endavant no es trasllueixi a la documentació que ens ha pervingut. Així, el 2 de novembre de 1911 Llorenç Tomàs i Marian Faura i Sans donen compte en sessió ordinària de "l'estat de les gestions que es fan actualment amb la Diputació Provincial de Barcelona" i el 2 de gener de 1912, en la seva presa de possessió com a president, novament és Llorenç Tomàs qui diu que serà convenient que es reuneixi ben aviat el consell directiu per tractar, entre altres coses, de la marxa de les negociacions amb la Diputació "per entrar-hi" i afegeix que ha sabut per conducte d'un diputat que el president està inclinat a que sigui un fet l'entrada de la Institució a la Diputació¹⁹.

Per a una entitat com la Institució, "entrar" a la Diputació havia de suposar una forma o altra d'entesa amb l'Institut d'Estudis Catalans, els primers resultats de la qual, pel que fa a la història natural, sense ser immediats, tampoc es feren esperar en excés. Bofill i Pichot havia començat la seva acció com a membre de l'Institut impulsant la publicació de la *Flora de Catalunya* de Cadevall i de diferents fragments de la *Fauna de Catalunya*. Cadevall, de fet, tenia ja escrita una gran part de la flora, però en castellà, i hagué de posar-se a traduir-la i adaptar-la a les característiques d'una flora il·lustrada amb l'ajut d'Àngel Sallent. Tot i que el primer fascicle no aparegué finalment fins a l'estiu de 1913²⁰, ja el 14 d'octubre de 1911 hi ha constància que Cadevall hi estava treballant²¹. La publicació de la *Fauna de Catalunya* s'inicià paral·lelament començant per tres fascicles de malacologia a càrrec d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia.

Val la pena recordar que per aquelles mateixes dates, precisament a partir del 1911, havien esdevingut freqüents al *Butlletí* de la Institució, els treballs monogràfics més o menys reeixits sobre diferents grups d'organismes en l'àmbit català, en una línia que no desdeia gens dels fragments de fauna que publicava la Secció de Ciències²². No és estrany doncs que, de manera ben natural, es fes manifest el recíproc interès d'Institut d'Estudis Catalans i Institució Catalana d'Història Natural en col·laborar tant en promoure aquesta mena de treballs com en donar-los, en els cercles acadèmics, la màxima difusió possible quan es consideressin susceptibles d'interessar-los.

¹⁷ *Actes ICHN 1904–1914*, p. 156–157.

¹⁸ En la mateixa sessió de 2 de març de 1911 que es dona compte de la dimissió i baixa de Bofill i Pichot s'aprova un vot de gràcies per a ell i per a Frederic Wynn per les gestions dutes a terme per tots dos que han donat com a resultat una subvenció de la Diputació de 500 pessetes.

¹⁹ *Actes ICHN 1904–1914*, p. NNN–NNN.

²⁰ El 16 de juliol de 1913 Cadevall trametia a Pau un exemplar d'aquest primer fascicle. El *Butlletí* de la Institució no se'n fa ressò fins al fascicle de novembre–desembre d'aquell any (p. 115). El segon fascicle veia la llum un any després del primer i el darrer fascicle del primer volum no sortí fins al cap d'un any més. El segon volum començà a aparèixer el 1915 i finí el 1919; el tercer, Cadevall, que va morir el 19 de novembre de 1921, ja no el va veure acabat. La Dictadura de Primo de Rivera obligà a deixar per a temps millors la publicació dels volums restants, els quals aparegueren entre 1932 i 1937 a cura de Pius Font i Quer. Aquest redactà íntegrament les gimnospermes i l'alemany Werner Rothmaler els pteridòfits, grups que Cadevall no havia deixat redactats i Font i Quer, a més, esmenà amb un glossari els termes botànics obsolets o no prou correctes emprats en els primers volums.

²¹ P. Font i Quer, 1934.

²² La mateixa "Fauna malacològica de Catalunya" d'Artur Bofill i Poch i Manuel de Chia té el seu antecedent immediat en l'"Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos" treball de Manuel de Chia que havia estat premiat per la Institució el 1909 i publicat al *Butlletí* per entregues entre gener de 1911 i juny de 1914.

La creació de la Societat de Biologia de Barcelona a iniciativa d'August Pi i Sunyer degué animar Bofill i Pichot a proposar a la Institució Catalana d'Història Natural d'adoptar un estatus semblant al d'aquella i constituir-se en societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Tal plantejament, però, havia de topar una vegada i una altra amb la ja coneguda resistència d'alguns dels membres fundadors de la Institució a modificar els estatuts d'aquesta i amb la ferma creença de la majoria dels dirigents de la Institució que aquesta podia perfectament dur una vida independent com fins llavors.

De moment, hom negocià ajuts per a la publicació de les Memòries que la Institució Catalana d'Història Natural havia previst començar a publicar a partir de 1913²³ i poca cosa més. Mentrestant, en una reunió extraordinària del consell directiu, el 24 de juny de 1914 es discutia la conveniència d'estudiar en ferm l'adquisició d'uns terrenys el més a prop possible del baixador de Bonanova a un preu que no excedís d'una pesseta el pam i es delegava Joaquim M. de Barnola i Josep Maluquer i Nicolau perquè se n'encarreguessin. Fins i tot, Josep Maluquer havia preparat un croquis previ de la distribució d'espais abans d'encarregar formalment el projecte arquitectònic, que es comptava encomanar a l'arquitecte Sr. Rubió²⁴ i amb el qual es pretenia anar a buscar finançament a Ajuntament i Diputació i a uns quants mecenes.

La Institució, doncs, aspirava en aquella data a una vida autònoma i fins es veia amb cor de projectar una seu social de nova planta. Fins el 21 de març de 1915 no apareix a l'acta d'un consell directiu ni, encara menys, d'una sessió ordinària de la Institució cap esment explícit de les negociacions que es van portant amb l'Institut d'Estudis Catalans. En aquella data "es canvien impressions entre els assistents sobre el bon estat d'ànim dels senyors que componen l'Institut d'Estudis Catalans per a fer obra comú"²⁵.

Tampoc es pot dir que sigui un esment gaire explícit però, a partir d'aquest punt, les actes de la Secció de Ciències ens assabenten de les negociacions des de la perspectiva de l'Institut i hi descobrim el que la frase precedent amagava. L'acta del 31 de març de 1915 de la Secció de Ciències²⁶ diu, entre altres coses: "Entre les comunicacions se'n llegeix una de la Institució Catalana d'Història Natural demanant la protecció de l'Institut per a una part de les seves publicacions i per al desenrotll general de la societat. El secretari (Eugeni d'Ors) refereix les seves converses sobre l'assumpte amb el Sr. Puig i Cadafalch [president de l'Institut] i elements directius de la Institució. L'Institut acorda prendre coneixement de l'assumpte i aplaçar-ne la resolució per quan torni el Sr. Bofill i Pichot, qui es troba absent".

Un cop tornat Bofill i Pichot, el 7 d'abril, la Secció de Ciències "acorda oficiar a aquesta Institució en el sentit de refús de tot auxili de caràcter pecuniari, seguint la regla general establerta amb societats anàlogues, oferint en canvi una relació anàloga a la creada entre la Secció i la Societat de Biologia, sobretot en el sentit de publicació per l'Institut de treballs o sèrie de treballs, sempre que els primers vinguin signats i les segones dirigides per persones determinades, acceptades per l'Institut i després d'haver passat per l'examen d'un Membre, almenys, de l'Institut designat com a ponent".

Així ho comunicava el 30 d'abril Eugeni d'Ors, com a secretari de la Secció de Ciències, al president de la Institució, Joaquim M. de Barnola²⁷. La resposta de la Institució seria immediata, acceptant en principi l'oferta de l'Institut però oposant-hi algunes reserves, principalment pel que fa als fons bibliogràfics de la Institució²⁸. La importància de l'acord, que es prengué en una sessió extraordinària del consell directiu que no tingué lloc a l'estatge de la Institució sinó al domicili del secretari, Joaquim Maluquer, devia ser prou manifesta per a tots els presents per tal com, a petició d'Ignasi de Sagarra, l'acta fou signada al moment per tots ells.

Els dos delegats de la Institució (Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra) i el de l'Institut (Josep M. Bofill i Pichot) posaren d'immediat mans a l'obra, ja que a l'acta del consell directiu de 15 de maig de 1915 Josep Maluquer ja dóna compte de l'acceptació per part de l'Institut del fet que la biblioteca de la Institució es deixi a la

²³ En realitat, tot i que porti data de 1913, la primera de les memòries pròpiament dita, la "Sismologia de Catalunya" de Marià Faura i Sans, no aparegué fins el 1915. Un acord de 30 de gener de 1915 establia que la memòria "que actualment s'està imprimint", de Marià Faura portés data de 1913 així com que es publicués el treball d'Ignasi de Sagarra "Contribució a la fauna lepidopterològica de Catalunya (Nymphalidae)" amb data de 1914, mentre deixava en la indeterminació quina seria la memòria que portaria finalment la data de 1915. A la pràctica la de Faura seria l'única d'aparèixer, segurament a causa dels acords amb l'Institut que portaren a iniciar el 1915 mateix la publicació dels Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural.

²⁴ Molt probablement Marian Rubió i Bellver (1868–1938), amb qui Maluquer col·laborava en el projecte d'Exposició d'Indústries Elèctriques prevista per a 1915 (Camarasa, 1995; p. 1222) o bé el seu germà Joan, també arquitecte.

²⁵ *Actes ICHN 1914–1922*, p. 13r.

²⁶ *Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Actes*. La transcripció mecanogràfica de la del 31 de març de 1915 duu per error la data del 31 de maig de 1915 però va seguida de les actes d'abril cosa que permet detectar fàcilment l'errada, tal com confirmen, per altra banda, les actes de la Institució donant compte posteriorment de la resposta de l'Institut en els últims dies d'abril i primers de maig.

Biblioteca de Catalunya simplement en dipòsit²⁹ i de que el primer volum de Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural apareixerà amb la data de 1915, raó per la qual convindria que els socis que tinguin treballs per publicar els lliurin abans del mes de juny³⁰. Tres dies, abans a la sessió de la Secció de Ciències Bofill i Pichot donava compte d'haver arribat a un acord de principi amb els representants de la Institució.

La bona harmonia d'aquell moment vindria confirmada per l'informe favorable acordat el 2 de juny per la Secció de Ciències a la sol·licitud de subvenció per a una "primera exploració de caràcter oceanogràfic projectada per al següent estiu" presentada per Josep Maluquer i Nicolau a la secció d'Instrucció Pública de la Diputació de Barcelona que aquesta havia sotmès a informe de la Secció.

Al següent consell directiu de la Institució, el 6 de juny, és el bibliotecari, Llorenç Tomàs, qui dóna compte de les gestions fetes prop del senyor Rubió, bibliotecari de l'Institut d'Estudis Catalans, en relació amb la forma de fer el dipòsit dels llibres de la Institució a la Biblioteca de Catalunya³¹. Un primer dipòsit es faria el juliol però, a partir d'aquest punt les negociacions semblen encallar-se. Per una banda la necessitat de modificar els estatuts troba resistències entre alguns dels socis fundadors, per una altra l'excessiu intervencionisme d'Eugeni d'Ors empantanega l'edició del primer volum de Treballs en una inacabable querrela sobre gramatges de paper, portadelles i impressors.

El primer d'aquests trencacolls sembla començar a desencallar-se a mitjan novembre, quan el president de la Institució lliurà a Josep Maluquer i Nicolau, per al seu estudi juntament amb els altres fundadors, un projecte de nous estatuts, però no arribà a feliç resolució fins el 30 de maig de 1917. El segon estigué a punt de fer

²⁷ Il·lustre Senyor. En sessió del 21 i 28 d'abril darrer, aquest Institut de Ciències s'ha ocupat de la sol·licitud que li havieu dirigit, havent acordat que sense perjudici que ell persistís en son costum de no acordar subvencions a entitats particulars, hi havia lloc a establir amb la Institució de la vostra digna presidència una relació anàloga a la que ja està establerta amb la Societat de Biologia, constituïda a darrers de 1913, sota la presidència de Don August Pi i Sunyer, membre de l'Institut, els termes de la qual relació consisteixen capitalment en l'entrega que ella fa a l'Institut de tots sos fons de llibres i revistes a fi incloure'ls en els serveis públics de la Biblioteca de Catalunya i en la publicació anual d'un volum de Treballs de la Societat. Condició per aquesta publicació és que el volum de Treballs vagi dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals, que seran proposats per la Institució i acceptats per l'Institut i l'acceptació anyal per part d'aquest del volum que aquella presenti i, en virtut del dictamen d'una ponència que ha estat confiada a Don Josep M. Bofill i Pichot, membre de l'Institut. Lo que m'escou l'honor de manifestar-vos. Barcelona i trenta d'abril de mil nou cents quinze. Firmat. Eugeni d'Ors. Secretari. (*Actes ICHN 1914-1922*, p. 17v-18r).

²⁸ Il·lustre Senyor. El Consell Directiu d'aquesta Institució ha prèns bona nota de l'atenta comunicació que ha tingut a bé dirigir-li l'Institut de Ciències, amb data trenta d'abril propassat, acordant en principi acceptar les idees per V. exposades per a base d'un acord amb la Institució.

Aquest Consell se veu obligat tant sols a oposar les seves reserves respecte a l'entrega dels llibres; no hi tindria cap inconvenient si l'Institut de Ciències pogués substituir en tot el nostre organisme social, però no sent així i necessitant nosaltres per als nostres treballs, local, museu i col·leccions, material científic de preparació i estudi, obres moltes vegades de propietat particular dels socis però deixades en dipòsit per aquests, etc. tenim que reivindicar en tot cas la nostra llibertat i independència per lo que respecta a cedir la propietat dels volums, llibres i revistes de la nostra biblioteca a l'Institut.

Creient doncs que l'acord queda així i en principi fixat, aquest consell delega a don Josep Maluquer i Nicolau, vice-president de la Institució i a Don Ignasi de Sagarra, conservador del Museu, per a que s'entenguin, fins a arribar a un acord concret amb el Sr. Don Josep M. Bofill, membre de l'Institut, per Vos. designat com a ponent, per als detalls que siguin del cas.

Lo que tinc l'honor de manifestar-vos. Barcelona i 4 de maig de 1915. Firmat. Lo Secretari. Joaquim Maluquer.

²⁹ Un document sense data conservat a l'arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans però que cal datar sens dubte dels primers dies de maig de 1915 detalla la posició de la Institució en relació amb la biblioteca:

"I. La Institució Catalana d'Història Natural deixarà en qualitat de dipòsit, conservant empró (sic) la propietat, tots els llibres, revistes, follets, mapes i dibuixos que formen la seva Biblioteca, en la Biblioteca de Catalunya, on ocuparan un lloc a part i distint dels llibres propietat d'aquesta i estaran catalogats a part, a qual efecte es farà el corresponent inventari per duplicat. II. Com sia que la Institució té establert el canvi de publicacions amb cent trenta revistes i societats, algunes de les quals corresponen amb l'Institut de Ciències, i com molts dels canvis de la Institució daten de 15 anys enrere, a la fi d'evitar duplicitats, que no foren d'utilitat a les parts contractants, ans bé seria un obstacle per la bona marxa de la biblioteca, per la present s'estableix que la Institució s'encarregarà dels canvis de la Secció de Ciències Naturals, mitjançant un bibliotecari que proposarà a l'Institut i, si és acceptat per aquest, quedarà agregat a la secció corresponent de la Biblioteca de Catalunya. III. Cada any l'Institut editarà un volum de treballs de la Institució dirigit per un o varis especialistes dins les Ciències Naturals corrent a càrreg (sic) de l'Institut les despeses d'impressió, paper i gravats, reservant-se la Institució designar l'impressor i el gravador que s'encarregui del volum dins les condicions i preus usuals i corrents. Els autors dels treballs tindran dret a 25 exemplars del tiratge a part. IV. Els canvis actuals continuaran rebent-se en el lloc social de la Institució, poguent permanèixer (sic) les revistes un mes damunt la taula destinada a l'efecte en aquell, després de qual temps ingressaran en la Biblioteca de l'Institut, segons l'estatut en el pacte II. V. Els socis de la Institució gosaran dels mateixos drets respecte a la Biblioteca de Catalunya que els membres de la Societat de Biologia i, quan el lloc ho permeti tindran en l'Institut d'Estudis Catalans un lloc independent per reunir-se i treballar en comú. Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. ICHN (història, funcionament).

³⁰ Cal no perdre de vista, per comprendre l'extrema fluïdesa d'aquestes negociacions, l'excel·lent relació personal entre Josep Maluquer i Nicolau i el president de l'IEC Josep Puig i Cadafalch. Precisament, en aquests anys, un i altre eren socis a l'empresa Ballarin i Companyia, llavors la més important de Catalunya en el ram de ferreteria per a obres, i fins i tot compartien viatges per l'Alemanya en guerra, aparentment per motius de negocis relacionats amb aquesta empresa. (Camarasa, 1995, p. 1224).

³¹ Finalment acordaren que es dipositarien a la Biblioteca de Catalunya aquells llibres de la Institució que hi faltessin i que aquests durien el segell de la biblioteca de la Institució". (*Actes ICHN, 1914-22*, p. 22v).

naufregar tota la negociació la primavera de 1916. Al consell directiu de 2 d'abril de 1916, després de sentir els informes de Josep Maluquer, Ignasi de Sagarra i Salvador Maluquer en relació amb les reunions tingudes amb Eugeni d'Ors i a les dilacions sofertes pel volum de Treballs s'acorda enviar una comunicació a l'Institut en termes d'insòlita duresa:

"Molt honorable Senyor. En la sessió que ha celebrat avui el Consell Directiu, els Srs. Ignasi de Sagarra i Josep Maluquer, comissionats de la Institució per a entendre's amb l'Institut en lo referent a les relacions entre ambdues entitats, han donat compte de que en l'entrevista tinguda el dia 31 de Març passat amb el Sr. Ors, aquest els digué que en la darrera reunió de l'Institut de Ciències s'acordà que per a editar l'Institut a ses expenses l'anuari o treballs de la Institució que s'havia convingut era precis que el volum sortís sota la direcció del Sr. Bofill i Pichot, membre de l'Institut; que el tamany fos el de la Fauna Malacològica que publica l'Institut o el de l'anuari de la Societat de Biologia i el cos de lletra igual al de dita Fauna Malacològica; i que abans de donar-se a la impremta els originals s'entreguessin al Sr. Ors per a fer les correccions d'estil sobre els mateixos.

"Aquestes proposicions, després de més d'un any de negociacions i conferències han sorprès dolorosament la Institució puig són contràries en absolut a allò convingut oficial i particularment amb l'Institut i que fou en essència el següent: a) Dipòsit dels llibres de la Institució en la Biblioteca de Catalunya; b) Edició a expenses de l'Institut d'un volum anyal de 250 a 300 planes amb els corresponents gravats, de treballs de la Institució, tenint aquesta llibertat d'escollir impremta i gravador dintre dels preus corrents i cuidant-se en absolut de tot el referent a la part gràfica i científica mitjançant els socis Srs Josep Maluquer i Ignasi de Sagarra (proposats per la Institució i acceptats per l'Institut) previ dictamen del Sr. Bofill i Pichot en quan a la part científica; c) L'Institut designaria una persona entesa per a corregir l'estil sobre primeres proves d'impremta³².

"La Institució complí el convingut i el Juliol passat entregà bon nombre de llibres en dipòsit a la Biblioteca de Catalunya, i entregà també al Sr. Bofill en dit mes els originals del volum corresponent a 1915, que retornà dit Sr. amb la seva aprovació, però la Institució ha vist amb sentiment que per part de l'Institut no hi ha hagut mai la unitat de criteri indispensable, manca de unitat que s'ha traduït en dubtes, tràmits i dilacions que la Institució ja no pot admetre més, per la seva serietat i la del propi honorable Institut.

"Per això ha resolt per unanimitat pregar a l'Institut que tingui a bé comunicar per escrit a la Institució quin és lo seu darrer criteri, puig en el cas que sigui el manifestat pel Sr. Ors en la darrera entrevista i ara no s'accepten íntegrament les transcrites bases que foren aprovades amb anterioritat per aquell, la Institució prosseguirà pel seu compte la impressió del volum que té comensada en la forma convinguda i amb gran sentiment donarà per trencades definitivament les negociacions de col·laboració científica amb l'Institut de Ciències.

"Lo que, per acord del Consell Directiu, tenim l'honor de comunicar-li en espera de sa grata resposta. Deu guardi a V. S. molts anys. Barcelona, 2 d'abril de 1916. El President. Firmat: Joaquim M. de Barnola S. J. El Secretari. Firmat: Joaquim Maluquer."³³

I perquè no quedés dubte de la determinació de la decisió s'acordava donar immediates instruccions a la impremta Altés per a la impressió del volum de Treballs, que havia de quedar enllestida com a molt tard el 10 de maig.

Per satisfacció de la Institució, la Secció de Ciències, en la seva sessió del 19 d'abril de 1916, acordà un vot de confiança a Bofill i Pichot "per fixar d'acord amb els representants de la Institució Catalana d'Història Natural les bases definitives (per a l'edició del volum de Treballs)"³⁴, és a dir el designava únic interlocutor per part de l'Institut "perquè juntament amb els Srs. D. Josep Maluquer i D. Ignasi de Sagarra constitueixi un Consell de Redacció que s'ocupi de la formació dels anuaris de treballs de la Institució Catalana d'Història Natural", segons consta a l'acta de la reunió del consell directiu de la Institució del 7 de maig³⁵.

A partir d'aquest punt tot anà com una seda: el 21 de juny es prenia un darrer acord relatiu a la coberta i a la sessió ordinària del primer d'octubre Barnola ja podia donar compte d'algunes primeres reaccions en relació amb la publicació del primer volum de Treballs.

Encarrilat el tema de les publicacions conjuntes i mentre prosseguia el difícil debat intern de la reforma d'estatuts, se suscitava un nou tema en la relació entre Institució i Institut: el del local.

Encara que de lloguer, la Institució disposava d'un local força adequat a les seves necessitats. Ja hem vist que a mitjan 1914 hom començava a trobar-lo insuficient i s'havia parlat de buscar terrenys per a construir-ne un de nou, però aquesta opció era inviable sense ajuts substancial per part de les institucions públiques i a mitjan

³² Subratllat a l'original.

³³ *Actes ICHN 1914-22*, p. 43r-44r.

³⁴ Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. *Actes de la Secció de Ciències*. Sessió del 19 d'abril de 1916.

³⁵ *Actes ICHN 1914-22*, p. 48v.

1916 ja era clar que aquestes no arribarien, ja que l'Ajuntament estava compromès amb el nou impuls que pretenia donar als museus i instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals i la Diputació amb el que pretenia donar a l'Institut d'Estudis Catalans.

Per això, ja des del document de maig de 1915 suara esmentat es començà a parlar de la possibilitat que la Institució pogués acomodar-se als locals de l'Institut al Palau de la Generalitat. A la mateixa reunió del consell directiu del 7 de maig de 1916 en què aquest es congratulava de la resposta obtinguda de l'Institut en relació amb el primer volum dels Treballs, s'hi acordava també que la Institució aniria amb gust a ocupar un local a la seu de l'IEC sempre que aquest fos suficient per tenir-hi la taula amb les revistes corrents i els llibres necessaris per a l'estudi del Museu i demés consultes, encara que aquests llibres estarien catalogats a la Biblioteca de Catalunya i a disposició dels lectors d'aquesta.

Però a partir de la tardor següent comença a plantejar-se la possibilitat de dipositar el museu sencer de la Institució a les instal·lacions de la Junta de Ciències Naturals. De moment tal possibilitat no obté prou consens excepte pel que fa a l'herbari que "com a cosa transitòria" queda sota la responsabilitat de Pius Font i Quer al Museu de Ciències Naturals, segons acord de 11 d'octubre de 1916.

La renovació de la Junta de Ciències Naturals de 1916 i la integració de les col·leccions de la ICHN

La renovació del consistori barceloní de novembre de 1915, que tornà a donar l'hegemonia municipal a la Lliga Regionalista, obrí el camí per a una renovació a fons de la Junta i dels seus serveis. Segons Galí els homes clau per rompre els vells motllos de la Junta, encara ancorats en concepcions decimonòniques (derivades en definitiva del treball de la Junta Tècnica de 1893), foren els regidors Santiago Andreu i Barber i Jaume Bofill i Mates i, com a vocal tècnic, Josep Maluquer i Nicolau.

A remarcar que la renovació dels regidors que formaven part de la Junta de Ciències Naturals en representació de l'Ajuntament fou total, incloent fins i tot els homes de la Lliga Regionalista que hi havien figurat fins llavors (entre els quals es trobava encara Puig i Alfonso, un dels promotors, el 1906, de la creació de la Junta).

Foren renovats igualment els dos tècnics de lliure designació pel consistori (Joan Cadevall i Ignasi de Sagarra, nomenats només dos anys abans) que passaren a ser el ja esmentat Josep Maluquer i Nicolau i el metge Antoni González Prats, que ja havia estat membre de la Junta (1906–1909) com a regidor republicà.

En canvi no es renovà la resta de vocals tècnics (ni tan sols es va cobrir la baixa deixada per la mort de Llorenç Tomàs el 30 de gener de 1916, uns dies abans de constituir-se formalment la nova Junta). Això, que era inevitable en el cas dels dos catedràtics membres nats de la Junta (Arturo Caballero, de la Universitat, i Manuel Cazurro, de l'Institut de Segon Ensenyament) no ho era pas en el cas dels altres quatre (Barnola, Calleja, Fonseré i Tomàs), reduïts finalment a tres per la mort de Tomàs.

Novament, amb aquesta renovació, la ICHN guanyava protagonisme al si de la Junta de Ciències Naturals ja que en aquesta figuraven el president (Barnola), el vicepresident (Josep Maluquer) i el bibliotecari (Llorenç Tomàs³⁶) de la Institució i que Josep Maluquer en fou elegit secretari executiu.

L'onze de febrer de 1916 prenia possessió la nova Junta de Ciències Naturals de Barcelona i procedia a elegir la seva mesa. Fou elegit president el tinent d'alcalde Santiago Andreu i Barber; vice-president Carlos Calleja, secretari, amb caràcter executiu, Josep Maluquer i tresorer Arturo Caballero. Hom designà com a vocals adjunts els directors del Museu, Artur Bofill i Poch, i del Parc Zoològic, Francesc d'A. Darder. Finalment hom acordà un ritme de reunions inusualment actiu per a una Junta amb tan escasses atribucions com era aquella: dues reunions al mes. Aquell mateix mes de febrer la Junta, que ja nomenava Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Felip Ferrer i Vert, Pius Font i Quer i Ignasi de Sagarra agregats al Museu i a l'octubre Ascensi Codina, Joaquim i Salvador Maluquer i Francesc Pardillo. Tots ells, excepte Pardillo, que procedia de la Universitat, eren socis destacats de la Institució, la majoria fundadors.

Josep Maluquer, que coneixia a fons i admirava la organització universitària i científica alemanya, prengué sens dubte aquesta per model, en la mesura del possible, de la nova orientació de la Junta de Ciències Naturals, allunyant-se de la estructura de tipus centralitzat, de tradició francesa, que la Llei Moyano de 1857 havia

³⁶ Encara que Tomàs no arribà a prendre possessió del seu càrrec en morir els primers dies de gener de 1916,

imposat a la Universitat de l'estat espanyol i, de retruc, a la recerca científica. Per altra banda, home d'esperit actiu i emprenedor i de gran capacitat de treball —un autèntic executiu— en menys de dos anys va reeixir a transformar radicalment la Junta de Ciències Naturals.

Sens dubte massa radicalment per al gust d'alguns dels membres de la Junta, per tal com una topada encara mal aclarida amb Arturo Caballero el feu caure en desgràcia l'estiu de 1917 i, a partir del curs 1917–1918, el càrrec de secretari de la Junta perdé el seu caràcter executiu i passà a una situació purament administrativa.

Abans, però, havia pogut veure inaugurar a l'antic restaurant de l'Exposició de 1888 (aquest mateix edifici on ens trobem) les noves instal·lacions del Museu de Ciències Naturals (que són les que van durar fins a la renovació dels anys 90 del Museu de Zoologia), havia obtingut la incorporació de la Diputació de Barcelona a la Junta de Ciències Naturals, que deixà així de ser exclusivament municipal, amb el consegüent guany d'autonomia i, fins a cert punt, de pressupost, i havia pogut nomenar, previ concurs (29 de desembre de 1916), un seguit de col·laboradors tècnics: Maximino San Miguel de la Càmera per geologia; Francisco Pardillo per mineralogia; Joan Baptista d'Aguilar–Amat per zoologia i Pius Font i Quer per botànica.

No és estrany doncs que amb la presa de possessió del nou consell directiu de la Institució, el 7 de gener de 1917, sis dels nou membres de la qual estaven relacionats d'una o altra manera amb la Junta de Ciències Naturals, s'encetés la recta final per incorporar les col·leccions de la Institució al nou Museu de Catalunya. El nou president, Ignasi de Sagarra, que també era agregat de zoologia de la Junta, posava als seus consocis com a exemple l'empenta que havia tingut la Junta Municipal de Ciències Naturals per introduir en els seus serveis reformes d'importància, entre elles "la creació d'un Museu de Ciències Naturals de Catalunya [que] sembla que va a ésser prompte una bella realitat"³⁷.

Ho seria efectivament, en part gràcies a la generositat de la Institució. A les plantes que havien ja pres el camí del Museu de Ciències Naturals el mes d'octubre seguiren el març els insectes. Finalment, el 18 d'abril de 1917, es reunia el consell directiu de la Institució al Departament d'Entomologia del Museu de Catalunya per acordar dipositar en aquest les col·leccions del museu de la Institució. Aquesta, segons el president Ignasi de Sagarra, no podia ja amb els seus sols recursos mantenir en bon estat les creixents col·leccions del seu propi museu i, tal com havia dipositat gran part de la seva biblioteca en la de Catalunya, havia de dipositar al Museu de Catalunya els fons del seu. Així i tot la Institució, conscient de l'esforç social realitzat per formar i mantenir aquelles col·leccions, no renunciava a la seva propietat i així ho explicitava en el seu escrit al president de la Junta de Ciències Naturals:

"Havent acordat la Junta Directiva de la Institució Catalana d'Història Natural, en sessió de 18 d'abril, el dipòsit de les seves col·leccions en el Museu de Catalunya, tenim l'honor de dirigir–nos a vostè per a que en cas d'acceptar aquest oferiment se serveixi disposar, d'acord amb la Direcció del Museu, el lloc on s'hagin d'instal·lar les predites col·leccions."

"És voluntat de la Institució que vagin a càrrec del Museu la conservació i ordenació dels exemplars dipositats, que podrà retirar, prèvia comunicació amb trenta dies d'anticipació a la Junta de Ciències Naturals sempre que aixís fos acordat. La Institució Catalana d'Història Natural portarà inventari detallat de les col·leccions dipositades, firmat pel director del Museu, reservant–se el dret de fer les comprovacions i revisions necessàries d'acord amb la dita Direcció. Per a l'estudi i consulta dels exemplars de les col·leccions de la Institució s'atendran al reglament del Museu"

Convé aclarir, però, que, encara que ja pel juliol de 1915 s'havia fet un primer dipòsit de llibres i revistes a la Biblioteca de Catalunya, que l'herbari havia estat dipositat al Museu de Ciències Naturals la tardor de 1916 i que el consell directiu de la Institució havia acordat, com acabem de dir, dipositar–hi la totalitat de les seves col·leccions la primavera de 1917, el cert és que fins al trasllat efectiu de la ICHN als nous locals del Palau de la Generalitat, el tema de la biblioteca i les col·leccions no havia estat prioritari per als successius consells directius i no s'havia executat.

En canvi, quan amb prou feines es portava un mes als nous locals, el consell directiu acordava, l'onze d'abril de 1918, fer donació del material de laboratori de la Institució al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat i dipositar les col·leccions del museu als locals que designés la Junta de Ciències Naturals per procedir al seu inventari abans d'integrar–les en les col·leccions dels museus d'aquesta, senyal que l'acord d'un any enrere no s'havia arribat a executar més que molt parcialment (herbari i col·lecció d'insectes).

Mentrestant, gràcies a la generositat de Josep M. Bofill i Pichot i als diners que s'esperava obtenir de la venda d'una part del mobiliari antic no utilitzable per la Institució, es podia procedir a moblar dignament el nou local

³⁷ *Actes ICHN 1914–22*, p. 67r.

amb divuit cadires, una taula central per a lectura de revistes i per a les reunions científiques, una gran taula de treball de les anomenades de ministre i un armari llibreria, a més de les prestatgeries de la biblioteca que s'hi havien portat des de l'antic estatge social. El mobiliari sobrant fou adquirit finalment en part per la Reial Acadèmia de Ciències i Arts i en part pel Centre Excursionista de Catalunya.

Però el tema de la biblioteca i les col·leccions encara havia de cuejar una bona temporada. Així, al consell general de membres de 29 de desembre de 1918 encara s'acorda que el consell directiu resolgui el que tingui per més convenient en relació amb la col·lecció d'insectes (una col·lecció que ja havia estat dipositada al Museu de Ciències Naturals el mes de març de 1917) i que cas de fer-ne donació al Museu de Ciències Naturals es pregui que quedi indicada la procedència dels exemplars³⁸. I encara hauria de transcórrer un any més perquè en el consell general de 27 de desembre de 1919 s'acordés "fer entrega al Museu de Ciències Naturals de les col·leccions de la Institució, oficiant-ho a la Junta Autònoma i procurant coordinar els acords ja presos anteriorment"³⁹. Unes col·leccions que, segons deixa clar la Memòria informativa de l'any 1919, datada el 31 de desembre i impresa al fascicle de novembre i desembre de 1919 del *Butllet*⁴⁰, "des del trasllat, han quedat provisionalment instal·lades en un local especial del Museu de Catalunya".

Perquè us pugueu fer una idea aproximada del que va representar per al Museu la incorporació de les col·leccions de la ICHN us llegiré un fragment d'un informe presentat a la Junta de Ciències Naturals el 25 de novembre de 1921 per Pius Font i Quer, que havia succeït Josep Maluquer i Nicolau com a secretari tècnic del Museu:

"Els exemplars del Museu han augmentat de prop d'un cent cinquanta per cent en la Secció Entomològica des de la inauguració del Museu en 1917; els mol·luscs, amb l'entrada de les col·leccions Bofill i Poch, Aguilar-Amat, Rosals i Institució Catalana d'Història Natural, han passat de menys de vint mil exemplars a prop de tres cents mil; la col·lecció de roques, d'uns tres cents, a quatre mil; les plantes, de mil plecs, a setanta mil, etc.; i totes les Seccions en unes proporcions consemblants".

En les dates que Font i Quer presentava l'informe esmentat, per altra banda, ja la Mancomunitat havia ocupat (1920) el lloc de la Diputació a la Junta de Ciències Naturals, la qual deixava així de ser una institució purament barcelonina per esdevenir catalana.

Al volum *L'obra realitzada*, publicat per la Mancomunitat de Catalunya el 1923, es remarca també que el realitzat per la Junta de Ciències Naturals en un quinquenni (1917–1921) és cinc vegades més que el que fou realitzat en els trenta-quatre anys anteriors; exageració explicable pel caràcter de la publicació, que comptabilitza tot el temps transcorregut des de la creació del Museu Martorell (1878) però que omet que aquest —i tots els edificis que ocupava la Junta— no havien pas estat construïts en l'esmentat quinquenni sinó que eren romanalles de l'exposició de 1888 o, en el cas del propi Museu Martorell, més antics i tot, i que, en canvi, pel que fa a les col·leccions i a la documentació aplegades, encara es queda curta en valorar-les només des del punt de vista quantitatiu, quan el material aplegat en els últims anys era molt més valuós encara des del punt de vista qualitatiu i, pel que fa a la documentació, Josep Maluquer, aprofitant l'espectacular baixa de la moneda a Alemanya després de la Primera Guerra Mundial, havia pogut adquirir en aquell país, per molt pocs diners, llibres i sèries de publicacions periòdiques d'un gran valor des del punt de vista científic, impossibles de trobar al mercat en condicions ordinàries.

Vet aquí la moralitat d'aquesta història. La societat civil fa les col·leccions, el museu les acull i les conserva i el polític talla la cinta i es posa les medalles. Moltes gràcies per la vostra atenció.

Josep M. Camarasa

Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica
Institut d'Estudis Catalans

³⁸ *Actes ICHN 1914–22*, p. 94r–94v.

³⁹ *Actes ICHN 1914–22*, p. 96v.

⁴⁰ *Butll. ICHN*, 19(8–9), 149.

Bibliografia

- Arqués, J., 1985. *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875–1895)*. Columna. Barcelona. 239 pàg.
- Bowler, P. J., 1983. *The eclipse of darwinism*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore. [versió castellana (1985): *El eclipse del darwinismo*. Labor. Barcelona. 286 pàg.]
- Bujosa i Homar, F. & Glick, T. H., 1995. "Odon de Buen y del Cos (Zuera, Aragó, 18NN–Mèxic, 1945). L'oceanografia". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*: 761–791 (Camarasa, J. M. & Roca, A., directors). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona
- Camarasa, J. M., 1995. "Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883–1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*: 1209–1243 (Camarasa, J. M. & Roca, A., directors). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona.
- Camarasa, J. M., 2000. *Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural (1899–1999)*. Institució Catalana d'Història Natural, Barcelona. 183 pàg.
- Font i Quer, P., 1934. "Necrologia de Joan Cadevall i Diars", *Mem. R. Acad. Cienc. y Artes Barcelona*, 33 (18): 372.
- Huxley, J. S., 1942. *Evolution: The modern synthesis*. Allen & Unwin. Londres.
- Marfany, J.–Ll., 1995. *La cultura del catalanisme*. Empúries, Barcelona. 402 pàg.
- Margalef, R., 1981. "Reflexions sobre la recerca a la Universitat". *Ciència*, 2: 120–127. Barcelona.
- Pi i Suñer, A., 1911. "De la morfologia". Dins *Almanac dels Noucentistes* (1911) mes de Febrer.
- Sheets–Pyenson, S., 1988. *Cathedrals of Science. The Development of Colonial Natural History Museums during the Late Nineteenth Century*. McGill–Queen's University Press. Kingston & Montreal. 144 pàg.

Anexo II

El Museo Martorell y la sociedad civil. La incorporación de las colecciones de la Institució Catalana d'Història Natural¹

Introducción

En primer lugar debo agradecer la oportunidad de abrir este ciclo de conferencias con un tema que me resulta especialmente atractivo: la actuación de la sociedad civil en la creación y difusión del conocimiento científico. Me propongo exponerles brevemente cómo se manifestó a lo largo de los primeros cuarenta años de vida (1878–1918) del Museu Martorell y de sus sucesores. Y ello desde dos perspectivas: la de las instituciones, principalmente el Ayuntamiento de Barcelona, y la de las entidades y asociaciones en las cuales se reunieron los ciudadanos interesados por las ciencias naturales durante aquellos años. También intentaré hacer un esbozo de las corrientes políticas y sociales presentes en la sociedad catalana de aquellos tiempos.

El ambiente sociopolítico durante los años de la creación del Museu Martorell

En primer lugar nos fijemos en el ambiente sociopolítico que enmarcó la donación Martorell, su aceptación por el Ayuntamiento de Barcelona y la rápida construcción del museo.

En 1878, cuando el Ayuntamiento de Barcelona recibió el legado de Martorell, hacía tan sólo tres años del pronunciamiento de Martínez Campos, que había instalado en el trono de España al joven Alfonso XII después de los seis años (el Sexenio democrático) que habían seguido al destronamiento de Isabel II, años de agitación y múltiples intentos de encontrar un sistema político que superase la situación anterior. Con la Restauración se implantó un nuevo sistema político, con dos partidos dinásticos mayoritarios que se alternaban y no daban más opción a ninguna otra fuerza política que una perpetua oposición.

Incluso así, los primeros años de la Restauración fueron aún, por lo menos en Catalunya, años de gran inquietud social. Fijense en que, únicamente en los cuatro años (1878–1882) entre la donación de Martorell y la inauguración del museo se crearon la Societat Catalana d'Excursions (1878), que era una escisión de la Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada dos años antes, y la Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques (1878). Apareció (y desapareció) el Diari Català (1879–1881) de Valentí Almirall (que publicó en forma de folletín una gran parte del Viaje de un naturalista de Darwin), y también empezaron a publicarse dos diarios republicanos más: La Publicidad (1878) y El Diluvio (1879). Se celebró asimismo el primer Congreso Catalanista y se constituyó el Centre Català.

Y no crean ustedes que fueron únicamente las fuerzas más “progresistas” las que se movilizaron. También fueron los años de la creación del Foment del Treball Nacional (1879) y comenzaron a publicarse La Veu de Catalunya (1880), órgano del catalanismo moderado que años después originó la Lliga Regionalista, y La Vanguardia (1881), entonces de carácter liberal dinástico.

¿Y en el campo de las ciencias, en particular de las ciencias naturales?

Ya he señalado la publicación en catalán y en forma de folletín del Diario de un Naturalista de Darwin en el Diari Català de Valentí Almirall. Hay que destacar también que hacía muy poco que se había traducido Darwin al castellano (El origen del hombre, 1876; El origen de las especies, 1877).

En 1877 se había realizado en Barcelona la primera comunicación telefónica. Y en 1880 se inauguró la primera central eléctrica, que alimentó las primeras lámparas incandescentes del alumbrado público.

Fueron también los años de la llegada a Catalunya del flagelo de la filoxera (en 1879 apareció en el Empordà) y de los debates sobre la mejor forma de combatirla.

¹ Este texto recoge la conferencia pronunciada por Josep M. Camarasa el día 5 de mayo del 2004 en la sala de actos del Edificio de Zoología con ocasión del ciclo de conferencias organizado por el Museo de Ciencias Naturales de la Ciutadella en conmemoración de los 125 años de la fundación del Museu Martorell.

Y no olvidemos que el último cuarto de siglo del XIX fue también de renovación en lo que concierne a los museos de historia natural de todo el mundo. Una renovación que comenzó en Estados Unidos con la construcción de los nuevos edificios del American Museum of Natural History de Nueva York (1877) y del National Museum de la Smithsonian Institution en Washington (1879), pero que se manifestó de inmediato en Europa, con la instalación de las colecciones de historia natural del British Museum en el nuevo edificio de South Kensington que ahora las acoge (1881), y a continuación, enre 1889 y 1900, en París, Viena, Berlín, Praga, Bruselas y muchos otros puntos de Europa, América y los imperios coloniales de las grandes potencias del momento². El caso de Barcelona, con el Museu Martorell, es pues más regla que excepción en este contexto.

Los antecedentes de la Junta de Ciències Naturals

Sin embargo, no es de esta etapa inicial de la que más quisiera hablar hoy, sino de la que se abrió con el paso del siglo XIX al XX, y que tiene como protagonistas a una sociedad científica creada en 1899 por un grupo de estudiantes, la Institució Catalana d'Història Natural, y un organismo más o menos autónomo pero vinculado al Ayuntamiento de Barcelona (y más tarde también a la Diputació de Barcelona y a la Mancomunitat de Catalunya), la Junta de Ciències Naturals.

Aunque ésta no se creó hasta el año 1907, tiene sus antecedentes en la Comissió de Biblioteques, Museus i Exposicions Artístiques creada por el Ayuntamiento de Barcelona en 1893, precisamente el primer año en que los republicanos habían conseguido ganar las elecciones municipales parciales (el ayuntamiento se renovaba por mitades cada dos años) a los partidos dinásticos y convertirse en la minoría más influyente dentro del consistorio.

La Comissió advirtió la necesidad de convocar personal técnico extramunicipal para garantizar la solvencia científica de los proyectos que elaborase para las instituciones que quedaban bajo su jurisdicción, lo que se tradujo en la constitución de una Junta Técnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic, que inició sus trabajos el 21 de diciembre de 1893.

Dicha Junta, presidida por el teniente de alcalde Modest Casademunt, estaba compuesta por siete miembros designados libremente por el consistorio (Tomàs d'A. Coll, Esteve Fàbregas i Saurí, Frederic Herèdia, Lluís Martí i Codolar, Joaquim Marià Salvaña, Frederic Trèmols y Francesc d'A. Darder i Llimona) y ocho más que lo eran en razón de sus cargos (Presidente de la Real Academia de Ciencias y Artes, de la de Medicina, del Colegio de Farmacéuticos, catedrático de Mineralogía, Botánica y Zoología de la Universidad, de Historia Natural del Institut, de Geología y Paleontología del Seminari, e Ingenieros Superiores de Montes y de Minas del distrito de Barcelona).

A pesar de contar con personas de tan alta valía, la Comissió fue totalmente inoperante si descontamos un plan de reorganización que sometió al Ayuntamiento de Barcelona; sin embargo, cuando la Comissió hubo terminado sus trabajos, la composición política del consistorio había vuelto a cambiar en sentido favorable a los partidos dinásticos y el plan en cuestión no fue publicado hasta la llegada a la alcaldía del Bartomeu Robert en el año 1899. Fundamentalmente el plan proponía la creación de un Museo de Historia Natural, un Jardín Botánico, un Acuario y un Parque Zoológico, y distribuir las colecciones del museo en tres grandes grupos. El primero de dichos grupos comprendería las colecciones generales, destinadas a popularizar el conocimiento de las formas orgánicas y minerales existentes en los diversos territorios de la Tierra; un segundo grupo comprendería las colecciones que se denominaban "económicas", dirigidas a ilustrar las múltiples aplicaciones económicas de los seres naturales que pueden aportar alguna utilidad, o las repercusiones negativas de los nocivos; y un tercer grupo lo constituyeron las colecciones "regionales", dirigidas a dar a conocer la gea, la flora y la fauna de la "región catalano-balear" (sic). Naturalmente, dentro de cada grupo de colecciones debía haber los correspondientes a gea, flora y fauna. En su conjunto, nada demasiado innovador, pero no obstante un guión de trabajo para ir reuniendo unas colecciones que, en buena parte, estaban totalmente por hacer y que, en su parte ya realizada, obedecían al azar de las donaciones recibidas por el Ayuntamiento barcelonés y algunas contadas adquisiciones.

Sin embargo la situación no estaba aún lo bastante madura, y por otra parte, los incidentes del "tancament de caixes (cerrado de cajas)" fueron causa de la dimisión de Robert como alcalde en octubre de 1899, cuando aún no hacía siete meses que presidía el consistorio. Hubo que esperar hasta que, con las elecciones municipales de 1901 y 1903, los partidos dinásticos quedasen reducidos, en el Ayuntamiento barcelonés, a una minoría insignificante, y a que, a partir de 1905, republicanos y regionalistas estableciesen su programa solidario de

² Sheets-Peyson, 1988, p. 5-10.

política municipal bajo el lema "Higiene i Cultura", para que se llegase a la definitiva configuración de la Junta de Ciències Naturals. Fue gracias a una propuesta presentada conjuntamente por el concejal republicano Santiago Mundi i Giró y los de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfonso, Ferran de Segarra i de Siscar, y Ignasi de Segarra i Castellarnau.

La fundación y los primeros años de la Institució Catalana d'Història Natural

En lo que concierne a la Institució Catalana d'Història Natural, debemos decir que es un producto muy representativo del ambiente científico y social del paso del siglo XIX al XX, en el contexto preciso de Catalunya; un resultado casi inevitable del nuevo ambiente social que fomentaba el impulso del catalanismo de fines de siglo. Porque no hay duda de que, en el momento de su fundación, la Institució Catalana d'Història Natural respondía plenamente a la tipografía de entidad catalanista que tan bien caracterizó Marfany (1995): gente muy joven, de extracción mesocrática, más bien conservadora, que descubrieron en Catalunya a su nación y en el catalán a la lengua que daba para mucho más que para escribir poesías para los Juegos Florales.

En su caso concreto se sumó, por una parte, la convivencia en los claustros de la Universidad de Barcelona de estudiantes de distintas especialidades pero que compartían una sólida formación naturalista (previa a su acceso a las aulas universitarias) gracias a maestros como Joan Cadevall o Joaquim M. de Barnola, y su coincidencia en otros círculos de convivencia social como las Congregacions Marianes, el Centre Excursionista de Catalunya o las asociaciones de estudiantes catalanistas como la Associació Escolar Catalanista "Ramon Llull". Por la otra, la voluntad compartida de "relligar la ciència amb la política [catalanista] com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme"³. Tampoco debería ser ajeno el ambiente creado en la misma universidad por el conflicto entre Odon de Buen, precisamente el catedrático de historia natural de la Facultad de Ciencias, y el rector Julián de Casaña, presionado por el obispo Català, el curso de 1895–1896⁴.

Fueron personajes clave en este período fundacional los hermanos Salvador y Josep Maluquer i Nicolau, Josep M. Mas de Xaxars y Antoni Novellas i Roig. Los hermanos Maluquer habían sido alumnos durante el bachillerato del Reial Col·legi Tarrassenc, que dirigía el botánico y pedagogo Joan Cadevall⁵, quien les despertó el interés por la historia natural, aunque después siguieran carreras bien distintas de ésta. Hizo aún más: por recomendación suya, ambos hermanos empezaron a frecuentar la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, donde tuvieron ocasión de ayudar a la ordenación, entonces en curso, del museo y de la biblioteca, y coincidieron a menudo con el geólogo y malacólogo Artur Bofill i Poch, secretario perpetuo de la Acadèmia y director, desde 1891, del Museo Martorell; con el farmacéutico y naturalista Joaquim Marià Salvaña i Comas, antiguo colaborador de la revista Crònica Científica, que había aparecido en Barcelona de 1878 a 1892, con el entomólogo —y también botánico— Miquel Cuní i Martorell, primo del fundador, y con el canónigo y geólogo Jaume Almera i Comas. Cadevall puso así a los hermanos Maluquer bajo la tutela de los más notables naturalistas de su generación (Almera y Bofill i Poch) y de sus maestros (Salvaña y Cuní) y en cierto modo intentó restablecer la continuidad de los estudios naturalistas en Catalunya, que se hallaba comprometida por el desinterés de la universidad de los primeros años de la Restauración por estas materias, vistas por unos como un mero coleccionismo indigno del interés de la ciencia positiva, y por otros como un peligroso sendero hacia la herejía, si se hacía caso de Darwin y sus epígonos.

Finalmente, fueron Salvador Maluquer i Nicolau, Antoni Novellas i Roig y Josep M. Mas de Xaxars i Palet los que, a finales del 1899, tomaron la iniciativa de crear la Institució Catalana d'Història Natural. Maluquer, estudiante de derecho, y Mas de Xaxars, que estudiaba ingeniería industrial, tenían dieciocho años, y Novellas, estudiante de farmacia, diecinueve. Sin embargo, animados por el entomólogo Miquel Cuní i Martorell, constituyeron un primer consejo directivo, con Novellas como presidente, Maluquer como secretario i Mas de Xaxars como tesorero, redactando unos estatutos para los cuales obtuvieron la aprobación gubernativa el 14 de abril del 1900.

En resumen, como podéis ver, una sociedad muy joven, sin folklorismos, con una edad media de poco más de veinte años, pero también con mucho empuje, dado que ya desde el año 1901 fueron capaces de ir publicando su Butlletí con un cierto número de notas, no pocas de ellas de un verdadero interés. Tan grande era el empuje,

³ Así lo expresa Josep Maluquer i Nicolau, uno de los fundadores del ICHN en sus memorias (Camarasa, 2000, p. 6).

⁴ Arqués, 1985, p. 24–66; Bujosa & Glick, 1995.

⁵ La figura de Joan Cadevall como naturalista i pedagogo, auténtico precursor de lo que hoy en día denominamos educación ambiental, no ha sido suficientemente valorada por sus biógrafos, casi todos botánicos, que han acentuado su obra botánica, desde luego importantísima, sobre todo por haber sido el autor de la Flora de Catalunya, y sin embargo, en el fondo bastante marginal en la trayectoria total de la actividad profesional de Cadevall. Josep Maluquer, en sus memorias, habla de él con verdadera veneración, como del maestro que le había introducido en el conocimiento y la curiosidad por la naturaleza, y a quien acudiría aún durante muchos años en demanda de orientación o consejo.

que desveló las suspicacias de algunos naturalistas “oficiales” de la Universidad de Barcelona, hasta el punto de que un año después, casi exactamente, de la aprobación de los estatutos de la Institució Catalana d’Història Natural, el once de abril de 1901, se sintieron obligados a reconstituir⁶ una Sección de Barcelona de la Sociedad Española de Historia Natural, previa reunión, en la cátedra de mineralogía y zoología de la Facultad de Farmacia de “la mayoría de los señores Socios residentes en Barcelona”. Fueron primer presidente y secretario, respectivamente, de la nueva Sección, José Casares Gil (Santiago de Compostela, Galicia 1866–1961), catedrático de análisis químico de la Facultad de Farmacia de Barcelona (1888–1907), y Marcelo Rivas Mateos (Serradilla, Extremadura, 1875–Madrid 1931), catedrático de mineralogía y zoología aplicadas de la misma facultad (1901–1904), quien de hecho había convocado la reunión. Se ve pues muy bien qué tipo de enemigos se habían ganado los modestos estudiantes de la recién constituida Institució Catalana d’Història Natural, que por el sólo hecho de publicar en catalán su Butlletí fueron acusados, sin mencionar el nombre, de mezclar ciencia y política, cosa que los ilustres catedráticos catapultados desde Madrid dejan bien claro que se guardarían muy bien de hacer en sus reuniones (lo que no impidió a Rivas Mateos apoyar a Lerroux durante los últimos tiempos de su estancia en Barcelona).

Debemos mencionar también que una razón que se añadió al enfrentamiento entre algunos de los naturalistas universitarios y la ICHN fue una inequívoca confesionalidad de ésta, que también fue causa de disidencias internas. En efecto, desde su segundo fascículo, el Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural llevaba un lema en el encabezamiento, extraído del capítulo IV de la constitución De Fide Catholica del Concilio Vaticano I: Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest (Nunca puede haber una verdadera divergencia entre fe y razón). Se manifestaba pues inequívocamente como confesional aunque, tal como solía suceder en los estatutos de todas las sociedades científicas de la época, estuviera explícitamente prohibido tocar temas religiosos o políticos en las reuniones científicas y en las notas destinadas a ser publicadas.

Esta es una manifestación más del clericalismo propio del catalanismo conservador, fiel a la tradición católica del país, que preconizaba Torres i Bages y que pronto cristalizaría en la fundación de la Lliga Regionalista. Durante los primeros años de la Restauración habían sido los representantes más genuinos del ala izquierda, republicana y federal, y del catalanismo, los abanderados, entre otras cosas, de la ciencia, y los que tradujeron al catalán una de las obras de Darwin y aseguraron el arranque del excursionismo científico. Sin embargo, durante los años de la transición del siglo XIX al XX fue el ala derecha conservadora, que antes había colaborado con los partidos dinásticos para neutralizar el republicanismo, la que, desengañada de la capacidad de éstos para transformar en su favor la realidad del país que les rodeaba, creó su propia plataforma de acción política y dio cabida a un proyecto de institucionalización de la ciencia, coherente con la situación de aquel momento en la mayoría de los países europeos. Por el contrario, durante aquellos años no eran infrecuentes entre los profesores universitarios posturas más de izquierdas, y no faltaron entre ellos los librepensadores más o menos vinculados a la masonería y profundamente anticlericales.

Visto a más de un siglo de distancia, aquel respeto reverencial por la doctrina de la iglesia parece un anacronismo en flagrante contradicción con la impronta innovadora que parecía impulsar a los jóvenes fundadores de la Institució. En la práctica, aunque resultó un freno ante algunos aspectos de la investigación biológica y geológica (evidentemente todos los relacionados con la evolución), dio ocasión al cultivo de otras vías menos frecuentadas en otros ambientes a principios de siglo, como la morfología microscópica, y ayudó a poner las bases del notable desarrollo de la ecología en Catalunya durante la segunda mitad del siglo XX. Por otra parte, no debemos olvidar que alrededor del tránsito entre el siglo XIX y XX se produjo lo que Julian Huxley (1942) denominó “eclipse del darwinismo”, tan bien estudiado más recientemente por Bowler (1983), y que la última década del siglo XIX y la primera del XX constituyeron el momento cenital de una ascensión del lamarckismo, de la cual podemos encontrar ilustres ejemplos en Catalunya, nada sospechosos de clericalismo⁷.

En todo caso, difícilmente se podía esperar otra cosa de la extracción social y la educación de los fundadores de la Institució. Tal como señaló Margalef (1981), el catalanismo conservador siempre juzgó negativamente al darwinismo, sospechoso para sus prohombres de subversivo y ateo. Las traducciones de las obras de Darwin y Häckel siempre circularon en ediciones modestas a cargo de editoriales republicanas o anarquistas entre un público obrero o menestral, al cual se añadían algunos universitarios más o menos progresistas, en muchos casos de origen extranjero. Probablemente Margalef no va desencaminado cuando sugiere la posibilidad de que una concepción esencialista de la nación vaya asociada a una concepción fijista de la naturaleza.

⁶ De hecho la Sección ya existía, pero había pasado unos años de escasa o nula actividad.

⁷ Véase, por ejemplo, el artículo de August Pi i Sunyer sobre “Forma i funció” en el Almanac dels Noucentistes (1911). En Cataluña, incluso muchos de los primeros evolucionistas declarados fueron más lamarckistas que darwinistas.

Los primeros años de la Institució fueron muy agitados, y a punto estuvo de desaparecer a causa de las disensiones internas. No es este el lugar adecuado para ocuparnos con detalle de tales vicisitudes. Mencionaremos únicamente que la crisis acabó en una especie de refundación de la entidad a principios de 1905. Los jóvenes estudiantes que habían sido los fundadores de la primera etapa de la Institució habían ido acabando sus respectivas carreras y se convirtieron en prometedores profesionales en sus respectivas especialidades. Cuatro profesiones (clérigos, ingenieros, estudiantes y farmacéuticos) sumaban en 1905 más del 50% de los socios de la Institució; cinco años más tarde aún prácticamente la mitad de los socios se concentraban en cuatro profesiones, y sólo una de ellas había cambiado, al superar el número de médicos al de ingenieros. En cambio, en 1915 la mayor diversificación profesional de los socios de la ICHN no permitía ya que tan pocas profesiones concentrasen el 50% de los socios. Estudiantes y eclesiásticos predominaban con un extenso margen, seguidos de farmacéuticos, médicos e ingenieros, pero entre las cinco profesiones no llegaban a sumar la mitad del censo de la ICHN, en el que encontramos un número significativo de enseñantes e investigadores (casi todos licenciados en ciencias), así como también abogados, propietarios y rentistas e incluso administrativos, corredores de comercio o jardineros. Entretanto, sin embargo, también la sociedad catalana había cambiado y las instituciones políticas más cercanas también.

La ICHN refundada alquiló en 1905 como local social uno de los pisos⁸ de la casa de la calle Paradís, en la que el Centre Excursionista tenía su sede. El hecho de disponer de un local propia, aunque fuese de alquiler, animó a la Institució a impulsar la formación de una biblioteca y las colecciones propias, y ya a principios de 1905 se aprobó, a propuesta del conservador Antoni de Zulueta, un reglamento para el museo de la Institució. Poco después (4 de mayo de 1905) se nombraron cuatro ayudantes: Llorenç Garcias Font⁹ para las colecciones botánicas, Felip Ferrer i Vert para las de coleópteros y crustáceos, y Josep Maluquer y Joan B. d'Aguilar-Amat para las de moluscos. Según el reglamento, los socios podían donar los ejemplares a la Institució o dejarlas en depósito, manteniendo en este caso el derecho a disponer de ellas o retirarlas previo aviso al conservador. En cada número del Butlletí aparecía una relación de las últimas donaciones y depósitos. La primera de estas notas apareció en el fascículo de mayo de 1905 y daba cuenta de los ejemplares ingresados desde la organización del museo hasta el 15 de abril de aquel mismo año. Se trataba en total de ocho minerales, unos setenta moluscos, un centenar de coleópteros, un lagarto común, unos nidos de tejedor (*Remiz pendulinus*), ocho aves (la mayoría rapaces nocturnas), una comadreja y un zorro. En enero de 1910 el presidente saliente Felip Ferrer i Vert ya daba cuenta de la existencia en el museo de 200 muestras de minerales y rocas, 170 especies de fósiles, 430 especies de moluscos representadas por unos 2.500 ejemplares, unos 250 ejemplares de artrópodos, equinodermos, pólipos "y otros animales inferiores", 5 protovertebrados, 40 peces, 15 batracios, 25 reptiles, 7 ejemplares de nidos y huevos, 78 aves y 12 mamíferos, además de una colección de himenópteros y una de líquenes que no cuantificaba.

La fundación de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona

Por otra parte, la creación de la Institució Catalana d'Història Natural y su ulterior consolidación después de una breve etapa conflictiva no fue la única ni tampoco la más importante de las iniciativas que confluían en el proyecto político del catalanismo de principios de siglo. De hecho, si posteriormente no hubiese tenido éxito, ésta habría sido simplemente la iniciativa impulsiva de un pequeño grupo de jóvenes aficionados a la ciencia que no representaba a nadie más que a ellos mismos. En cambio, otras iniciativas de las mismas fechas tenían como protagonistas a las instituciones públicas, en las cuales acababan de poner los pies las nuevas formaciones políticas regionalistas o republicanas, a las que desbancaban o instrumentalizaban, según el caso y el momento, los partidos dinásticos, hasta entonces todopoderosos. Se trataba de iniciativas como la creación del Institut d'Estudis Catalans (Diptació de Barcelona, presidida por Prat de la Riba a partir de 1907) o la Junta de Ciències Naturals de Barcelona (Ayuntamiento de Barcelona) durante el periodo (1905–1908) de la llamada Solidaridad Municipal, en el cual los regionalistas y los republicanos unidos promovieron toda una serie de actuaciones bajo el lema "Higiene i Cultura".

No es este el lugar adecuado para valorar la importancia de la creación del Institut d'Estudis Catalans (1907) y, en particular, de su Secció de Ciències (1911). Aquí nos interesará más la historia, por otra parte menos conocida, de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona.

⁸ El primero segunda. El Centre Excursionista de Catalunya ocupaba toda la segunda planta de aquel edificio de la calle Paradís, y un piso de la calle de la Llibreteria que se unía por detrás al anterior. A partir de 1905 pasó a ser propietario de todo el edificio de la calle Paradís, y la ICHN se convirtió en arrendataria del Centre, en cuyos locales se había alojado, durante sus primeros cuatro años de vida, gratuitamente.

⁹ Substituido el 3 de agosto por Manuel Llenas.

Tal como se ha dicho antes, se tuvo que esperar hasta que, con las elecciones municipales del 1901 y 1903, los partidos dinásticos quedaron reducidos, en el Ayuntamiento barcelonés, a una minoría insignificante, y a que a partir de 1905 republicanos y regionalistas estableciesen su programa solidario de política municipal bajo el lema "Higiene i Cultura", para que se llegase a la configuración definitiva de la Junta de Ciències Naturals, gracias a una propuesta presentada conjuntamente por el concejal republicano Santiago Mundi i Giró y los de la Lliga Regionalista Francesc Puig i Alfons y Ferran de Sagarra i de Siscar. Este último, además, era el padre de Ignasi de Sagarra, destacado socio de la Institució, que a partir de 1907 ocuparía diversos cargos en sucesivas juntas directivas (vicesecretario en 1907, secretario en 1908, conservador desde 1910 hasta 1916, presidente en 1917).

La Junta de Ciències Naturals fue a suceder a aquella Junta Tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic creada en 1893 en la gestión del Museu Martorell y del resto de colecciones naturalísticas del consistorio barcelonés. La Junta de Ciències Naturals era presidida formalmente por el alcalde y estaba constituida por cuatro concejales y ocho expertos. Dos de ellos, los catedráticos de ciencias naturales de la Universidad (Facultad de Ciencias) y del Instituto Provincial de Segunda Enseñanza, lo eran por razón de su cargo. Dos más, por designación del consistorio. Los otros cuatro por elección a cargo de los compromisarios de una serie de entidades y asociaciones de la ciudad, con finalidades relacionadas con el estudio de la naturaleza. Desde el primer momento la Institució Catalana d'Història Natural figuró entre las entidades que designaban a los compromisarios que elegían a cuatro de los miembros de la Junta de Ciències Naturals¹⁰.

Así se lo comunicó el Ayuntamiento a la Institució en un oficio del cual se da cuenta en el consejo directivo del 17 de abril de 1906. En la sesión ordinaria del 8 de mayo se eligieron los dos comisarios de la Institució, que fueron Emili Tarré y Joan Rosals.

La composición inicial de la Junta, de 1906 a 1908, fue la siguiente: los cuatro regidores eran Lluís Duran i Ventosa y Francesc Puig i Alfons, de la Lliga, y Antoni González Prats y Guillem López Ventura, republicanos; como profesor de mineralogía, zoología y botánica de la Facultad de Ciencias, Odon de Buen, también republicano y exconcejal; como profesor de historia natural del Instituto de Segunda Enseñanza, Manuel Mir i Navarro; como técnicos designados por el consistorio el canónigo Jaume Almera, director del Museu Geològic del Seminari, y Artur Bofill i Poch, director técnico del Museu Martorell; como representantes de las entidades y asociaciones legitimadas Telesforo de Aranzadi, catedrático de mineralogía y zoología en la Facultad de Farmacia; Joan Cadevall i Diars; Carles de Camps i Olzinelles, marqués de Camps, y Norbert Font i Sagué. Hacia enero de 1907, seguramente por considerar el consistorio que su presencia en la Junta era demasiado débil, acordó añadir dos concejales más, el republicano Albert Bastardes i Sampere y el regionalista Joan Pijuan i Serres.

Una composición que no podía ser más satisfactoria para la ICHN: figuraban dos socios numerarios, Josep M. Bofill i Pichot¹¹ y Norbert Font i Sagué, y dos honorarios, Jaume Almera y Joan Cadevall.

Las relaciones iniciales de la ICHN con la Junta de Ciències Naturals

En la etapa de arrancada de la Junta de Ciències Naturals (hasta 1910) resultaría especialmente notable la actividad de Norbert Font i Sagué. Fueron iniciativas suyas la reconstrucción a tamaño natural de las especies de la gran fauna fósil de Catalunya en el Parque de la Ciutadella, iniciada (y parada) con la del mamut, y la creación de la colección de grandes bloques, desmantelada por orden municipal durante los años de la dictadura de Primo de Rivera.

Además, por iniciativa de Cadevall, se propuso la creación de un Instituto Botánico¹² y se nombró un recolector, que sería hasta el año 1910 otro socio distinguido de la Institució: Manuel Llenas, vicepresidente en 1907 y 1909.

Las diferencias entre republicanos y regionalistas a propósito del presupuesto de cultura del Ayuntamiento de Barcelona de 1908, sumadas a la Semana Trágica (1909) y la divergencia de actitudes de unos y otros frente a

¹⁰ Junto con la Reial Academia de Ciències i Arts, la Facultad de Farmacia, el Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Societat Protectora d'Animals i Plantes, los Estudis Universitaris Catalans, el Centre Excursionista de Catalunya y la Granja Experimental de la Diputación. Es interesante esta participación de entidades y asociaciones (de la sociedad civil, diríamos hoy en día) en la designación de miembros de un organismo municipal en una fecha tan antigua como los primeros años del siglo XX. Aún más si tenemos en cuenta que algunas de estas entidades (precisamente la ICHN que hoy nos interesa particularmente) era de creación aún reciente por aquellas fechas. (Camarasa, 2000, p. 41).

¹¹ Presidente en ejercicio en aquel momento.

¹² El cual, de todos modos, no se haría realidad hasta 1935.

la revuelta y la represión de ésta acabaron con la Solidaridad. Toda la tarea cultural que estaba llevando a cabo el Ayuntamiento en aquel momento se resintió debido a la mayoría absoluta conseguida en las elecciones de finales de 1909 por los lerrouxistas, pero en el caso de la Junta de Ciències Naturals debemos añadir a ello la prematura muerte de Norbert Font i Sagué, el cesamiento de Cadevall como miembro de la Junta en 1910 (que llevó emparejado el de Manuel Llenas como recolector) y la marcha a Madrid de Odon de Buen en 1911. De 1911 a 1914, años de predominio lerrouxista en el Ayuntamiento barcelonés, la atonía de la Junta de Ciències Naturals contrastó con la gran actividad del período anterior y del que le seguiría.

Este período se cierra precisamente con la renovación de cargos de diciembre de 1913, subsiguiente a unas elecciones municipales en las cuales, aunque la Lliga Regionalista y el Partit Republicà Radical empataron en cuanto al número de concejales (once), este último perdió la mayoría que mantenía desde 1909.

Ello permitiría a los hombres de la Institució retomar su protagonismo en la Junta de Ciències Naturals, que ya no abandonarían hasta la Guerra Civil de 1936–1939. Una nota anónima que bajo el título de “Crònica” apareció en el fascículo de enero de 1914 del Butlletí lo expresa bien claramente: “El día 27 de diciembre pasado tuvo lugar el escrutinio para la renovación de la Junta Municipal de Ciències. Designados como compromisarios, en representación de nuestra Societat, los Srs. Maluquer (Josep) y Sagarra (Ignasi), tuvieron el acierto de hacer nombrar como vocales técnicos a D. Joaquim M. de Bartola, S. J., presidente de la Institució, y a don Llorenç Tomàs, actual bibliotecario. Últimamente fueron elegidos por parte del Excmo. Ayuntamiento D. Ignasi de Sagarra, conservador del Museo, y el Dr. D. Joan Cadevall, socio honorario de la misma. La Institució está pues de enhorabuena”. Efectivamente lo estaba. Había recuperado su fuerza del período 1907–1910.

Y aún sería más decisiva la renovación de cargos de la Junta de Ciències Naturals de finales de 1915, pero ya llegaremos a este punto.

La ICHN durante los primeros años de la JCN

Los primeros éxitos de la Solidaridad Catalana del año 1906, incluida la creación de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, animaron a la Institució a buscar el respaldo de las corporaciones públicas barcelonesas.

Ya en abril de 1906 Amador Romani y Llorenç Garcias i Font propusieron pedir subvenciones al Ayuntamiento y la Diputació de Barcelona “cuando las condiciones y las circunstancias lo permitan”.

Parece que las condiciones y circunstancias oportunas no se presentaron hasta un año después, durante el segundo mandato como presidente de Norbert Font i Sagué, pero el 6 de junio de 1907 se acordó pedir sendas subvenciones de 2.000 pesetas a ambas corporaciones. Se recibieron 200 del Ayuntamiento y 500 de la Diputació, condicionadas estas últimas a que la Institució celebre un concurso para premiar un trabajo referente a la Historia Natural de Catalunya.

Así fue como la Institució inició la práctica de convocar anualmente un premio para trabajos naturalísticos. La primera convocatoria apareció en el fascículo de noviembre y diciembre de 1907 y en ella se ofrecía un premio de doscientas pesetas al autor del mejor trabajo presentado antes del 1 de marzo de 1908, referente a cualquier punto de gea, flora o fauna de Catalunya.

Al menos se presentaron tres trabajos, ya que según el veredicto hecho público el 2 de julio de 1908, el trabajo premiado fue el que llevaba el número 3, del cual era autor el farmacéutico Manuel Llenas i Fernàndez, en aquellos años recolector de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona. El trabajo, Ensaig d'una flora líquènica de Catalunya (Ensayo sobre una flora líquènica de Cataluña), era verdaderamente un desafío, ya que era el primer intento de establecer un catálogo de los líquenes de Catalunya y lo hacía citando 115 especies nuevas para Catalunya (treinta y dos de ellas nuevas también para España) del total de 285 especies que figuraban en el trabajo.

En enero de 1909 se convocó de nuevo el premio (esta vez acompañado de un accésit de 100 pesetas) fijando como término de presentación el 30 de junio. Los trabajos presentados fueron cuatro y el premiado Minerals de Catalunya, de Llorenç Tomàs; el accésit le correspondió a Eugeni Ferrer i Dalmau por un Assaig monogràfic sobre les cicindeles catalanes (Ensayo monográfico sobre las cicindelas catalanas), y se otorgó también un premio extraordinario al Aplec de notícies sobre els mol.luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos (Conjunto de noticias sobre los moluscos de Catalunya y catálogo provisional de éstos) de Manuel de Chia i Bajandas.

A diferencia de los trabajos premiados, que fueron publicados al margen del Butlletí (véase más adelante) estos accésits lo fueron por entregas dentro del mismo cuerpo de los fascículos del Butlletí a lo largo de los años 1911, 1912 y 1913.

Parece que las subvenciones por parte del Ayuntamiento y de la Diputación de Barcelona se mantuvieron durante años sucesivos, aunque no siempre con la regularidad deseable, cosa que repercutió en la continuidad de los premios. Hay que tener presente que estas primeras subvenciones suponían en 1908 en la práctica casi duplicar las entradas anuales de la Institució¹³, cosa que no sucedió al año siguiente. El 5 de enero de 1910 el balance de las entradas y salidas del ejercicio de 1909, que el tesorero Lluís Soler i Pujol sometió a los socios, mencionaba haberse cobrado una subvención de 197 pesetas del Ayuntamiento de Barcelona, pero no haberse podido hacer efectiva una de 500 pesetas de la Diputación de Barcelona¹⁴. Ello determinó que el consejo directivo aprobase, el 10 de enero, un presupuesto de gastos restrictivos, contando únicamente con las cuotas de los socios, y acordase no volver a convocar los premios hasta tener la confirmación de las subvenciones pedidas para el año en curso. Los hechos habían justificado esta prudencia, ya que no hemos visto constar en ningún lugar ningún tipo de subvención para ese año, a pesar de que en la relación de socios que encabeza el Butlletí en 1911 aparecen por primera vez el Ayuntamiento y la Diputación de Barcelona como miembros protectores.

En años sucesivos las cuentas no aparecían tan detalladas, pero en la sesión del 2 de marzo de 1911 el vicepresidente Llorenç Tomàs dio cuenta de haber sido nuevamente concedida una subvención de 500 pesetas de la Diputación, gracias a las gestiones del presidente dimisionario Josep M. Bofill i Pichot y el consejero Frederic Wynn i Ellis; una subvención que tardó en hacerse efectiva, ya que no sería hasta la sesión del 2 de noviembre que el mismo Tomàs, ya presidente en ejercicio, diese cuenta de que se había cobrado. En todo caso, en aquella misma sesión Llorenç Tomàs y Marià Faura i Sans dieron cuenta a los socios del estado de las gestiones en curso con la Diputación de Barcelona, primer indicio de las negociaciones que llevaron a la Institució, unos años más tarde, a convertirse en filial del Institut d'Estudis Catalans.

Al año siguiente, en el acta de la sesión del 11 de junio de 1912 se hizo constar la concesión de otra subvención, en este caso de 200 pesetas, a cargo del Ayuntamiento de Barcelona, y en la del 3 de octubre la de 500 pesetas de la Diputación, si bien esta segunda no se pudo hacer efectiva hasta febrero de 1913. Aunque no encontramos ninguna referencia directa más a otras subvenciones de las corporaciones barcelonesas hasta que el 3 de mayo de 1914 se recibe la comunicación de una nueva concesión de subvención de la Diputación barcelonesa, tanto ésta como el Ayuntamiento de Barcelona continúan apareciendo como socios protectores en el Butlletí.

La irregularidad de las subvenciones públicas indujo a la Institució a buscar nuevas fuentes de financiamiento (premio Josep Àngel Baixeras de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País para premiar a las entidades culturales barcelonesas fundadas durante los diez años precedentes, que hubiesen llegado a una actuación más fructífera¹⁵, mecenazgo del doctor Salvador Andreu, socio protector a partir de 1914).

En todo caso, la Institució nunca dejó de buscar una vinculación más estable con las corporaciones públicas catalanas, principalmente con la Diputación Provincial de Barcelona, presidida por Prat de la Riba. Ya desde finales del 1911 se inician las negociaciones con la Diputación "para entrar en ella" —como se lograría finalmente al acceder al estatus de filial del Institut d'Estudis Catalans— o, por lo menos, para figurar regularmente en sus presupuestos.

El camino de la integración al IEC

En 1915 la Institució Catalana d'Història Natural ya hacía tiempo que había dejado de ser la modestísima asociación de estudiantes aficionados a las ciencias naturales de sus orígenes. Muchos de sus socios gozaban de la más alta reputación como naturalistas y la entidad misma había conseguido un sólido prestigio ciudadano y una digna presencia entre sus homólogas del resto de Europa y del mundo entero, que se traducían en un fructífero intercambio con más de un centenar de ellas.

Previsiblemente, pronto se habrían de empezar a añadir a aquella sociedad de distinguidos amateurs las primeras promociones de naturalistas "profesionales" salidos de las aulas de la nueva sección de naturales de la Facultad de Ciencias de la Universidad de Barcelona, con el consiguiente enriquecimiento mutuo.

¹³ Eran 700 pesetas de un total de 1.460 en el presupuesto de 1908. ICHN. Actes ICHN 1904–1914, p. 100.

¹⁴ Se hizo efectiva durante las primeras semanas de 1910, ya que el acta 3 de febrero de 1910 hace mención de haberse hecho efectiva la subvención asignada el año anterior por la corporación provincial barcelonesa.

¹⁵ Se trataba de uno de los dos premios anuales instituidos por el arquitecto y urbanista barcelonés Àngel Joseph Baixeras (1834–1892) con este objetivo.

No es pues extraño que la Secció de Ciències del Institut d'Estudis Catalans mirase con simpatía, si no con respeto, a una entidad que desde los inicios del siglo cumplía en el campo de la historia natural con la misión que le había sido atribuida a la Secció de Ciències, por su acuerdo constitutivo, el 14 de febrero de 1911¹⁶.

Cuando el 14 de febrero de 1911 se había creado la Secció de Ciències del Institut d'Estudis Catalans, y se habían designado como miembros a Josep M. Bofill i Pichot, Pere Corominas, Miquel A. Fargas, Eugeni d'Ors, August Pi i Sunyer, Esteve Terradas y Ramon Turró, hacía sólo tres días que uno de ellos, Josep M. Bofill i Pichot, había presentado la dimisión del cargo de presidente de la Institució Catalana d'Història Natural, del que había tomado posesión el 5 de enero, y se había dado de baja como socio. Así pues, se puede muy bien decir que las relaciones entre la Secció de Ciències y la Institució Catalana d'Història Natural empezaron con la creación misma de la Secció, y en principio no precisamente con buen pie.

En realidad, el acercamiento de la Institució al Institut d'Estudis Catalans se había iniciado tímidamente aún unos meses antes y con el mismo intermediario. Buscando una estabilidad económica que las irregulares subvenciones de la Diputación y el Ayuntamiento no acababan de proporcionar, ya el 7 de octubre de 1910, el consejo directivo de la Institució había delegado en Salvador Maluquer i Nicolau y Llorenç Tomàs para que visitasen a Josep M. Bofill i Pichot y le pidiesen que gestionase, ante el Presidente de la Diputación (Prat de la Riba) "lo referente al local que esta corporación concede a las sociedades científicas y artísticas, en una palabra de utilidad general, y que se enteren (sic) de en qué condiciones ello se realiza, a fin de ver si podría aplicarse a la Institució"¹⁷.

Desconocemos qué papel podía jugar en aquel momento Bofill i Pichot cerca de Prat de la Riba, pero parece probable que debía formar parte de un pequeño núcleo de personas con las que éste consultaba en aquellos momentos su proyecto de ampliar el Institut. En todo caso, el 1 de diciembre de 1910 fue elegido nuevo presidente de la Institució, cargo del que tomó posesión el 5 de enero de 1911, y que ejerció a lo largo de sólo 40 días con una destacable energía, antes de sucumbir a un oscuro conflicto con un sector de su propio consejo directivo y con algunos de los socios fundadores encabezados precisamente por Salvador Maluquer i Nicolau.

Sin embargo, debe reconocerse que a pesar de su abrupta salida de la Institució, Bofill i Pichot veló mucho por los intereses de ésta desde su nuevo cargo, tal como, por otra parte, ya había hecho mientras fue miembro del consejo directivo e incluso antes¹⁸. Porque la Institució siguió con sus iniciativas de acercamiento a la Diputación, es decir, indirectamente al Institut, aunque no se reflejó hasta mucho más adelante en la documentación que nos ha llegado. Así, el 2 de noviembre de 1911 Llorenç Tomàs y Marià Faura i Sans dieron cuenta en sesión ordinaria del "estado de las gestiones que se están haciendo actualmente con la Diputación Provincial de Barcelona", y el 2 de enero de 1912, en su toma de posesión como presidente, es nuevamente Tomàs Llorenç quien dice que sería conveniente que se reuniese lo antes posible el consejo directivo para tratar, entre otras cosas, de la marcha de las negociaciones con la Diputación "para entrar en ella", y añadió que había sabido por medio de un diputado que el presidente se inclinaba a que fuera un hecho la entrada de la Institució en la Diputación¹⁹.

Para una entidad como la Institució, "entrar" en la Diputación había de suponer una forma u otra de entendimiento con el Institut d'Estudis Catalans, los primeros resultados del cual, en lo que concierne a la historia natural, sin ser inmediatos, tampoco se hicieron esperar excesivamente. Bofill i Pichot había empezado su acción como miembro del Institut impulsando la publicación de la Flora de Catalunya de Cadevall y de distintos fragmentos de la Fauna de Catalunya. De hecho, Cadevall tenía ya escrita una gran parte de la flora, pero en castellano, y tuvo que ponerse a traducirla y adaptarla a las características de una flora ilustrada, con ayuda de Àngel Sallent. Aunque finalmente el primer fascículo no apareció hasta el verano de 1913²⁰, ya el 14 de octubre de 1911 hay constancia de que Cadevall estaba trabajando en ella²¹. La publicación de la Fauna de Catalunya se inició paralelamente, empezando por tres fascículos de malacología a cargo de Artur Bofill i Poch y Manuel de Chia.

¹⁶ "La misión de la Secció o Institut de Ciències será: a) publicar obras, memorias y reseñas de investigaciones científicas, que deberán estar escritas en catalán, sin perjuicio de que los trabajos de las personas invitadas a colaborar se publiquen en su idioma propio; b) llevar a cabo o favorecer las empresas científicas para las cuales sea necesaria una organización colectiva; c) establecer laboratorios de investigación, organizar (sic) reuniones, etc.; d) asesorar a la Diputación en cuanto al orden de estudios de su competencia; e) corresponder con los centros científicos extranjeros, intervenir en los congresos internacionales y en todos los actos, reuniones e instituciones en los que se juzgue conveniente que esté representada la ciencia catalana".

¹⁷ Actes ICHN 1904-1914, p. 156-157.

¹⁸ En la misma sesión del 2 de marzo de 1911 en que se dio cuenta de la dimisión y baja de Bofill i Pichot, se aprobó un voto de agradecimiento para él y para Frederic Wynn por las gestiones llevadas a cabo por ambos, que habían dado como resultado una subvención de la Diputación de 500 pesetas.

¹⁹ Actes ICHN 1904-1914, p. NNN-NNN.

Vale la pena recordar que por aquellas mismas fechas, precisamente a partir de 1911, se habían vuelto frecuentes en el Butlletí de la Institució los trabajos monográficos más o menos logrados sobre distintos grupos de organismos del ámbito catalán, en una línea que no entraba en contradicción en absoluto con los fragmentos de fauna que publicaba la Secció de Ciències²². No es extraño pues que, de forma muy natural, se hiciera manifiesto el recíproco interés del Institut d'Estudis Catalans y la Institució Catalana d'Història Natural en colaborar tanto en promover este tipo de trabajos como en darles la máxima difusión posible en los círculos académicos, cuando se consideraran susceptibles de despertar su interés.

La creación de la Societat de Biologia de Barcelona por iniciativa de August Pi i Sunyer debió animar a Bofill i Pichot a proponer a la Institució Catalana d'Història Natural que adoptase un estatus semejante al de ésta y que se constituyese en una sociedad filial del Institut d'Estudis Catalans. Tal planteamiento, sin embargo, hubo de tropezar una vez y otra con la ya conocida resistencia de algunos de los miembros fundadores de la Institució a modificar los estatutos de ésta, y con la firme creencia de la mayoría de los dirigentes de la Institució de que ésta podía llevar perfectamente una vida independiente como hasta aquel momento.

De momento, se negociaron ayudas para la publicación de las Memorias que la Institució Catalana d'Història Natural había previsto empezar a publicar a partir de 1913²³, y poca cosa más. Mientras tanto, en una reunión extraordinaria del consejo directivo, el 24 de junio de 1914 se discutía la conveniencia de estudiar en firme la adquisición de unos terrenos lo más cercanos posibles al apeadero de Bonanova a un precio que no excediese de una peseta el palmo, y se delegaba en Joaquim M. de Barnola y Josep Maluquer i Nicolau para que se encargasen de ello. Incluso Josep Maluquer había preparado un croquis previo de la distribución de espacios antes de encargarse formalmente el proyecto arquitectónico, que se había decidido encargar al arquitecto Sr. Rubió²⁴, y con el cual se pretendía ir a buscar financiación al Ayuntamiento y la Diputación y a unos cuantos mecenas.

La Institució aspiraba pues en aquel momento a una vida autónoma, e incluso se veía capaz de proyectar una sede social de nueva planta. Hasta el 21 de marzo de 1915 no apareció en el acta de un consejo directivo, ni mucho menos de una sesión ordinaria de la Institució, mención alguna explícita de las negociaciones que se llevaron a cabo con el Institut d'Estudis Catalans. Por aquellas fechas "se cambian impresiones entre los asistentes sobre el buen estado de ánimo de los señores que componen el Institut d'Estudis Catalans para hacer obra común"²⁵.

Tampoco se puede decir que sea una mención demasiado explícita, pero a partir de aquel punto, las actas de la Secció de Ciències nos informan de las negociaciones desde la perspectiva del Institut, y descubrimos en ellas lo que la frase precedente escondía. El acta del 31 de marzo de 1915 de la Secció de Ciències²⁶ dice, entre otras cosas: "Entre las comunicaciones se lee una de la Institució Catalana d'Història Natural pidiendo la protección del Institut para una parte de sus publicaciones y para el desarrollo general de la sociedad. El secretario (Eugeni d'Ors) refiere sus conversaciones sobre el asunto con el Sr. Puig i Cadafalch (presidente del Institut) y elementos directivos de la Institució. El Institut acuerda estudiar el asunto y aplazar la resolución para cuando vuelva el Sr. Bofill i Pichot, que se halla ausente".

²⁰ El 16 de julio de 1913 Cadevall transmitió a Pau un ejemplar de este primer fascículo. El Butlletí de la Institució no lo reflejó hasta el fascículo de noviembre-diciembre de aquel mismo año (p. 115). El segundo fascículo vio la luz un año después del primero, y el último fascículo del primer volumen no salió hasta al cabo de un año más. El segundo volumen empezó a aparecer en 1915 y acabó en 1919; en cuanto al tercero, Cadevall, que murió el 19 de noviembre de 1921, no lo vio terminado. La Dictadura de Primo de Rivera obligó a dejar para tiempos mejores la publicación de los volúmenes restantes, que aparecieron entre 1932 y 1937 a cargo de Pius Font i Quer. Éste redactó íntegramente las gimnospermas, y el alemán Werner Rothmaler los pteridófitos, grupos que Cadevall no había dejado redactados; además, Font i Quer enmendó mediante un glosario los términos botánicos obsoletos o no lo suficientemente correctos empleados en los primeros volúmenes.

²¹ P. Font i Quer, 1934.

²² La misma "Fauna malacològica de Catalunya" de Artur Bofill i Poch y Manuel de Chia tiene a su antecedente inmediato en el "Aplec de notícies sobre els mol·luscs de Catalunya i catàleg provisional dels mateixos" trabajo de Manuel de Chia, que había sido premiado por la Institució en 1909 y publicado en el Butlletí por entregas, entre enero de 1911 y junio de 1914.

²³ En realidad, aunque lleve la fecha de 1913, la primera de las memorias propiamente dicha, la "Sismologia de Catalunya" de Marià Faura i Sans, no apareció hasta 1915. Un acuerdo del 30 de enero de 1915 establecía que la memoria "que actualmente se está imprimiendo", de Marià Faura, llevase la fecha de 1913, así como que se publicase el trabajo de Ignasi de Sagarra "Contribució a la fauna lepidopterològica de Catalunya (Nymphalidae)" con fecha de 1914, mientras dejaba sin determinar cuál sería la memoria que llevaría finalmente la fecha de 1915. En la práctica, la de Faura fue la única que apareció, seguramente a causa de los acuerdos con el Institut, que llevaron a iniciar en el mismo 1915 la publicación de Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural.

²⁴ Muy probablemente Marià Rubió i Bellver (1868-1938), con el que Maluquer colaboraba en el proyecto de la Exposición de Industrias Eléctricas prevista para 1915 (Camarasa, 1995; p. 1222) o bien su hermano Joan, también arquitecto.

²⁵ Actes ICHN 1914-1922, p. 13r.

²⁶ Archivo del Institut d'Estudis Catalans: Actes. La transcripción mecanográfica de la del 31 de marzo de 1915 lleva por error la fecha de 31 de mayo de 1915, pero va seguida de las actas de abril, lo que permite detectar fácilmente el error, tal como lo confirman, por otra parte, las actas de la Institució dando cuenta posteriormente de la respuesta del Institut durante los últimos días de abril y primeros de mayo.

Una vez de vuelta Bofill i Pichot, el 7 de abril, la Secció de Ciències “acuerda oficiar a esta Institució en el sentido de rechazar todo auxilio de carácter pecuniario, siguiendo la regla general establecida con sociedades análogas, ofreciendo a cambio una relación análoga a la creada entre la Secció y la Societat de Biologia, sobre todo en el sentido de la publicación por parte del Institut de trabajos o series de trabajos, siempre que los primeros estuvieran firmados y las segundas dirigidas por personas determinadas, aceptadas por el Institut y después de haber pasado el examen de un miembro, al menos, del Institut designado como ponente”.

Así lo comunicaba el 30 de abril Eugeni d’Ors, como secretario de la Secció de Ciències, al presidente de la Institució, Joaquim M. de Barnola²⁷. La respuesta de la Institució fue inmediata, aceptando en principio la oferta del Institut, pero oponiendo algunas reservas, principalmente en lo concerniente a los fondos bibliográficos de la Institució²⁸. La importancia del acuerdo, que se tomó en una sesión extraordinaria del consejo directivo que no tuvo lugar en la sede de la Institució sino en el domicilio del secretario, Joaquim Maluquer, debió ser lo bastante manifiesta para todos los presentes dado que, a petición de Ignasi de Sagarra, el acta fue firmada al momento por todos ellos.

Los dos delegados de la Institució (Josep Maluquer e Ignasi de Sagarra) y el Institut (Joseph M. Bofill i Pichot) pusieron manos a la obra de inmediato, ya que en el acta del consejo directivo del 15 de mayo de 1915 Josep Maluquer ya da cuenta de la aceptación por parte del Institut del hecho que la biblioteca de la Institució se deje en la Biblioteca de Catalunya simplemente en depósito²⁹ y de que el primer volumen de *Treballs de la Institució Catalana d’Història Natural* aparecerá con la fecha de 1915, razón por la cual convendría que los socios que tengan trabajos por publicar los libren antes del mes de junio³⁰. Tres días antes de la sesión de la Secció de Ciències, Bofill i Pichot daba cuenta de haber llegado a un acuerdo de principio con los representantes de la Institució.

²⁷ Ilustre Señor: En la sesión del 21 y 28 de abril últimos, este Institut de Ciències se ha ocupado de la solicitud que le habíais dirigido, habiendo acordado sin perjuicio de que dicho Institut persistiese en su costumbre de no acordar subvenciones a entidades particulares, que había lugar a establecer con la Institució de su digna presidencia una relación análoga a la que ya se ha establecido con la Societat de Biologia, constituida a finales de 1913, bajo la presidencia de Don August Pi i Sunyer, miembro del Institut, cuyos términos consisten principalmente en la entrega que ésta hace al Institut de todos sus fondos de libros y revistas, con el fin de incluirlos en los servicios públicos de la Biblioteca de Catalunya, y en la publicación anual de un volumen de *Trabajos de la Societat*. Condición para dicha publicación es que el volumen de *Trabajos* vaya dirigido por uno o varios especialistas de Ciencias Naturales, que serán propuestos por la Institució y aceptados por el Institut, y la aceptación anual por parte de éste del volumen que aquélla presente, y en virtud del dictamen de una ponencia que ha sido confiada a Don Josep M. Bofill i Pichot, miembro del Institut.

Lo que tengo el honor de manifestaros. Barcelona a treinta de abril de mil novecientos quince. Firmado. Eugeni d’Ors. Secretario. (Actes ICHN 1914–1922, p. 17v–18r)

²⁸ Ilustre Señor. El Consejo Directivo de esta Institució ha tomado buena nota del atento comunicado que ha tenido a bien dirigirle el Institut de Ciències, con fecha del treinta de abril pasado, acordando en principio las ideas por Vos Expuestas como base de una acuerdo con la Institució.

Este Consejo se ve obligado únicamente a oponer sus reservas respecto a la entrega de los libros; no tendría inconveniente alguno si el Institut de Ciències pudiese sustituir en todo a nuestro organismo social, pero no siendo así y necesitando nosotros para nuestros trabajos, local, museo y colecciones, material científico de preparación y estudio, obras muchas veces de propiedad particular de los socios pero dejadas en depósito por éstos, etc., tenemos que reivindicar en todo caso nuestra libertad e independencia en lo que respecta a ceder la propiedad de los volúmenes, libros y revistas de nuestra biblioteca al Institut. Creyendo pues que el acuerdo queda así y en principio fijado, este Consejo delega en Don Josep Maluquer i Nicolau, vicepresidente de la Institució y en Don Ignasi de Segarra, conservador del Museo, para que se entiendan, hasta llegar a un acuerdo concreto con el Sr. D. Josep M. Bofill, miembro del Institut, por Vos designado como ponente, para los detalles que vengan al caso.

Lo que tengo el honor de manifestaros. Barcelona a cuatro de mayo de mil novecientos quince. Firmado. El Secretario. Joaquim Maluquer.

²⁹ Un documento sin fecha conservado en el archivo del Institut d’Estudis Catalans pero que habría que asignar sin duda a los primeros días de mayo de 1915 detalla la posición de la Institució en relación con la biblioteca:

“I. La Institució Catalana d’Història Natural dejará en calidad de depósito, conservando sin embargo (sic) la propiedad, todos los libros, revistas, folletos, mapas y dibujos que forma su Biblioteca, en la Biblioteca de Catalunya, donde ocuparán un lugar aparte y distinto de los libros propiedad de ésta, y estarán catalogados aparte, para lo cual se hará el correspondiente inventario por duplicado. II. Como sea que la Institució tiene establecido el intercambio de publicaciones con ciento treinta revistas y sociedades, algunas de las cuales corresponden con el Institut de Ciències, y como muchos de los cambios de la Institució datan de 15 años atrás, con el fin de evitar duplicidades, que no serían de utilidad a las partes contratantes, sino más bien un obstáculo para la buena marcha de la Biblioteca, por la presente se establece que la Institució se encargará de los intercambios de la Secció de Ciències Naturals, mediante un bibliotecario que propondrá al Institut, y si es aceptado por éste, quedará agregado a la sección correspondiente de la Biblioteca de Catalunya. II. Cada año el Institut editará un volumen de trabajos de la Institució dirigido por uno o varios especialistas dentro de las Ciencias Naturales, corriendo a cargo (sic) del Institut los gastos de impresión, papel y grabados, reservándose la Institució el derecho a designar al impresor y el grabador que se encargue del volumen dentro de las condiciones y precios normales y corrientes. Los autores de los trabajos tendrán derecho a 25 ejemplares de la tirada. IV. Los intercambios actuales continuarán recibiendo en la sede social de la Institució, pudiendo permanecer (sic) las revistas un mes encima de la mesa destinada a tal efecto en éste; tras este período ingresarán en la Biblioteca del Institut, según lo establecido en el pacto II. V. Los socios de la Institució gozarán de los mismos derechos respecto a la Biblioteca de Catalunya que los miembros de la Societat de Biologia y, cuando el lugar lo permita, tendrán en el Institut d’Estudis Catalans un lugar independiente para reunirse y trabajar en común. Archivo del Institut d’Estudis Catalans. ICHN (historia, funcionamiento).

La buena armonía de aquel momento se vería confirmada por el informe favorable acordado el 2 de junio por la Secció de Ciències a la solicitud de subvención para una "primera exploración de carácter oceanográfico proyectada para el verano siguiente", presentada por Josep Maluquer i Nicolau en la sección de Instrucción Pública de la Diputació de Barcelona, que ésta había sometido a informe de la Secció.

Durante el siguiente consejo directivo de la Institució, el 6 de junio, fue el bibliotecario, Llorenç Tomàs, quien dio cuenta de las gestiones llevadas a cabo junto al señor Rubió, bibliotecario del Institut d'Estudis Catalans, en relación con la forma de hacer el depósito de los libros de la Institució a la Biblioteca de Catalunya³¹. Se hizo un primer depósito en julio, pero parece que a partir de ese punto las negociaciones se encallaron. Por una parte, la necesidad de modificar los estatutos encontró resistencia entre algunos de los socios fundadores, y por la otra el excesivo intervencionismo de Eugeni d'Ors sumió a la edición del primer volumen de *Trabajos en una inacabable querrela sobre gramajes de papel, portadillas e impresores*.

Parece que el primero de estos escollos empezó a desaparecer a mediados de noviembre, cuando el presidente de la Institució libró a Josep Maluquer i Nicolau, para su estudio juntamente con los demás fundadores, un proyecto de nuevos estatutos que no llegó a su feliz resolución hasta el 30 de mayo de 1917. El segundo estuvo a punto de hacer naufragar toda la negociación durante la primavera de 1916. En el consejo directivo del 2 de abril de 1916, después de escuchar los informes de Josep Maluquer, Ignasi de Segarra i Salvador Maluquer en relación con las reuniones llevadas a cabo con Eugeni d'Ors y las dilaciones sufridas por el volumen de *Trabajos*, se acordó enviar un comunicado al Institut, en unos términos de una insólita dureza:

"Muy honorable Señor. En la sesión que ha celebrado hoy el Consejo Directivo, los Srs. Ignasi de Segarra y Josep Maluquer, comisionados de la Institució en lo que se refiere a las relaciones entre ambas entidades, han dado cuenta de que en la entrevista mantenida el día 31 de marzo pasado con el Sr. D'Ors, éste les dijo que en la última reunión del Institut de Ciències se acordó que para que el Institut editara a sus expensas un anuario o los trabajos de la Institució que se habían convenido, era preciso que el volumen saliese bajo la dirección del Sr. Bofill i Pichot, miembro del Institut; que el tamaño fuese el de la Fauna Malacològica que publicó el Institut o el del anuario de la Societat de Biologia, y el cuerpo de la letra igual al de la mencionada Fauna Malacològica; y que antes de entregar los originales a la imprenta se entregasen al Sr. d'Ors para llevar a cabo las correcciones de estilo de los mismos.

"Estas proposiciones, después de más de un año de negociaciones y conferencias, han sorprendido dolorosamente a la Institució, dado que son totalmente contrarias a lo convenido oficial y particularmente con el Institut, y que esencialmente fue lo siguiente: a) Depósito de los libros de la Institució en la Biblioteca de Catalunya; b) Edición a expensas del Institut de un volumen anual de 250 a 300 páginas con los correspondientes grabados, de trabajos de la Institució, teniendo ésta la libertad de elegir imprenta y grabador dentro de los precios corrientes, y encargándose totalmente de todo lo referente a la parte gráfica y científica por medio de los socios Srs. Josep Maluquer e Ignasi de Segarra (propuestos por la Institució y aceptados por el Institut) previo dictamen del Sr. Bofill i Pichot en cuanto a la parte científica; c) El Institut designaría a un experto para corregir el estilo sobre las primeras pruebas de imprenta³².

"La Institució cumplió lo convenido, y el pasado mes de julio entregó un buen número de libros en depósito a la Biblioteca de Catalunya, y dicho mes entregó también al Sr. Bofill los originales correspondientes a 1915, que devolvió dicho Señor con su aprobación, pero la Institució ha visto con decepción que por parte del Institut no ha habido nunca la unidad de criterio indispensable, una falta de unidad que se ha traducido en dudas, trámites y dilaciones que la Institució ya no puede tolerar más, por su seriedad y la del propio honorable Institut.

"Por ello ha resuelto por unanimidad rogarle al Institut que tenga a bien comunicar por escrito a la Institució cuál es su último criterio, dado que en el caso de que sea el manifestado por el Sr. d'Ors en su última entrevista y ahora no se acepten íntegramente las bases transcritas que fueron aprobadas con anterioridad por éste, la Institució proseguirá por su cuenta la impresión del volumen que tiene empezada de la forma convenida y con gran dolor, dará por rotas definitivamente las negociaciones de colaboración científica con el Institut de Ciències.

"Lo que por acuerdo del Consejo Directivo, tenemos el honor de comunicarle en espera de su grata respuesta. Dios guarde a V. S. muchos años. Barcelona, 2 de abril de 1916. El Presidente. Firmado: Joaquim M. de Barnola S. J.* El Secretario. Firmado: Joaquim Maluquer."³³

³⁰ No hay que perder de vista, para comprender la extrema fluidez de estas negociaciones, la excelente relación personal de Josep Maluquer i Nicolau y el presidente del IEC, Josep Puig i Cadafalch. Precisamente, en aquellos años, uno y otro eran socios en la empresa Ballarín i Companyia, entonces la más importante de Catalunya en el ramo de la ferretería para obras, e incluso compartirían viajes por la Alemania en guerra, aparentemente por motivos de negocios relacionados con esta empresa. (Camarasa, 1995, p. 1224).

³¹ Finalmente acordaron que se depositarían en la Biblioteca de Catalunya aquellos libros de la Institució que en ella faltasen, y que éstos llevarían un sello de la Institució. (Actes ICHN, 1914–1922, p. 22v).

³² Subrayado en el original.

Y para que no quedase duda alguna sobre la determinación de la decisión, se acordó dar inmediatas instrucciones a la imprenta Altés para la impresión del volumen de Trabajos, que había de quedar lista como muy tarde el 10 de mayo.

Para satisfacción de la Institució, la Secció de Ciències, en su sesión del 19 de abril de 1916, acordó otorgar un voto de confianza a Bofill i Pichot "para fijar de acuerdo con los representantes de la Institució Catalana d'Història Natural las bases definitivas (para la edición del volumen de Treballs)"³⁴, es decir, le designaba como único interlocutor por parte del Institut "para que juntamente con los Srs. D. Josep Maluquer y D. Ignasi de Sagarra constituya un Consejo de Redacción que se ocupe de la formación de los anuarios de trabajos de la Institució Catalana d'Història Natural", según consta en el acta de la reunión del consejo directivo de la Institució del 7 de mayo³⁵.

A partir de este punto todo fue sobre ruedas: el 21 de junio se tomó un último acuerdo relativo a la cubierta y en la sesión ordinaria del primero de octubre Barnola ya pudo dar cuenta de algunas primeras reacciones en relación con la publicación del primer volumen de Treballs.

Encarrilado ya el tema de las publicaciones conjuntas y mientras proseguía el difícil debate interno de la reforma de los estatutos, apareció un nuevo tema en la relación entre la Institució y el Institut: el del local.

Aunque de alquiler, la Institució disponía de un local bastante adecuado a sus necesidades. Ya hemos visto que a mediados de 1914 se empezaba a encontrarlo insuficiente y se había hablado de buscar terrenos para construir uno nuevo, pero esta opción era inviable sin ayudas sustanciales por parte de las instituciones públicas, y a mediados de 1916 ya había quedado claro que éstas no llegarían, ya que el Ayuntamiento estaba comprometido con el nuevo impulso que pretendía dar a los museos e instalaciones de la Junta de Ciències Naturals, y la Diputació con el que pretendía dar al Institut d'Estudis Catalans.

Por lo tanto, ya desde el documento de mayo de 1915 ya mencionado se empezó a hablar de la posibilidad de que la Institució pudiese acomodarse en los locales del Institut en el Palacio de la Generalitat. En la misma reunión del consejo directivo del 7 de mayo de 1916 en que éste se congratulaba de la respuesta obtenida del Institut en relación con el primer volumen de los Trabajos, se acordaba también que la Institució iría con gusto a ocupar un local en la sede del IEC, siempre que éste fuese suficiente para tener la mesa con las revistas corrientes y los libros necesarios para el estudio del museo y demás consultas, aunque estos libros estarían catalogados en la Biblioteca de Catalunya y a disposición de los lectores de ésta.

Pero a partir del otoño siguiente empezó a plantearse la posibilidad de depositar el museo entero de la Institució en las instalaciones de la Junta de Ciències Naturals. De momento tal posibilidad no obtuvo suficiente consenso, a excepción de lo concerniente al herbario que "como cosa transitoria" queda bajo la responsabilidad de Pius Font i Quer en el Museu de Ciències Naturals, según acuerdo del 11 de octubre de 1916.

La renovación de la Junta de Ciències Naturals de 1916 y la integración de las colecciones de la ICHN

La renovación del consistorio barcelonés de noviembre de 1915, que volvió a otorgar la hegemonía municipal a la Lliga Regionalista, abrió el camino para una renovación a fondo de la Junta y de sus servicios. Según Gall, los hombres clave para romper los viejos moldes de la Junta, aún anclados en concepciones decimonónicas (derivadas en definitiva del trabajo de la Junta Tècnica de 1893), fueron los concejales Santiago Andreu i Barber y Jaume Bofill i Mates y, como vocal técnico, Josep Maluquer i Nicolau.

Debemos resaltar que la renovación de los concejales que formaban parte de la Junta de Ciències Naturals en representación del Ayuntamiento fue total, incluyendo incluso a los hombres de la Lliga Regionalista que habían figurado en ella hasta entonces (entre los que se encontraba aún Puig i Alfonso, uno de los promotores, en 1906, de la creación de la Junta).

Igualmente fueron renovados los dos técnicos de libre designación por el consistorio (Joan Cadevall e Ignasi de Sagarra, nombrados tan sólo dos años antes) que pasaron a ser el ya mencionado Josep Maluquer i Nicolau y el médico Antoni González Prats, que ya había sido miembro de la Junta (1906–1909) como concejal republicano.

³³ Actes ICHN 1914–1922, p. 43r–44r.

³⁴ Archivo del Institut d'Estudis Catalans. Actes de la Secció de Ciències. Sesión del 19 de abril de 1916.

³⁵ Actes ICHN 1914–1922, p. 48v.

En cambio no se renovó el resto de vocales técnicos (ni siquiera se cubrió la baja dejada por la muerte de Llorenç Tomàs el 30 de enero de 1916, unos días antes de constituirse formalmente la nueva Junta). Esto, que era inevitable en el caso de los dos catedráticos miembros natos de la Junta (Arturo Caballero, de la Universidad, y Manuel Cazorro, del Instituto de Segunda Enseñanza) no lo era en el caso de los otros cuatro (Barnola, Calleja, Fonseré y Tomàs), reducidos finalmente a tres por la muerte de Tomàs.

Nuevamente, con esta renovación, la ICHN ganaba protagonismo en el seno de la Junta de Ciències Naturals, ya que en ésta figuraban el presidente (Barnola), el vicepresidente (Josep Maluquer) y el bibliotecario (Llorenç Tomàs³⁶) de la Institució, y que Josep Maluquer fue elegido secretario ejecutivo de ésta.

El once de febrero de 1916 tomó posesión la nueva Junta de Ciències Naturals de Barcelona y se procedió a elegir su mesa. Fue elegido presidente el teniente de alcalde Santiago Andreu i Barber, vicepresidente Carlos Calleja, secretario, con carácter ejecutivo, Josep Maluquer, y tesorero Arturo Caballero. Se designó como vocales adjuntos a los directores del Museo, Artur Bofill i Poch, y del Parque Zoológico, Francesc d'A. Darder. Finalmente se acordó un ritmo de reuniones inusualmente activo para una Junta con tan escasas atribuciones como era aquella: dos reuniones mensuales. Aquel mismo mes de febrero la Junta ya nombró agregados al Museo a Joan Baptista d'Aguiar-Amat, Felip Ferrer i Vert, Pius Font i Quer e Ignasi de Sagarra, y en octubre a Ascensi Codina, Joaquim y Salvador Maluquer, y Francesc Pardillo. Todos ellos, a excepción de Pardillo, que procedía de la Universidad, eran socios destacados de la Institució, la mayoría fundadores.

Josep Maluquer, que conocía a fondo y admiraba la organización universitaria y científica alemana, sin duda tomó a ésta como modelo, en la medida de lo posible, de la nueva orientación de la Junta de Ciències Naturals, alejándose de la estructura de tipo centralizado, de tradición francesa, que la Ley Moyano de 1857 había impuesto en la Universidad del estado español y, por consiguiente, a la investigación científica. Por otra parte, hombre de espíritu activo y emprendedor y de gran capacidad de trabajo —un auténtico ejecutivo— consiguió transformar radicalmente en menos de dos años la Junta de Ciències Naturals.

Sin duda demasiado radicalmente para el gusto de algunos de los miembros de la Junta, por el modo en que un encontronazo mal aclarado con Arturo Caballero lo hizo caer en desgracia en verano de 1917 y, a partir del curso 1917–1918, el cargo de secretario de la Junta perdió su carácter ejecutivo y pasó a una situación puramente administrativa.

Sin embargo, antes había podido ver inaugurar en el antiguo restaurante de la Exposición de 1888 (este mismo edificio donde nos hallamos ahora) las instalaciones del Museo de Ciencias Naturales (que son las que duraron hasta la renovación de los años noventa del Museo de Zoología). También había obtenido la incorporación de la Diputación de Barcelona a la Junta de Ciències Naturals, que dejó así de ser exclusivamente municipal, con la consecuente ganancia de autonomía y, hasta cierto punto, de presupuesto, y había podido nombrar, previo concurso (29 de diciembre de 1916), toda una serie de colaboradores técnicos: Maximino San Miguel de la Cámara para geología, Francisco Pardillo para mineralogía, Joan Baptista d'Aguiar-Amat para zoología y Pius Font i Quer para botánica.

No es extraño pues que con la toma de posesión del nuevo consejo directivo de la Institució, el 7 de enero de 1917, seis de los nueve miembros de ésta estuvieran relacionados de una u otra forma con la Junta de Ciències Naturals, y se tomase la recta final para incorporar las colecciones de la Institució al nuevo Museo de Catalunya. El nuevo presidente, Ignasi de Sagarra, que también era agregado de zoología de la Junta, puso a sus consocios como ejemplo el impulso que había tenido la Junta Municipal de Ciències Naturals para introducir en sus servicios reformas de importancia, entre ellas “la creación de un Museo de Ciencias Naturales de Catalunya (que) parece que fue pronto una bella realidad”³⁷.

Efectivamente lo sería, en parte gracias a la generosidad de la Institució. A las plantas que ya habían tomado el camino del Museo de Ciencias Naturales el mes de octubre les seguirían en marzo los insectos. Finalmente, el 18 de abril de 1917, se reunió el consejo directivo de la Institució en el Departamento de Entomología del Museo de Catalunya para acordar depositar en éste las colecciones del museo de la Institució. Ésta, según el presidente Ignasi de Sagarra, no podía ya mantener en buen estado únicamente con sus recursos las crecientes colecciones en su propio museo y, tal como había depositado gran parte de su biblioteca en la de Cataluña, hubo de depositar en el Museo de Catalunya los fondos del suyo. Incluso así la Institució, consciente del esfuerzo social realizado para formar y mantener aquellas colecciones, no renunció a su propiedad y así lo explicó en su escrito al presidente de la Junta de Ciències Naturals:

³⁶ Aunque Tomàs no llegó a tomar posesión de su cargo al morir durante los primeros días de enero de 1916.

³⁷ Actes ICHN 1914–1922, p. 67r.

“Habiendo acordado la Junta Directiva de la Institució Catalana d’Història Natural, en sesión del 18 de abril, el depósito de sus colecciones en el Museo de Catalunya, tenemos el honor de dirigirnos a usted para que en caso de aceptar esta oferta, se sirva disponer, de acuerdo con la Dirección del Museo, el lugar donde se deban instalar las mencionadas colecciones.”

“Es voluntad de la Institució que vayan a cargo del Museo la conservación y ordenación de los ejemplares depositados, que podrá retirar, previa comunicación con treinta días de anticipación a la Junta de Ciències Naturals, siempre que así fuera acordado. La Institució Catalana d’Història Natural llevará un inventario detallado de las colecciones depositadas, firmado por el director del Museo, reservándose el derecho de hacer las comprobaciones y revisiones necesarias de acuerdo con dicha Dirección. Para el estudio y consulta de los ejemplares de las colecciones de la Institució se seguirá el reglamento del Museo”.

Es conveniente aclarar, sin embargo, que aunque ya en el mes de julio de 1915 se había hecho un primer depósito de libros y revistas a la Biblioteca de Catalunya, que el herbario había sido depositado en el Museo de Ciencias Naturales en el otoño de 1916, y que el consejo directivo de la Institució había acordado, como acabamos de decir, depositar en él la totalidad de sus colecciones durante la primavera de 1917, lo cierto es que hasta el traslado efectivo de la ICHN a los nuevos locales del Palacio de la Generalitat, el tema de la biblioteca y las colecciones no había sido prioritario para los sucesivos consejos directivos y no se había llevado a término.

En cambio, cuando apenas se llevaba un mes en los nuevos locales, el consejo directivo acordó, el 11 de abril de 1918, hacer donación del material de laboratorio de la Institució al Consejo de Pedagogía de la Mancomunitat, y depositar las colecciones del museo en los locales que designase la Junta de Ciències Naturals para proceder a su inventariado antes de integrarlas en las colecciones de los museos de ésta, señal de que el acuerdo de un año atrás no se había llegado a ejecutar más que muy parcialmente (herbario y colección de insectos).

Mientras tanto, gracias a la generosidad de Josep M. Bofill i Pichot y al dinero que se esperaba obtener de la venta de una parte del mobiliario antiguo no utilizable para la Institució, se pudo preceder a amueblar dignamente el nuevo local con dieciocho sillas, una mesa central para la lectura de las revistas y para las reuniones científicas, una gran mesa de trabajo de las llamadas de ministro, y un armario librería, además de las estanterías de la biblioteca que se habían llevado desde la antigua sede social. El mobiliario sobrante fue finalmente adquirido por la Real Academia de Ciencias y Artes y por el Centre Excursionista de Catalunya.

Sin embargo, el tema de la biblioteca y las colecciones aún había de colear durante una buena temporada. Así, en el consejo general de miembros del 29 de diciembre de 1918 aún se acordó que el consejo directivo resolviera lo que creyera más conveniente en relación con la colección de insectos (colección que ya había sido depositada en el Museo de Ciencias Naturales el mes de marzo de 1917) y que en caso de hacer donación de ella al Museo de Ciencias Naturales se rogara que quedara indicada la procedencia de los ejemplares³⁸. Y aún habría de transcurrir un año más para que en el consejo general del 27 de diciembre de 1919 se acordase “hacer entrega al Museo de Ciencias Naturales de las colecciones de la Institució, oficiándose en la Junta Autónoma y procurando coordinar los acuerdos ya tomados anteriormente”³⁹. Unas colecciones que, según deja claro la Memoria informativa del año 1919, con fecha del 31 de diciembre e impresa en el fascículo de noviembre y diciembre de 1919 del Butlletí⁴⁰, “desde el traslado, han quedado instaladas provisionalmente en un local especial del Museo de Catalunya”.

Con el fin de que os podáis hacer una idea aproximada de lo que representó para el Museo la incorporación de las colecciones del ICHN, os leeré un fragmento de un informe presentado a la Junta de Ciències Naturals el 25 de noviembre de 1921 por Pius Font i Quer, que había sucedido a Josep Maluquer i Nicolau como secretario técnico del Museo:

“Los ejemplares del Museo han aumentado en cerca de un ciento cincuenta por ciento en la Sección Entomológica desde la inauguración del Museo en 1917; los moluscos, con la entrada de las colecciones Bofill i Poch, Aguilar-Amat, Rosals y la Institució Catalana d’Història Natural han pasado de menos de veinte mil ejemplares a cerca de trescientos mil; la colección de rocas, de unas trescientas, a cuatro mil; las plantas, de mil pliegos, a setenta mil, etc.; y todas las Secciones en unas proporciones similares”.

Por otra parte, en las fechas en que Font i Quer presentó el mencionado informe, ya la Mancomunitat había ocupado (1920) el lugar de la Diputación en la Junta de Ciències Naturals, la cual dejaba así de ser una institución puramente barcelonesa para convertirse en catalana.

³⁸ Actes ICHN 1914–1922, p. 94r–94v.

³⁹ Actes ICHN 1914–1922, p. 96v.

⁴⁰ Butl. ICHN, 19(8–9), 149.

En el volumen L'obra realitzada (*La obra realizada*) publicado por la Mancomunitat de Catalunya en 1923, se subraya también que lo realizado por la Junta de Ciències Naturals en un quinquenio (1917–1921) es cinco veces más que lo que se realizó durante los treinta y cuatro años anteriores; exageración explicable por el carácter de la publicación, que contabilizaba todo el tiempo transcurrido desde la creación del Museu Martorell (1878), pero que omitía que éste —y todos los edificios que ocupó la Junta— no habían sido construidos en el mencionado quinquenio, sino que eran restos de la exposición de 1888 o, en el caso del propio Museu Martorell, incluso más antiguos, y que, en cambio, en lo que concierne a las colecciones y a la documentación reunidas, todavía se queda corto al valorarlas sólo desde el punto de vista cuantitativo, cuando el material reunido durante los últimos años era aún mucho más valioso desde el punto de vista cualitativo. Además, en lo que concierne a la documentación, Josep Maluquer, aprovechando la espectacular devaluación de la moneda alemana después de la Primera Guerra Mundial, había podido adquirir en aquel país, por muy poco dinero, libros y series de publicaciones periódicas de un gran valor desde el punto de vista científico, imposibles de encontrar en el mercado en condiciones ordinarias.

He aquí la moraleja de esta historia. La sociedad civil hace las colecciones, el museo las acoge y las conserva, y el político corta la cinta y se pone las medallas. Muchas gracias por su atención.

Josep M. Camarasa

Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica.
Institut d'Estudis Catalans

Bibliografía

Arqués, J., 1985. *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875–1895)*. Columna. Barcelona. 239 pág.

Bowler, P. J., 1983. *The eclipse of darwinism*. The Johns Hopkins University Press. Baltimore. [versió castellana (1985): *El eclipse del darwinismo*. Labor. Barcelona. 286 pág.]

Bujosa i Homar, F. & Glick, T. H., 1995. "Odon de Buen y del Cos (Zuera, Aragón, 18NN– Mèxic, 1945). L'oceanografia". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys: 761–791* (Camarasa, J. M. & Roca, A., directores). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona.

Camarasa, J. M., 1995. "Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883–1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica de l'empresa". A: *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys: 1209–1243* (Camarasa, J. M. & Roca, A., directores). Fundació Catalana per a la Recerca. Barcelona.

Camarasa, J. M., 2000. *Cent anys de passió per la natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural (1899–1999)*. Institut Catalana d'Història Natural, Barcelona, 183 pág.

Font i Quer, P., 1934. "Necrologia de Joan Cadevall i Diars", *Mem. R. Acad. Cienc. y Artes Barcelona*, 33 (18): 372.

Huxley, J. S., 1942. *Evolution: The modern synthesis*. Allen & Unwin. Londres.

Marfany, J.–Ll., 1995. *La cultura del catalanisme*. Empúries, Barcelona. 402 pág.

Margalef, R., 1981. "Reflexions sobre la recerca a la Universitat". *Ciència*, 2: 120–127. Barcelona.

Pi i Suñer, A., 1911. "De la morfologia". Dins *Almanac dels Noucentistes* (1911) mes de Febrer.

Sheets-Pyenson, S., 1988. *Cathedrals of Science. The Development of Colonial Natural History Museums during the Late Nineteenth Century*. McGill–Queen's University Press. Kingston & Montreal. 144 pág.

Annex III / Anexo III

Notes biogràfiques d'alguns personatges relacionats amb la història del Museu Martorell en la seva faceta geològica

Notas biográficas de algunos personajes relacionados con la historia del Museo Martorell en su faceta geológica

- 1 - Artur Bofill i Poch (1844–1929)
- 2 - Jaume Almera i Comas (1845–1919)
- 3 - Norbert Font i Saguè (1873–1910)
- 4 - Marià Faura i Sans (1883–1941)
- 5 - Francesc Pardillo i Vaquer (1884–1955)
- 6 - Maximino San Miguel de la Cámara (1887–1961)
- 7 - Jaume Marcet Riba (1894–1963)
- 8 - Alfredo San Miguel Arribas (1917–2004)
- 9 - Lluís Marià Vidal i Carreras (1842–1922)
- 10 - Baltasar Serradell i Planella (1871–1930)
- 11 - Josep Cervelló i Bach (1899–1980)
- 11 - Josep Fernández de Villalta i Comella (1913–2003)

1

2

3

4

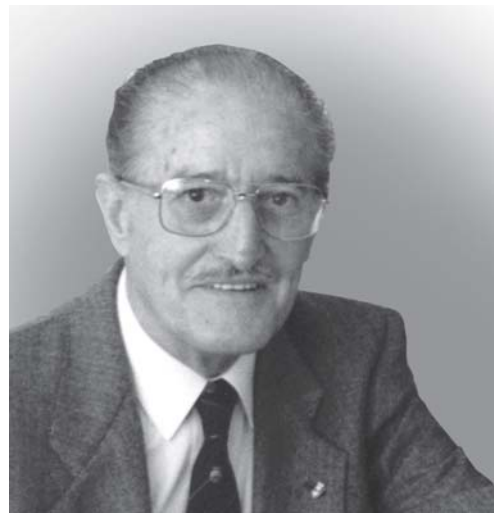
5

6

7

8

9

10

11

12

1 Artur Bofill i Poch (1844–1929)

En paraules de Pius Font i Quer (extretes de "Flórla del Cardó", Barcelona 1950), Bofill és el més insigne naturalista català dedicat a l'estudi de la malacologia. Aquesta branca de les ciències naturals ocupà gran part de la seva vida científica, al llarg de la qual publicà nombrosos treballs i reuní una importantíssima col·lecció que donà al Museu de Ciències Naturals. Va estar vinculat al Museu Martorell des dels orígens i oficialment fins a 1920, data de la seva jubilació. S'ocupà de la direcció del centre des de 1891. Col·laborador del Dr. Almera en el *Mapa Geològic i Topogràfic de la província de Barcelona* i en altres treballs, acadèmic i secretari perpetu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona fins a la seva mort i home d'àmplia cultura, va ser, juntament amb Jaume Almera i Lluís Marià Vidal, una de les figures pioneres en el coneixement de la geologia i la paleontologia de Catalunya del principi del segle XX.

Referències bibliogràfiques: [18, 20, 79, 83, 89, 136]

2 Jaume Almera i Comas (1845–1919)

Eclesiàstic, doctor en Ciències i geòleg. Com a geòleg fou deixeble i col·laborador de Landerer. Fundador del Museu Geològic del Seminari de Barcelona, l'any 1874, i professor de Geologia i Història Natural en el mateix Seminari. Autor de nombrosos treballs sobre estratigrafia i paleontologia de Catalunya, molts d'ells relacionats amb la confecció del *Mapa Geològic i Topogràfic de la província de Barcelona* a escala 1:40.000, que ell va iniciar amb l'ajut del topògraf Eduard Brossa i les subvencions de la Diputació de Barcelona i del qual es van publicar cinc fulls.

Aquest mapa fou un dels grans treballs del Dr. Almera que, malgrat els problemes de l'època, aconseguí que tingués un detall excepcional i fos elogiat per la comunitat científica. Va ser acadèmic i president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Col·laborà amb Lluís Marià Vidal en algunes ocasions i amb Artur Bofill en publicacions sobre paleontologia de Catalunya. Va tenir com a col·laboradors el Dr. Font i Sagué i el Dr. Faura i Sans. Aquest darrer el va substituir en la confecció del *Mapa*, les col·leccions del qual van arribar, a partir de 1918, al Museu Martorell quan se'n féu càrrec el Dr. Faura i per decisió de la Mancomunitat. La relació del Museu Martorell amb el Dr. Almera s'inicià a la Junta de Ciències Naturals, de la qual Almera formà part com a vocal des de 1893.

Referències bibliogràfiques: [17, 18, 20, 80, 83, 89, 133, 157]

3 Norbert Font i Sagué (1873–1910)

Sacerdot, naturalista, geòleg, espeleòleg, historiador, literat i gran divulgador de la ciència. Fou deixeble i col·laborador del Dr. Almera. Va formar part de la Junta de Ciències Naturals, de la qual fou vocal i secretari, i va dur a terme alguns projectes importants al parc de la Ciutadella, com el 'Museu petrogràfic a l'aire lliure', constituït per grans blocs de roques portats d'arreu de Catalunya, que ell va iniciar i que va arribar a constar de més de 130 blocs exposats als jardins, davant del Museu Martorell. Un altre projecte, el de la reproducció a escala natural de grans animals del passat, va quedar estroncat per la seva mort prematura i només en queda un record, el *Mamut* de la cascada del Parc, l'única reproducció que es va fer realitat. Norbert Font i Sagué va ser l'introduïdor de l'espeleologia a Catalunya, a la qual es dedicà intensament, i va portar a terme nombroses exploracions en aquest camp. El Museu Martorell conserva exemplars de les seves recol·leccions i una col·lecció de làmines primes de roques i minerals adquirida per la Junta a la seva família.

Va ser autor de nombrosos articles i treballs, entre els quals tingué gran divulgació el *Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicat a Catalunya*. Exercí la càtedra de Geologia dels Estudis Universitaris Catalans i col·laborà assíduament en el butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural, el del Centre Excursionista de Catalunya, l'*Enciclopedia Espasa*, *La Veu de Catalunya*, etc.

Referències bibliogràfiques: [38, 85, 89, 96, 157]

4 **Marià Faura i Sans (1883–1941)**

Sacerdot, doctor en ciències naturals, geòleg, paleontòleg i espeleòleg. S'inicià en el camp de la geologia com a ajudant dels doctors Almera, Bofill i Font. Va ser professor de la Universitat de Barcelona i de l'Escola Superior d'Agricultura. Dirigí l'observatori meteorològic de Viella i va fer molts estudis de geologia aplicada (hidrologia, sismologia...). Com a seguidor i deixeble de Font i Sagué es dedicà a l'espeleologia i publicà diversos treballs sobre el tema. A partir de 1917 s'encarregà de la direcció del Servei del Mapa Geològic de Catalunya a escala 1:100.000, la qual cosa el relacionà directament amb el Museu Martorell i el Museu de Catalunya quan la Mancomunitat va passar aquest servei a la Junta de Ciències Naturals. De 1919 a 1922 també fou regent de Paleontologia del Museu de Ciències Naturals, regència que es va desvincular del mapa el 1923 i de la qual es va fer càrrec el Dr. Marcet Riba.

Va ser col·laborador de l'*Enciclopedia Espasa* i va publicar, a més de les memòries del *Mapa* (quatre en total) [62, 63, 64, 65], articles i treballs sobre paleontologia, geologia estratigràfica i aplicada, meteoris, expedicions científiques i, com ja hem dit, espeleologia.

El Museu Martorell conserva exemplars procedents de la confecció del Mapa Geològic i fòssils recollits durant algunes de les seves excavacions, com l'*Elephas* de Pedralbes.

Referències bibliogràfiques: [21, 38, 81, 89, 97, 157]

5 **Francesc Pardillo i Vaquer (1884–1955)**

Doctor en Ciències Naturals. El 1911 fou nomenat catedràtic de Cristal·lografia de la Universitat de Barcelona, càrrec que ocupà durant més de quaranta anys. Dedicà la seva vida científica a l'estudi dels cristalls i a la mineralogia i va publicar nombrosos treballs de gran qualitat, alguns dedicats a minerals de Catalunya, que donà a conèixer a *Treballs del Museu de Ciències Naturals*. Va dirigir diverses tesis doctorals entre les quals destaca, per la seva relació amb el Museu, la de Soriano Garcés [97] sobre minerals pesants de sorres de Galícia, publicada per la Junta de Ciències Naturals [153], de la qual Pardillo fou secretari. A més va formar part de la plantilla del Museu Martorell com a conservador i més tard com a director fins a la seva jubilació (de 1916 a 1954). El Museu li deu l'adquisició d'instrumental científic per als treballs de recerca de les seccions de Mineralogia i Petrologia. Va ser acadèmic i president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i exercí una gran influència en els estudis sobre cristal·lografia a l'Estat espanyol. El Dr. Pardillo va saber compaginar les seves activitats acadèmiques i universitàries amb les pròpies de la conservació i direcció del Museu Martorell de Geologia.

Referències bibliogràfiques: [7, 89, 112, 126, 127, 128]

6 **Maximino San Miguel de la Cámara (1887–1961)**

Doctor en Ciències Naturals per la Universitat de Madrid. El 1911 obtingué la càtedra de Geografia Física i Geologia Dinàmica de la Universitat de Barcelona i dedicà la seva activitat investigadora a la petrologia, de la qual el podem considerar un pioner modern a l'Estat espanyol. Va ocupar la plaça de regent de Petrologia del Museu Martorell des de 1916 fins a 1942, en què es va traslladar a Madrid. També fou director de l'Institut Geològic de la Diputació de Barcelona i s'encarregà de la publicació d'alguns mapes de Catalunya a escala 1:50.000, que van substituir els de la Mancomunitat a escala 1:100.000 que havia dirigit el Dr. Faura. El Museu conserva les seves col·leccions petrogràfiques (exemplars de roques i làmines primes) producte d'estudis portats a terme a Catalunya, la major part dels quals van ser publicats pel Museu de Ciències Naturals i per l'Institut Geològic de la Diputació. La seva activitat al Museu el portà a revisar, classificar, ordenar i registrar les col·leccions de roques que hi anaven ingressant (grans blocs, col·leccions Font i Sagué, Rosals, Serradell, Acadèmia de Ciències, etc.), feina que també donà a conèixer per mitjà de publicacions. Va ser membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i va fundar l'Institut Lucas Mallada del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC). Va tenir com a col·laborador incondicional en molts dels seus treballs el Dr. Marcet Riba.

Referències bibliogràfiques: [89, 112, 137, 144, 145, 146, 147]

7 **Jaume Marcet Riba (1894–1963)**

Doctor en Ciències Naturals i geòleg. Les seves recerques i publicacions estan dedicades a temàtica estratigràfica, paleontològica i petrològica. El 1923, adscrit ja a la plantilla de la Junta de Ciències Naturals, substitueix el Dr. Faura en la regència de la secció de Paleontologia del Museu, càrrec que va ocupar fins a la seva mort, poc abans de jubilar-se. Va tenir com a mestres el Dr. San Miguel de la Cámara i el Dr. Pardillo, amb els quals col·laborà en diferents ocasions (fent determinacions petrogràfiques, mesuraments cristal·logràfics, participant en estudis geològics relacionats amb el Congreso Geológico Internacional de 1926, en el *Mapa Geológico de España a escala 1:50.000*, etc.). Va ser acadèmic de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Va crear, dirigir i editar, entre 1926 i 1937, la publicació *Géologie de la Méditerranée Occidentale*, sense ajuda oficial i finançada per subscripció. Va ocupar durant un curt espai de temps la direcció de l'Institut Municipal de Ciències Naturals (creat el 1941) i durant vuit anys coincidí al Museu amb el Dr. Alfredo San Miguel Arribas.

Referències bibliogràfiques: [89, 106, 112, 138]

8 **Alfredo San Miguel Arribas (1917–2004)**

Doctor en Ciències, catedràtic i professor de Petrologia de la Universitat de Barcelona. L'any 1955 va obtenir una plaça de conservador al Museu Martorell de Geologia, del qual va ser més tard director, fins que es va jubilar, el 1985. Era fill del Dr. Maximino San Miguel de la Cámara i, com el seu pare, s'ocupà de les col·leccions de roques. Al llarg de nombrosos viatges recol·lectà per al Museu molts i variats exemplars de roques ígnies i metamòrfiques entre els quals destaca la col·lecció petrogràfica dels escuts precambrians (Angola, Canadà, països escandinaus, etc.). Tingué especial interès per millorar l'exposició de minerals i va aconseguir alguns bells exemplars mitjançant adquisició. La seva gran afició a la geoplanetologia el va portar a muntar una exposició permanent sobre aquest tema a les sales del Museu amb fotografies i gràfics que explicaven els esdeveniments que anaven tenint lloc a l'espai des que l'home trepitjà la Lluna. Sota la seva direcció es va celebrar el centenari de la fundació del Museu Martorell, es va adquirir la col·lecció de mineralogia de Josep Cervelló, es va acceptar la donació de la col·lecció paleontològica del Dr. Villalta i el Museu va esdevenir un centre col·laborador de la Facultat de Ciències que acollí alumnes en pràctiques o com a becaris i organitzà conferències i cursos impartits per destacats geòlegs. Alguns dels qui hem participat en aquesta monografia li hem d'agrair l'oportunitat que ens va donar de formar part del Museu.

Referències bibliogràfiques: [43, 118, 121, 123]

9 **Lluís Marià Vidal i Carreras (1842–1922)**

Enginyer de mines i geòleg. Des de molt jove mostrà inquietuds científiques, especialment per la geologia. Home polifacètic, va cultivar també l'excursionisme científic (fou soci destacat del Centre Excursionista de Catalunya), la fotografia, l'espeleologia i la prehistòria. Interessat pel benestar social, va dedicar part del seu patrimoni al mecenatge. Va ocupar diferents càrrecs de responsabilitat (enginyer en cap dels districtes miners de Barcelona, Lleida i Girona, director de la comissió del *Mapa Geológico de España*, de les mines de Sant Joan de les Abadesses, etc.). Va ser acadèmic de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, vicepresident de la Societat Geològica de França, vocal perpetu de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona i membre honorífic de diferents organismes.

Com a resultat del seu treball de camp va formar una important i nombrosa col·lecció geològica integrada per fòssils, minerals i roques a més d'objectes prehistòrics, la qual va donar a la Junta de Ciències Naturals i va ser dipositada al Museu Martorell. Aquesta col·lecció i els seus treballs sobre la geologia de Catalunya són, encara avui, d'obligada consulta. Vidal pot ser considerat com un dels grans geòlegs catalans de la fi del segle XIX i el començament del XX.

Referències bibliogràfiques: [16, 18, 42, 78, 79, 82, 83, 89, 114, 122, 135]

10 Baltasar Serradell i Planella (1871–1930)

Metge de professió, naturalista i col·leccionista per vocació. Va fundar i presidir la Societat de Ciències Naturals de Barcelona (Club Muntanyenc), una institució dedicada a l'excursionisme científic a la qual dedicà part de la seva vida. Van formar part d'aquesta societat molts dels naturalistes relacionats amb el Museu Martorell, entre d'altres els doctors Pardo, San Miguel de la Cámara, Marcet, Villalta i Josep Cervelló. La institució, que tingué el seu moment d'esplendor en el primer quart del segle XX, aplega importants col·leccions de ciències naturals entre les quals destaquen les de paleontologia, mineralogia i malacologia. El centre, que estava situat al carrer Princesa, organitzava sortides periòdiques de recol·lecció d'exemplars i estava dotat d'una important biblioteca i d'instrumental científic. Les col·leccions de Baltasar Serradell van passar al Museu Martorell després de la seva mort, per mitjà de la Junta de Ciències Naturals que les va adquirir, el 1931, a la seva vídua a canvi d'una pensió vitalícia. Alguns dels exemplars d'aquesta col·lecció es troben encara avui exposats a les vitrines del Museu.

Referències bibliogràfiques: [13, 44, 83, 112]

11 Josep Cervelló i Bach (1899–1980)

Important col·leccionista català de minerals que des de molt jove tingué interès per aquesta matèria. Va participar durant molts anys en les excursions científiques organitzades pel Club Muntanyenc (Societat de Ciències Naturals) de Barcelona, acompanyat d'altres estudiosos naturalistes com Serradell, Closas, Marcet Riba, Pardo, Folch Girona, etc., persones que han deixat totes elles una empremta en la cultura i la ciència catalanes i, la majoria, vinculades al Museu Martorell.

La seva col·lecció, instal·lada a casa seva, fou molt visitada per col·leccionistes, afeccionats i escoles. L'any 1979, l'Ajuntament de Barcelona la va adquirir i els més de tres mil exemplars que la integren enriqueixen actualment el fons mineralògic del Museu i els millors exemplars es poden admirar a les vitrines d'exposició permanent de la Sala de Mineralogia.

A la fotografia (record d'una excursió al Montaró, Vall d'Aran) Josep Cervelló està situat al centre entre Jordi Figueras, a l'esquerra, i Joaquim Folch Girona, a la dreta.

Referències bibliogràfiques: [14, 72, 103]

12 Josep Fernández de Villalta i Comella (1913–2003)

Naturalista i paleontòleg. Va ser professor d'Investigació i cap de la Secció d'Ecologia del Quaternari del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC). També fou professor de la Universitat de Barcelona en matèries de Paleontologia, Paleoclimatologia i Paleogeografia. L'any del centenari de la fundació del Museu Martorell (Museu de Geologia) va ser nomenat conservador honorari.

Com a científic i expert col·leccionista que era, va formar una important col·lecció paleontològica, fruit de més de cinquanta anys de dedicació, de la qual va fer donació parcial al Museu de Geologia de l'Ajuntament de Barcelona entre els anys 1983 i 1986. La col·lecció consta de més de deu mil registres de restes fòssils (vertebrats, invertebrats i paleoflora) procedents d'arreu de l'Estat espanyol i especialment de Catalunya.

A l'actualitat alguns dels exemplars d'aquesta col·lecció són objecte de revisió i estudi per part de paleontòlegs nacionals i estrangers.

Referències bibliogràfiques: [2, 83]. Vegeu també: Obituary. *Geologica Acta*, vol. 1 núm. 4, pàg. 365. Barcelona, 2003.

1 Artur Bofill i Poch (1844–1929)

En palabras de Pius Font i Quer (extraídas de “Flórla del Cardó”, Barcelona 1950), Bofill es el más insigne naturalista catalán dedicado al estudio de la malacología. Esta rama de las ciencias naturales ocupó gran parte de su vida científica, a lo largo de la cual publicó numerosos trabajos y reunió una importantísima colección que donó al Museo de Ciencias Naturales. Estuvo vinculado al Museo Martorell desde sus orígenes y oficialmente hasta 1920, fecha de su jubilación. Se ocupó de la dirección del centro desde 1891. Colaborador del Dr. Almera en el Mapa Geológico y Topográfico de la provincia de Barcelona y en otros trabajos, académico y secretario perpetuo de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona hasta su muerte y hombre de amplia cultura, fue, junto con Jaume Almera y Lluís Marià Vidal, una de las figuras pioneras en el conocimiento de la geología y la paleontología de Cataluña de principios del siglo XX.

Referencias bibliográficas: [18, 20, 79, 83, 89, 136]

2 Jaume Almera i Comas (1845–1919)

Eclesiástico, doctor en Ciencias y geólogo. Como geólogo fue discípulo y colaborador de Landerer. Fundador del Museo Geológico del Seminario de Barcelona, en el año 1874, y profesor de Geología e Historia Natural en el mismo Seminario. Autor de numerosos trabajos sobre estratigrafía y paleontología de Cataluña, muchos de ellos relacionados con la confección del Mapa Geológico y Topográfico de la provincia de Barcelona a escala 1:40.000, que él inició con la ayuda del topógrafo Eduard Brossa y las subvenciones de la Diputación de Barcelona y del que se publicaron cinco hojas.

Este mapa fue uno de los grandes trabajos del Dr. Almera que, pese a los problemas de la época, logró que tuviese un detalle excepcional y fuese elogiado por la comunidad científica. Fue académico y presidente de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Colaboró con Lluís Marià Vidal en algunas ocasiones y con Artur Bofill en publicaciones sobre paleontología de Cataluña. Tuvo como colaboradores al Dr. Font i Sagué y al Dr. Faura i Sans. Este último lo sustituyó en la confección del Mapa, cuyas colecciones llegaron, a partir de 1918, al Museo Martorell cuando se hizo cargo del mismo el Dr. Faura y por decisión de la Mancomunidad. La relación del Museo Martorell con el Dr. Almera se inició en la Junta de Ciencias Naturales, de la que Almera formó parte como vocal desde 1893.

Referencias bibliográficas: [17, 18, 20, 80, 83, 89, 133, 157]

3 Norbert Font i Sagué (1873–1910)

Sacerdote, naturalista, geólogo, espeleólogo, historiador, literato y gran divulgador de la ciencia. Fue discípulo y colaborador del Dr. Almera. Formó parte de la Junta de Ciencias Naturales, de la que fue vocal y secretario, y desarrolló algunos proyectos importantes en el parque de la Ciutadella, como el ‘Museo petrográfico al aire libre’, constituido por grandes bloques de rocas procedentes de toda Cataluña, que él inició y que llegó a constar de más de 130 bloques expuestos en los jardines, frente al Museo Martorell. Otro proyecto, el de la reproducción a escala natural de grandes animales del pasado, quedó truncado por su fallecimiento prematuro y sólo queda un recuerdo del mismo, el Mamut de la cascada del Parque, la única reproducción que se hizo realidad. Norbert Font i Sagué fue el introductor de la espeleología en Cataluña, a la que se dedicó intensamente realizando numerosas exploraciones en este campo. El Museo Martorell conserva ejemplares de sus recolecciones y una colección de láminas delgadas de rocas y minerales adquirida por la Junta a su familia.

Fue autor de numerosos artículos y trabajos, entre los que alcanzó gran divulgación el Curs de Geologia Dinàmica i Estratigràfica aplicat a Catalunya. Ejerció la cátedra de Geología de los Estudios Universitarios Catalanes y colaboró asiduamente en el boletín de la Institución Catalana de Historia Natural, el del Centro Excursionista de Cataluña, la Enciclopedia Espasa, La Voz de Cataluña, etc.

Referencias bibliográficas: [38, 85, 89, 96, 157]

4 Marià Faura i Sans (1883–1941)

Sacerdote, doctor en ciencias naturales, geólogo, paleontólogo y espeleólogo. Se inició en el campo de la geología como ayudante de los doctores Almera, Bofill y Font. Fue profesor de la Universidad de Barcelona y de la Escuela Superior de Agricultura. Dirigió el observatorio meteorológico de Viella y efectuó muchos estudios de geología aplicada (hidrología, sismología...). Como seguidor y discípulo de Font i Sagué se dedicó a la espeleología y publicó diferentes trabajos sobre el tema. A partir de 1917 se encargó de la dirección del Servicio del Mapa Geológico de Cataluña a escala 1:100.000, lo que le relacionó directamente con el Museo Martorell y el Museo de Cataluña cuando la Mancomunidad pasó este servicio a la Junta de Ciencias Naturales. De 1919 a 1922 también fue regente de Paleontología del Museo de Ciencias Naturales, regencia que se desvinculó del mapa en 1923 y de la que se hizo cargo el Dr. Marcet Riba.

Fue colaborador de la Enciclopedia Espasa y publicó, además de las memorias del Mapa (cuatro en total) [62, 63, 64, 65], artículos y trabajos sobre paleontología, geología estratigráfica y aplicada, meteoritos, expediciones científicas y, como ya hemos señalado, espeleología.

El Museo Martorell conserva ejemplares procedentes de la confección del Mapa Geológico y fósiles recolectados durante algunas de sus excavaciones, como el Elephas de Pedralbes.

Referencias bibliográficas: [21, 38, 81, 89, 97, 157]

5 Francesc Pardillo i Vaquer (1884–1955)

Doctor en Ciencias Naturales. En 1911 fue nombrado catedrático de Cristalografía de la Universidad de Barcelona, cargo que ocupó durante más de cuarenta años. Dedicó su vida científica al estudio de los cristales y a la mineralogía publicando numerosos trabajos de gran calidad, algunos de ellos dedicados a minerales de Cataluña, que dio a conocer en Treballs del Museu de Ciències Naturals. Dirigió varias tesis doctorales entre las que destaca, por su relación con el Museo, la de Soriano Garcés [97] sobre minerales pesados de arenas de Galicia, publicada por la Junta de Ciencias Naturales [153], de la que Pardillo fue secretario. Además formó parte de la plantilla del Museo Martorell como conservador y más tarde como director hasta su jubilación (de 1916 a 1954). El Museo le debe la adquisición de instrumental científico para los trabajos de investigación de las secciones de Mineralogía y Petrología. Fue académico y presidente de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona y ejerció una gran influencia en los estudios sobre cristalografía en el Estado español. El Dr. Pardillo supo compaginar sus actividades académicas y universitarias con las propias de la conservación y dirección del Museo Martorell de Geología.

Referencias bibliográficas: [7, 89, 112, 126, 127, 128]

6 Maximino San Miguel de la Cámara (1887–1961)

Doctor en Ciencias Naturales por la Universidad de Madrid. En 1911 obtuvo la cátedra de Geografía Física y Geología Dinámica de la Universidad de Barcelona dedicando su actividad investigadora a la petrología, de la que podemos considerarle un pionero moderno en el Estado español. Ocupó la plaza de regente de Petrología del Museo Martorell desde 1916 hasta 1942, cuando se trasladó a Madrid. También fue director del Instituto Geológico de la Diputación de Barcelona y se encargó de la publicación de algunos mapas de Cataluña a escala 1:50.000, que sustituyeron a los de la Mancomunidad a escala 1:100.000 que había dirigido el Dr. Faura. El Museo conserva sus colecciones petrográficas (ejemplares de rocas y láminas delgadas) producto de estudios desarrollados en Cataluña y publicados en su mayor parte por el Museo de Ciencias Naturales y por el Instituto Geológico de la Diputación. Su actividad en el Museo lo llevó a revisar, clasificar, ordenar y registrar las colecciones de rocas que iban ingresando (grandes bloques, colecciones Font i Sagué, Rosals, Serradell, Academia de Ciencias, etc.), labor que también dio a conocer mediante publicaciones. Fue miembro de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona y fundó el Instituto Lucas Mallada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Tuvo como colaborador incondicional en muchos de sus trabajos al Dr. Marcet Riba.

Referencias bibliográficas: [89, 112, 137, 144, 145, 146, 147]

7 **Jaume Marcet Riba (1894–1963)**

Doctor en Ciencias Naturales y geólogo. Sus investigaciones y publicaciones están dedicadas a temática estratigráfica, paleontológica y petrológica. En 1923, adscrito ya a la plantilla de la Junta de Ciencias Naturales, sustituye al Dr. Faura en la regencia de la sección de Paleontología del Museo, cargo que ocupó hasta su muerte, poco antes de jubilarse. Tuvo como maestros al Dr. San Miguel de la Cámara y al Dr. Pardillo, con quienes colaboró en varias ocasiones (efectuando determinaciones petrográficas, mediciones cristalográficas, participando en estudios geológicos relacionados con el Congreso Geológico Internacional de 1926, en el Mapa Geológico de España a escala 1:50.000, etc.). Fue académico de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Creó, dirigió y editó, entre 1926 y 1937, la publicación Géologie de la Méditerranée Occidentale, sin ayuda oficial y financiada por suscripción. Ocupó durante un corto lapso de tiempo la dirección del Instituto Municipal de Ciencias Naturales (creado en 1941) y durante ocho años coincidió en el Museo con el Dr. Alfredo San Miguel Arribas.

Referencias bibliográficas: [89, 106, 112, 138]

8 **Alfredo San Miguel Arribas (1917–2004)**

Doctor en Ciencias, catedrático y profesor de Petrología de la Universidad de Barcelona. El año 1955 obtuvo una plaza de conservador en el Museo Martorell de Geología, del que fue más tarde director, hasta su jubilación, en 1985. Era hijo del Dr. Maximino San Miguel de la Cámara y, al igual que su padre, se ocupó de las colecciones de rocas. A lo largo de numerosos viajes recolectó para el Museo muchos y variados ejemplares de rocas ígneas y metamórficas entre los que destaca la colección petrográfica de los escudos precambrianos (Angola, Canadá, países escandinavos, etc.). Tuvo especial interés en mejorar la exposición de minerales y obtuvo algunos bellos ejemplares mediante adquisición. Su gran afición a la geoplanetología lo llevó a montar una exposición permanente sobre este tema en las salas del Museo con fotografías y gráficos que explicaban los acontecimientos que iban sucediendo en el espacio desde que el hombre pisó la Luna. Bajo su dirección se celebró el centenario de la fundación del Museo Martorell, se adquirió la colección de mineralogía de Josep Cervelló, se aceptó la donación de la colección paleontológica del Dr. Villalta y el Museo se convirtió en un centro colaborador de la Facultad de Ciencias que acogió alumnos en prácticas o como becarios y organizó conferencias y cursos impartidos por destacados geólogos. Algunos de los que hemos participado en esta monografía le debemos agradecer la oportunidad que nos dio de formar parte del Museo.

Referencias bibliográficas: [43, 118, 121, 123]

9 **Lluís Marià Vidal i Carreras (1842–1922)**

Ingeniero de minas y geólogo. Desde muy joven mostró inquietudes científicas, especialmente por la geología. Hombre polifacético, cultivó también el excursionismo científico (fue socio destacado del Centro Excursionista de Cataluña), la fotografía, la espeleología y la prehistoria. Interesado por el bienestar social, dedicó parte de su patrimonio al mecenazgo. Ocupó diferentes cargos de responsabilidad (ingeniero jefe de los distritos mineros de Barcelona, Lleida y Girona, director de la comisión del Mapa Geológico de España, de las minas de Sant Joan de les Abadesses, etc.). Fue académico de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vicepresidente de la Sociedad Geológica de Francia, vocal perpetuo de la Junta de Ciencias Naturales de Barcelona y miembro honorífico de diferentes organismos.

Como resultado de su trabajo de campo formó una importante y numerosa colección geológica integrada por fósiles, minerales y rocas además de objetos prehistóricos, que donó a la Junta de Ciencias Naturales y fue depositada en el Museo Martorell. Esta colección y sus trabajos sobre la geología de Cataluña son, aún hoy, de obligada consulta. Vidal puede ser considerado como un de los grandes geólogos catalanes de finales del siglo XIX y principios del XX.

Referencias bibliográficas: [16, 18, 42, 78, 79, 82, 83, 89, 114, 122, 135]

10 Baltasar Serradell i Planella (1871–1930)

Médico de profesión, naturalista y coleccionista por vocación. Fundó y presidió la Sociedad de Ciencias Naturales de Barcelona (Club Muntanyenc), una institución dedicada al excursionismo científico a la que dedicó parte de su vida. Formaron parte de esta sociedad muchos de los naturalistas relacionados con el Museo Martorell, entre otros los doctores Pardillo, San Miguel de la Cámara, Marcet, Villalta y Josep Cervelló. La institución, que tuvo su momento de esplendor en el primer cuarto del siglo XX, reúne importantes colecciones de ciencias naturales entre las que destacan las de paleontología, mineralogía y malacología. El centro, que estaba situado en la calle Princesa, organizaba salidas periódicas de recolección de ejemplares y estaba dotado de una importante biblioteca y de instrumental científico. Las colecciones de Baltasar Serradell pasaron al Museo Martorell después de su muerte, a través de la Junta de Ciencias Naturales que las adquirió, en 1931, a su viuda a cambio de una pensión vitalicia. Algunos de los ejemplares de esta colección se encuentran expuestos todavía hoy en las vitrinas del Museo.

Referencias bibliográficas: [13, 44, 83, 112]

11 Josep Cervelló i Bach (1899–1980)

Importante coleccionista catalán de minerales que desde muy joven tuvo interés por esta materia. Participó durante muchos años en las excursiones científicas organizadas por el Club Muntanyenc (Sociedad de Ciencias Naturales) de Barcelona, acompañado de otros estudiosos naturalistas como Serradell, Closas, Marcet Riba, Pardillo, Folch Girona, etc., personas que han dejado todas ellas una huella en la cultura y la ciencia catalanas y, en su mayoría, vinculadas al Museo Martorell.

Su colección, instalada en su propia casa, fue muy visitada por coleccionistas, aficionados y escuelas. El año 1979, el Ayuntamiento de Barcelona la adquirió y los más de tres mil ejemplares que la integraban enriquecen actualmente el fondo mineralógico del Museo, pudiendo admirarse los mejores ejemplares en las vitrinas de exposición permanente de la Sala de Mineralogía.

En la fotografía (recuerdo de una excursión al Montaró, Valle de Arán) Josep Cervelló está situado en el centro entre Jordi Figueras, a la izquierda, y Joaquim Folch Girona, a la derecha.

Referencias bibliográficas: [14, 72, 103]

12 Josep Fernández de Villalta i Comella (1913–2003)

Naturalista y paleontólogo. Fue profesor de Investigación y jefe de la Sección de Ecología del Cuaternario del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). También fue profesor de la Universidad de Barcelona en materias de Paleontología, Paleoclimatología y Paleogeografía. El año del centenario de la fundación del Museo Martorell (Museo de Geología) fue nombrado conservador honorario del mismo.

Como científico y experto coleccionista que era, formó una importante colección paleontológica, fruto de más de cincuenta años de dedicación, de la que hizo donación parcial al Museo de Geología del Ayuntamiento de Barcelona entre los años 1983 y 1986. La colección consta de más de diez mil registros de restos fósiles (vertebrados, invertebrados y paleoflora) procedentes de todo el Estado español y especialmente de Cataluña. En la actualidad algunos de los ejemplares de esta colección son objeto de revisión y estudio por parte de paleontólogos nacionales y extranjeros.

Referencias bibliográficas: [2, 83]. Véase también: *Obituary*. *Geologica Acta*, vol. 1 n° 4, pàg. 365. Barcelona, 2003.

Institut de cultura: **museu de ciències naturals**
Institut Botànic de Barcelona

Aquesta monografia, resultat de l'exposició
"El Museu Martorell: 125 anys de ciències naturals (1878–2003)",
dóna a conèixer de forma succinta la història
del primer museu públic de Barcelona.

Fundat el 1878 per acollir el llegat de Francesc Martorell i Peña,
va ser inaugurat al parc de la Ciutadella el 1882.

Originàriament fou un museu d'arqueologia i ciències naturals
que es va dedicar exclusivament a aquesta darrera branca a la fi del segle XIX.

L'any 1924 va passar a ser Museu de Geologia de la ciutat
i des de l'any 2000 forma part, amb el Museu de Zoologia,
de l'actual Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

A través d'un quadre sinòptic dividit en set períodes de temps
i d'una selecció de fotografies del Museu, d'exemplars
de les seves col·leccions i de diferents documents,
tot acompanyat de textos explicatius i bibliografia,
es pot seguir la trajectòria i l'evolució de cent vint-i-cinc anys
d'història d'aquesta institució dels quals, més de vuitanta,
han estat dedicats a les ciències de la Terra.

